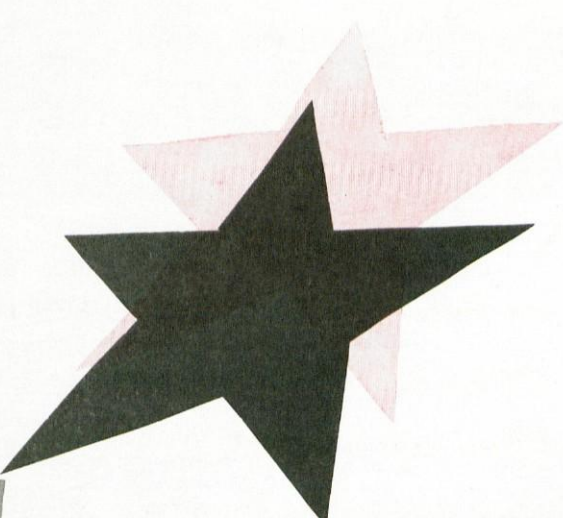

16 O Žirovski občasnik

...sede čast in
...jtelju nj
...v prvem
...da se je na
...našo knjigo tako
...pesen! Tlačen narodi
...je, s katerima se bejajo
...protnikom. Domača knjiga —
...dobna je ostro brušenemu meču,
...esekavajo argumenti, s kojima nas
...naši sovragi preprečiti in preslepiti,
...pazili resnice! — Ali domača knjiga je
...ga sučejo samo oličanejši v narodnej
...domača knjiga je, ki posebno v pri-
...narodnega razvoja, nima istega vpliva, kakor
...ga drugo orožje, kakor zovem domače petje!
...Moč petja je neizmerna. In kakor je nekdaj
...Orfej s svojimi harmonijami življenja zbuja v mrtve
...slo-skali, tako je v hrano petja se sedaj prvo sredstvo,
...je oči, s katerim se omekajo potuše in ponemčena srca,
...ci brata da se odpro narodu in mišljenju in narodnej za-
...vesti. Pri nas slovenski je od nekdaj za narodnosti
...o sto put, prazbuje, delovalo, ter se vedno deluje.
...ina Vaša in če se imamo za svoje napredke proti Nemcem v
...evci mili, prvej vrsti zahvaljevati slovenske knjigi, moramo
...pa tudi slovenskemu petju za mnogo, mnogo dobrot
...astali se hvaležni biti, ki jlo je nam privodilo v deželo! Tu,
...ka budu gospoda, dovoljeno naj mi je, opozoriti vas na pre-
...niti nam karakteristično prikazen! Takoj, ko se je vzbudilo
...pri nas narodno petje, takoj v istem trenutku pri-
...g podržale so k nam čez granico vašo v množicah priha-
...mržnje, jati hrvatske pesni. In hrvatske melodije združile
...venskoga so se z našim petjem tako tesno, da se sedaj pri-
...da! — nas hrvatsko petje od slovenskega nič več ne loči!
...sod, kjer se pri nas poje slovensko, poje se

„Kolu
...arustva; po
...naslednjo, p
...Gospod!
...vam pričam priču, priču
...rednu, da ju saslusate,
...zmaslite.

Izpod velebnoga gorja,
čaroban Vam kraj. Nad tih.
koju kida riedki cik djetinji. C

Pod prastarom lipom bajni
Sjedi majka — veličajan lik — s,
ljena. Majka sniva, a! ma bili tv.
snovih kripke su joj ruke, još u sno
svaka do dva snažna sinka.

Čudna majka, još čudnija djeca. Dje
djeca budna uz usnulu majku. Al gle majka!
nemogu do lievih, lieva nemogu do de
dvoje i opet dvoje sad se nadje, a sad se tu
je, jim neda — tuje trnje i domač korov, koj
oboje u okol šikarjem poraslo, u šikarje poraslo
obraslo krilo majci, a bokove djecl.

Al kad šumom zauraju zvieri, zvieri
tražeć pliena, tada se i kroz trnje
korov hudi traže, pa i nadju ruke
sve, to bar s jedne strane.

Neću dalje pričati! Neću pričati, k
progu to ga pakao; neću pričati, k

...sede čast in
...jtelju nj
...v prvem
...da se je na
...našo knjigo tako
...pesen! Tlačen narodi
...je, s katerima se bejajo
...protnikom. Domača knjiga —
...dobna je ostro brušenemu meču,
...esekavajo argumenti, s kojima nas
...naši sovragi preprečiti in preslepiti,
...pazili resnice! — Ali domača knjiga je
...ga sučejo samo oličanejši v narodnej
...domača knjiga je, ki posebno v pri-
...narodnega razvoja, nima istega vpliva, kakor
...ga drugo orožje, kakor zovem domače petje!
...Moč petja je neizmerna. In kakor je nekdaj
...Orfej s svojimi harmonijami življenja zbuja v mrtve
...slo-skali, tako je v hrano petja se sedaj prvo sredstvo,
...je oči, s katerim se omekajo potuše in ponemčena srca,
...ci brata da se odpro narodu in mišljenju in narodnej za-
...vesti. Pri nas slovenski je od nekdaj za narodnosti
...o sto put, prazbuje, delovalo, ter se vedno deluje.
...ina Vaša in če se imamo za svoje napredke proti Nemcem v
...evci mili, prvej vrsti zahvaljevati slovenske knjigi, moramo
...pa tudi slovenskemu petju za mnogo, mnogo dobrot
...astali se hvaležni biti, ki jlo je nam privodilo v deželo! Tu,
...ka budu gospoda, dovoljeno naj mi je, opozoriti vas na pre-
...niti nam karakteristično prikazen! Takoj, ko se je vzbudilo
...pri nas narodno petje, takoj v istem trenutku pri-
...g podržale so k nam čez granico vašo v množicah priha-
...mržnje, jati hrvatske pesni. In hrvatske melodije združile
...venskoga so se z našim petjem tako tesno, da se sedaj pri-
...da! — nas hrvatsko petje od slovenskega nič več ne loči!
...sod, kjer se pri nas poje slovensko, poje se

KAZALO VSEBINE

UVODNE BESEDE	1	KONRAD PETERNELJ	121
Spomenka Hribar: Svetovni slovenski kongres in Žirovci	1	O slikarjevem delu pišejo Jože Hudeček, Zoran Kržišnik in dr. Ivan Sedej	121
Miha Naglič: Stoletnice	2		
VOLITVE 1990	5		
Marija Cigale: Volitve 1990 – volitve za ali volitve proti	5		
Franci Feltrin: Zeleno pismo Žirovskemu občasniku	6		
Blaž Kujundžič: Tračnice 20. stoletja	7		
Izidor Rejc: Naš jutri	7		
Viktor Žakelj: Jaz ne bom trosil iluzij	8		
Jurij Bavdaž: „Naprej“	9		
OB 200-LETNICI FRANCOSKE REVOLUCIJE	17		
Neda Pagon-Brglez: Težave z množico	40		
Slavko Gaber: Francoska revolucija kot nekaj, kar si je treba prisvojiti	42		
Miha Naglič: V znamenju francoske revolucije (1789–1989)	47		
Marija Cigale: Enakost v pravicah	50		
dr. Zdravko Mlinar: (Ne)samostojnost posameznika in spremembe v načinu življenja	51		
INTERVJU	57		
VIKTOR ŽAKELJ – politik, ki ne juriša na ne-bo; raje gradi most od starega k novemu (Spráševal Miha Naglič)	57		
DOMOZNANSTVO	67		
Ivan Potočnik: Iz pripovedovanj	67		
Ivan Reven: Vrsnik v plamenih	74		
Matevž Pečelin: Miha in Matevž	89		
OB 100-LETNICI GASILSTVA NA ŽIROVSKEM	95		
Ivan Potočnik: Požari na Žirovskem (1882–1967)	95		
Ančka Loštrk: Kronika gasilskega društva Žiri (1889–1989)	101		
Viktor Žakelj: Nagovor ob stoletnici društva (20. 8. 1989)	103		
ODMEVI	111		
Viktor Žakelj: Nagovor ob logaškem občinskem prazniku (Rovte, 10. 9. 1989)	111		
dr. Matjaž Kmecl: Govor na proslavi dneva republike v Žireh (25.11.1989)	113		
Miha Naglič: Kako zelena je (bila) moja dolina?	115		
Andrej Mlakar: Slovenija (filmska serija)	116		

ČB 293

11

1990

Di 3868 / 1990

UVODNE BESEDE

Spomenka Hribar

Svetovni slovenski kongres in Žirovci

Tudi — zame najlepši kraj — Žiri imajo svojo *rano*, razseljenost svojih ljudi: izseljence, emigrante, zdomce. Vse doslej sta bili žalost ločitve in hrepenenje razdvojenih le "zasebna" zadeva prizadetih, ne pa zadeva, ki prizadeva ves kraj in vso slovensko nacionalno skupnost. Za slovensko "uradno domovino" so bili izseljenci različnih vrst — še posebej emigranti — bolj ali manj odpisani. Vsekakor vso slovensko politiko že sedemdeset let in več, še posebej pa po drugi vojni, označuje neverjetna ravnodušnost do svojih ljudi v tujini — če ne še kaj več kot to.

Tako so se Slovenci po svetu znašli, kot so vedeli in znali, vsekakor pa so si morali z velikimi težavami in žrtvami osnovati eksistenco in s svojimi močmi organizirati ustanove in načine za ohranjanje svojega slovenstva. Če jih "matica" pri tem že ni ovirala, v veliko pomoč jim prav gotovo ni bila. Sicer pa tudi v matični domovini glede nacionalne politike ni bilo dosti bolje: "razprodaja" slovenskih nacionalnih interesov in bogastva, energije in moči za to, kar imamo danes... Posledica te slovenske "nacionalne" politike so tu: brezperspektivnost in ogroženost v domovini ter odtrganost slovenskih ljudi po svetu od življenja doma. Še vedno so predvsem sorodniki tisti, ki to vez vzdržujejo, seveda predvsem na osebni in družinski ravni.

Toda stvari se vendarle spreminjajo! Naši ljudje po svetu so glede na prizadevanje v domovini dobili novo upanje. Da se bo kaj spremenilo. Da bodo morda nekega dne lahko hodili domov brez strahu, kaj bo jutri, brez strahu za lastno varnost, in celo, da bodo tudi oni kot polnopravni člani slovenskega občestva imeli kakšno besedo pri urejanju življenja v svoji rodni domovini. In tudi Slovenci doma se počasi ozaveščamo, kam to pelje, kam to gre... In vse bolj se v nas vzbuja občutek odgovornosti za celotno eksistenco slovenskega občestva.

Idejo Svetovnega slovenskega kongresa, ki je nastala iz vzdušja vse večje ogroženosti, hkrati pa iz upora zoper usihanje slovenskega naroda, je prvi predstavil gospod Vlado Habjan na prvem sklicu Zbora

slovenskih kulturnih delavcev junija 1988. Lani septembra se je v Dragi, kjer se že desetletja sestajajo slovenski kulturniki in misleci iz vseh "treh Slovenij" (matične, zamejske in izseljenske v najširšem pomenu besede) ustanovil (začasni) Iniciativni odbor za *Svetovni slovenski kongres*. V začetku novembra lani pa je bil ustanovljen (začasni) Iniciativni odbor za Slovenijo, v katerem so poleg predsednika Vlada Habjana predvsem bližnji sodelavci *Nove revije*, ki je prva na Slovenskem zastavila pot drugačnega premisleka o slovenskem narodu, kakor je veljal dotlej.

Zdaj se že po vsej Sloveniji ustanavljajo podobni iniciativni odbori za *Kongres*.

Prav bi bilo, da bi se tak iniciativni odbor ustanovil tudi v Žireh. Prav bi bilo, da bi tudi Žirovci pokazali sami sebi, da jim ni vseeno, kakšna bo nadaljnja pot slovenskega naroda, in da bi dokazali svojcem, da njihova usoda ni samo njihova "zasebna" stvar, ampak da nas zadeva kot Žirovce in kot Slovence sploh. Svojim dragim v tujini bi dokazali, da njihova odsotnost vendarle ne pomeni tudi njihove popolne odsekanosti od družbenega in političnega dogajanja v domovini. Skratka, da jih nismo in jih tudi ne bomo črtali iz slovenskega narodnega telesa.

Svetovni slovenski kongres naj bi bil stalna nadstrankarska institucija, ki bi bila s svojo integrativno *moralno* močjo nad vsakokratno oblastjo oziroma režimom v Sloveniji, hkrati pa bi prav z moralno močjo tudi vplivala na življenje Slovencev doma in v tujini. *Kongres* naj bi bdel nad življenjem v domovini in skrbel, da se raztreseni deli slovenstva po svetu ne bi porazgubili in usahnili. Iniciativni odbori oziroma njihovi člani bi imeli nalogo širiti idejo *Kongresa* med ljudmi doma in po svetu, ozaveščati javno mnenje, pritiskati na slovensko uradno oblast, naj svojo nacionalno politiko (do izseljenstva in ljudi v Sloveniji) spremenijo... Kdo bi lažje prepričal naše rojake, da se njihova domovina "zbuja" iz ravnodušnosti in celo ignorance do svojih ljudi zunaj meja — če ne njihovi svojci, zbrani v iniciativnih odborih ali pa le kot privr-

ženci ideje *Kongresa*?

Sama ustanovitev iniciativnega odbora v nekem kraju je seveda prepuščena krajanom samim. Vedno se najde kdo, ki da prvo pobudo, pritegne nekaj svojih prijateljev in potem gre stvar sama naprej... Iniciativni odbor za Slovenijo bo v kratkem izdal kratko brošuro na temo *Kongresa*, začasno pa ima "sedež" na uredništvu *Nove revije*, dokler si ne uredimo posebnih prostorov, financ (zdaj vse financiramo posamezniki sami) in celotnega poslovanja.

Kljub težavam so začetki tu; ideja *Kongresa* je zaživela in nihče več je ne bo za vedno utišal. Od nas vseh pa je odvisno, kdaj se bo uresničila in kako hitro bomo od nje tudi vsi kaj imeli. Da bi Slovenci v tujini izgubili občutek odrezanosti od domovine, o njeni ravnodušnosti do njih, ter dobili zavest, da so nepogrešljivi del slovenskega občestva, ki jih ne bo več prepuščalo zgolj samim sebi v boju za ohranitev njihove nacionalne identitete. In da bi Slovenci v domovini dobili občutek, da imajo po svetu svoje ljudi, ki orga-

nizirano in zavzeto skrbijo za internacionalizacijo slovenskega vprašanja, slovenske "emisarje dobre volje", ki bodo po svojih močeh zastavljali svojo besedo in moči pri konstituiranju slovenske državnosti in samostojnosti. Premajhen narod smo, da bi se smeli še naprej nekažnovano deliti in živeti eden mimo drugega ali drug proti drugemu. "Kazen", če tega ne bomo preprečili, bo razbitje naših moči in naše vse večje in hitrejša nacionalno usihanje.

Upajmo, da bo *Svetovni slovenski kongres*, ki naj bi imel svoje prvo konstitutivno zasedanje še letos, to v veliki meri preprečil. Kdaj in kje natančno bo prvo zasedanje *Kongresa*, se še nismo dogovorili. Toda do tedaj moramo vso Slovenijo "prepresti" z iniciativnimi odbori, ki bodo delovali za *Kongres*, hkrati pa bodo „volilna baza“ za delegate na prvem zasedanju *Kongresa*.

Da bi nas končno srečala pamet in bi se zavedeli svoje nacionalne stiske in odgovornosti za prihodnje bivanje slovenskega občestva!

Miha Naglič

Stoletnice

Večina člankov v tej številki *Žirovskega občasnika* je nastajala proti koncu leta 1989, ki je minevalo v znamenju samih stoletnic. Srbi so mitingovali v znamenju 600-letnice bitke na Kosovem polju, Slovenci smo obujali spomin na Valvasorjevo Slavo Vojvodine Kranjske, napisano pred 300 leti, Francozi so z vsem sebi lastnim pompom praznovali 200-letnico velike revolucije, svojo stoletnico pa smo imeli tudi Žirovci: 100-letnico gasilstva na našem koncu. Postavlja se vprašanje, če je med vsemi temi imenitnimi dogodki kakšna vez, oziroma če so in kako so odmevali na Žirovskem?

Kosovo je bilo v času legendarne bitke še daleč in posledice srbskega poraza na njem smo pri nas občutili šele sto let kasneje, ko so Turki pridrli tudi na Žirovsko (1476) — če se seveda strinjamo s trditvijo, da je bila prav njihova zmaga na Kosovu tista, ki jim je odprla pot naprej v Evropo. Kakorkoli že — zdi se, da bo na dogajanja pri nas huje in prav kmalu vplival izid tiste bitke, ki se na Kosovu vodi zdaj!

O tem, kakšen je bil odziv na Valvasorjevo željo, da bi napisal tudi kaj o Žireh, smo v tej reviji že pisali; takratni župnik, najbrž edini povsem pismeni človek v fari, na njegovo pobudo ni odgovoril in tako v Slavi vojvodine Kranjske o morebitni žirovski slavi ne stoji ničesar.

Človek bi mislil, da smo bili še dovolj odmaknjeni od sveta tudi takrat, toda ko se je zgodila francoska revolucija. Tako sem menil tudi sam, ko sem se pripravljajoč to številko prebijal skozi razne papirje, sem ugotovil nasprotno: francoska revolucija v svojem prvem navalu (1789–94) na nas res ni vplivala, zato pa tembolj pozneje, ko so naše kraje zasedli Francozi, še bolj pa v tistem revolucionarnem valu, ki ga je povzročila in se je nato valil skozi dve stoletji in prevračal cele družbene ureditve, pri nas denimo v letih 1848, 1918, 1941... In za katerega upamo, da je zdaj končno sklenjen in da nam naše sedanje družbene ureditve ne bo več treba spreminjati na način "prekucije", saj nam je prav zdaj dano to storiti mirno, na svobodnih in demokratičnih volitvah.

O tem, kaj vse so morda počele francoske vojske in oblasti na Žirovskem v letih 1797, 1805–07 in 1809–13, v času Ilirskih provinc, za zdaj ne vemo še ničesar gotovega. Gotovo pa je, da so francoske upravne reforme povzročile ukinitve loškega gospostva freisinških škofov in "odcepitev" žirovskega ozemlja od Gorenjske. Francozi so pri svoji upravni razdelitvi Kranjske sicer ohranili stare deželne meje, znotraj le-teh pa so radikalno "odpravili vse mogoče fevdalne enklave". (Zgodovina Slovencev, CZ, Lj. 1979, 400).

Ne vem zakaj, a dejstvo je, da so žirovsko občino (mairijo) uvrstili v idrijski okraj (kanton) in

tega v postojnsko okrožje (distrikt, kresija) kranjske province s sedežem v Ljubljani in da so to delitev po odhodu Francozov ohranile tudi avstrijske oblasti. Francozi so torej "krivi", da smo bili Žirovci v letih od 1804 do 1941 Notranjci – to je teza, katero bomo skušali še dodatno osvetliti in dokazati v posebnem zapisu.

Eden od izpričanih nasledkov francoske revolucije in družbenih procesov, katere je sprožila, je gotovo narodna prebujanje. Ta se je pri nas proti koncu prejšnjega stoletja med drugim izkazovala v ustanavljanju številnih društev, utemeljenih na načelu samopomoči. Ustanovitev prostovoljne požarne brambе leta 1889 v Žireh, ki je bila eno prvih društev v teh krajih, je torej v nekem smislu in četudi se protagonisti tega niso zavedali, nasledek francoske revolucije.

Največja meščanska revolucija vseh časov je torej po svoje odmevala tudi v naših krajih in prav je, da o tem kaj napišemo. Tako v tej številki ŽO objavljamo cel sveženj prispevkov s tematskim naslovom **Ob 200-letnici francoske revolucije**. Tu sta najprej fotoponatisa dveh starejših spisov naših rojakov: "O francoski revoluciji" Josipa Logarja, ki je to besedilo napisal kot prefekt v "škofovih zavodih" v Šentvidu, malo preden je odšel za župnika v Žiri (1910), ter "Smotri francoske revolucije v bojih slovenskih kmetov" izpod peresa Borisa Ziherla, ki je svoj spis objavil v reviji Sodobnost (1939) in ga pri tem podpisal kot A. Poljanec.

Obe obravnavi sta v odnosu do revolucije negativni; prvi jo obdela s klerikalnega vidika, drugi se ji po boljševiško izogne v slovensko rovtarstvo, saj njenih "meščanskih smotrov" takrat pač ni kazalo povzdigovati. Dr. Zdravko Mlinar, Marija Cigale, Neda Pagon - Brglez, Slavko Gaber in Miha Naglič pa v nadaljevanju pišejo o tem, kaj pomeni in kako posredno francoska revolucija učinkuje še danes.

Drugi snop zapisov te številke smo poimenovali kar **Volitve 1990**. Naneslo je namreč, da prihaja ta številka na svetlo prav v času volitev in prav je, da temu prelomnemu političnemu dogodku odmerimo nekaj prostora in primerno pozornost tudi v naši reviji. Zato smo se obrnili na nekatere najvidnejše predstavnike političnega življenja, ki so doma iz krajev, v katerih ŽO poznajo in berejo: na Žirovskem, v Poljanski dolini, na Škofjeloškem – ali, rečeno po starem, v "Rovtah", v "širni hribovski pokrajini med Škofjo Loko, Idrijo in Logatcem" (dr. J. Glonar, Poučni slovar, 1931).

Ti kraji po naši sodbi politično (še) niso prav razgibani, hkrati pa je gotovo, da se volitve po stari slovenski izkušnji ne bodo dobivale v "liberalni" Ljubljani, ampak prej na "klerikalnem" podeželju. Prepričani smo, da lahko k politični animaciji le-tega po svoje prispeva tudi ŽO, ki je sicer revija za kulturo in želi (p)ostati politično neodvisna; ne gre nam torej za politizacijo v slabem smislu, temveč za dvig politične kulture.

Tretji šop besedil si je prislužila **Gasilska stoletnica** in potem so tu – kot vedno – še razni domoznanski zapisi in odmevi.

V tej številki uvajamo novo rubriko: **Intervju**. Naš prvi sogovornik je Viktor Žakelj, s katerim se je pogovarjal urednik sam. Prepričani smo, da besedilo, ki je nastalo že oktobra 1989 in bilo v izvlečkih objavljeno v Gorenjskem glasu (3. 11. 1989), medtem ni kaj dosti izgubilo.

Svojevrsten odmev na individualno ustvarjalnost v našem okolju predstavlja **likovna oprema** te številke, ki jo je prispeval slikar Konrad Peternelj. Za svoje delo je lansko leto v Bruslju prejel dve nadvse laskavi priznanji: zlato medaljo Petra Pavla Rubensa in medaljo Evropske skupnosti za umetnost. Tomaž Kržišnik, prvi oblikovalec naše revije, je že leto pred tem prejel Plečnikovo nagrado, postal prvi "Stadtmaier" mesta Leverkusen v ZR Nemčiji, ob letošnjem Prešernovem dnevu pa je dobil še Prešernovo nagrado Gorenjske.

Žirovski izdelki, od čipk in čevljev do umetniških del, so si torej že utrli pot v Evropo, kjer žanjejo številna priznanja na trgu industrijskih, obrtniških in duhovnih stvaritev v procesu vse svobodnejšega pretoka blaga, kapitala, ljudi in idej. Drugo je seveda vprašanje, če je tudi na Žirovskem že "Evropa zdaj" in kdaj bo tudi tu mogoča "evropska kakovost življenja"?

Žirovski občasnik skuša po svoje prispevati k temu, da bi bilo to čimprej!

V Žireh, 5. 3. 1990

VOLITVE 1990

Marija Cigale

Volitve 1990 — volitve za ali volitve proti

Slovenijo je očitno zajela prava predvolilna vročica. Tako te volitve ne bodo samo prve pluralistične, strankarske, demokratične itd., ampak tudi za veliko večino Slovencev prve zares zanimive volitve.

Če bi bil človek lahko samo nepristranski opazovalec, bi bil lahko malce zmeden. Vsi, ki se volitev nameravajo udeležiti, so zelo prepričani, da bodo zmagali; sodeč po programih, pa je pravzaprav vseeno, kdo bo zmagal, zakaj po volitvah nameravajo vsi iz Slovenije narediti sposobno evropsko državo. Razlika med ponudbami je le v detajlu: "Novi" politični subjekti mislijo, da bo ta država samostojna, suverena Slovenija, ki bo začasno morda del konfederativne države Jugoslavije; "stara" politika pa Slovenijo vidi kot suvereno, demokratično republiko v demokratični Jugoslaviji, ki bo morda tudi konfederacija.

Glede tega, kdo bo zares zmagal, krožijo tri teze.

Prva, da bodo te volitve iz razumljivih razlogov predvsem volitve "proti". Dosedanja oblastna stran, ki je v svojem monopolnem vladanju naredila toliko napak, je po tej tezi že mrtva. Argument zgodovinske hipoteze — čeprav mimogrede rečeno, ni v vsakem primeru pravičen, saj večina članov ZKS dejansko nikoli ni bila na oblasti — je tudi najpomembnejše propagandno orožje v predvolilnih bojih.

Druga teza je, da bodo te volitve predvsem volitve ljudi. Ker se stranke v Sloveniji še niso utegnile zelo jasno programsko profilirati (sicer pa, kakšna je programska razlika med najnovejšimi socialisti in najnovejšimi zekasejenci ali razlika med slovenskimi socialdemokrati in slovenskimi demokrati), bo za volivce edina prava izbira med imeni. Ljudje naj bi izbirali ugledna imena, kar pomeni, da je trenutno odprt pravi "lov" na "uglednike". Ne samo, da ni jasno, kateri komunisti bodo kandidirali na socialističnih listah in nasprotno, sliši se celo, da bodo na listah Demosa ljudje, ki so bili dobesedno včeraj ali pa so formalno še, člani ZKS. Svojo moč bo pač pokazalo dejstvo, da se v nekaj mesecih da ustvariti javni imidž za pet ali morda celo deset ljudi, vse skupščine pa bodo štejele več kot tisoč delegatov, in ker bo pomembno vsako mesto, bo v tem času prav gotovo nastajalo veliko nepričakovanih obratov v politični usmerjenosti kandidatov.

Po tretji tezi pa bo odločilen ravno tisti programski detajl: Jugoslavija.

Nastaja namreč vtis, da bo udarna moč predvolilne propagande novih političnih strank usmerjena prav v poudarjanje suverene, samostojne države Slovenije, ki je samo še začasno v Jugoslaviji, pod pogojem, da bo le-ta konfederacija. Opcija stare politike pa je še zmeraj jugoslovanska; v drugačni Jugoslaviji, pa vendar v Jugoslaviji. Ker pa so ljudje siti Beograda in vseh z njim povezanih cirkusov, od nočnih sej do prekinjenih kongresov, od Miloševića do Markovića, bodo volitve razumeli tudi kot svojevrsten referendum za Jugoslavijo ali proti njej.

Katera teza je točnejša, se bo morda pokazalo po volitvah. Ker pa ta spis pišem v predvolilnem času, naj mi bo dovoljeno še malce agitacije za mojo stranko, za ZKS. Ta se zavzema za Evropo zdaj in misli, da je z Jugoslavijo mogoče v Evropo. Jugoslavija je ta čas zmedena država, so pa velike možnosti, da se bo — kljub vsemu balkanskemu hrupu — na miren način preobrazila v demokratično državo. Kot država pa lahko obstane samo, če bo kot osnovno načelo sprejela strpnost in upoštevanje razlik. In v tem primeru bo to zanimiva država. Seveda jutri ne bo imela evropskih plač, razmeroma hitro pa lahko sprejme in uveljavi evropska načela življenja. Samostojna država Slovenija pa bi bila zelo verjetno majhna, ksenofobična skupnost, objektivno z vseh strani ogrožena. V zgodovini nas je vedno ogrožala germanizacija in romanizacija z zahoda, če pa bi se razšli z Jugoslavijo, bi nas objektivno ogrožali tudi južni sosedje. Takšen položaj bi sam po sebi silil v narodno strnitev in službo narodu — še posebej ženske, ki bi morale reševati narod pred izumiranjem in državi rojevati čimveč vojakov. Iz izjav nekaterih novih politikov se razbira natanko taka prihodnost — ni mi všeč.

Če pa poskusim gledati nepristransko, bi rekla, da je najboljša stvar, ki se nam lahko zgodi, zelo tesen volilni izid. Tako tesen, da ga niti ena, niti druga stran ne bi mogla doživeti niti kot "zgodovinsko zmago" niti kot "zgodovinski poraz". V tem primeru bi bil dogovor in sodelovanje edina možnost. V primeru velike zmage bi ne glede na predvolilne obljube prišel na površje revanšizem. Takih apetitov je veliko na eni in na drugi strani, rezultat pa bi bil nujno tragičen.

Moj nasvet za volitve leta 1990 bi torej bil: ne volite proti, volite za!

Franci Feltrin

Zeleno pismo Žirovskemu občasniku

Spoštovani prijatelj!

Nekako sem bil kar vesel, ko sem dobil tvoje povabilo, da za Žirovski občasnik napišem svoj pogled na ta prelomni politični dogodek, pa čeprav si v tem predvolilnem boju stojiva na različnih bregovih. Zato predlagam, da naj ta moj prispevek zveni bolj kot pismo prijatelju, ki z drugega (ali pa ne) zornega kota gleda na preteklost in prihodnost naše domovine Slovenije. Kot veš, je ta prav na robu prepada. Nemo, še vedno v nemoči opazujem, kako jo nekateri s skritimi udarci pehajo vanj.

Spoštovani prijatelj, že kar nekaj časa me poznaš, zato lahko z gotovostjo trdiš, da sem se kot entuziast vedno bojeval za lepši (ne bogatejši) in bolj zdrav jutri. In prav to me je potegnilo v predvolilni boj, da bi lahko jutri v parlamentu s svojo odločnostjo zahteval spoštovanje vseh že obstoječih zakonov o varstvu narave in kulturne dediščine, ter kaznovanje vseh, ki jih ne spoštujejo, pa čeprav z ustavitvijo proizvodnje.

V naši občini (in tudi v Sloveniji) smo prestopili rubikon, ko narava ne more brez maščevanja spoštovati potrebe po obstoju razkošne vrste življenja na sebi. Zato propadanje, razvrednotenje in degradacija okolja ni le ozko gledanje posameznika, temveč potrebno spoznanje vseh nas, da ne smemo več našega napredka meriti z novimi kilovati na prebivalca, z družbenim bruto proizvodom, z neusmiljeno pozidavo zemlje, ki je in bo še vedno (kljub napredku) edini vir življenja. Takoj moramo ustaviti pohod barbarskega uničevanja zemlje v imenu višjih interesov (Višjih interesov človeškega življenja jaz ne poznam). Priznati moram, nisem zelen kot član Zelenih Slovenije, ampak od strahu pred obljubami, ki jih daje že vsak kandidat, in pri tem poudarja (še vedno rdeč ali črn) pomen ekologije, za katero mu je v resnici malo mar.

Tako vidiš, sem svoj predvolilni komunike že tolikokrat spremenil, da mi, po čiščenju vseh, že nešteto krat prežvečenih obljub in navlak, ni ostalo nič več, kot poštenje in ponos, da sem s svojo vztrajnostjo še tako okorele nasprotnike pripravil do tega, da so napisali besede, zaradi katerih sem bil še do včeraj občan,

ki hoče ljudem odvzeti vsakdanji kruh in jih pahniti v vek revščine in teme.

Kot kmečki sin ne morem odvrniti pogleda od visokogorskih kmetij vse do ravninskih območij, ki jih je sedanja oblast spremenila v kup betonskih skulptur z visokimi dimniki. Ti ne samo v naravo, tudi v naša pljuča vnašajo strup, ki ga z nobenim denarjem ne moremo več izkašljati.

Ni še dolgo tega, ko sem stal ob grobu prijatelja, ki je leta pomagal bolnim, ne da bi slutil, da se je na njegova pljuča usedla bolezen, ki ji z vso svojo znanostjo ni bil kos.

Vendar me kljub vsemu obdaja optimizem, da bom lahko (če bom dobil glas ljudstva) pomagal nagniti kazalec v prid človeku in naravi, ki bosta morala živeti skupaj na veke in veke.

Slednje me navdaja, da bi staro arhitekturo mest uporabili za razvoj trgovske, gostinske in turistične ponudbe, pomešano z malo domačo obrtjo. To bi privlačilo domače in tuje goste v prelepo hribovsko pokrajino, posejano s slikovitimi zaselki. Kmetijstvu bi vrnili nekdanji čar Tavčarjevih domačij. Vse to bi prepustili privatnim entuziastom, ki jih med nami Slovenci ne manjka.

Vem, vem! Kot vsi se tudi ti sprašuješ, od kje denar. Vidiš, tudi tu sem svojevrsten optimist. Ukinili bomo sklad za nerazvite, denar pa porabili za razvoj prej naštete dejavnosti, v katerih bodo dobili lepšo in boljšo zaposlitev delavci tovarn, ki danes bruhajo svoj strup in ekonomsko nenasitnost. Čas je neusmiljen učitelj, gospodar živih in mrtvih. Da ne bi koga pozabil: Preobrazba v oblikovanju okolja pomeni tudi socialno preobrazbo in nasprotno: socialna preobrazba pomeni tudi temeljito, skokovito preoblikovanje okolja, za kar se bom brez kompromisov zavzemal. Upam, da ti tole razmišljanje opravičuje morebitni pomislek glede moje kandidature na spomladanskih volitvah. V to me žene nenehna misel: "Domovina nam le ena je dana, na njej zija ekološka rana, ne vrač in ne doktor je ne bosta zaprla. Brez naše skrbi in ljubezni bo za vekomaj umrla."

Blaž Kujundžič

Tračnice 20. stoletja

Eden od junakov Bertoluccijevega filma 20. stoletja kot otrok in kasneje tudi kot odrasel ni uspel zbrati dovolj poguma za odgovarjanje na izzive časa. V otroštvu je bilo to ležanje pod tračnicami na železniškem mostu, kasneje pa številne okoliščine, ko se ne bi smel kar tako prepuščati preprosto usodi. Ko je prišel njegov trenutek, je, že ves sivolas, zbral pogum in se vlegel — na tračnice.

Naša družba že od začetka stoletja zbira pogum, da bi ustrezno odgovorila na izzive časa. Pretirane strankarske razprtije, diktatura, revolucija, diktatura, onemoglo čakanje... Potem pa vendarle zavestna, seveda povzročena od konkretnih dogodkov in pritiskov, odločitev o odhodu starega, da bi tisto, kar je bilo dobrega v njem, ostalo. Drugod po vzhodni Evropi stihija in usoda odnašata vse počez. Slovenci bomo pravo mero tega določili na volitvah.

Rovtarji se že v preteklosti nismo preprosto pustili premetavati vetrovom zgodovine. Molili smo Boga in ga tudi tajili (koliko Bogatajev). Bili smo za red in za spremembe, ko je tudi treba. Morda je tudi človeški prepričani, razviden iz priimkov povabljenih k pisanju, kaj pripomogel k temu. Kombinacija mirovanja in gibanja, zraslih korenin in iskajočih vej.

Politična kultura "liberalnega klerikalizma" ima torej v krajih med Škofjo Loko, Idrijo in Logatcem tradicijo in po mojem se bo pokazala tudi na aprilskih volitvah. Ne sme vse ostati po starem, hkrati pa se ne sme vse obrniti na glavo.

To pozicijo bi radi predstavniki obeh skrajnih nasprotujočih si blokov prikazali kot umetno. Marsikdaj je res težko v neskončnost ponavljati dokaze njej v prid. Zakaj nam jih nekaterim ne zmanjka? Zato, ker se nismo naučili politične strpnosti in zmernosti. Mi ne mislimo tako. Mi smo to živeli in živimo. Mi to smo.

Vsa politična kultura je trasirana na družinskih in širših tračnicah skozi 20. stoletje in še nazaj. Ljudstvo, delavstvo, narod. Ko je bil moj stari oče v dvajsetih letih občinski odbornik klerikalne ljudske stranke, je bil moj oče komunistični sindikalni aktivist. Mati je nekaj mlajša in se takrat še ni, kasneje pa sicer veliko, a ne neposredno, ukvarjala s temi stvarmi.

Izidor Rejc

Naš jutri

Če daš komu na razpolago petinštirideset let, da se izkaže, je gotovo preveč. Preveč, ker to ne kaže na resnost.

Klerikalci in komunisti. Ljudstvo in delavstvo. Proti narodu? Da in ne. Proti tistemu, ki je imel in zato mislil, da je on narod in da je lahko brezobziren do tistih, ki nimajo. — Da. Proti tistim, ki pač na svoj način živijo na teh tleh. — Ne. Vračanje po desetletjih tujine. Umret? Živet. Zase? Ne samo zase. Ukvarjanje z javnimi zadevami je tudi in predvsem delo za druge in z drugimi.

Ljudstvo in delavstvo na oblasti. Dejavnost ljudske stranke nezaželena. Predvojni komunist po vrnitvi iz tujine med komunisti na oblasti. Predvojni znanci. Oblast za sebe. Delo za druge. Ne spominjam se te več. Filmske novosti. Znanci od nekje tam daleč na oblasti...

Narod. Biti (na)rojen in živeti tukaj. Morda naključje. Kaj pa, če kje drugje? Bi bilo to boljše? Ne. Bi bilo slabše? Ne. Si, kar si. Izbirati ni treba in ni mogoče. Ponos. Na narod, družino, starše, sosodstvo. Saj nisi ničesar sam izbral. Ponos? Tvoje je. Izbrati ne moreš, lahko samo zatajiš.

Družina in Komunist na isti okenski polici. Živeti skupaj. Namesto pobijati se. Enrico Berlinguer je dvajset let kasneje oblikoval pojem zgodovinskega kompromisa. Prav zato. Kljub temu ga je Aldo Moro plačal s smrtjo. Sam pojem je vendarle pustil zadostne sledove.

Gorenja vas je v 20. stoletju doživela marsikaj. Kot druge. Toda še posebej ona se mi zdi vas miru in kompromisa. Druge, tudi mesto Škofja Loka, pač poznam manj, saj nisem bil tam rojen. Zato sem in tja padem pod vpliv površnih prepričkov. Pri vsakodnevnem delu pa prevladuje to, kar poznam iz Gorenje vasi. Ljudje ne priznavajo umetno globokih delitev na takó ali drugače politično opredeljene. Nadvse dobro pa poznajo in uporabljajo delitev na tiste, ki delajo, kar govorijo, in ki govorijo, kar mislijo, ter na tiste, ki niso taki.

Glede na gornje je jasno, da sem pot tračnic moje politične kulture in prepričanj opisal tako, kot si jo sam predstavljam. Ujemanje mojih predstav z resničnostjo težko sam ocenjujem, a mislim, da se ne motim. Ker je podobnih usod in razmišljanj še nešteto, mislim, da vem, kakšni bodo volilni rezultati.

Naša partija pa te pravice ni dobila, ampak si jo je vzela. Slovenski krščanski demokrati smo na politični sceni eno leto. Ni lahko prebuditi vso zapostavljenost

in drugorazrednost. Samo ime pove, da se želimo povezati z vsemi Slovenci, tudi po svetu. Potrebna nam je sprava, sicer bomo v zgodovini puščali vedno neznatnejšo sled.

Odperti smo za vse, ki sprejemajo naš program. Ta program pa teži k blaginji v miru in sreči, kjer bodo vsem talentom odprte možnosti. Vsak človek je bogastvo naroda in neponovljiv. Dajemo narodu korenine in polet, ki bo ustvarjanje v svobodi in demokraciji. Razvitemu svetu hočemo stati ob boku.

Ta zemlja, najlepši kos sveta, je lahko vrt Evrope. Ohranimo ga prihajajočim rodovom.

Spet in spet naj se čuje vrisk fantov in smeh deklet. Otroško veselje naj napolni domove po naši domovini, da bodo deda in babice imeli koga, ki mu bodo pripovedovali zgodbe.

Veliko dela nas čaka.

Oživiti bo treba utrujene tovarne, pustiti načrte o velikih sistemih in misel o delavskem razredu.

Evropa je že vsa prebujena, tudi tista, kjer so stopali najbolj trdi škornji. Na vrsti smo. Sami vzemimo svojo usodo v roke. Trg je izziv in možnost. Vendar je to delo le za sposobne. Koliko znanja je v glavah, neizrabljenega, v neprave cilje usmerjenega. Zakladi ležijo po tej lepi zemlji in ljudje čakajo svoj dan. Lastnine se bodo mešale in iskale svoja pota. Kapital bo iskal in tipal v prihodnost. Vseposvobod bomo nabirali znanje, da bi ujeli zamujeno. Ne bomo več gledali, kdo si in kako misli, le pridruži se nam, saj je jutrišnji dan naš.

Politika je modrost vodenja države. Slovenija, pred tabo je čas, ko postaneš država. Nov parlament, nove sile in novi pogumni cilji. Osredinimo znanje in sredstva, pohitimo, razviti svet nas bo sprejel samo take. Izberimo si lastno pot in postave.

Prav zato slovenski krščanski demokrati odpiramo vrata vsem Slovencem po svetu. Koliko znanja, izkušenj in navezanosti na domačo zemljo. Ne pozabimo na številne ugledne strokovnjake iz naših vrst, ki so po svetu. Naš umski in delovni potencial bodi nova priložnost in pridobitev mesta v svetu, ki nam pripada. Na prostoru, kjer živimo, bodimo prijatelji med sabo in z vsemi.

Pred 177 leti je francoski pisatelj Charles Nodier o nas napisal:

"Bilo je to ljudstvo brez morilcev, brez tatov, brez slabih ljudi..."

Bil je to narod, ki smo ga skoraj učili rabiti ključavnico in zapah... sploh najboljša družba dobrih ljudi, ki jih je Bog postavil na zemljo, med njimi bi si želel umreti..."

Vidite, pred toliko leti tako, zdaj pa bi najbrž isti človek zapisal drugače. Vendar, želeli bi postati družba dobrih ljudi. Ko bomo razmišljali o volitvah, imejmo pred sabo jasno videnje o svoji prihodnosti. Odslej ne bo več prostora za polna usta obljub in besed. Izkušenj iz preteklosti je dovolj. Ne pozabimo, da po 45 letih svobode šele zdaj gremo na nekoliko svobodnejše volitve. Zakaj tako pravim. Preprosto zato, ker so volitve tako zavozlane in tako pripravljene, da bi vladajoča partija dobila čimveč. Menjali so ime, menjali znake in zastavo, ali ni to beg pred preteklostjo, da bi zakrili svoje sledove.

Vedeti moramo, koga volimo. Vedeti, kaj je zdaj naredil in kolikšna je njegova vloga v preteklosti. Rabilmo pokončne, preizkušene in z jasnim videnjem prihodnosti.

Program razvoja Slovenije in vsakega kraja posebej je odgovornost, ki je ujeta v čas. Tiste, ki bomo volili, bomo preverjali in klicali na odgovornost, jim dali še možnost ali jih odpoklicali. Preprosta bo ta zgodba demokracije.

Slovenski krščanski demokrati smo v okviru združene opozicije DEMOS.

Skupaj s strankami DEMOS bomo odprli novo stran slovenske zgodovine in zato moramo zmagati.

Vsi vi, ki živite in delate, se učite in prizadevate na tem lepem delu Slovenije, ki se ji pravi Žiri s prelepo okolico, ste povabljeni, da s svojimi bistrimi glavami in pridnimi rokami zapolnite to našo slovensko pomlad.

Gotovo je, da odslej na prestolu ne bo več mirnega spanja.

Viktor Žakelj

Jaz ne bom trosil iluzij

Že kar nekaj časa mi je jasno, da je čas — mislim na pretekla osemdeseta leta in prihajajoča devetdeseta — prelomen, na neki način usoden. Mutatis mutandis seveda, se da ta čas primerjati z leti 1848, 1918 ali 1941–1945. Tako kot tedaj, se tudi danes odloča, kako bomo Slovenci živeli verjetno kar nekaj naslednjih desetletij. Tudi je že jasno, da novo, drugačno ne bo nastalo čez noč, na revolucionaren način —

hvala bogu — ampak postopoma, po evolutivni poti torej. Čeprav je tudi res, da je med nami tudi nekaj mladorevolucionarjev, ki so prepričani, da imajo v posesti resnico, da vedo za "novo carstvo svobode in sreče" ter da potrebujejo edino še oblast, da bi neozaveščeno in neuko slovensko ljudstvo — milom ali silom — popeljali v nova rajska prostranstva. Upam, da le-ti ne bodo uslišani! Slovenci si končno vendarle

zaslužimo, da brez nasilja (tudi revanšističnega) vzpostavimo gospodarsko in politično ureditev, ki bo omogočala svobodo in demokracijo tako posamezniku kot narodu. Za nekaj takega smo končno dozoreli, pa tudi jugoslovanske in mednarodne (pomalske) razmere so takšne, da bi končno mogli postati na svoji zemlji svoj gospod.

Ta čas je torej čas velikih možnosti, a je po svoje tudi sila krhek. Nekateri priučeni politiki (bolje, politikanti) pa se obnašajo, kot da zanje (in za nas) ni "ne pregrad in ne mej". Obnašajo se kot sloni v trgovini s porcelanom. Potrebno bo 'nemalo pameti, da bo to pomladno strankarsko cvetenje postopoma prešlo v zrelo politično pluralnost, v formiranje treh, štirih, morda petih profiliranih političnih strank, ki bodo na Slovenskem uveljavile konkurenčnost v sferi politike ter opravljale prepotrebno kontrolo oblasti, preprečevale torej, da bi država (in njen represivni aparat) spet enkrat postala lastnina ene same (katerekoli) stranke. V tem boju za obstanek stranke pa njihovi prvaki ne bodo nežni do svojih volilnih tekmecev, pogosto jih bodo šteli za svoje nasprotnike, celo za sovražnike. Nekaj prvinskega, darvinskega, brezkompromisnega bo v teh spopadanjih. Politika in politiki bodo (bomo) spet postali le tržno blago, posebne vrste sicer, ki bo iskalo kupce svojih idej. Nizka politična kultura kot posledica dolgoletne odsotnosti strankarske politične pluralnosti bo prispevala svoje. Mnoge med nami bo lahko to žalostilo, nekatere ta "nova družabna igra" že zabava, vsi pa smo kar malce zmedeni. Programi strank so si med seboj močno podobni, napovedano popravljane "zgodovinskih krivic" ne obeta mirne prihodnosti, ve pa se tudi, da čudodelna modro-zvezdnata vila Evropa še nekaj časa ne bo prestopila ne Karavank in ne Soče. Komu dati glas, komu izkazati zaupanje, je hamletovsko vprašanje večine volivcev. Odgovor je, vsaj zame, preprost: volimo ljudi, ki jih poznamo, vemo za njihovo (ne)delo, ljudi torej, ki vlivajo (za)upanje. Vem, nič novega nisem povedal: ljudje smo vedno volili po tem kriteriju. Ta čas, ko je strankarstvo še v plenicah, pa je to skoraj nujnost.

Komu se bo to pisanje morda zdelo smešno, mojim najbolj zagretim strankarskim tovarišem kar izdajstvo,

Jurij Bavdaž "Naprej"

OSNUTEK PROGRAMA DELAVSKE POLITIČNE
STRANKE "NAPREJ"

"Naprej" je stari naslov politične stranke iz leta 1903 do 1921 v okviru jugoslovanske socialdemokratske stranke, ki je bila del avstrijske socialne demokracije in je pokrivala področje Slovenije in Istre.

S porajanjem novega sistema nastaja v naši družbi vrsta gibanj, zvez in strank. Zveza komunistov s svojim

tekmeci (jaz v drugače mislečih ne vidim nasprotnikov, kaj šele sovražnikov) bodo to imeli za pretkano zavajanje volivcev.

Ne eno ne drugo ne bo držalo; le globoko sem prepričan, da Slovenci spričo razmer, v katerih smo, potrebujemo legitimne oblastne organe na vseh ravneh, v katerih bodo sedeli, če ne najboljši, najsposobnejši med nami, pa vsaj najbolj zaupanja vredni naši sodržavljeni. Čas je, kot sem rekel, usoden — potrebujemo torej parlament, vlado in upravo "narodne zaščite", legitimne in legalne ustanove, v njih pa ljudi znanja, modrosti in tudi poguma. Zato in samo zato pravim: Volimo ljudi, ne stranke!

To sem lahko zapisal tudi zato, ker sem, kot bi se reklo, pri "koritu". Veliko časa ter telesnih in duševnih moči sem namenil demokratizaciji in pluralizaciji slovenske družbe, njeni temeljiti in vsestranski prenovi in ne nazadnje: sem v jedru tistih naših socialistično mislečih ljudi, ki se že nekaj časa trudimo oblikovati moderno socialistično stranko, ki bo programsko in kadrovsko prepoznavna ter sodobno organizirana. Naj povem, da smo šele na začetku, prepričani sicer, da na pravi poti. Formiranje stranke je nekaj podobnega kot firme: veliko časa, truda in sredstev je potrebnih, da se usede v zavest ljudi, da jo ločijo od drugih "podobnih firm" oziroma njihovih proizvodov. Morda imamo slovenski socialisti pred našimi tekmeci rahlo prednost, čeprav je podolomitski čas, kot se temu danes reče, za stranko lahko tudi "obremenilen". Nekateri to vztrajno ponavljajo. Mislim pa, da zgodovina ni le breme, ampak tudi prednost. Delo in nedelo, napake in uspehi te šele delajo prepoznavnega — brez zgodovine si neznanka, morda obetavna, a vendar maček v žaklju.

Naj sklenem: slovenski socialisti bomo v vsakem primeru — v poziciji ali opoziciji — odgovorno opravljali svoj del oblasti. Kakšen in kolikšen pa bo ta delež, boste odločili vi — volivci!

Žiri, 25. 2. 1990

novim programom ne nudi dovolj možnosti za reševanje življenjskih problemov, še manj pa za reševanje vsakdanjih težav, ki nas bodo nujno prizadevale. Program SZDL je zgolj načelen. Alternativa se ne posveča našim problemom. Ne strinjamo se z njeno netolerantnostjo, ki nas spominja na stare politikantske

strankarske razprtije. Naše gibanje išče rešitev za vse ljudi, ki se ob teh spremembah čutijo tako ali drugače ogrožene, ne morejo pa se povsem identificirati z nobeno doslej delujočo politično grupacijo. Čeprav usmerjeni naprej, smo za svoje delovanje izbrali zgodovinsko preskušeni vzorec (zgled) v političnem delavskem društvu Naprej, ki je delovalo tako uspešno, da je pridobilo Idriji socialdemokratskega župana v letu 1911. In to je bilo edino mesto v avstroogrski monarhiji, kjer so zmagali socialdemokrati.

Društvo je s svojim raznovrstnim delovanjem na političnem in gospodarsko-socialnem, kulturnem, in rekreacijskem področju zajemalo poleg rudarjev še druge kategorije prebivalstva od mladine do upokojencev.

Namen naše stranke je: zastopati vse tiste kategorije prebivalstva, ki se danes čutijo najbolj ogrožene:

1. delavci v najbolj splošnem pomenu besede, od delavcev pri tekočem traku do izobraženca, ki je odvisen od svojega dela;

2. mladi, ki vidijo svojo bodočnost v poštenem delu;

3. upokojenci, ki so po vsaki spremembi režima najbolj prizadeti in potrebujejo v naši bodoči družbeni ureditvi specifično politično zastopstvo.

NAPREJ je tudi stranka zelenih. Predvsem bo zasledovala ekološko vprašanje RŽŠ v Idriji, problem zapiranja rudnika in se borila za status rudarjev.

NAPREJ odklanja vsakršno nasilje, ne le vojaško in policijsko, tudi politično in verbalno (na primer v tisku).

NAPREJ odklanja vsako nasilje do nemočnih v družbi, na delovnem mestu in v družini.

NAPREJ je odprta za vsakogar, ki se strinja z njenim programom in se po njem ravna tudi v svojem vsakdanjem delu in življenju ne glede na njegovo svetovnonazorsko ali versko opredelitev.

NAPREJ se bori za:

- novo delavsko zakonodajo;
- sindikalno strokovno organiziranje delavcev v vsej republiki;
- , enotne delovne pogodbe po strokah v vsej republiki;
- ustanovitev dopolnilne blagajne za delavce, ki

ostanejo brez dela zaradi stečaja podjetja ali kot tehnološki ali ekonomski presežek;

- da družba prizna študij za delo je vse, kar iz tega izhaja (štipendiranje za vse, štipendija naj ne bo socialna pomoč, ampak nagrada za opravljeno delo, redni študij naj se šteje v delovno dobo);

- da se vojaščina šteje v delovno dobo;

- uvedbo pravičnejše odpravnine ob upokojitvi (končni cilj: zadnja plača, pomnožena s številom delovnih let in z zakonom zajamčeno pokojnino 85 % realnega osebnega dohodka).

Upokojenci naj izkoristijo možnosti, ki jim jih nudi pluralistična ureditev. Potegujejo naj se za svoje predstavnike v skupščinah, da bodo pridobili svojo tehtnost in le tako postali spet upoštevani del družbe. Tako je bilo v času Napreja; spoštovanje do njih in dela, ki so ga opravljali, se je na zunaj izražalo tako, da so bili aktivno vključeni v delo društev.

Socialni program

Socialna pomoč se v naši družbi zanemarljivo. Zato se bo stranka zavzemala, da se uradna služba socialne pomoči približa dejanskim problemom. Stranka si bo prizadevala tudi za praktično organiziranje najrazličnejših oblik samopomoči (na primer: družinam v stiski, osamljenim osebam, invalidom). Organizirana udeležba upokojencev, mladih in tudi delavcev v prostem času bi lahko pripomogla k učinkovitemu reševanju mnogih socialnih stisk, tudi tistih, ki se razvijajo zaradi ekoloških in mentalno-higienskih zblod.

Zaradi posebnega položaja žensk v vsaki, posebno pa v naši družbi bo NAPREJ odprl vprašanje posebno organiziranega reševanja problemov, ki zadevajo ženske.

Idrija, 13. januarja 1990

Na seji predsedstva, 26. januarja je bilo sprejeto, da je potrebno poudariti tole: smo stanovska delavska stranka (delavcev, študentov, upokojencev, obrtnikov). Zastopamo tudi vse, ki se ukvarjajo s samostojnim osebnim delom.

Peta-skrinjica.

Glasilo naprednih Žirovcev za
volitve v **NAIPRODNO** skupščino
18. marca 1923.

Izhaja po potrebi.

Izdajamo in urejajemo, VSI."

V resnih časih stopamo pred vas, rojaki-volilci!

V tlem nas tišči draginja in neurejenost gospodarskih prilik. Objestni nosed Italijan drži grabežljivo roko na lep del naše občine ter nam grozi vzeti še več. Za štiri leta živimo ob meji, ki jo Italjani prenikajo po svoji volji in še danes ne vemo, kdaj in kako se reši to za nas tako važno vprašanje.

Utrpeli smo valed tega velikanke gospodarske škodo, da ne omenjamo noštetih ovir in težko obmrjnega prometa.

Odpomoč je majno potrebna. A odkod naj pride? Pregovor pravi: Pomagaj si sam in Bog ti bo pomagal.

Ali si lahko pomagamo sami? **ROJAKI - VOLILCI!**
Stojimo tik pred volitvami; kroglica v rokah zavednega volilca, spuščena v pravo akrijnico je ono sredstvo, ki nam v doglednem času odpomoč.

Volilni boj je razbesnel našo občino preplavljajo agitatorji S. L. S., ki se lažnivo izdaja za edino rušiteljico našega ljudstva. Zakaj? V znamenju hujkanja in laži so se prikradli med vas kakor ovce v volčji obleki, da vas s puhlimi besedami in obrekovanjem prealopijo ter vas odvrnejo od praporja, ki jo na njem zaplana napredna misel in gospodarski napredek, narodno edinstvo in enotnost močno Jugoslavijo.

Združimo se proti njim vsi napredni volilci, ki nam je pri srcu lastna dobrobit in procvit občine in države.

V slogi je moč!

Dvignimo visoko prapor, od katerega vas odvrčajo plačani agitatorji s sladkimi obljubami, strnimo se v eno samo mogočno vrsto, ki bo predstavljala voljo ljudstva brez razlike stanu ter šla naoustrašeno po poti gospodarske samooavojitve vaškega poedince, občine in države.

Hočemo, da nas komandira samo eden, pa bodi si, obrtnik ali uradnik, duhovnik ali kmet, pač pa hočemo, da odločamo pri vsem vsi, ker živimo in smo navezani drug na drugega, kmet in dolavec, obrtnik in nameščeneec.

Mi ne maramo voč gospodarstva S. L. S., kjer smo bili sužnji. - Mi ne maramo veleagrarno politike samostojnih kmetov, še manj želimo socialne revolucije ali razdelitve lastnine, naših socialistov in komunistov.

Hočemo se združiti v okrilju **JUGOSLOVANSKE DEMOKRATSKE STRANKI**, ki odina družji in brez razlike pravično skrbi za kmeta in obrtnika, delavca in nameščeneec, invalida in vojne virote po celi Jugoslaviji, ker odina Jugoslovanska Demokratska stranka pravilno pojmuje razvoj časa ter posluša glas in voljo ljudstva.

Rojaki-volilci! - Poslužimo se onega sredstva, ki prinema odpomoč sodanjam težkim časom, zato spustimo vsi svojo kroglico v peto skrinjico, ki je skrinjica J. D. S.

J.D.S. ima za seboj dolgo dolgo postonoga dela, ki
ima pokazati nebroj uspehov.

Vse druge stranke in strančice so ostale pri zabav-
ljanju in ščuvanju, predvsem S. L. S., ki so se ji pridružile
S. K. S., N. S. S. in J. S. S.

J.D.S. je najmočnejša stranka v državi. Ker smo pro-
slabi srami, naslonimo se na močnega zavoznika t.j. J.D.S., ki
bije boj z Volterbskimi radikali in našimi klerikalci, ki so
največji škodljivci države in naroda. -- Ne hočemo dobro sebi,
storimo svojo dolžnost, da bo ta boj J.D.S. izvojevan s častno
zmagano.

Voliti ni samo pravica, ampak tudi dolžnost!

J.D.S. nam je clajšala odločitev kam naj volimo, ker
nam je za logaški ekraj postavila za kandidata domačina

FRANCA PRIMOŽIČA,
moža čistega značaja in poštenega narodnega delavca, ki so mu
moramo brez pogojno zaupati.

Na koncu vam kličam: Vsi na volišče za J. D. S., za
požrtvovalnega DR. ŽERJAVIA in za domačina PRIMOŽIČA.

Vaska krogeljica oddana v drugo nogo peto skrinjico
je zgubljena.

.....

ŽIRI: Klerikalni zmag v Žirih je zopet začel vzdigovati
svojo glavo in metati svoj ognjen puščic po hribih in dolinah.
Začeli so agitirati za svojo stranko Č.S., pa bomo zopet dobili
moč v roko in počenjali z njimi kakor smo nekdanj.

Možje in žene! Ali ste že pozabili, kaj vse so ti
ljudje z vami počenjali med vojno? Vbogo žene so hodile na-
pravljat proknje za podporo, a pri tem so jih psovali z različni
nečestnimi besedami. In ko so hodile po hrano na aprovizacijo,
so jim ni godilo nič boljše. Sedaj pa se prav ti možje upejo
kot narodni in ljudski zaščitniki stopiti med nas, iti po vasoh
in vas moze prigovarjati, kam naj volite.

Možje! Ali nimate poguma? Pokažite jim vrat! Ka-
kor so niste vstrašili takrat ko je bilo treba stati v strelskih
jarkih, tako se ne strašite sedaj in odločno nastopite proti njim.

Ali se ne spominjate več, kako so vam rekvirirali
živino in vi ste jo gonili za malo krono v Logatec?

Kako so vam, vašim ženam in otrokom trgali najhujšo
zaslužek in ša hrano ako ste je kaj pridelali! In kako so vam
jemale seno, ko ste ga nekateri morali sami kupiti, da ste
mogli praroditi svojo živino! Pa ti možje, ki se sedaj dolajo
krščanski, niso imeli takrat vamiljenja, da bi bili prizanašali
čopprav bi bili lahko. In kaj je z vojnim peccojilom, ki ste ga no-
sili njim, da so vas mogli pobijati in stradati na fronti? Ali se
to možje?

Možje, ki ste količkaj zavodni, ne boste pustili, da
bi vas ti ljudje progovorili. Kajti dobili smo zopet volilno
pravico; pokažite jim sedaj kaj so zaslužili s tem, da jih ne
bomo več volili--- Možje! Bliža so 18. marc. Pakrat pojdemo
vsi na plan in pustimo prvo skrinjico na strani:

Naša volja naj bo sveta
Vzrime krogeljico v PETO
Da bo naša volja in telo oteto!!

.....

Dobračeva: Pri zadnjih državnoborskih volitvah smo
z zaupanjem volili samostojneže, ker smo upali, da so bodo za
naš stan zavzeli in nam izboljšali gnetno stanje. Z žalostjo pa
smo zvedeli, da so ravno oni v parlamentu po svojem po svojem
zastopniku Drogeniku prodigali, da moramo mi kmetje imeti zava-
rovane vse posele. S tem bi bili močno udarjeni, kajti počli bi
ne imeli od tega nečeno korist, mi kmetje pa bi morali plačevati
velike svote, ki bi potem še kdo ve v kakšno namene bile za-
pravljene. Polg tega so ti od nas izvoljeni gospodje glasovali
še za uvoz živine na račun vojne odškodnine. S tem so nam zopet
prizadejali veliko škodo, ker naš kmat na ta način ni mogel pro-
dati svoje lastne živine ali pa jo je prisiljen prodal pod ceno
ker je bilo živine preveč uvožene. Imel bi še mnogo več poveda-
ti, a si prihranim za prihodnjic. --- Z...

Nedelja se bliža, dragi velileci....
 Gospod župnik nam kličeje: Vsi k prvi skrinici!
 Božja je volja, da je ona najboljša,
 Nam vero ohrani, pred Srbi nas brani-
 Da gospodu Korešcu pomare h koriti
 In vse demokrate brez kazni pobiti.
 Korešca poznano je velk diplomat,
 Naroči nam spet lahke- vago no kravat.
 Ajzenman nam popravi, na glavo za to.
 Je masnik študirar, ga žegna lahke.
 Tudi davke popravi minister kravat,
 Tiste naj plačata- Srb in Hrvat .
 Da prav getove je prva najboljša,
 Pravi nam tudi-Škefova volja.

O drugi na kratko moramo reči,
 Da teta gospodar ne moremo ustreči.
 Zato jo pošljemo spat,
 Tje, kamor spada, to je --v Banat.

Ta tretja ni slaba, z njo so poznamo,
 Tudi ji lahke kroglice damo.
 Šusteršič ni bil nikoli lenuh,
 Zato si je stekel mnoge zaslug.

Četrto poznamo dobro v Ljubljani
 Malo pa ima pristašov med nami.

Pridemo k peti, nje nas je strah.
 Ima zbira glasove žerjav, to je vrag!
 Ima sto peslancev, kje so pravice,
 No peragaje prižnice na spevednice.
 Vera, autonomija, nič ne peraga,
 Oj verniki kaj bo, če znaga, če znaga.....!

Gospodu na prižnici vzelo je sajo,
 Pa si oglelate nataknejo kape.
 Brez žegna raz prižnico petni hitije,
 Selze strahu se ji v špeglah bliščije.

~~~~~

1./	Volitve so pripravljene, In skrinco že nastavljeno. Usoda zdaj se odločuje In bodočnost nove kuje.	2./	Skrinco prvo čuvaj so, Da ne spustiš ni kroglice! Ker čuva mračen jo možak, Ki vse bi rad okužil zrak.
3./	Mož dare so, kriči, upije; Autonomija, autonomije!! Le eden beči gospodar V Sloveniji, in to je ; far.	4./	Pomisli pa sedaj čevljar, Kam čevljev boš pošiljal far Če bo Slovenija zabita V avtonemni pas povita?
5./	Kam si dajal izdelke svoje? Odkod dobival novice tvoje? Moko, žito, petrobujšč Ker čona ne pridolujšč.	6./	Vse boš težje kujeval, Vse Vse boš še dražje plačeval. Carine bo Hrvat pobiral, Z nje pa tebe bo odiral.
7./	Le eden bo dobičke spravljaj, Eden lo bo te prosljavljaj. Mož rojoni in obriti, Mož v črni suknji skriti.	8./	Črna ljudska stranka lahke upije Kur s farovžev jej solnce sije Dan na dan na vse strani, Agitator ven hiti.

10. Z iste stranke pa Gosar
Je boljšeoviški gospodar.
Prot izvozu on glasuje,
Koristi kmetске-pokojuje.

13. Vsak kdor ima lubce tri,
Mu za nobeno dosti ni.
Tako je tudi ESELES,
Za nos vleče vso počez.

IN KROGLJIC TJA NIKAR NE DAJTE.

P E T A . P A J E Č E Z V S E .

MORA BITI-SKRINCA P E T A I

INSERATI DEEL.

[illegible]

Prednost imajo farevške kuharice, naprednega mišljenja, s primernim kapitalom /nezakonski otroci nobena ovira/.

Penužbo na upravišтво peto skrinco. Posredovalci od
S.L.S., S.K.S. in N.S.S. -izključeni.

[illegible]

VDOVEC srednjih let, se pripravlja za vstop v SAMOSTAN. Ker mu sredstva dobljena iz prodaje posestva /poldrugi milijon kron/ ne zadostujejo, za posvečenje v duhovnika, se pozivljajo blaga sroa, da prispevajo po možnosti v ta blagi namen, da bomo deležni odpustkov ob priliki njegove nove maše.

555555555555655555555555555555555555555555555555555555555555

DEMOKRATSKA SKRINJICA JE PETA!!!!

SPUSTITE KROGLJICE V PETO SKRINJICO.
!!
5555555555555555555555555555555555555555555555555555555

Možje! Volilci!

V torek, dne 28. t. m., se bomo Žirovci udarili pri občinskih volitvah: na eni strani stoje liberalci in mokrači, seveda združeni, na drugi pa mi! Kate-
ra stranka bo užugala? Žirovski liberalni naprednjaki se neznansko tresejo za svoj občinski odbor. Silno se zdaj bahajo okoli, da liberalci delajo zdaj cesto na Logatec. Dolgih 30 let so imeli v deželi vse v rokah, pa niso prav nič naredili za žirovsko občino. Skozi 30 let še toliko moči niso imeli, da bi cesto po Račevi ali Sovri speljali do Žirov. Samo hujskali so; ene za cesto po Račevi, druge za cesto po Sovri, tako, da nazadnje nismo dobili ne ene ne druge! Zato Vas pa, liberalni naprednjaki, vprašam, kateri možje so pa zadnjič vodili komisijo za novo cesto: ali od nog do glave »črni« dr. Lampe ali naš liberalni župan? Ali kaj veste, naprednjaki, kdo je v listih pisal: »Raji nočemo nobene ceste v Žiri, kot pa da bi šla tam, koder klerikalci hočejo!« Zato bi nam žirovski naprednjaki prav gotovo še to cesto snedli, ne pa jo dali nam. ako bi se le kdo za liberalne pritožbe še kaj zmenil; danes, ko je že vsakega moža-poštenjaka sram biti liberalce. Ako bi nam res žirovski naprednjaki cesto pridobili, bi se vendar postavilo, da žirovskim naprednjakom postavimo na vrhu »Matjaževih kamer« velikanski spomenik, pred katerim se bo moral vsak Žirovec do tal prikloniti. Ako nam pa liberalci niso mogli pridobiti ceste, nam bodo železnico še manj. Če volimo naprednjake, bomo čakali na železnico do sodnega dne popoldne.

Najbolj se še liberalci postavijo z občinsko hišo. Toda lahko je zidati z denarjem — drugih. Prej smo plačevali občinskih doklad komaj tri groše na goldinar, sedaj pa ubog žirovski trpin plačuje največ za občinsko hišo, kar po kroni od goldinarja. In vendar si župan še volitev ni upal sklicati v občinsko hišo. Sklicaj jih je v gostilno svoje sorodnice že ve — zakaj. Občinsko hišo smo zidali, pa moramo voliti v gostilni — kaj takega menda še noben župan na Kranjskem ni naredil. Žirovci čemu ste zidali tako lepo občinsko hišo? Čemu plačujete skoraj 30.000 K dolga za občinsko hišo. Tako županstvo, ki vas tako vodi za nos, boste gotovo še vedno volili, kaj ne Žirovci! Tako radi se naprednjaki pobahajo kako je vsa Žirovska dolina strašansko napredna. Zato vas pa vprašam: Zakaj se pa nas »dušnih rev, farjev in popov, sodrge in pijančkov«, kakor nas zmerjate, zakaj se nas vendar tako neznansko bojite, da se še volitev niste upali sklicati pred cerkvijo? Pa ne, da bi se vam naprednjaki hlačce tresle pred nami, mračnjaki, da bi vas ne pomedli iz občinske hiše ven na cesto. Pogledimo še, kako liberalci lažejo. Na vso moč vpijejo: »Le volite klerikalce, pa boste plačevali za cerkev, da bo grdo! Če bo klerikalen župan, bo Žirovcem staro cerkev podrli, plačevali boste za organista, za nov farovž, za novo mežnarijo, za novo šolo. Vse to bo zidal klerikalni župan.« Preklicano bo pa mogočen, ta župan: kar samo cerkve, farov-

že in mežnarije bo zidal.« Tako liberalci samo vpijejo, zraven si pa mislijo: »Le lagajmo, kar se da! Kateri se bo že dobil, da nam bo kaj verjel.« Prej so vpili: »V Žireh pa liberalci zidamo cerkev«. Mi pa pravimo: »Zakaj pa sedaj še vanjo ne hodite? Če ste jo vi zidali, pa še vi to plačajte, kar manjka pri cerkvi«. Veljala je cerkev več kot dvakrat po stotisoč, in vse je plačano, a občina ni dala še vinarja zraven. Zato pa bomo gotovo tudi še to, kar manjka napravili pri cerkvi sami, brez občine in brez konkurenčne obravnave. Noben glavar in noben komisar nas ne more k konkurenčni obravnavi prisiliti, če sami nočemo, če sami rajši prostovoljno zložimo za cerkve. Kdor bo popravljal staro cerkev, bo že sam plačal, občina je ne bo. Lažejo, da bo treba zidati nov farovž. Prav veseli bomo, če ga nam liberalci naredijo, seveda s svojim denarjem. Za nas je pa stari farovž dober. Tudi naš Društveni dom, pravijo, da nam bo plačal klerikalni župan. Mi pa pravimo, da za Dom ne maramo od občine nobenega vinarja. Sami smo ga zidali, sami ga bomo plačevali. Mi vam ne očitamo, da bo Sokolski dom, da bo vaša fabrika in elektrika prišla na občino. Pustite nas v gospodarskih rečeh pri miru, saj vemo kako je pri vas. Bahati in lagati znajo liberalci, zato naj nam povedo še to-le: Koliko podpore za živinorejo ste pa liberalci Žirovcem že preskrbeli? Kdo Žirovcev je že dobil od liberalnih nosancev kakšno podporo za živinorejo? Najbrž še nobeden. Ako boste izvolili liberalne odbornike, boste tudi zanaprej dobivali le Tavčarjeve knofe mesto podpor. Kaj pa občinska pota? Ali so se liberalni odborniki kaj brigali za občinska pota? Ali ste ž njimi vsi zadovoljni? Tudi zanaprej se bomo Žirovci pod nosom obrisali pri podporah za pota, ako bi liberalce volili. Ali bi radi dobili nazaj stare cestne odbornike? Ti so vam obljubili cesto po Sovri, Račevi in na Sovoden. Obljubili so vam vse ceste, naredili pa nobene. Kdo je kriv, da smo Žirovci tako umazani pred svetom? Ali ne tisti, ki nas mažejo po grdih listih? »Farja« Vrhovca pravijo, da bodo pretepli, in farovž ometali z blatom? Kaj ne, to je pa prav sokolska olika žirovskih naprednjakov! Tudi liberalne kandidate si malo oglejte! Sami »tretjeredniki« so. Mi, ki hodimo vsi še v cerkev, zakaj bi prvo čast v občini dali tistim možem, ki se tako cerkve boje? Vsak naj še doma prepíše na glasovnico vse odbornike. Vse — ali pa nobenega! Lahko tudi pošljete ali pa v nedeljo na glasovnico pritisnete štampljo pri Pečelinu pred cerkvijo, kjer bo skozi cel teden kdo s štampljo. Na dan volitve pa lahko daste podpisati pri gostilničarju Gostišu v Stari vasi, ali pri Anžetu v Novi vasi. V torek vsi na volišče! Nihče naj ne ostane doma! Nihče naj se ne izgovarja: »Boste že brez mene opravili!« Nemara bo ravno tvoj glas odločil za zmago. Znebimo se liberalcev še mi, da bomo v torek lahko veseli zaklicali: »Zmaga je naša!«

Ponatis iz »Domoljuba«.

Na **bele** glasovnice — I. razred —
zapišite:

Valentin Oblak, Žiri 53.
Matija Logar, Izgorje 6.
Andrej Mlinar, Dobračeva 47.
Janez Primožič, Opale 8.
Janez Benedik, Žirovski vrh 44.
Franc Petrič, Stara vas 19.
Janez Žust, Hleviša 1.

Namestnika:

Martin Jurea, Goropeke 6.
Anton Erznožnik, Žiri 35.

Na **modre** (plave) glasovnice —
II. razred — zapišite:

Franc Peternelj, Žiri 25.
Lovro Kosmač, Zgor. Vrsnik 10.
Janez Žakelj, Breznica 9.
Lovro Otrin, Žirovski vrh 21.
Ivan Zajec, Dobračeva 53.
Janez Plvk, Selo 19.
Gregor Šubic, Zabrežnik 3.

Namestnika:

Martin Kopač, Dobračeva 52.
Anton Guzelj, Račeva 9.

Na **rdeče** glasovnice — III. razred —
zapišite:

Pavel Kogovšek, Sovra 4.
Filip Gantar, Nova vas 15.
Janez Brence, Korito 3.
Tomaž Demšar, Žirovski vrh 36.
Ivan Erznožnik, Dobračeva 16.
Anton Kopač, Stara vas 29.
Janez Brence, Lavrovec 1.

Namestnika:

Franc Grošelj, Dobračeva 10.
Matevž Pečeln, Žiri 55.

Na **zeleno** glasovnico — za podobčino —
zapišite:

1. Za podobčino Žirovski vrh:
Gregor Jereb, Žirovski vrh 30.
Namestnik:
Luka Kavčič, Račeva 21.

2. Za podobčino Vrh:
Janez Sedej, Vrh 1.
Namestnik:
Matija Mivšek, Hlevni vrh 7.

3. Za podobčino Žiri:
Franc Lenger, Žiri 54.
Namestnik:
Gregor Kopač, Žiri.

4. Za podobčino Vrsnik:
Matevž Mlinar, Sp. Vrsnik 7.
Namestnik:
Jakob Vehar, Sp. Vrsnik 3.

5. Za podobčino Opale:
Matevž Osredkar, Opale 5.
Namestnik:
Martin Jurjavčič, Račeva 24.

6. Za podobčino Dobračeva:
Martin Eržen, Dobračeva 4.
Namestnik:
Anton Žakelj, Stara vas 36.

7. Za podobčino Ledine:
Janez Kopač, Govejk 6.
Namestnik:
Matevž Eržen, Govejk 15.

8. Za podobčino Ledinica:
Franc Gantar, Jarča dolina 12.
Namestnik:
Janez Kavčič, Ledinica 9.

9. Za podobčino Javorjev dol:
Franc Kavčič, Javorjev dol 1.
Namestnik:
Janez Žakelj, Javorjev dol 6.

OB 200-LETNICI FRANCOSKE REVOLUCIJE FOTOPONATIS

Josip Logar:

O francoski revoluciji.

Francoska revolucija je doba, ki jo mora skrbno proučevati zgodovinar, politik, socialist, ekonom. Valovi, ki jih je povzročil vihar v deželi vročehrvnih potomcev Galcev, segajo v najnovejšo dobo. Stvari, ki jih hočejo izvesti tu in tam v kvar verskemu, mirnemu političnemu in družabnemu življenju narodov, so le s strogo doslednostjo izvedene posledice načel, ki imajo svoje korenine v dobi knččanega osemnajstega stoletja. Ni ravno treba, da bi na tem mestu primerjali material in vodivno moč, ki je v par letih premenila Francosko in ostalo Evropo, s sedanjimi silami, ki delujejo v množicah. Povdarimo le nekaj. Stranko sansculotov (brezhlačnikov), stranko Jakobincev, strahovito, organizirano moč, ki je v Parizu kot v središču združevala nič manj kot štirideset tisoč podružnic, je napravilo časopise, so napravili strankini agitatorji, neumorni shodi. Ne enciklopedisti, ne beda, še manje državni dolg, ne vzvišenosti bogatih stanov nad priprostim ljudstvom — niso ugonobile lepe kraljevine, marveč silno narastla moč imenovanih strank, ki so se znale na spreten način posluževati vseh zlih pojavov na gospodarskem polju, vseh slabosti višjih krogov, vseh napak vlade in njenih organov. Gospodarska kriza jim je bilo dobrodošlo sredstvo, da so dobivale vedno več nezadovoljnejšev v svoje vrste. Kako so znali močje, kot je bil Marat, zastrupljati nižje stanove s hujskajočim časopisjem, z govoril! A dobri so vse le od strani gledali, neodločni ministri se niso menili. To moč streti, čeprav s silo, ko se ni dalo več zlepa, bi bila morala biti smer vladnega prizadevanja. A nesreča je hotela, da ni privolil premehki Ludovik XVI. nikdar v to edino koristno, edino rešilno sredstvo. Človek skoro ne verjame, da je mogel odobriti kralj v času, ko so se zle moči zbirale in pripravljale za odločilni udar, nasvet nespretnega Neckerja ter sklicati državne stanove. In ko je že zbor deloval, ko so že zlobne roke segale po krmilu, so bili zopet kraljevi močje, ki so z neverjetno kratkovidnostjo zgubljali točko za točko. Energični, bistroumni močje, ki bi bili še zadnji čas vzdržali kraljevo moč in veljavo, niso bili dvoru

priljubljeni (Mirabeau) ter niso imeli pri njem potrebnega zaupanja (Dumouriez), drugi pa so se delali užaljene, ko so divji elementi začeli metati prva bojna kopja zoper cerkev in vlado, ter so v odločilnem trenutku zapuščali zbornico sè znamenjem užaljenega ponosa. »Qui cède sa place, perde«, kdor prepusti svojo postojanko, jo izgubi. Kako strašno je bila kaznovana ta otročja politika zastopnikov francoske duhovščine in plemstva! In ko bi pozneje še lahko ubranili silni vihar, so se pa boljši sloji izseljevali ter tako prepustili tožno domovino, nesrečno kraljevo rodovino vodjem raznih strank. Ni brezpomembna trditev, da so ravno emigrantje veliko zakrivili vse poznejše gorje. Umevno, zle moči so na tak način silno naraščale ter brez ovire zasledovale svoj namen . . .

A za nas ni važna francoska revolucija samo iz zgodovinskega, socialnega stališča, marveč tudi še vsled drugih razlogov. Prav za nas Avstrijce je poglobila francoska prekucija prepad, ki se ne bo še tako hitro izpolnil, prepad, ki kljub vsem umetnim zbliževanjem loči atvsrijske narode od francoskega. Preveč krvi je poteklo, za prevelike svetinje se je tedaj dvignila vsa Avstrija tolikrat sè skrajnim naporom, preveč je ranilo verno, cesarju udano ljudstvo oholo zaničevanje tujčevo, ki je blatil najsvetejša in najblažja čustva naših prednikov: zvestobo do Boga in cesarja, da bi še v poznih rodovih ne vskipela kri pri spominu na žalostno francosko dobo in na Francoze. Vrh tega je toliko časa Avstrija sama krvavela za svojo svobodo in svobodo cele Evrope. Doba, ki se je Nemčija ne more spominjati brez največjega sramu, je za nas doba slave, dasi ne vedno ovenčane z lovorovimi venci zmage. A tistega sramotnega klečeplazenja pred sovražnikom vsake svobode, kot so jo tedaj nemške države in državnice kazale — podobno se je godilo tudi v tridesetletni vojski — avstrijski narodje niso poznali. Avstrijska misel je ravno v ti tako viharji dobi med narodi pridobila novih korenin. Dinastičen čut pred vsem je v onih letih zmag in pobojev, slave in ponižanja okrepil kot nikdar poprej. Habsburška dinastija in avstrijski narodje! Premalo pozna dušo habsburških podložnikov, močno vez, ki družijo narode z vladajočo hišo, kdor od daleč prorokuje pogin narodov polni Avstriji. Treba se je le spomniti dni velike Marije Terezije, treba se je le zamisliti v dobo končanega osemnajstega in pričetega devetnajstega stoletja, pa vidimo, kako nežna in kako močna je vez med habsburško dinastijo in med Avstrijci.

In tudi ta tako močno razviti dinastični čut avstrijskih narodov je razlog, da nas mora francoska revolucija zanimati bolj kot druge.

Avstrijski vojak je vedel, zakaj bo vihtel meč, ko so ga klicali v boj proti Francozom. Srčnost mu je dajal lastni dom, ki je bil v nevarnosti; pogum mu je vlivala vera, ki jo je branil pred zaničevanjem Boga in cerkve; junaštva se mu je polnilo srce, ko se je spominjal težkih dni svojega vrhovnega poveljnika — a svete jeze mu je splamenelo oko, ko so mu pripovedovali o nesrečni Mariji Antoinetti, ljubljenci cesarske hiše, ljubljenci Dunajčanov, Avstrijcev. Kako

želo je bila priljubljena, se je videlo pri njenem odhodu iz Dunaja na Francosko. Nepregledna množica jo je spremljala daleč iz mesta, možje so jokali kot bi bili slutili, kaka usoda čaka mlado francosko kraljico. S podobnimi čustvi so se povsod od nje poslavljali, dokler je še bila na avstrijskih tleh. Ko je stopila na francosko zemljo, si je osvojila že v prvih dneh srca temperamentnega francoskega ljudstva. Nepopisno je učinkovala sè svojo nenavadno lepoto, ljudo-milostjo, živahnostjo, globoko pobožnostjo, dobrohotnostjo.

Od velike matere, Marije Terezije podedovana cesarska veličastnost je ni zapustila v najhujših trenutkih. Mirno, brez najmanjšega izraza nezadovoljnosti, kake slabosti, jeze je sprejela smrtno obsodbo; s pogumom in udanostjo, ki jo mora roditi le nedolžnost in svetost, je stopila na morišče, da so njeni sovražniki besneli jeze in po njenem umoru skušali z lažmi uničiti vtis, ki ga je napravila sè svojimi heroičnimi čednostmi zadnje trenutke. Koliko pamfletov koliko umazanih spisov je izešlo po njenem umoru v Parizu, ki so z ostudnimi obrekovanji sramotili njeno ime! Zastonj: s tem so ji le pripomogli do nesmrtné slave. Pesniki, kiparji, slikarji so ovekovečili njen spomin. »Ko več ne bo Francoske in ko bo tujec iskal ob Seini mesto, kjer je stal nekoč Pariz, se bo še govorilo o veliki hčeri Marije Terezije.« S temi besedami se poslavlja zgodovinar od nje.

Kako je završalo v avstrijskih armadah, ko se je razširil glas o umoru habsburške princezinje! Knez Karol Filip Schwarzenberg, ki je leta 1813. in 1814. odločil usodo Napoleonovo in usodo Evrope, je koj prosil, naj ga nemudoma pošljejo na bojno polje — iz vroče želje, da bi rešil nesrečno kraljico. V tedaj najslavnejšem polku Latour je izvršil čin za činom, ki so mu že v mladih letih pridobili slavo in občudovanje. 26. aprila 1794 — tedaj je bil komaj 23 let star — je potolkel polkovnik Schwarzenberg sè svojimi 2000 konjiki, kate-tere je ogrevala in navduševala misel na nesrečno avstrijsko cesaričino, 30.000 mož broječo francosko armado. Z drznim navalom je prodiral sovražne vrste, dokler se niso Francozi podali z obupnim klicom: »Vive l' empereur!« Noben ni bil v njegovih vrstah, ki bi si ne bil okrvavil svoje sablje v krvi sovražnikov — pa tudi nobeden v prednjih vrstah, ki bi ne bil prinesel ran iz bojišča. Večjega uspeha do tedaj in od tedaj nobena konjica ni dosegla.

Čuda hrabrosti je izvrševal tudi knez Liechtenstein, nadvojvoda Karel; častnikom je bilo treba dati le geslo: »Za Marijo Antonijo!« — in nikaka premoč sovražnikova ni mogla oplasiti avstrijskih junakov, da bi ne bili leteli v še tako hud ogenj . . .

Vojak je kazal na svoj način sočustvo z nesrečno kraljico, ljudstvo pa po svoje. Državo je spreletela žalost, ko se je raznesla vest. Zlasti so bili pobiti Dunajčani, ki niso mogli pozabiti ljubeznive princezinje. Kaunitz, ki je zvaril avstrijsko-francosko zvezo ter jo hotel utrditi s poroko Marije Antonije in Ludovika XVI. ter s tem занесе toliko gorjá v avstrijsko državo in habsburško dinastijo, je ves žalosten vskliknil: »Tega bi se ne bil nikdar mislil.« Slovesna božja služba se je opravljala po vsej Avstriji za umorjeno kraljico, pa tudi

izvun Avstrije. — Zanimivo je, kako je sodil Napoleon o tem umoru: »Zločin nad to nesrečno kraljico bo za vse Francoze velik predmet obžalovanja, četudi ne očitanja vesti. Velika razlika je med njenim umorom in med umorom Ludovika XVI., dasiravno tudi ta ni zaslužil svoje nesreče. Tak je ravno položaj kraljev, za svoje življenje so odgovorni celemu svetu; le sami ne smejo ž njim razpolagati, zavratni umor, zarota, strel odločuje njih usodo. Cezar in Henrik IV sta bila zavratno umorjena, Aleksander Veliki bi bil tudi, ako bi bil dalje živel. Toda ženo, ki uživa same častne pravice brez moči, inostransko princezino spraviti iz prestola na morišče in to z najhujšim zasramovanjem in zaničevanjem — je še veliko ostudnejše nego vsak kraljevi umor.«

Ne zdi se nam torej čudno, da vzbuja v avstrijskih narodih francoska revolucija težke spomine, ki bodo še dolga ovira prijaznemu zbližanju Francozov in Avstrijcev. Malenkostni, sè strankarskim duhom prešinjeni poskusi, pokazati z veliko ostentativnostjo prijateljsko razmerje med pariško svobodomiselno dijaško mladino in podobnimi zastopniki tega ali onega naroda v Avstriji, so in ostanejo pač poskusi, ki se ljudstva ne bodo prijeli. Tudi narodi imajo namreč svojo politiko, ki je ne pišejo s črnilom za nekaj let, marveč s krvjo za dolge, dolge dobe. Ob priliki vzbruhne z divjo silo maščevanje, ki se ni moglo morebiti dokaj časa niti opaziti in ki ga vzdrže vodje le z največjo energijo v dovoljenih potih. Ali nimamo dovolj znanih zgledov ne med različnimi narodi samo, marveč med sorodnimi?

Pa ne — nočemo zasledovati potokov krvi, ki je tedaj tekla izvun Francoske, marveč doteknili se bomo le grozodejstev, ki so se godila v revoluciji na francoskih tleh. In to pred vsem zato, ker tako glasno pričajo, da otopi v človeku srce in da skvarjeno srce vpliva slabo na razum, kakor hitro se mu vzmakne temelj spoznanja in nravnosti: krščanstvo. Stokrat huje je to gorje, če se zanese nevera, nenravnost v brezposelne, lačne mase, zlasti ako vedo, da se jim v izgredih ni bati protisile.

Le nekaj stavkov k razruvanosti v moralnem in verskem življenju med Francozi neposredno pred viharjem. Saj je stvar znana, le premalo poudarjena v poglavju o vzrokih revolucije.

Gniloba se je širila od zgoraj navzdol. Od Ludovika XIV. sem je postal kraljevi dvor nekako središče izobraženih, plemenitih krogov, a tudi središče lahkoživega, skvarjenega, versko in nraвно propalega življenja. Zadnji kralj pred revolucijo, Ludovik XVI., tvori vendar izjemo; a njegovo sveto življenje ni moglo več popraviti, kar so zagrešili njegovi predniki.

Dvor je dajal zgled — drugi so ga posnemali. Plemiči, bogati, izobraženi krogi so v manjšem obsegu — po svojih salonih — širili dalje istega duha, ki je preveval kraljevi dvor in ves Pariz. Razvilo se je tako imenovano salonsko življenje, ki je ljudstvo prav po načrtu zastrupljalo.

In ko bi bila imela tedaj katoliška cerkev na Francoskem do-

volj vnetih, sposobnih mož, ki bi se bili modro, odločno in pogumno ustavili začenjajočemu se viharju! A v narodnem zboru je bil samo eden pravi duhovnik — duhoviti abbé Maury, ki se je upal povzdigniti neustrašeno svoj glas za pravice cerkve. In vendar je bilo voljenih 208 župnikov v zbor! Še huje je bilo, da so ti gospodje pristopili kmalu nato k tretjemu stanu. Misleči zasledovavec takih pojavov mora obstati ter se začuden vprašati: »Kako je bilo to vendar mogoče?«

Prav lahko. Na Francoskem, kjer je imela rimska stolica v cerkvenih zadevah od nekdanj svoje težave, se je žal vtepla navada, da se niso ozirali toliko na zasluge, na sposobnost, ko so oddajali višje cerkvene službe, marveč pred vsem na sorodstvo z gotovimi družinami in na priporočilo vplivnih oseb. To je seveda popolnoma zoper načela katoliške cerkve in je imelo povsod slabe posledice. Tako silno nevarni časi, kot so bili tedaj, ob otvoritvi narodnega zbora, in katoliška cerkev ni imela v svojih višjih pastirjih moža, ki bi se bil meril na govorniškem mestu z nasprotnikom srednje vrste! Vrh tega je vladala napetost med nižjo duhovščino in višjimi dostojanstveniki. Roditi jo je morala že prevelika razlika v tvarnih razmerah.

Beremo, da so donášala višja duhovska mesta, ki so bila kajpada pristopna samo plemičem, dohodkov po en milijon frankov. Nadškof toulonski je dobival 678.000. Povprečno računajo, da je bilo izdanih za 131 škofov in nadškofov 14.000.000 frankov. Navadni župniki so imeli 300 do 700 frankov, vikarjem je bilo določenih samo 200. In to v tistih ubogih in dragih časih, in ko so bili davki vedno neznosnejši, dočim so bili plemiči in prelatje teh težkih bremen prosti. Nižja duhovščina je bila prisiljena med itak že ubogim ljudstvom beračiti.

Tako se nam mora zdeti le kot nekak izraz nezadovoljnosti in nezaupanja, ko so pri volitvah za narodni zbor župniki izključili candidature prelatov ter iz svoje srede poslali 208 župnikov v zbor. In če govorimo po pravici: večina francoske duhovščine je pretrpela najhujše grozovitosti za sv. vero, za čast svojega stanu moramo žal tudi priznati, da jih je mnogo odpadlo sebi v pogubo, drugim v pohujšanje.

Take so bile razmere v vrstah cerkvenih služabnikov v trenutku, ko bi bila notranja moč cerkve neobhodno potrebna. Na zunaj je bilo še vse krščansko — a evangelij je bil v resnici že brez vsakega notranjega vpliva, prav tako, kakor je tudi kraljev prestol na videz še bliščal v svoji slavi in moči, a notranja opora v srcih podložnikov mu je že zdavna izginila. Treba je bilo le močnega sunka, ki ga je znala močna in spretna stranka prav voditi, pa se je to ogrodje sesulo.

Stopimo zopet v salone pred revolucijo! Taine, eden najbolj zanesljivih zgodovinarjev, pravi zelo označujoče, da je predstavljala tedaj vsa Francoska velikanski salon, prenapolnjen s salonskimi junaki, ki jih je vodilo načelo: savoir vivre. Ti salonski junaki!

Morali so se odlikovati po ciničnem humoru, ki je moral vzeti svojo snov pred vsem iz verskega, cerkvenega življenja, iz npravnosti, iz obstoječih državnih razmer. In tu vrže med te lahkožive ljudi Voltaire svoje spise, ki združujejo v sebi vse, kar je tedanji omikani francoski svet potreboval za svojo duševno hrano: klasičen slog, sarkastičen humor, sè zvenečimi besedami oznanovano filozofijo, ki je z dokazi sankcionirala salonsko življenje, kjer se je smešila vera in v blato gazila poštenost; pred vsem pa poltenost, ki jo je opisaval Voltaire s tako izbranimi besedami. En sam dogodek naj navedemo, ki ga navaja Laharpe iz l. 1788.

»Bili smo zbrani pri nekem članu akademije, plemenitem in duhovitem možu. Družba je bila številna in različna: gospodje in gospe od dvora, sodniki, pisatelji, akademiki. Po zavžitem vinu je zavladala razbrzdana veselost, ki hoče vse osmešiti. Champfort nam je bral svoje brezbožne in skrajno umazane povesti, visoke gospe so ga poslušale, ne da bi bile zakrile svoje oči in svoj obraz. Nato je sledila množica smešnic in zabavljic zoper vero, nekdo je predaval odlomek iz Voltairjeve »Pucelle«, drugi nekaj filozofičnih njegovih verzov — in kako se je ploskalo! Nato smo pričeli slaviti Voltairja ... On da je dal znak stoletju in pripomogel, da se bero njegove knjige v salonu in v prednji sobi. Drug gost je zopet med silnim smehom pripovedoval, da mu je dejal brivec, ko ga je pudral: »Revček sem sicer — toda vere pa nimam več nego vsi drugi.«

Navedli smo Laharpovo poročilo, ker razodeva v dostojnih stavkih vso gnilobo, ki se je zbirala po teh prostorih, in ker kaže, kako se je prenašal ta strup v nižje sloje.

Bil je res pravi strup tisti duh, ki je vel po salonih, dasi je bil sladak. »Kdor ni živel pred letom 1789«, pravi Tulleyrand, ko poroča o družabni udobnosti Francozov pred polomom, »ne pozna sladkosti življenja.« Bile so res sladkosti, ko so si količkaj imoviti krogi pretvarjali resnost življenja v samo razveseljevanje, v samo igrabo — bile so same predpustne veselice, v katerih so zapravljali svoj čas, svoj denar, svoje moči, a bil je to pust. kateremu je morala slediti strašna pepelnična sreda. In prav ima trezen zgodovinar, ki z omenjenimi besedami graja tedanje lahkoživo počenjanje. Kako naj bi bile ostale brez kazni stvari, katere so ti salonski možje in gospe uganjali? Za svoje gospodarstvo se ni smel nihče brigati po predpisih te salonske gospode, češ to je prosto, varčevanje ne pristoji izobražencu marveč brezbozirna razsipnost. Saj ne smemo živeti sami zase, marveč za družbo. Strašne so bile posledice, ko so prenesli to maksimo tudi v sveto, družinsko, zakonsko življenje. Toleranca v zakonu — s tem načelom je morala pasti francoska družba. Kaj je bilo po teh nazorih z vzgojo otrok, je jasno. Sinove so prepuščali odgojiteljem, hčere pošiljali v samostane — od tod rešitev one na videz težke, pa tako enostavne uganke: »Odkod neuspehi pri vzgoji, odkod nevera, pokvarjenost, ki se je pojavila v ti žalostni francoski dobi, ko so pa bili razni vzgojni zavodi pre-

napolnjeni?« Da prenapolnjeni so bili in še s kakimi glavami! Voltaire, Robespierre in mnogi podobni so izšli iz zavodov — a treba vedeti, da so ti mladi možje prihajali v konvikte že popolnoma zastrupljeni! Otroci so bili namreč na vse zgodaj že upeljeni v salone — tako imenovani »Kinderbälle« imajo v ti dobi svoj izvor — in se pred vsem drugim privadili zahtevam salonskih običajev. Kaj vse pa so mladi videli, slišali, posnemali, to vse ni najmanjše vznemirjalo starišev, ki so bili dovolj premožni, da se jim ni bilo treba ukvarjati z vzgojo lastnih otrok, kakor je to zahteval duh tedanjega časa. Posledico niso izostale. Ko bereš zgodovino onih nesrečnih dni, ki so bili zadnji toliko in toliko nesrečnim žrtvam za časa strahovlade Robespierrove, pa vidiš, kako so sicer ti naravno tako dobri ljudje umirali brez vsake višje misli na nadnaravni svet, na Kristusa, brez želje po pomočkah sv. vere — tudi o Charlotte Corday, ki jo hočejo primerjati mnogi z devico Orleansko, se ne ve o tem nič zanesljivega — le z nekimi splošnimi besedami o naravni poštenosti in nedolžnosti, se ti morajo v srce zasmiliti vsled take verske zapuščenosti, tako žalostne smrti, ki bi jim bila s pomočjo vere in njenih sredstev vendar tako lahka. Nezadosten poduk v verskih resnicah, posvetno, brezversko življenje jim je v poznejših letih vzelo vse ostanke nadnaravnega mišljenja, ki jim je mogoče ostalo v mladosti kljub vsem oviram in zaprekam, ki jim jih je stavila propala družba. En sam zgled. Kdo se ne zavzame, ko prebira življenjepis Madame Roland in z začudenjem zve, s kakimi izrednimi zmožnostmi in vrlinami duha in telesa je bila obdarjena, kako je v zgodnji mladosti že kazala v obilni meri vse lastnosti, ki so ji obetale ne samo častno mesto v poznejšem življenju, marveč veliko svetost — kdo se ne zavzame, ako vse to ve, pa vidi, da ta ženska tako žalostno konča svoj tek? Prej tako tenkovestna, tako dovzetna za milost božjo, za nadnaravno resnico, da je bila pravi angelj v svoji mladosti — ob koncu svojega življenja pa več ne pozna besede, ki bi količkaj spominjala na Boga, na vero — popolna naturalistinja, in sicer popolnoma svojega sistema, ki si ga je napravila s svojim obširnim znanjem, nenavadno bistroumnostjo in vednim učenjem. Kako je zagazila tako globoko v prepad? Nerazsoden, plehkega znanja abbé je bil, ki ji je ponudil, čudeč se njenim zmožnostim, Rousseaua v zgodnji mladosti. In kak vpliv je imel Rousseau se svojim ognjevitim, globoko čutečim slogom zlasti na ženska srca, je znano. Tako pripovedujejo o neki dami, da se je napravljal ravno k veselici, ko zapazi na mizici Rousseauovo »Nova Ileloise«. Knjigo odpre ter začne čitati. Voz jo je med tem čakal. Bere, bere, pozabi na voz in na veselico — in šele ob štirih zjutraj, ko je vsa v solzah celo noč prečitala, se zave, ukaže razpreči ter pravi vsa objokana, da je našla človeka, ki ima srce. Tako moč je imel ta pisatelj do čutečih bravev.

In ne pozabimo: Kar je bil Voltaire za višje kroge, to je bil Rousseau za nižje. Oba sta bila kakor nalašč za svojo dobo. Kar

---

sta napisala zoper vero, cerkev, družabni red, čistost — to je tedanja družba v življenju že zdavna izvajala. Le tako bistroumnih, filozofičnih in spretnih zagovornikov svojih prestopkov še ni imela. Umevno, da sta bila oba sprejeta sè silnim navdušenjem.

Premožni stanovi so po mestih zlasti prišli popolnoma ob vero in — kar je naravna posledica — smisel za čisto, čednostno življenje. Vseh kajpada brez izjeme zgodovina pri tem ne obsoja, — godili so se tudi v tem času pravi čudeži kreposti, samozatajevanja; a zgodovina sodi dobo po duhu, ki jo je preveval, in po posledicah, ki so jih rodile zablode in zmote tistih časov.

Dočim pa se je Voltaire bogatim, visokim stanovom laskal, je udaril čustveni Rousseau sè svojim globokim umevanjem narave in poznanjem človeškega srca kmalu na struno, ki je začela peti bogatinom vseh stanov smrtno pesem. Notranji gnev vsled silne razlike med reveži in premožnimi je razjedal že dolgo časa dušo proletariata. Bede, ki je zadnja leta pred revolucijo tako zelo narastla, nevera in nenravnost kajpada ni zmanjšala, pa tudi ne tistega sovraštva, ki je navdajalo ubogega trpina do bogatega plemiča. Nihče ni poznal tega notranjega življenja, ki ga porodi siromaštvo in vsem strastem udana, neverna duša bolj nego Rousseau, ki je prišel sè svojimi strastmi in sè svojim beraštvom tolikrát v tako zapletene razmere. Z Voltairjem sta bila sprta, visoki stanovi ga niso kar nič mogli — in Rousseau sede in napiše za zaničevane, stiskane, lačne sloje stvari, ki so morale v živo zadeti še tako brezčutnega reveža. Vzbudil jim je sovraštvo, srd do bogatih privilegiranih stanov, a hkrati jih je tudi znal navdati z brezmejno samozavestjo, ponosom do samih sebe. Pokazal je na krivico, ki so jo storili premožni srednjim in revnim slojem s tem, da si so prilastili imetje, ter proglasil načelo, da imamo po naravi vsi pravico do vsega, kar daje zemlja, in da je le edini suveren ljudstvo,

To je bil nov evangelij, ki si je pridobil v srednjih in nižjih slojih na mah neštivilno privržencev. Kdor je hotel imeti ugled pri ljudstvu ter si priboriti njegovo ljubezen, ta se mu je moral dobrikati v Rousseauovem smislu. Notarji, učitelji, advokatje so se z mrzlično naglostjo podali med priproste ljudi ter jim oznanaovali koristi novega evangelija; profesorji so jemali v svojih predavanjih vedno in vedno Rousseaua v misel; po javnih prostorih so govorniki seznanjali ljudstvo s pravicami, kakoršne so bile zajamčene v novem evangeliju; gledališča, gostilne, ulice — povsod se je slišalo Rousseauove nauke zdaj v igrah in predstavah, zdaj v romanih, zdaj v pesmih. Da, ta duh se je zanesel v armado, in v kratkem času je bil zatrt v vojakih čut za disciplino in — kar je bilo za kralja usodepolno — monarhični čut. V sredi najhujših nasilstev in pobojev, strašnih grozovitosti slišimo vedno in vedno glas tega novega evangelija: Ljudstvo je edini suveren — pasti mora torej kralj in njegovi privrženci! Ljudstvu škodujejo plemiči, privilegiranci, bogatini in so mu tekom stoletij že neizmerno škodovali — torej naj umro, ljudstvo se mora maščevati.

Kaj vse se ni izvršilo tiste dni pod devizo: »Vive la nation!« Poznejši nasilniki (Danton, Robespierre, Saint Just...) so v svojih govorih stokrat in stokrat premleli, kar so se naučili iz Rousseaua. Zlasti Robespierriju, ki ni bil nikak talent, marveč samo železno vztrajen in delaven, se očita, da je ni v njegovih mnogoštevilnih, pisanih govorih ene misli, ki bi zadržala državne, ustavne stvari in bi je ne vzel iz Rousseaua. In če sežemo še dalje: pretirana smozavest, združena še z zaničevanjem drugih stanov; vedno povdarjanje potrebe gotovega stanu, kot da bi bil le ta stan vir vsega blagostanja, izključljivo edina potreba za mir in srečo in ohranitev cele družbe, je osodepolna zmota, ki se širi od revolucije pričenši po vseh revolucijskih strankah. Dokler bo prevladoval ta duh v stanovih, ki so bolj nego drugi v nevarnosti pred elementi narave, stroji, ki bolj čutijo in nosijo težo svojega dela, nego oni, ki vodijo z bistrostjo svojega razuma njihovo delo, njih orodje in nje same — toliko časa bodo taki stanovi, združeni v strankah, vedno resna in preteča nevarnost za obstanek cele družbe. Treba le spretnih agitatorjev, ki bodo znali porabiti te razpaljene strasti nezadovoljnosti, mržnje, oholosti — treba le z materijalizmom in s krivicami oslabiti moč vere pa se prične krvava igra iznova...

Tla so bila pripravljena: francosko ljudstvo je bilo moralno tako oslabiljeno, da ni moglo vzdržati navala. »Hudi časi,« piše Weis, »so prišli tudi na druge krščanske narode. A ti so jih prenesli v udanosti, v duhu vere in ljubezni do bližnjega. In po dneh stiske so prišli zopet časi rešitve, slave. Po Francoskem pa se zdi ni imel Kristusov evangelij v osemnajstem stoletju nobene moči. Vladajoč duh, zmaga je bila na strani nasprotnikov...«

In kako kruto se je maščevalo nad francoskim ljudstvom, da je vrglo raz sebe vero, poštenost, čistost posameznih in zakonskih, in se vrglo v naročje agitatorjev, ki so ga oprostili verig zapovedi božjih in ga uklenili v svoje težke, s krvjo in grehom omadeževane okove! Koliko jih je padlo, ko se je zrušil oltar in prestol!

Možje krvi in vsakovrstne krivice so se silo vzeli francoskemu narodu vero in ž njo vse, kar je bilo količkaj v zvezi s katoliškim bogočastjem. Kmalu pa so čutili, da morajo dati živahnemu, na zunanost tako navezanemu ljudstvu nadomestilo za vse, kar so mu vzeli s katoliškimi prazniki, s katoliškimi obredi in ceremonijami. Dne 10. novembra 1793. l. naj bi bil praznik svobode, ki se naj bi odslej vsako leto obhajal v cerkvi Notre Dame. Pripoznali in častili so s tem praznikom samo zdrav človeški razum. Poiskali so si v ta namen pripravno žensko, ki so jo častili kot boginjo pameti. V Notre Dame cerkvi so ji zgradili posebno svetišče z nadpisom: »Filozofiji«. Omenjenega dne se je nabralo silno veliko ljudi v bližini te čudne boginje. Vse tedanje oblasti so prišle v svetišče. Slavnost se je pričela s petjem, ki ga je spremljala godba nacionalne garde. Pela se je znana pesem A la Liberté (Descends, o Liberté, fille de la nature! Le peuple a reconquis son pouvoir immortel etc.) Raznega fantastičnega nakitja seveda ni manjkalo.

Boginja je nato prišla iz svetišča ter se dala častiti od republikancev in republikank. Ti so stegovali proti njej roke, ji peli razne himne ter ji entuziastično prisegali zvestobo. Ženska se je ozrla nato milostno in dobrotno po svojih častivcih ter se zopet vrnila v svoje svetišče.

Istega dne se je ponovila scena na sličen način v parlamentu. Tu so nastopili govorniki, ki so v visoko donečih frazah proslavljali praznik in njega pomen. »Ena sama želja,« je sklenil zloglasni Chaumette svoje besedičenje, »en sam glas se je slišal od vseh strani: »Nobenih duhovnikov več, nikakih bogov več nego tistih, ki nam jih ponuja narava.«

Slavnost so končali v Notre Dame, kamor je šel s procesijo ves konvent. Tam so postavili novo boginjo na oltar ter jo prav po načinu malikovavcev častili. Poslanec Leonard Bourdon je kleče pred ničvredno žensko pel eno najstrupenejših, katoliško vero najbolj žalečih pesmi.

O drugih satanskih misterijih, s katerimi so onečaščevali katoliške cerkve, molčimo. Solza se niso mogli zdržati tisti, ki so še količkaj ohranili v sebi čuta za spodobnost, za vero.

Zgled, ki ga je dal konvent, niso posnemali samo v Parizu po vseh cerkvah, marveč po celem Francoskem. Klub Jakobincev, ki so bili tedaj tako dobro organizirani, je skrbel v vsakem mestu, v vsakem večjem kraju za slovesno praznovanje tega pomenljivega praznika, in naj je bil potem po nekaterih krajih še tako maloštevilen. Boljši elementi so kot omamljeni, brez vsakega odpora storili, kar se je zahtevalo od njih v imenu konventa.

V Parizu so se dale okrog nositi in častiti kot boginje prostosti igralka Maillard, dalje Candeille, ki je tudi po raznih gledaliških služila svoj kruh, in neka Momoro, žena knjigotržca in agitatorja.

Sicer so bile po navadi vzete te boginje iz vrste sansculottov. Ako so bili kje zaradi pripravne osebe v zadregi, je poslal konvent skupno s poslancem, ki je vodil slovesnost, tudi boginjo.

Vrhutega so uprizarjali Jakobinci istodobno tudi apoteoze Marata, Voltairja in Rousseaua. Maratu na čast so zložili celo neke litanije. Stvari, ki so jih počenjali pri tem kultu, se morajo gabiti normalnim ljudem.

Tako globoko so padli tisti, ki so se sè satansko besnostjo zagnali v vse, kar je spominjalo na Boga in na katoliško Cerkev. (Vrhunec blasfemije ali pa norosti je dosegel renegat, Nemec Anacharsis Cloots, ki se je redno podpisoval: osebni sovražnik božji.) Praznik sv. Treh kraljev so prekrstili v »dan treh sansculottov«; beseda sveti je morala izpasti iz vseh krajevnih in drugih imen. Mesto pet cerkvenih in deset božjih zapovedi so si naredili les six commandements de la Liberté. Koliko zla, gorja, gnilobe so zanesle te nove postave in postavodajavci med ubogo francosko ljudstvo! »Nikdar ni nravnost tako globoko propadla, kakor tisti čas, ko so pregnali Boga iz svetišča ter postavili boginje pameti na

oltar.« Do tega zaključka pride Weiß, ko poroča o tej žalostni dobi.

Stran z vsem, kar je spominjalo na Boga in na kralja — to geslo je vodilo može, ki so gospodovali v konventu. Kdo bi si bil mogel misliti, da ne bodo prizanesli tudi davno, davno umrlim, nekdanj slavni kraljem in njihovim zvestim pristašem? Saj ima vsakdo, kdor se ni kulturi popolnoma odtegnil, spoštovanje, svet strah pred bivališčem umrlih — zlasti pred njih trupli. In vendar so možje, ki so prisegali na nov evangelij prostosti in bratovstva, za vedno omadeževali svoje ime in svojo vest z oskrunjenjem in pokončevanjem grobov in mrličev. Dne 10. avgusta l. 1793. je zapovedal konvent, naj se razrušijo kraljevski grobovi v Saint-Denisu. Saint-Denis! Kako si bil slaven po slavi onih, ki so sè svojim umom, sè svojimi deli v življenju vzbujali strmenje in občudovanje celega sveta, po smrti pa v tvojem resnem, veličastnem svetišču legli k večnemu počitku! Saint-Denis! Koliko je zate izdal opat Suger, ki je stradal noč in dan, si ne priveščil postelje za počivališče, samo da bi tebe tem bolj olepšal! Kdo bi bil tedaj pričakoval, da bode dragoceno delo Sugerjevo — cerkev Saint-Denis je bila cenjena z vsem okrasjem na več milijonov — po ne dobro pretečenih sedmih stoletjih rop podivjanih zaničevavcev Boga in ljudi?

Strašno delo se je pričelo 12. oktobra 1793. l. v nedeljo zvečer. V La Franciade — tako se je imenoval tedaj Saint-Denis — ni bilo skoraj kraja, ki bi ne bil spominjal na radodarnost slavnih mrtvecev. Železna ograja, dar Karla Velikega, se je prva sesula pod udarci nočnih razdiravcev. Nato planejo po grobovih. Prva rakev, ki jo odpro, je slavnega vojskovodja Turennesa. Truplo, ki je bilo še popolnoma ohranjeno, puste več dni na prostem ter ga kažejo za denar radovedni množici. Pozneje je prišlo v prirodnoznanski kabinet; Napoleon šele ga je dal znova dostojno pokopati.

Nič bolje se ni godilo Bourboncem. Kar je bilo dragocenega, pobero; trupla pa pomečejo v apneno jamo. Mnoga izmed njih so na sirov način oskrunili; tako truplo Henrika IV., na katerem sta se videli še prav razločno globoki rani, ki mu jih je zadal Ravaillac. Skupna jama je krila odslej Ludovika XII., XIII., XIV., čigar truplo je bilo popolnoma črno vsled samih mazil. Marija Medici, Ana d'Austria, Marija Terezija, soproga Ludovika XIV., Ludovik XV., njegova žena Marija Leczyńska; dalje Karel V. in njegova soproga Ivana Bourbonska, Karel VI. in Izabela Bavarska, Karel VII., Henrik II., Katarina Medici, Karel IX., Hugo Veliki, začetnik Capetingov, Ludovik VIII., oče Ludovika Svetega itd., kakor so bile rakve po žrvi postavljene, tako so jih razbili in oropali. Koliko slavnih, zanimivih imen — a nikaka zgodovina, nobena še tako znamenita preteklost ni vplivala na nasilnike.

V noči med 11. in 12. novembrom so pobrali vse dragocenosti iz cerkve, naslednji dan pa odpeljali v Pariz. Svinec in kar je bilo porabne kovine so odmenili v vojne potrebe; dragosti pa, ki so bile milijone vredne, so izginile, da ni nihče vedel ne kdaj ne kam.

Ostudnejšega zločina zgodovina ne pozna. Ne pozabimo, da

ga je zapovedal konvent, ki je opetovano zatrjeval, da bo osrečil s pravo kulturo, svobodo in ljubeznijo ne samo Francoze marveč vso Evropo; konvent, ki se je slovesno ločil od Boga ter začel pravo malikovavstvo.

Mrtvi niso bili več varni na svojem svetem, tihem, od sveta ločenem kraju miru — kaj je moglo braniti žive, ako so padli v nemilost pri teh mogotcih? Da, nje je zadela še hujša usoda. Ne da bi se spuščali v posameznosti, v poedine slučaje, omenimo le nekaj splošnosti, da si napravimo pojem o vnebovpijočih krivicah, s katerimi so tirani jemali ljudem čast, premoženje, življenje.

Da je imelo preganjanje, klanje in ubijanje ljudi, katerih so se hoteli glavni vodje strank na vsak način iznebiti, vsaj na videz pravni značaj, so ustanovili poseben odsek, ki je zaslišal obsojence in jih sodil. Predsedoval je pri teh sodiščih Fouquier-Tinville, vse prej nego bitje s človeškimi lastnostmi. Bil je slepo orodje v rokah Robespierovih. Imel je zraven sebe porotnike, a odločeval je on. Tu ni pomagal noben zagovor, noben dokaz resnice in nedolžnosti; podkupiti so se dali zelo radi ti sodniki, a kljub prejetim ogromnim vsotam so obsodili nedolžne žrtve. Fouquier-Tinville je prejemal listine, kjer so bila naznačena imena novi vladi neljubih oseb; te so morale na morišče. Vse drugo, kar je sledilo prejemu obsodnih aktov, je bilo le grozno mučenje, dušno in telesno, ki so ga morali jetniki, zlasti ženske pretrpeti pred nasilno smrtjo.

Podobne grozovitosti beremo le še v življenju mučencev, ali pa še tu ne, zakaj čudeži, s katerimi je Bog poveličeval svoje svetnike, svetost, nadnaravno dostojanstvo, ki je obsevalo mučence — vse to je navdajalo nevernike s strahom pred mučenci in mučenkami. V francoski revoluciji pa sta imeli nasilnost in pohotnost proste roke.

Noben stan, nobena starost, nobene po naravi še tako posvečene razmere niso vplivale niti najmanj na porotnike in na predsednika. Ko beremo, kako so davili nedolžne otročiče, mladeniče, dekleta, materé, ki so nosile otroke na rokah ali še pod srcem, stare, slabotne, ko slišimo, kako hudo so se ti možje pravice rogali tistim, ki so pomotoma vsled sličnega imena, sorodstva prišli pred njih sodni stol in kljub dokazani pomoti morali na morišče, da je bilo le število guillotiniranih izpolnjeno — tedaj se nam mora srce krčiti sramu, žalosti nad toliko podivjanostjo. Stari Rim je utrnil v krvi nedolžnih — tudi Parizu in mnogim drugim francoskim mestom grozi krivično prelita kri maščevanje, pogin. Skoro utešilno in zadostilno pa je za prirojeni nam čut pravice, da se je nad brezvestnimi morivci izkazala že na tem svetu strašna sodba božja...

Kako hitro so vršili zločinci svojo krvavo delo! V strašnih septemberskih pobojih (massacres du Septembre, 2—7) je bilo pobitih najmanj 1300. Po drugih zapiskih je govor celo o 15.852 nesrečnih žrtvah, dočim trdi najzanesljivejši vir, da je bilo po ječah pomorjenih 1005, po celem Parizu pa 7060. In kdo pove število nesrečnikov iz ostalega kraljestva, kjer jih mogoče niso zapisovali po

protokolih? Morivcev, ki jih je vlada za septembersko klanje najela in plačala, je bilo do 300. Končali so na strašen način svoje življenje.

Lyon, ki se je dolgo časa uspešno boril zoper pariške hudo delce, a se slednjič moral vdati, je bridko skusil vso krutost zmagalcev. Guillotina je delovala noč in dan, a bilo je vse prepočasi; umreti jih je moralo na tisoče. Collot d'Herbois pravi v nekem pismu na Robespierrea, da jih mora še najmanj 100.000 »Lyon zapustiti«. Zato so uvedli hitro »usmrčenje pod ognjem bliska«, znano pod imenom »fusillade«, »mitrailleade«. Po več sto skupaj jih postavijo na določen prostor, kak most, drevored ali travnik, po dolgem pri-trdijo v primerni višini močno vrv, h kateri privežejo obsojence zelo na tesno; ali pa napravijo iz vklenjenih revežev velike gruč — vojaki s topovi ali s puškami pa pred nje! Če ostane po strelu še kaj živih, se morajo zagnati dragonci na konjih med nje ter vse posekati in pogaziti. Vojakom se je sempatje zastudilo to klanje in so koj odšli: koliko živih, težko ranjenih je bilo pometanih na tak način v skupno jamo!

Nad vse grozovito pa je, kar so si trinogi izmislili v Toulonu, ki se tudi ni hotel pokoriti pariškim Jakobincem. Mesto, že samo dovolj močno utrjeno, so branile tudi angleške ladje z morske strani. Da ni bila pozvala vlada Napoleona, ki je z znano bistrumnostjo postavil topništvo na najbolj primerno mesto ter tako postal gospodar vse okolice, bi bil Toulon gotovo odbil s pomočjo Angležev vse naskoke vladne armade. Zmagovavci so se hudo maščevali nad nesrečnim mestom. Guillotiniralo, streljalo, sekalo in sabljalo se je na mnogih krajih po mestu. A vse je šlo prepočasi. Uprizorijo fusillado, ki je presegala vse dosedanje. Fréron, ki je prejel od konventa vrhovno oblast v premaganem Toulonu, izda ukaz: »Vsi, ki so se udeležili upora, ali ki so sprejeli za časa Ludovika XVI. kako službo, se morajo pod smrtno kaznijo zbrati na Martovem polju.« Sešlo se je 8000 ljudi. Mnogi so prišli tudi iz okolice, ker se je govorilo, da bo na polju neka slavnost v čast republiki. V to velikansko, na primerno majhnem prostoru nakopičeno množico so topničarji ustrelili na dano znamenje s kartečami. Večina je padla že po prvi salvi. Čez nekaj časa zakliče nekdo: »Vsi, ki še niso mrtvi, naj vstanejo!« Mnogi se dvignejo. Topovi zopet zagrome — in iznova popadajo cele gruč. To se je ponavljalo, dokler niso našteali 2000 mrtvih. Izmed žrtev so se le tri rešile: neki mornarski častnik, neki starček in mladenič, ki so se delali mrtve in ponoči ubežali. Trupel je bilo toliko, da so potrebovali več dni, preden so jih pokopali.

Površno omenimo še tudi potapljanje, takoimenovane noyades (les grandes noyades). Kakor je Neron po Anicetovem nasvetu potopil svojo mater s tem, da jo je povabil na ladjo, ki se je med vožnjo sama odprla ter tako se pogreznila, na podoben način so pokončevali tudi v Nantesu neštevilne obsojence. Starim ladjam so napravili po več vrat, te so močni vojaki na najglobljem mestu odprli; par trenutkov in v valovih Loire je izdehnilo na stotine nedolžnih.

Ako se je hotel kdo rešiti in se prijemal ob druge ladje in čolne, so mu vojaki kar roke odsekali. Na prav nesramen in podel način so jetnike zasramovali še zadnje trenutke s takoimenovanimi republikanskimi ženitvami.

Noyad je bilo več v Nantesu. Za vse utopljenice se ne ve; popolnoma zanesljivo pa je število 4800. Govori se tudi o noyadah otrok; z gotovostjo trdijo, da so potopili v Loiri do 600 otrok. O krutem divjanju dobimo vsaj nekaj pojem, ko beremo, da se je Loira vsled potopljenцев, dalje trupel vsled postreljenih in guillotiniranih, ki so jih kar v vodo metali, okužila in povzročila bolezen, za katero je pomrlo v kratkem času do 2000 ljudi v Nantesu.

To je bila svoboda, ki so jo rodili Voltairjevi in Rousseauovi nauki. Umevamo, da se je francosko ljudstvo tako krčevito prišlo in držalo vojaškega diktatorja, cesarja Napoleona. Boljša je namreč še tako trda roka, ki vzdržuje red in pravico, nego prostost, ki jo umevajo in dovoljujejo stranke po svoje.

To je bila ljubezen in enakost, ki jo je ponujala prekucija. Previdnost, ki vodi vesoljstvo in posamezne, pa je s pripuščanjem tega popolnega bankerota človeškega razuma dala z gromom in bliskom vsem prihodnjim rodovom, vladajočim in poslušajočim nauk: Discite moniti! Kultura, svoboda, moč, blagostanje, vsi pojavi človeške družbe postanejo lahko katastrofalni za človeštvo, ako se ne zasnujejo in ne opirajo v svojem zadnjem vzroku na večnega, živega Boga.

Smotri francoske revolucije v bojih slovenskih kmetov

A. Poljanec

Velika francoska revolucija predstavlja po svojih množičnih nosilcih in po svojih smotrih primer dosledne meščanskodemokratske revolucije. Meščanske revolucije zategadelj, ker so smotri, ki si jih je zastavila, pomenili dokončno zmago meščanskega, kapitalističnega družbenega reda nad fevdalnim; demokratične pa zato, ker teh smotrov ni dosegla s kompromisi med plemstvom in meščanstvom, marveč z revolucionarnim dejanjem najširših množic, ki so v letih jakobinskega konventa s svojo demokratično diktaturo podrle vse ovire, ki jih je fevdalizem postavljala družbenemu napredku. Prav ta boj širokih delovnih plasti mesta in vasi je omogočil francoskemu meščanstvu, da je doseglo svoje smotre v večji meri kakor meščanstvo katere koli druge dežele na evropskem kontinentu.

Kakor nobena revolucija v zgodovini, tako tudi meščanskodemokratična revolucija 18. in 19. stoletja ni nastopila kot nepričakovan dogodek, kot posledica slučajnih povodov ali zgolj kot stvar pobude velikih posameznikov. Zmagovita revolucija je bila le zadnje dejanje v vrsti bojov, ki so v nedrjih fevdalne družbe spremljali in pospeševali razvoj blagovnega proizvodjanja kot izhodišča kapitalističnega sistema sploh.

Podlaga vsega družbenega napredka v fevdalizmu, predvsem pa podlaga za nastanek in razvoj kapitalistične družbe je v takem povečanju produktivnosti poljedelskega dela, ki omogoča, da se zmerom večji del družbe odvrne od proizvodjanja neposrednih življenjskih potrebščin in zaposli na drugih področjih človeške dejavnosti, v obrti, trgovini in industriji, dalje v znanosti in umetnosti.¹ Vso problematiko fevdalizma in njegovih notranjih nasprotij je moči reducirati na to osnovno ekonomsko dejstvo. Če hočemo raziskovati vzroke, ki so privedli do zmage meščanskodemokratične revolucije, se moramo ustaviti prav pri tem najprvotnejšem činitelju družbenega napredka, pri boju kmeta proti tistim meram, s katerimi je zemljiška gosposka ovirala razvoj produktivnosti njegovega dela.

Osnovna oblika bojov, v katerih se je izražala notranja protislovnost fevdalnega sveta, je bil boj med monopolnim lastnikom zemlje, zemljiško gospodo, in med njenim dejanskim obdelovalcem, kmetom. Zato ima povsem prav sodobni mislec, ki pravi, da je bila meščanskodemokratična revolucija v bistvu revolucija tlačanov. Uporni tlačani niso bili le glavni nosilci revolucionarnega dejanja in množična podlaga, na kateri je meščanstvo v revoluciji izvojevalo svoje smotre; boj tlačanov je bil izhodišče vseh bojov v fevdalizmu. Ta boj je izpodjedal fevdalni sistem in dvigal družbeno produkcijo na višjo stopnjo. Kmečki punti so vplivali na rast novega sveta, pomagali na noge novi družbeni plasti, ki se je v revoluciji uveljavila kot grobar in naslednik fevdalizma.

Ko s teh vidikov gledamo na slovensko preteklost in iščemo v njej tistega, kar bi nas nekako opravičilo pred tako velikimi zgodovinskimi dagajanji, kakršno je bilo francoska revolucija, moramo reči, da je bil slovenski kmet v slovenskem narodu tisti, ki je storil za zmago meščanske revolucije vse, kar je v mejah svojega družbenega bitja mogel storiti. Srečamo ga kot dejavnega bojevnika v vseh bojih, v katerih so kmečke množice fevdalne Evrope utirale pot novemu političnemu, gospodarskemu in socialnemu redu.

*

Kadar govorimo o slovenskih kmečkih puntih, tedaj mislimo pri tem na tisto posebno individualno fiziognomijo, ki jo je razredni boj v fevdalnem svetu dobil na naših slovenskih tleh, to še tem bolj, ker je „slovenska zemlja“ v svojem političnem, gospodarskem in kulturnem življenju v 15. stoletju že povsem „evropeizirana“, živi z Evropo eno življenje.“² Osnovna zakonitost fevdalne družbe se torej uveljavlja na Slovenskem prav tako kakor v ostalih delih Evrope.

Tako pri Slovanih kakor pri Germanih se je fevdalni sistem na podlagi naturalnega gospodarstva razvil iz tako imenovanega patriarhalnega suženjstva. Patriarhalno suženjstvo je predpostavljalo prehod orne zemlje v last posameznih zadrug, nastanek premoženjskih razlik med temi zadrugami, zlasti pa med navadnimi svobodnjaki in med družinami plemenskih veljakov. Zadruge svobodnjakov so utemeljevale svojo neodvisnost na skupni lastnini plemenskih in srenjskih zemljišč, pašnikov in gozdov. Izvor gospodarske in politične moči plemstva pa je bil v dobi patriarhalnega suženjstva v izkoriščanju dela nevoljnikov, ki so prihajali iz vrst zadolženih soplemenjakov, premaganih sovražnikov in vojnih ujetnikov. Boj med plemstvom in svobodnjaki, ki je izpolnjeval vso dobo zgodnjega fevdalizma, se je končal z uzurpacijo plemenskih zemljišč, z njihovim prehodom v vrhovno last kraljev in knezov kot predstavnikov plemen, s postopnim padanjem svobodnih kmetov na položaj podložnikov in tlačanov. Ta boj je dobival v srednjem veku najrazličnejše ideološke oblike; pri alpskih Slovanih je bil to boj med paganskimi svobodnjaki in krščanskim plemstvom domače ali tuje narodnosti, kasneje tudi boj med raznimi krivoverskimi sektami in katoliško cerkvijo kot glavnim stebrom fevdalizma.

Osnovni odnos med družbenimi silami zgodnjega fevdalizma je bil ob koncu tega procesa uzurpacije plemenskih zemljišč takle: na eni strani kmečka zadruga, ki je bila posestnik za svoj obstoj potrebnih proizvodnih sredstev in delovnih pogojev, ni bila pa lastnik osnovnega proizvodnega sredstva, zemlje, marveč je morala za njegovo uporabo plačevati davščine v najrazličnejših oblikah. Naturalno gospodarstvo zadruge t. j. proizvodjanje, ki zadovoljuje vse potrebe zadružnikov, je temeljilo na združenem kmetijskem in obrtniškem delu. Obstoj takih gospodarskih edinic nikakor ni bil nujno vezan na oblast fevdalnega gospoda. Nasprotno, njihova popolna samostojnost je praktično mogoča in v zgodovini dostikrat uveljavljena. Tisto, kar jih je v srednjem veku vezalo na fevdalnega gospoda, je bil izključno le njegov zemljiški monopol, zemlja kot njegova lastnina, ki jo je uveljavljal s sredstvi tako imenovanega izvenekonomskega nasilja,

² M. Kos, Zgodovina Slovencev, str. 236.

oprta na svojo oboroženo silo in fevdalno državno oblast. S temi sredstvi je zemljiški gospod vključeval kmečka gospodarstva v svoje gospodarstvo, ki je bilo osredotočeno na tlačanskih dvorcih (Fronhöfe).

Izpočetka, v dobi patriarhalnega suženjstva, tlačanski dvorci niso bili nič drugega kot večja kmečka gospodarstva. Šele z utrditvijo fevdalnih odnosov so postala nekako gospodarsko središče vseh podložnih kmečkih posestev, s katerimi so tvorila gospodarsko enoto (prim. Cunow, *Allgemeine Wirtschaftsgeschichte*, II., str. 417 in sl.). Tlačanski dvorci so bili najvišja oblika srednjeveškega naturalnega gospodarstva. Ravno naturalno gospodarstvo, osnovano na združenem kmetiškem in obrtniškem delu, pa je napravilo iz zemlje odločilni pogoj fevdalne produkcije. Temelj politične moči v fevdalizmu je bila zategadelj zemljiška lastnina. Kolikor večji so bili dohodki zemljišča, toliko večja moč in ugled zemljiškega gospoda. Odtod stremljenje, izkoristiti sleherni napredek v produktivnosti kmečkega dela za povečanje fevdalnih dohodkov. Zgodovinska vloga zgodnjega fevdalizma, ki je kot naprednejša družbena oblika nadomestil patriarhalno suženjstvo, je v gospodarskem pogledu prav v tem, da je organiziral in razvijal tisto delitev dela, ki se je samobitno vršila v okviru vaše srenje. Z zavestno izbiro ljudi, vaških obrtnikov, s skrbjo za vzgojo njihovega naraščanja, je zemljiški gospod na svojem tlačanskem dvorcu položil temelj ločitvi med poljedelstvom in obrtjo, med vasjo in mestom. V neposredni zvezi s to delitvijo dela in specializacijo obrtniškega dela se poleg tlake ali delovne rente uveljavlja tudi naturalna renta, tj. odrajtovanje dajatev v naturi, v pridelkih in proizvodih; naturalna renta pomeni nasproti tlaki napredek, zakaj „proizvajalec ima v primeri z delovno rento večji delokrog, več časa za odvišno delo, katerega proizvod pripada njemu, kakor mu pripada proizvod dela, s katerim zadovoljuje svoje najnujnejše potrebe“ (Marx, I. c., str. 846).

V stremljenju, da bi povečal svoje dohodke, je fevdalni gospod pospeševal nastanek mest, v katerih je našla svoj dokončni izraz delitev dela med poljedelstvom in obrtjo. Zvezo med mestno obrtjo in okoliškim poljedelstvom je posredoval trg. S tem pa je tudi izginila podlaga fevdalnega naturalnega gospodarstva, združeno kmetijsko in obrtniško delo v zadrugah in na tlačanskih dvorcih. Razvoj od prvotnega kolektivnega k individualnemu gospodarstvu (prim. moj članek „Od plemena do naroda“ v 2. številki letošnje „Sodobnosti“) je s tem storil mogočen korak naprej. „V 12. in 13. stol. opazujemo zmanjševanje ali pa celo opuščanje gospodarskega obrata v obliki gosposkih dvorcev“ (M. Kos). Prav tako pa izginja tudi združeno življenje med Slovenci, ki ga moremo predpostavljati vse dotlej, dokler se z nastankom mest nista ločila kmetijsko in obrtniško delo. Šele ta ločitev obeh proizvodjalnih področij omogoča obstoj posamezne kmečke družine kot samostojne gospodarske enote, ki je omejena zgolj ali vsaj pretežno na kmetijsko delo, medtem ko je bil kmetijskoobrnitiški obrat zadruge dosti širši in je zahteval širši krog delovnih moči. Dejansko lahko v slovenski zgodovini sledimo zadrugam vse do omenjene ločitve obeh proizvodjalnih področij. Kolikor kasneje med Slovenci zadruge še srečamo, gre za kraje, odmaknjene od središč blagovnega prometa (n. pr. v Beli Krajini,

---

med beneškimi Slovenci, prim. Dolenc, *Pravna zgodovina slovenskega ozemlja*, str. 140).

Na tlačanskih dvorcih se je torej fevdalizem, zlasti pa cerkvena zemljiška gosposka kot glavni kulturni činitelj v fevdalnem svetu, uveljavil kot pospeševalec občega napredka. S tem pa ni le ustvarjal stanja, ki je tlačanskim dvorcem, tem predstavnikom fevdalnega naturalnega gospodarstva, jemalo njihov smisel, marveč je izpodnašal podlago svojega obstoja sploh, sam v sebi porajal svoje nasprotje, negacijo fevdalnega sistema. Vedno očitneje sta si stopali nasproti dve stremljenji: fevdalni gospod je stremel za tem, da si podredi kolikor moči več delovnega časa, ki je tlačanu zaradi povečane produktivnosti dela preostajal po zadovoljitvi njegovih življenjskih potreb. Kolikor bolj je delitev dela napredovala, toliko več je bilo tlake in služnosti, toliko mnogovrstnejše so postale dajatve obrtnika, ki je tudi potem, ko se je naselil v mestih, nastajajočih okrog fevdalnih gradov in samostanov, pri grajskih pristavah in cerkvenih sejmščih, še dolgo ostal v območju fevdalne eksploatacije.

Kmet in obrtnik pa sta nasprotno stremela za tem, da povečano produktivnost svojega dela izrabita zase, za izboljšanje svojega obrata. To stremljenje se je odražalo v zahtevi po zmanjšanju in reglementaciji dajatev, ki naj bi postale stalne, neodvisne od povečane produktivnosti dela. Boj za te zahteve se je vršil tako na vasi kakor v mestu z vso srditostjo v teku 13. in 14. stoletja. O poteku teh bojev na Slovenskem manjkajo sicer natančnejša poročila, vendar jih lahko domnevamo, ker so tudi pri nas izpričane ideološke manifestacije, o katerih vemo, da so drugod te boje spremljale, n. pr. pojav krivoverskih sekt valdenzov, bogomilov in bičarjev. Tudi Vrhovec dopušča verjetnost teh bojev za emancipacijo tlačanov, ko pravi: „Tako napete so bile razmere med meščani in plemiči in med raznimi gosposkami še sredi 16. stoletja, kako šele v srednjem veku, v stoletjih, ko si je meščanstvo pomagalo ravno na noge“ (Ljubljanski meščanje, str. 121). Hkrati so kmetje v tem času tudi na Slovenskem skoraj povsod dosegli ureditev dajatev, ki so jih zapisali v urbarje. Kakor n. pr. francoski kmet po Žakeriji, tako postane tudi slovenski kmet v tem času dejansko zakupnik. Delovno rento ali tlako skoraj popolnoma nadomesti naturalna renta (služnost) in denarna renta (davščina), kar ima za posledico povečano intenzivnost pri obdelovanju zemlje. Čeprav je kmet zaradi dajatev, ki jih mora odrajtati v naturi, še zmerom vezan na pridelovanje določene vrste plodov, gre zdaj, ko so dajatve fiksirane v urbarjih, vsako zvišanje produktivnosti dela predvsem njemu v prid. Z odvišnim proizvodom razpolaga sam, ga nosi na trg, se zmerom bolj vključuje v blagovno gospodarstvo in se podreja zakonom tega gospodarstva. Psihološko in moralno je ta proces vplival na oblikovanje kmetove individualnosti in samozavesti, zlasti še tam, kjer so s prehodom naturalne rente v denarno padle tudi tiste omejitve, ki so kmeta doslej vezale na pridelovanje določenih plodov in mu onemogočale, da bi se svobodno usmeril glede trga in prideloval tisto, kar je smatral za najrentabilnejše. Kmet se je pričel otresati hlapčevske miselnosti, pričel se je zavedati svojega človeškega dostojanstva, težiti tudi k pravni enakosti z drugimi stanovi. V to dobo rela-

ti v n e g a izboljšanja kmetovega in poslabšanja plemiškega položaja spada pripomba župnika Unresta iz 15. stoletja: „Kmetje nosijo lepšo obleko kakor gospoda in pijejo boljše vino“ (cit. po Grudnu, Zgodovina slovenskega naroda, str. 441).

Vključitev kmeta v blagovno gospodarstvo pa je bila mogoča le ob istovremnem razvoju mest. V tem pogledu je obstajalo tesno medsebojno učinkovanje med mestom in deželo. Prehod iz delovne rente v naturalno je kmetu omogočil proizvajanje nekega viška, ki ga je mogel odnesti na trg in prodati. To dejstvo je bilo važna gonilna sila v razvoju blagovnega gospodarstva. Razvoj blagovnega in s tem tudi denarnega gospodarstva pa je s svoje strani učinkoval na prehod naturalne rente v denarno in na nadaljnjo emancipacijo kmeta od zemljiškega gospoda.

Mesta so bila v 14. in 15. stoletju že skoraj povsod dosegla svojo avtonomijo, „deloma v hudih bojih z mestnim gospodom, ki ima najprej sam vso oblast v rokah“³ in ki z mitninami in tranzitnimi carinami uveljavlja svojo fevdalno pravico do eksploatacije kmetiškega in obrtniškega dela; največkrat pa so mesta večje izkoriščala gospodarske stiske in razprtije med fevdalno gospodo, ki je z nastopom denarnega gospodarstva in propadanjem naturalnega izgubljala sleherno koristno funkcijo v družbi, deloma obubožala, deloma pa se izpreminjala v plast parazitov. Tudi naša mesta so že izza Otakarja II. denarno podpirala in krepila tega ali onega fevdalnega gospoda, v zameno pa so dobivala privilegije in varstvo pred drugimi fevdalci.

Odnosi na deželi so se spričo opisanega razvoja močno zaostрили. „Razvoj blagovne produkcije je izpodjedal materialno podlago gospodstva fevdalcev. Zemlja je pričela izgubljati svojo vlogo odločilnega pogoja produkcije, kolikor je razvoj družbene delitve dela in razmenjave blaga pomenil ustvaritev produkcije, neodvisne od poljedelstva“.⁴ Kolikor neznatnejša je postajala družbeno koristna vloga plemstva, toliko večje so postajale potrebe njegovega neproduktivnega konzuma. Mesta so s svojim razkošjem te potrebe še prav posebno izzivala. Kolikor večja je bila gospodarska samostojnost zatiranih razredov, meščanstva in kmetov, toliko bolj se je morala vsa plemiška hierarhija uveljavljati s sredstvi izvenekonomskega nasilja, s koncentracijo fevdalne državne oblasti v rokah deželnega kneza. Meščanstvo je to koncentracijo vse do 18. stoletja podpiralo, ker je v zameno za denarna sredstva, s katerimi je deželni knez utrjeval svojo fevdalno oblast, dobivalo pravice in olajšave, ki so na dani stopnji nedvomno pospeševale razvoj kapitalističnega gospodarstva (merkantilizem). Ta ugotovitev, ki nam poleg drugih momentov, o katerih bo še govora, pojasnjuje izdajalsko vlogo meščanskih vrhnjih plasti v velikih kmečkih puntih, iznova samo dokazuje notranjo protislovnost družbenega razvoja sploh, fevdalnega sistema pa še posebej, nič pa ne izpremeni na dejstvu, da je bila ta koncentracija državne oblasti namenjena predvsem utrditvi fevdalizma; to se je pokazalo zlasti v dobi kmečkih puntov, ko se

³ Fr. Zwitter, Starejša kranjska mesta in meščanstvo, str. 27.

⁴ I. I. Smirnov, Fevdalno-tlačanska družba, v zborniku „Kratek uvod v zgodovino predkapitalističnih formacij“, str. 114.

je ves fevdalni aparat nasilja, navzlic trenjem med deželnim knezom in deželnimi plemiškiimi stanovi, osredotočil proti rušilcem fevdalnega družbenega reda — upornim kmetom.

Oprto na aparat izvenekonomskega nasilja je plemstvo skušalo izboljšati svoj položaj s povečanim pritiskom na kmeta, z odločnim bojem proti kmečkim pridobitvam v srednjem veku, ki so omogočale vključitev kmeta v blagovno gospodarstvo in pospeševale razvoj kapitalističnih elementov v mestu in na vasi. Pri tem jim je bilo v veliko podporo nevtraln ali celo protikmečko zadržanje vrhnjih in cehovskih plasti v mestih, ki so ljubosumno gledale na razvoj kmečke trgovine in se zaradi konkurence bale priliva novih obrtnikov v mesta. Te plasti so prvotno demokratično ureditev mestne uprave nadomestile s sistemom na hierarhičnem načelu zgrajenih korporacij (prim. Zwitter, l. c. str. 37). „Fevdalno mesto, ki je s samim dejstvom svojega nastanka izražalo razvoj osnovnega protislovja fevdalizma, je porajalo novo skupino protislovij med cehovskimi in necehovskimi obrtniki, med mojstri in pomočniki itd. Ta skupina protislovij je v svojem razvoju vedla k vprašanju razrušitve cehovskega reda in ustvarjenja pogojev za svoboden razvoj obrti“ (Smirnov, l. c., str. 113). To vprašanje so tudi na Slovenskem prvi načeli kmetje. Gorenjski kmetje, ki so jim meščani gorenjskih mest ovirali svobodno trgovanje, so ob koncu 15. stoletja, v dobi puntov, nastopili proti „omejevanju svojega zaslužka... Zategadelj so se kmetje zbrali v obrambo pred temi krivicami, ki jih od pamtiveka sem še ni bilo takih“.⁵

Objektivna podpora, ki so jo vrhnje plasti v mestih nudile fevdalni reakciji v boju proti kmetom, pa ni obstajala le v materialnem podpiranju deželnega kneza in v boju proti kmečkim zahtevam, marveč tudi v tem, da si je plemstvo prav pri meščanstvu izposodilo pravne argumente proti kmetom. Potrebe blagovnega prometa so izkopale iz pozabe rimsko pravo in z njim rimsko pojmovanje neomejene zasebne lastnine. V antiki, iz katere je meščanstvo na prelomu srednjega veka črpalo že izdelane oblike svojega duhovnega „preporoda“, je našel tudi plemič ideološko utemeljitev svojih zahtev nasproti kmetu. Z rimskim pravom v rokah si je prillaščal zemljišča kmečkih srenj in občin, gozdove in pašnike, večal davščine, razveljavljal urbarske predpise, uvajal nove dajatve itd.

Mere plemstva proti kmetom so imele značaj reakcionarnih ukrepov, ki skušajo obrniti kolo razvoja nazaj. Fevdalni gospodje so „skušali monopolizirati vse produkte svojih podložnikov, jih prisiliti, da prodajo vse le njim, in potem sami dalje trgovati“ (Zwitter, l. c. str. 51., prim. tudi Vrhovec, l. c., str. 157). Ker si je deželni knez v finančni stiski najrajši pomagal s ponarejanjem denarja, je kupna moč denarja padala; zategadelj so graščaki, ki so prej pogodbeno izpremenili naturalne dajatve v denarne, zdaj iznova terjali dajatve v naturi, kar je pomenilo vrnitev k starejšim oblikam fevdalne odvisnosti. V pritožbi, ki so jo kmetje leta 1515. s shoda v Konjicah poslali cesarju in ki predstavlja nekako slovensko izdajo znamenitih 12 artiklov nemških kmetov iz leta 1525, so našteje vse mere, s ka-

⁵ Mayer, Der innerösterreichische Bauernkrieg, Arch. f. österr. Gesch., 1884, str. 75—76.

terimi so skušali graščaki onemogočiti nadaljnji gospodarski in kulturni razvoj kmečkega ljudstva: neizmerno višanje tlake, „zaradi katere dostikrat ne moremo v miru jesti,“ zaradi katere „so opustošene naše in Vašega cesarskega Veličanstva hube in grunti, ker jih ne utegnemo obdelovati“, postavljanje novih mitnic po vaseh in pri cerkvah, omejevanje ribiških, pašnih, gozdnih pravic, grožnje z odvzemom grunta itd.

Odpor proti tem meram je bil toliko odločnejši, kolikor tesneje so bili kmetje povezani z blagovnim gospodarstvom in kolikor bolj so se čutili enakopravni z ostalimi blagovnimi proizvajalci. Kmetje so fevdalni jarem in vse fevdalne omejitve v mestu in na deželi smatrali za „človeško iznajdbo“ v nasprotju s tistim idealnim razmerjem med blagovnimi producenti, zgrajenem na svetopisemskem izreku „kdor ne dela, naj ne je“, ki so ga smatrali za božjo uredbo, za praktično načelo. Zahtevali so demokratizacijo cerkve in svobodno volitev župnika, ki bo „pridigal sveti evangelij glasno in jasno, brez vsakega človeškega dodatka“ (1. artikel nemških kmetov). S tem božjim evangelijem pa se sklada — kakor so dejali nemški kmetje v svojih artikuli, ki tudi pri nas na Slovenskem najbrže niso bili popolnoma neznani⁶ — „das wir frey seyen und wollen sein“. Ali kakor je dejal eden izmed utemeljiteljev znanstvenega socializma: „Na podlagi enakosti božjih otrok so terjali državljansko enakost“.⁷ V krivoverskih naukih srednjeveških kmečkih in plebejskih ideologov najdemo zarodke kasnejšega revolucionarnega načela svobode, enakosti in bratstva.

Problematika kmečkih puntov se v vsem razdobju od konca 15. stoletja do leta 1848. v bistvu ni izpremenila. Upori so se v večjih ali manjših razdobjih ponavljali vse 17. in 18. stoletje. S kratenjem pašnih in gozdnih pravic je kmet vse bolj izgubljal podlago svojega gospodarstva; živinoreja je pričela propadati, kar je vplivalo tudi na nazadovanje poljedelstva, ki je na prvo navezano v pogledu vprežne živine in gnojila. Kmečka domača obrt je naletela na ovire, ki so jih ji postavljali cehovski privilegiji v mestih. Boj meščanov v slovenskih mestih proti kmečki trgovini se vleče vse do konca 18. stoletja. V boju proti cehovskim privilegijem so kmetje hote ali nehote podpirali stremljenja kapitalističnih manufakturstov, ki so s svojimi obrati konkurirali cehovskim obrtnikom in podirali cehovsko omejenost mestnega proizvodstva. Kapitalistični podjetniki so si dostikrat podredili kmečko domačo obrt (tkzv. Verlagsystem) in kmete počasi izpreminjali v dejanske mezdne delavce.

Kmečki upori in porazi, upostavitve najtežjih oblik fevdalnega tlačanstva, izločitev ogromne kmečke množice iz blagovnega prometa, vse to je močno vplivalo na splošni gospodarski razvoj, krepilo težnjo k zastoju in nazadovanju podeželske produkcije, majalo vso stavbo fevdalne družbe in države, ki je mogla svoje dohodke povečati le z delnimi reformami fevdalnih odnosov, kakršne imamo v terezijanski in jožefinski dobi.

Toda te reforme so imele večidel le kratkotrajno življenje. V strahu pred idejami zmagovite francoske revolucije se je avstrijski fevdalizem s

⁶ Prim. Fr. Kidrič, *Zgodovina slovenskega slovstva*, str. 21.

⁷ Engels, *Der deutsche Bauernkrieg*, str. 39.

---

cesarjem na čelu zavedel, da pomeni vsako omejevanje fevdalnih gospodarskih predpravil hkrati tudi padanje političnega vpliva plemstva in krepitev revolucionarnih elementov v Avstriji sami, „da je pospeševanje meščanstva in kmečkega stanu le posledica načel francoskih revolucionarjev, ki utegnejo Avstriji narediti veliko škodo“ (Gruden, l. c., str. 1012.)

Če primerjamo kmečke upore, ki so v naših krajih od časa do časa vzplamteli v predmarčni dobi, bomo srečali iste nagibe, ki so kmečko gmajno v 16. stoletju dvignili k orožju. Spet gre „večina izgredov onih dni na rovaš bede in nezadovoljstva podložnikov radi številnih neljubih in čezmernih davščin, ki so jih terjale zemljiške gosposke, ali pa radi prikrajševanja gozdnih, pašnih in drugih pravic, ki so jih kmetje terjali zase“ (J. Mal, Zgodovina slovenskega naroda, str. 665.)

Boj kmetov je bil osnovna oblika razrednega boja v fevdalizmu. Kmečke vojne so bile prave državljanske vojne, kjer se vsa družba razkolje na zgolj dva tabora: na čuvarje reakcije in na borce za družbeni napredek. Pri nas na Slovenskem so se ramo ob rami s kmeti borili proti fevdalizmu samo plebejski sloji v mestih in rudarji. Družbena formacija, ki je zamenjala fevdalno in nasproti njej predstavljala družbeni napredek, je bila kapitalistična formacija. Preprosta blagovna produkcija, v kateri konkurenčni boj na trgu odloča o usodi posameznikov, je izhodišče kapitalistične formacije. Najizrazitejše kapitalistične države so nastale tam, kjer je bilo kar najmanj predkapitalističnih, fevdalnih ovir za normalni razvoj tega boja, ali pa kjer teh ovir sploh ni bilo, n. pr. v Zedinjenih državah. Tam se je v konkurenčnem boju razvila najbolj jasna diferenciacija, razpadanje vse družbe na oba osnovna razreda današnjega sistema, buržoazijo in proletariat. Postavlja se vprašanje, ali so puntarski kmetje tisto, čemur so s svojim bojem objektivno pripravljali pot, tudi subjektivno želeli? Ali ni bila n. pr. njihova ideologija izraz nekih subjektivno reakcionarnih teženj?

Nekateri zgodovinarji in sociologi, ki tudi sicer smatrajo kmeta za fevdalni ostanek in odrekajo njegovim gibanjem napreden značaj, se dostikrat sklicujejo na to, da se v ideologiji kmečkih puntov očituje neko stremljenje nazaj, v neko praksičansko stanje, k starim pravi. Ne glede na to, da niti človeka niti družbenih gibanj ne smemo presojati po tistem, kar o sebi pravijo, da so, marveč po tistem, kar dejansko so, je omenjena ocena gibanja kmečkih puntarjev zmotna. Subjektivno stremljenje kmetov v boju „za staro pravdo“ je bilo vseskozi napredno stremljenje. Kmetje so se hoteli vrniti k tistemu izhodišču, ki je v časih pred splošnim navalom plemstva na kmečke pridobitve omogočalo dokončno osamosvojitev kmeta od fevdalnega gospoda, njegovo popolno vključitev v sistem blagovnega, odn. denarnega gospodarstva; ki je pospeševalo notranjo diferenciacijo vasi na elemente vaške buržoazije, na trdne in velike kmete, in na elemente vaškega proletariata, na dninarje in kajžarje. Ta proces notranje diferenciacije se je v 14. in 15. stoletju na podlagi vse večje emancipacije kmeta tudi pri nas na Slovenskem že začel. Zemljiška gosposka je ta razvoj nasilno prekinila, kar je — kakor vemo — privedlo do kmečkih puntov. Pogled nazaj, na izgubljene svoboščine, je v tem primeru pomenil pot naprej.

Končni cilj kmetov je bil: odprava vseh oblik fevdalne odvisnosti brez sleherne odškodnine, ki dejansko pomeni izpremenjeno obliko tributa, ki ga kmetiški producent mora plačevati neproduktivnemu razredu zemljiških gospodov. Tega smotra kmetje na Slovenskem niso dosegli. Odškodnina za odkup fevdalnih dajatev, ki so jo po letu 1848. predpisali slovenskemu kmetu, je bila izraz kompromisa med meščanstvom avstrijskih dežel in fevdalnim absolutizmom. V Franciji, kjer množice v svojem revolucionarnem poletu niso sklepale kompromisov z vladajočim razredom, se je kmetu posrečilo doseči svoj smoter. Avstrijsko meščanstvo se je revolucionarnih množic zbal in ostalo na pol poti. Tako leta 1515. in 1573. kakor leta 1848. je kmet ostal v boju sam s predproletarskimi in prvimi proletarskimi elementi v mestu in na deželi. Medtem ko so bili v Franciji leta 1789. prav ti elementi že toliko razviti, da so lahko izvršili revolucijo v pariških predmestjih, so bili v Avstriji zaradi splošne zaostalosti v družbenem razvoju za tako nalogo sami še prešibki, premalo organizirani, da bi se mogli postaviti na čelo kmečkih množic in skupaj z njimi strmoglavit cesarski absolutizem.

Sodobnemu slovenskemu delovnemu človeku je pogled nazaj, na dogodke v letu 1789. hkrati pogled na pot, ki jo je slovenski kmet prehodil skupaj s predniki in vrstniki tistih, ki so rušili Bastilje fevdalizma, in ki jo mora še prehoditi skupaj z dediči njihovih kulturnih vrednot.

Neda Pagon - Brglez

Težave z množico

OB ZIHERLOVEM BESEDILU »SMOTRI FRANCOSKE REVOLUCIJE V BOJIH SLOVENSKIH KMETOV«

Besedilo Borisa Zihlerla *Smotri francoske revolucije v bojih slovenskih kmetov* lahko v celoti in z naslovom vred služi kot hvaležno gradivo za postavljanje veliko bolj pomembnih, teoretsko temeljnih in v sociologiji in zgodovini še vedno aktualnih vprašanj; kot izvirni znanstveni prispevek pa si veliko težje najde referenčno mesto v slovenski družboslovni misli. Objektivno mu lahko največ priznamo, če ga umestimo med značilne prispevke teorije o t. i. skokovitem družbenem razvoju — značilne, kolikor izrekajo in izražajo več lastnosti družboslovnega mišljenja med obema vojnoma oziroma že tik pred drugo svetovno vojno. Besedilo je s tega vidika razporejeno v marksistično teorijo družbenega razvoja, s tezo o revolucijah kot nujnih in neizogibnih razrešitvah nakopičenih protislovij itd., in kot zgodovinsko nujnem pogoju za družbeni napredek, ki ga — zunaj vsakega dopustnega dvoma — zagotavlja preboj novega družbenega razreda na zgodovinsko prizorišče. S takšno začetno in poglavitno, nevprašljivo opredelitvijo se besedilo navezuje na ortodoksno marksistično teorijo revolucij in jo dopolnjuje s teorijo in prakso leninistične zmagovite izkušnje oktobrske revolucije. Nadaljnja tipična lastnost besedila, ki pa sodi že bolj v nelagodje nastajanja in (bodočega) ustanavljanja nove družbene vede — sociologije — je njena navezanost in nerazlikovanost od zgodovine oz. zgodovinopisja. V obravnavanem primeru imamo opraviti s tipičnim — didaktičnim — podukom: vzamemo kmečke punte kot zgodovinski in zgodovinopisni predmet par excellence — enkratnost pojava — in ga pojasnjujemo s teorijo, ki kaže tisto, s čimer naj se sociologija predvsem ukvarja in izkaže — se pravi, zakonitost spreminjanja družbe skozi enkratne in neponovljive pojave; nujnost pojava revolucij je v takšnem primeru dokazana in legitimirana še z analogijami, ki iz vseh enkratnih, neponovljivih zgodovinskih dejanj, dogodkov in pojavov izvlečejo splošnost kot zakonitost in zakonitost kot podlago za proklamiranje splošnosti. Že leta 1938 je pri Akademski založbi v Ljubljani izšlo prvo in še vedno pomembno delce Frana Zwittera *Sociologija in zgodovina*, ki razgrinja različne tedanje in starejše poglede na različnosti in podobnosti obeh ved, ne prikriva rahlega nezaupanja do upravičenosti sociologije in ne dvoma o njeni znanstvenosti, vendar dopušča možnosti razvoja in sodelovanja obeh ved. Iz drugih Zihlerlovih del — zlasti *O nekaterih teoretičnih in praktičnih problemih slovenskega zgodovinopisja* (1951) ter *Zgodovinski materializem in sodobna sociologija* (1954), vemo (pa tudi sicer lahko predpostavljamo), da je Zihlerl poznal Zwitterovo ukvarjanje s temi vprašanji, da pa mu v konkretni analizi (npr. francoske revolucije ali

pozneje reformacijskega gibanja) ni uspelo upoštevati njegovih opozoril o nevarnosti zgolj sociologiziranja zgodovinskega pojava. V tem neideološkem, strokovnem smislu se obravnavano besedilo v konkretnem proučevanju sklicuje in napaja s tradicionalno nemško historiografijo in njenimi predstavniki v slovenski zgodovinski šoli; v svoji marksistični tezi (razrešitev razrednih protislovij, nastop naprednega razreda itd.) pa, kot rečeno, na *Kapital* in dokaj sočasne sovjetske vire.

Nadaljnji pomislek, ki še dolgo po tem obdobju predvojne in medvojne družboslovne misli ostaja v veljavi tako za Zihlerla kot za skoraj vse družboslovce, je torej mehanično prenašanje izsledkov ene vede v drugo (zgodovine v sociologijo; mnogo pozneje pa tudi obratno — in to bolj v zahodnoevropski teoriji kot na Slovenskem, za kar je več vzrokov, kar bomo še omenili). Tovrstni družboslovci so sicer vedeli za te avtomatizme disciplinarnega "prepletanja" (neustvarjalnega prenašanja, "kraje", če naj bomo pošteno in točni) in so jih označevali za primere vulgarnega sociologiziranja, ki so jih večinoma locirali v začetne težave sociologije v 19. stoletju. Ob tem so verjeli, da (zlasti) historični materializem vnaprej imunizira občo sociologijo pred takšnimi vulgarnimi okužbami, saj je tudi sam nova teorija o družbi in družbenem razvoju, ki potrebuje za svojo znanstveno legitimnost vnos drugih ved samo zato ali pretežno zato, da jih popravi in posploši. Do srede petdesetih let našega stoletja (v zahodnoevropski teoriji; izjeme seveda so in to znane) in do srede sedemdesetih (v naši domači) pa le stežka srečamo dokaze, ki bi pokazali, da so se družboslovne analize kaj pomembno povzpеле prek "sociologizirajoče zgodovine". Takšen je tudi primer obravnavanega prispevka — kljub prizadevanju ne daje rezultatov sociološke analize, ampak je ideološko-socialnozgodovinski opis nekega fenomena, kmečkih bojev. Kako je s stališča moderne, recimo teoretsko razvitejšje in bolj avtonomne sociološke vede, mogoče vse omenjene opazke prebrati kot teoretske zadrške in očitke, pa je vendarle treba v obrambo besedilu reči, da ga je treba brati kot zgodovinski dokument nekega stanja družboslovne misli in izrecne opredelitve za neko družboslovno teorijo (danes rečemo ideologijo in imamo prav; tedaj pa je ideologija pomenila brezprizivno "napačno zavest" in je bila navlaka in napaka drugih, marksizem pa je, celo zunaj sebe, kaj šele med marksisti, veljal za teorijo!). Avtorju pa bodo nemara prihodnji pregledi razvoja zgodovine sociologije na Slovenskem morali priznati prav zgodovinsko znanje in uporabo zgodovinskega gradiva za poskus socioloških analiz, vsej njihovi nedodelanosti in neartikuliranosti

navkljub. Zdi pa se, da je to ugotovitev mogoče zapisati šele potem, ko naredimo analizo poznejših socioloških poti in smeri na Slovenskem, ki so — nekaj iz ideoloških razlogov, se pravi, da bi se izognili udinjanju marksistični sociologiji, zapadle v empiristične in pozitivistične zglede pogosto uspešnih in plodnih (zlasti) ameriških socioloških teorij — nekaj zaradi neznanja zgodovine in morda pretiranega nagnjenja k sociološkemu proučevanju in interpretiranju sodobnih pojavov.

Če torej priznamo besedilu *Smotri francoske revolucije v bojih slovenskih kmetov* pretežno dokumentarno vrednost in njegovo že tedaj veljavo povežemo s komemorativnim vzrokom pisanja (150-letnica francoske revolucije), potem smo pač njegovo analitsko izživalnost za današnji čas popolnoma omejili, če ne izčrpali. Lahko pa seveda tudi izvzamemo nekatere elemente, ki jih današnja revolucijska historiografija povsem drugače analizira in interpretira (pojem množice in ljudstva npr., ker se ukvarjamo ravno z Zihlerlom) in jih uzremo predvsem kot zanimivosti.

Že ob svoji 150-letnici je imela francoska revolucijska historiografija za seboj pestro, raznoliko in mogočno zgodovino ter je zastavljala mnoga vprašanja, ki bi jih v Zihlerlovem besedilu po pravici pričakovali, pa jih ni. Najbolj uporabljan vir med marksisti je bila tedaj Zgodovina francoske revolucije Alberta Mathieza, ki je v prevodu Dušana Kermavnerja izšla leta 1936 in velja danes za primer pozitivistično pisane ortodoksne jakobinske zgodovine; je slabše nadaljevanje na Slovenskem manj znane Socialistične zgodovine francoske revolucije Jeana Jauresa. Prav Mathiez je bil avtor, ki je že leta 1920 ugotavljal mnoge podobnosti med francosko-jakobinsko in rusko-boljševiško zgodovinsko revolucijsko izkušnjo in je v tovrstna (žal dolgo časa prevladujoča) marksistična besedila kot samoumevne uvedel ocene, kot so na primer: da se diktatura partije ali razreda največkrat uvaja s silo: da revolucionarno vladno tako rekoč neizogibno (torej tudi legitimno) spremlja teror. V obravnavanem besedilu Zihlerl sicer niti tega dela ne omenja; vendar se miselno (ideološko) vpisuje v isti tok. To lahko — morda pre nagljeno — pojasnimo s sklepanjem, da v iskanju splošnosti, ki pripeljejo do revolucij in zakonitosti družbenega razvoja (navsezadnje je prav v zvezi s francosko revolucijo tudi rodno mesto in čas sociologije!), ki iz njih izhajajo, ni potreboval konkretnosti zgodovinskega dogodka, ampak teorijo razrednih bojov iz *Kapitala*. Revolucija je tovrstnim sociološkim analizam preveč služila zgolj kot metafora, kot koristna abstrakcija, v katere splošnosti se je izgubil možni sociološki sintezni naboj.

V Zihlerlovem besedilu ne preseneča toliko kategorialni aparat, saj bi o njem v teoretskem smislu težko govorili, kolikor je zanimiva uporaba terminologije, ki je značilna za poznejše revolucije (socialistične) in njihove razlage, za tradicionalno revolucijsko francosko historiografijo pa ni tipična. Že naslov je v mojih očeh presenetljiv: *Smotri francoske revolucije v bojih slovenskih kmetov* — in to kar na semantični ravni, brez iskanja zgodovinske konotacije med "smotri slovenskih kmetov" v 15. stoletju in pozneje ter francosko revolucijo 1789. Zveza se zdi malce nasilna, potrebna zaradi

dokazovanja splošnosti poti razrednih bojov v revolucijo in naprej, v napredek, kljub citatu iz Kosove *Zgodovine Slovencev*, da je bila "slovenska zemlja ... v 15. stoletju že povsem 'evropeizirana'" (str. 304). Beseda "smotri" ima v slovenščini nekakšen didaktični, pedagoški pomen (v teh strokah se ohranja tudi potem, ko jo je družboslovje zamenjalo s "cilji", "namenji" itd.), zato že kar vnaprejšnji (nepolitični) ideološki prizvok in torej nezavedno opozarja oziroma poučuje o tem, da so dani (izvzeti) smotri pozitivni in vsa gibanja, ki jim jih je na neki način mogoče pripisati — napredna. Lahko pa uporabo besede smoter za silo interpretiramo tudi z možno avtorjevo predpostavko, da v primeru francoske revolucije, ki je bila kljub vsej monumentalnosti vendarle šele in samo meščanska revolucija, ni šlo za izrazito in ozavešeno pravo politično gibanje razreda po sebi (kot bi govoril naš avtor) z jasnimi političnimi "cilji".

Po Zihlerlu je francoska revolucija "po svojih množičnih nosilcih in svojih smotrih primer dosledne meščanskodemokratske revolucije". Preden s stališča današnjih znanj ugotovimo, kdo so množični nosilci revolucije in ali je ta socialna baza sploh množična, moramo ugotoviti, da je Zihlerl (kot sočasni sociologi trde marksistične ortodoksni) njen meščanski značaj pojasnil z zmago meščanskega, kapitalističnega reda nad fevdalnim, njeno demokratičnost pa je videl v doseganju smotrov brez kompromisov, se pravi z "revolucionarnim dejanjem najširših množic ...". V zvezi s tezo o množičnih nosilcih je še mogoče govoriti o zmoti, tudi na ravni strokovne analize, saj tedanja stopnja raziskanosti ter proučenosti dokumentarnih empiričnih gradiv iz revolucijske zgodovine še ni dajala tolikšne obilice prepričljivih gradiv, ki nam danes kažejo skromnejšo "množičnost" (številčnost) pravih akterjev in nosilcev revolucije in njihovo precejšnjo slojno heterogenost. Na preprosti in lahko dokazljivi ideološki ravni pa je seveda potrebno samo pojasnilo oziroma opozorilo, da so pač vse družboslovne teorije, ki so prognozirale in uveljavljale spreminjanje in razvijanje družbe v končni cilj — socializem in komunizem (torej predmarksistične in marksistične, imenovane utopične ali znanstvenosocialistične) ta prehod lahko zagotavljale samo z dejavnim, odločilnim sodelovanjem "množičnega nosilca". Posebno zgodovinsko poslanstvo tega množičnega nosilca, ki se zgodi v socialističnih revolucijah, je zagotovljeno s tem, da se prejšnji "najbolj množično izkoriščani del družbe" (kakršen sodeluje v meščanskih revolucijah) spremeni v sam subjekt zgodovine, v ozavešeni razred. Toda nujna predpostavka za to preobrazbo je dana z revolucijskim prehodom iz fevdalne v kapitalistično družbeno formacijo; in predvsem zato in tedaj je tudi objektivno mogoče označiti meščansko revolucijo za napredno in meščanstvo za dejavnik razvoja družbe — "v danih zgodovinskih okoliščinah" seveda. Marksistična razlaga revolucij je potemtakem razlaga preteklih dogajanj iz predpostavke o predvidenem prihodnjem uresničenem projektu revolucije.

Zihlerl istoveti (kot Mathiez in sovjetska historiografija tega časa itd.) množičnega nosilca, socialno bazo revolucije, s "širokimi delovnimi plastmi mest in vasi", ki so omogočile meščanstvu, da je doseglo *svoje* smotre.

Francoska revolucijska historiografija je sicer dolgo zamemarjala dogajanje na francoskem podežlju — najbolj proučena je bila revolucija v Parizu in večjih mestih — in je šele v novejšem času odkrila in raziskala posebnosti revolucije na kmetih. To dejstvo, ki v Ziherlovem času še ni bilo dovolj znano, je zanimivo, ker naš avtor torej zunaj strokovnih dokazil, iz ideoloških potreb svoje teorije, razširja množičnega nosilca na "široke mase mest in vasi". "Delovne plasti", ki jih dokumenti zdaj kažejo kot pretežno obrtniške, vajeniške, trgovske in rokodelske (znotraj tistih 10 % zares aktivnih ljudi v revolucijskih bojih!), pa so v vulgarnomarksističnih izpeljavah napačno pomenile sanskiloterijo, imenovano tudi predhodnica proletariata ali deklasiranih slojev.

Kategorija, ki je za francosko revolucijo bolj značilna in ki bi jo lažje kot množico utemeljevali kot zgodovinskega in v prihodnost zazrtega socialnega "nosilca", je (sicer tudi dokaj problematična) kategorija ljudstva. To zelo značilno sociološko kategorijo, ki jo je treba proučevati na primeru francoske revolucije v povezavi (vsaj) s kategorijami "skupnost" in "bratstvo", je Ziherl v tem razmišljanju zanemaril, pa tudi sicer je šele pozneje, z razvojem politične sociologije in zgodovine mentalitet, postala predmet resnih znanstvenih analiz. Nemara tudi zato v razmišljanju o revoluciji ni niti kategorije državljana in državljanskosti, ki predpostavljata civilno družbo in pravno svobodnega posameznika in v kategoriji skupnosti ne vidita nujne utopitve in podreditve posameznika (mitu in bremenu) kolektivitete;

zato tudi ne more biti govora o človekovih pravicah, razen kot o formalnopravni meščanski deklariranosti. "**Demokratska diktatura** (podčrtala N. P.) množic" v času jakobinskega konventa, o kateri govori Ziherl, je ena tistih pogostih besednih zvez, ki so značilne za (sleherno) revolucijsko govorico, na primer: despotizem svobode, revolucionarni red, dogmatizem uma itd. — v bistvu srhljivi pojmovni pari, ki pa so tako samoumevne in retorično sčasoma celo *razumljive* zveze v uresničeni utopijah tako imenovanih množic, ki se jim reče bodisi demokratske diktature ali ljudske demokracije ali pa diktature proletariata.

Zgornje razmišljanje sega prek iztočnic, ki jih daje tu obravnavano Ziherlovo besedilo. Kljub naslovu se namreč le-to skrajno mimogrede in bolj iz jubilejnih razlogov ukvarja s francosko revolucijo, v svojem osrednjem delu pa je v bistvu povzetek zgodovinskih analiz razvoja kmetijskega stanu in geneza vaškega, patriarhalnega gospodarstva na Slovenskem. Ne glede na zadržke, ki izhajajo iz novih dognanj in spoznanj revolucijske politične in socialne historiografije in tistih, ki jih imamo do takšnih besedil, kakršnih primer je tudi Ziherlovo, zaradi pretežno ideološkega branja revolucije in še bolj zaradi postfestne rabe revolucije po meri in v korist prihodnjih revolucij, je neutemeljeno in samo po sebi že ideološko dejanje, če tudi takšnih besedil ne štejemo v krivuljasto pot razvoja družboslovne misli. Dezavuiraj jih brez naše pomoči življenje samo, kakor jemlje sijaj in bleščavo revolucijam in zanika potrebo po nasilnem preobražanju družbe, po "priganjanju ljudi v raj".

Slavko Gaber

Francoska revolucija kot nekaj, kar si je treba prisvojiti

MISLITI FRANCOSKO REVOLUCIJO JAVNO. JE POLITIČNO DEJANJE

*"Zgodovina je predmet konstrukcije, katere mesto ne tvori homogen in prazen čas, marveč čas, izpolnjen s 'sedanjostjo'."*²

Walter Benjamin nas opozarja, da zgodovina ni tu kar tako, niti ni pred nami takšna, kot se je v "resnici zgodila", temveč nastopa vedno kot "teleskopiranje preteklosti skozi sedanjost".

Če si je francoska revolucija na vsak način prizadevala prisvojiti Rim, njegovo republikanstvo, tako, da se je dobesedno preoblačila v Rimljane, potem je očitno,

da daje dvestoletnica več kot samo priložnost za najrazličnejše spoprijeme, ki imajo za cilj prisvojiti si francosko revolucijo: najsi bo pozitivno ali negativno. *Francoska revolucija* je, vzeto strogo resno, nekaj, česar ni bilo. Ko so se danes odločili praznovati njeno obletnico, so se odločili izumiti revolucijo. Seveda pa so tudi ti poskusi, kot vsi dosedanji in prihodnji, obsojeni na isto usodo. *Brezštevne upodobitve, ki letos preplavljajo svet, so obsojene na to, da bodo le novi in novi poskusi prisvojili si preteklost.* Korak dlje lahko napravijo le re-

fleksije, ki jim je jasno, da niso kaj več kot določeno videnje in tako nimajo pretenzij na resnico revolucije. *Ne zanima jih, kaj je revolucija resnično bila. Revolucije resnično namreč ni bilo.*

Samí bomo poskusili v nekaj točkah opozoriti na neulovljivost slavljenca in predvsem na nenehna prizadevanja prisvojiti si revolucijo. Opozorili bomo na različne, nasprotujoče si interpretacije, ki jim bo skupno to, da bodo, upamo, zadosti prepričljive. Priznati moramo, da bomo obletnico izkoristili za demokracijo logike. Prisvajanja dogodkov nasploh oz. tudi teh v naši vprčnosti.

Ko se danes, podobno kot takrat davno, seseda neka paradigma, je pretendentov za resnico veliko. Veliko je tistih, "ki so že od vsega začetka vedeli, pa so bili nemočni", kot tudi onih, ki lahko "pokažejo, da so se vseskozi zavzemali za nekaj povsem drugega, kot je tisto, kar smo živeli in živimo tudi danes".

Politično gledano, so danes veliko prepričljivejši tisti, ki so bili v preteklosti, kolikor je le mogoče stran od oblasti — tisti, ki lahko rečejo, da so bili nekoč poraženi ali pa, da jih "takrat" še nikjer ni bilo. *Pravica do prisvajanja sedanosti je, tako se zdi, v njihovih rokah. Zdi pa se, da imajo predvsem ti poraženci velik kredit tudi pri prisvajanju preteklosti.*

Na trgu se naenkrat pojavlja na kupe črno-bele literature, ki na novo piše zgodovino. Če smo doslej poslušali zgodovino zmagovalcev, ki se je izkazala oz. se v nekaterih točkah vse bolj razkazuje / razgalja kot mitologija, potem smo sredi velikega zagona zgodovine poražencev — tako imenovane resnične zgodovine. Če smo doslej poslušali laži ali, če rečemo manj poljudno, mite, potem stopa danes na oder Resnica.

Tekst, ki je pred vami, pripada tradiciji Walterja Benjamina, ki opozarja, da je vsaka resnična zgodovina, pa naj jo pišejo zmagovalci ali poraženci, vedno že gošpostvo. Na primeru francoske revolucije bomo poskušali pokazati, kako zgodeno skozi zgodbo vstopa v polje političnega kot kapital, ki ga je treba prisvojiti. Šteje prisvojitve, ne resnica. Pri tem je treba vzeti v zakup dejstvo, da bo tako naš izbor vprašanj, ki so se pojavila kot predmet največjih kontroverz, kot tudi način zoperstavljanja, zapadel tezi o preteklosti kot teleskopiranju skozi sedanost.

Boj za prisvojitve revolucije v času revolucije: boj za ideološko hegemonijo časa

I

V poljih naivne zgodovine bi se zdelo dejstvo, da najodmevnejša kontroverza o vprašanju, „kaj je francoska revolucija resnično bila“, datira v letih neposredno po revoluciji, dokaj nenavadno. Zgodba o zgodenem pa je ne glede na želje naivnih zgodovinarjev nastajala tako rekoč sproti. *Zgodeno je, rečeno kolikor mogoče natančno, zgodeno sploh že oz. šele skozi zgodbo — štorijo.*

Revolucija je torej postala predmet velike kontroverze takoj po svojem izbruhu.

Polemika okrog nje, predvsem polemika med Thomasom Painom in Edmundom Burkom, je označila za-

četek boja za pridobitev naklonjenosti javnega mnenja. *Revolucija je bila dogodek, ki ni pustil dvomov o tem, da je prevelik in preveč odmeven, da bi si ga lahko kdorkoli privoščil pustiti ob strani in dopustiti, da si ga prisvoji kdo drug.* Prisvojitve je bila eminentno politično vprašanje. Revolucijo si je bilo treba prisvojiti ali tako, da jo sprejmeš in participiraš pri sprejetju, ali pa tako, da jo zavrneš in participiraš na zavrnitvi. Paine in Burke, oba večča politična govornika in pisca, sta to dokaj uspešno storila vsak s svoje strani. Čeprav so ju napadali, da je njun jezik barbarski, pokvarjen in ne zadosti dostojanstven, sta oba, kolikor sta le zmogla in kolikor je prenesel odmik v času, govorila politično. Bila sta prva resnična pamfletista. Če je Paine že ob ameriški revoluciji s svojim spisom *Zdravi razum* preobrazil v bralce pamfleta stotine tisočev ljudi, potem sta to v Evropi, v ogromnem, za tiste čase nepojmljivem obsegu (njuni deli sta bili že v prvih dveh letih prodani v več kot 250.000 izvodih — precej več Paine kot Burke) storila skupaj. Skupaj sta oblikovala občinstvo. Beseda je jasna, zavajajoča in nič kaj obzirna.

Do kakšne mere je bilo njuno ravnanje premišljeno, ponazarja podatek, po katerem je Burke posamezne stolpce knjige popravljal tudi po šestkrat; še bolj zgovorno pa je naslednje Burkovo stališče: *„Mirna preiskava bi bila zelo umerjena metoda zato, da bi izgubili svoj Predmet; in zanesljiv način kako doseči, da bi naš nasprotnik ne bil umerjen. Edino če sami nastopamo kot drhal, bomo imeli možnost, da bo nasprotnik razumen.“*³

II.

Za Burka kaže reči, da je mož, ki se drži svojih načel. Ko govori o revoluciji, je v svojih razsodbah brez milosti. *„Zdi se mi, kot bi bil v središču velike krize, ki pa ni le kriza Francije, ampak vse Evrope, morda še več . . . Vse stvari se v tem čudnem kaosu lahkomišelnosti in okrutnosti, vsakovrstnih zločinov, ki so pomešani z najrazličnejšimi norostmi, zdijo nenaravne. Ko gledamo ta pošastni, tragikomični prizor, kjer si nujno sledijo najbolj nasprotne strasti . . ., se v nas izmenjujeta prezir in zgražanje, smeh in solze, zaničevanje in groza.“* Francoske revolucionarje *sprašuje*: „Ali ste ljudem pojasnili, da ste s to navidez prijazno zmoto zabredli dosti dlje kot vaši modri predniki . . .? So bile vse te strašne stvari sploh potrebne?“⁴

Paine mu z enako mero odgovarja: *„Med nesramnostmi, s katerimi nacije in posamezniki izzivajo in dražijo drug druge, je pamflet gosp. Burka o francoski revoluciji izjemen primer . . . Vse, kar je lahko sugeriralo sovražstvo, predsodki, znanje in neznanje, se je v obilnem besu zlilo na skoraj štiristo straneh . . . Večje absurdnosti, kot je tista, ki jo svojim bralcem ponuja gosp. Burke, človeku ni mogoče dočarati.“*

III.

Toliko oba na začetku. Povsem očitno je, da Burke v francoski revoluciji ne vidi nikakršne pridobitve. Niti v njej pa tudi ob njej, kot npr. Kant, ne najde nikakršnega „zgodovinskega znaka“⁵, ki bi govoril v prid napredovanju človeštva. Gre torej za dva povsem drugačna pogleda. Za nas je pri tem pomembno, da za oba velja, da

ju ne zanima prav preveč točnost njunih navedb oz. argumentov. Mnogo pomembneje je prepričati. Prisvojitve sodobnosti tako poteka v mediju mita. Revolucija postaja mit že v času trajanja. Izvedba argumentacije – jasnost besede, ki v očeh bralca spravi nasprotnika na kolena, to je tisto, za kar gre.⁶ To bo zgradilo sliko o francoski revoluciji. Prav retorično dobra, prepričljiva pa sta oba. Nič ne de, da Burke v svoji ostri kritiki enega od zagovornikov revolucije v Franciji potvori njegovo argumentacijo, pomembno je, da prepriča.

Price, ki mu Burke v delu knjige pripisuje, da je v dogodkih 6. oktobra videl "un beau jour", sam opozarja, da je to odvrtna dezinterpretacija in grožnja. Dogodki, na katere sem se skliceval, so bili samo tisti 14. julija in dni, ki so sledili". Podobno Painea, ko napada Burka, ne moti, da "briljira v prazno".

IV.

Oglejmo si to na primeru vprašanja pravice starih, da postavljajo zakone še nerojenim.

Burke v delu teksta govori o vprašanju pravice ljudstva, da izbira svoje vladarje. Po njegovem mnenju naj bi bilo bistvo nastopa dr. Pricea, ki je govoril v prid francoski revoluciji, v tem, da jo je hotel ponuditi tudi Angležem kot zgled, po katerem naj bi ravnali. Price naj bi bil pri tem izjemno zvit in naj bi poskušal vse skupaj izvesti skozi prisvojitve *glorious revolution* iz leta 1688 na neki poseben način. Kako? Pridigar Price naj bi trdil, da si je angleško ljudstvo v času svoje revolucije pridobilo tri pravice:

1. "da izbira lastne vladarje,
2. da jih zaradi slabega vodenja spodi,
3. da samo oblikuje svojo oblast".

Burke opozarja, da teh načel ni najti v nobeni od takrat sprejetih listin, in pravi: "Če lahko sploh kje najdemo načela revolucije iz leta 1688, potem bo to v statutu, ki se imenuje *Deklaracija o pravicah*. V tej zelo modri in premišljeni deklaraciji ... ni niti ene besede ali namiga o splošni pravici ljudstva, "da izbira lastne vladarje, da jih zaradi slabega vodenja spodi in da samo oblikuje svojo oblast".

Ta deklaracija o pravicah (...) je vogelni kamen naše ureditve ... Nekaj let nato se je ponudila druga priložnost za uveljavitev pravice do voljenja krone ... So morda v drugo postavili kake ukrepe, da bi krono uzakonili na nepristnih revolucijskih načelih iz Old Jewry? Ne ... Če je kdaj obstajala doba, ki je bila naklonjena postavitvi načela, da je edini zakoniti kralj kralj po ljudski izbiri, potem je bila to doba revolucije. Dejstvo, da načela takrat niso uveljavili, dokazuje, da je ljudstvo menilo, naj to načelo sploh ne bo nikoli uveljavljeno." Korak naprej naredi Burke, ko opozarja na akt kralja Viljema, ki sta ga sprejela oba doma parlamenta, ki se "Bogu nista zahvaljevala zato, da sta dobila priložnost, ko lahko zahtevata pravico do izbiranja lastnih vladarjev in še dosti manj zato, ker bi bilo voljenje postalo edino zakonito priznana pravica do krone. Dejstvo, da so se, kolikor je le bilo mogoče, izognili tej nevarnosti, so razumeli kot odrešitev po božji previdnosti ... To, da smo z revolucijo pridobili pravico do izbiranja svojih kraljev, je zelo daleč od resnice; kajti to pravico, če bi jo posedovali že prej, bi Angleži v tistem

času zanikali in se ji v svojem imenu in v imenu vsega svojega potomstva za vedno odpovedali". V tej točki se naveže Paine. Ne zanima ga celotno dokazovanje, po katerem revoluciji iz leta 1688 ni mogoče podtakniti uveljavitve načela o izbiri lastnih vladarjev. Tega se niti ne dotakne. Prav tako se ne ozira na dejstvo, da Burke v tem delu teksta tematizira vprašanje smiselnosti voljenja kralja ter se spoprijema z vprašanjem, kako strukturirati politično sfero, ki bi Angležem omogočala najprimernejšo obliko življenja. Edino, na kar se obesi, je stavek, ki ga Burke, vsaj implicitno, v svojem delu večkrat ali pojasni ali pa, vsaj v pomenu, ki ga ponuja Paine, zanika. Burku je namreč povsem jasno, da je dednost kraljev nekaj, kar lahko zagovarja v Angliji – kot "temeljni okvir naše skupne blaginje – tak, kakršen je, ima za nas neprecenljivo vrednost in nemoteno nasledovanje krone je v naših očeh porok za stabilnost in trajnost vseh drugih delov naše ureditve". Ve pa tudi, da se je neumno obnašati, "kot da bi bilo dedno kraljevanje edina zakonita oblika vladanja na svetu ... in, da je nesmiselno razmišljanje, po katerem ima dedna "monarhija več božjega blagoslova kakor druge oblike vladanja in kot bi bila dedna pravica do vladanja v slehernih okoliščinah, za vsakogar, ki se znajde v nasledstvu prestola, strogo nepreklicna: kar seveda ne more veljati za nobeno civilno ali politično pravico". Kljub temu da Burke opozarja na vse to in da ve, da postavljanje in odstavljanje kraljev ni ravno gosposki posel ter da opozarja na to, da je mogoče obred "odstavljanja kraljev ... le redkokdaj ali pa sploh nikoli izpeljati nenasilno", Paine to ne zanima. Tudi Burkovo eksplicitno stališče, da ko nastopi sila, "to ni več stvar ureditve, temveč vojne. Zakonom je ukazano, naj med rožljanjem orožja molčijo, sodišča pa se zrušijo skupaj z mirom, ki ga niso mogla več vzdrževati; da njegovo razmišljanje ni namenjeno kakršnemukoli abstraktnemu stanju, ampak konkretni strukturi oblasti v Angliji, ne zaleže. Paine rabi točko, ki jo bo učinkovito zavrtel in si prisvojil polje.⁷ Najde jo. Takole pravi: "Nikoli ni in nikoli ne bo obstajal parlament, kakršnakoli vrsta ali generacija ljudi v katerikoli deželi na svetu, ki bi imela pravico ali moč obvezati ali nadzirati potomstvo "na veke vekov" ... Vsaka doba, vsaka generacija mora imeti možnost v vseh primerih delovati zase tako, kot dobe in generacija pred njimi ... Tisto, za kar se je celotna nacija odločila, da bo počela, ima pravico početi. Gosp. Burke pravi – ne. ... gosp. Burke se bori za oblast mrtvih nad pravicami in svobodo živih ... Večje absurdnosti od tiste, ki jo svojim bralcem predstavlja gosp. Burke, človeku ni mogoče predstaviti. On jim pravi, pravi pa tudi svetu, ki naj bi šele nastal, da je določena skupina ljudi, ki je obstajala pred sto leti, vzpostavila neki zakon, nacija pa nima in tudi nikoli ne bo imela, ne more imeti, moči, da ga spremeni".

Dovolili smo si daljše navedbe, da bi vam pričarali logiko argumentacije, ki ji, kot smo že omenili, ni mar argumentacije, logičnih izpeljav, zanima jo zgolj prepričanje. Seveda ne trdimo, da Paine namenoma goljufa ("argumentacijo", podobno njegovi, bi lahko našli tudi pri Burku), celo nasprotno, polje dojetanja, izhodišče ali če hočete prijemališče preprečuje "slišanje", dojetje argumenta. Burke govori, da je treba dokazati, kdaj je

revolucija 1688 sprejela načelo voljivosti kraljev in, da je bilo izjemno modro, da se zato niso odločili. Poglejmo še enkrat: *Burke*: "To, da smo z revolucijo pridobili pravico do izbiranja svojih kraljev, je zelo daleč od resnice, kajti to pravico, če bi jo posedovali že prej, bi Angleži v tistem času zanikali in se ji v svojem in v imenu svojega potomstva za vedno odpovedali".

Paine: "On jim pravi, pravi pa tudi svetu, ki naj bi šele nastal, da je neka skupina, ki je živela pred sto leti, vzpostavila neki zakon, nacija pa nima in tudi nikoli ne bo imela, ne more imeti, moči, da ga spremeni".

Če komparaciji dodamo še izpeljavo, ki smo si jo privoščili zgoraj, potem je, menimo, očitno, da gre za večše zainteresirano interpretiranje, prisvajanje polja političnega. *Pri tem se Paine opira na bolj ali manj sprejemljivo lastno argumentacijo in s sprejemljivostjo svojih idej dokazuje nesprejemljivost idej nasprotnika*. Da točka, okrog katere se vrti njegova argumentacija, ni Burkov stališče, sploh ne šteje. *Paine* tako kot *Burke* pišeta pamflet. Eminentno političen tekst. Tekst, kakršnega tudi v našem prostoru počasi, vzporedno z začetki politike, že lahko zasledimo. *Ne gre pozabiti, da je takšen način pisanja političnemu imanenten. Moraliziranje ne pomaga oz. pomaga zopet samo, kolikor je vpeto v politiko in kolikor omogoča oploditev političnega kapitala*.

V.

Bastija je drugi tipični primer spoprijemanja v boju za prisvojitve polja. *Paine* opisuje dogajanje okrog Bastije podobno, kot govori o tem današnji mit. "Ker je gosp. *Burke* popolnoma zaobšel celotno dogajanje okrog Bastije (kar mu ni v prid) ... bom sam dodal ... nekakšen povzetek okoliščin, ki so pripeljale do teh dogodkov ... Z distance nastopa ta dogodek zgolj kot herojsko dejanje na sebi; tesna politična povezanost, ki jo ima z revolucijo, se izgubi v sijaju podviga. Mi pa moramo na Bastijo gledati kot na borbo dveh strani prsi ob prsi do končne zmage. Bastija je morala biti ali plen ali pa temnica za tiste, ki so nanjo jurišali. Njen padec je vseboval idejo padca despotizma ...". Zgodba sama gre po *Painu* nekako takole: Nacionalna skupščina je tako v času zavzetja Bastije kot pred njim zasedala v Versaillesu. Približno teden dni pred 14. julijem so odkrili, da je grof d'Artois nameraval razgnati nacionalno skupščino. V ta namen je zbral veliko plačano vojsko pod poveljstvom grofa Broglioja. Vse je kazalo, da bodo napadli. Ko so se začeli vojaki približevati mestu in ko je eden od poveljujočih udaril in užalil starega človeka, na kar so Francozi še posebej občutljivi, se je zaslíšal klic *k orožju, k orožju*, ki se je v trenutku razširil po mestu ... Vsak trenutek tega dne je bil izkoriščen za zbiranje orožja in usklajevanje načrtov ... Vendar obramba ni bila edini cilj državljanov. Šlo je za stvar, od katere je bila odvisna njihova svoboda ali pa njihovo suženjstvo. Vsak trenutek so pričakovali napad ali pa glasove o napadu na nacionalno skupščino. V takšnem položaju je včasih hitro ukrepanje najboljšo. Cilj, ki se je ponudil, je bila Bastija. Razkrilo se je tudi, da je župan Pariza izdal državljanom — "na osnovi tega odkritja je postalo očitno, da bo Broglio okreplil Bastijo že naslednjo noč. Nujno jo je bilo napasti tega dne; vendar je bilo treba še

pred tem dobiti boljše orožje, kot so ga imeli. V bližini mesta v Domu invalidov je bilo veliko skladišče orožja. Državljanje so zahtevali, da se jim preda ... Tako opremljeni so korakali proti Bastiji ... S tem da so Bastijo napadli z entuziazmom heroizma, ki ga lahko navdahne zgolj največja privrženost svobodi in da so jo zavzeli v nekaj urah, je svet seznanjen".

Paine je povzemal in razvijal mit Bastije, ko je revolucija še sredi svojega poleta. Danes je znano, da je prikazana podoba vzpostavljena za nazaj. Brez epopeje se zgodba glasi veliko bolj prozaično. Francozi so se sicer res uprli plačani vojski in hoteli obraniti tako sebe kot skupščino, vendar jih na Bastijo ni gnal poseben načrt, poseben srd nad trdnjavo despotizma ali pa geslo "če je ne zavzamemo mi danes, bodo jutri v njo zaprli nas". Šlo je preprosto za to, da so za boj z vojsko potrebovali ne le orožje, tega so dobili v Domu invalidov, ampak tudi smodnik — tega pa je bila polna Bastija, v kateri v tistem času ni bilo kaj dosti jetnikov pa tudi vojakov, ki bi jo branili, ne. Tako je bil tudi boj dokaj prozaičen. Strelom iz pušk s strani ljudstva brezumno sledi kanonada iz utrdbe in okrog sto mrtvih; po tej moriji pridejo ljudstvu na pomoč kanoni garde. Trije strelci, ki razbijejo vrata, prepričajo posadko, ki so jo v glavnem sestavljali invalidi, da se vda, ljudstvo je ogorčeno in ...⁸

VI.

Ko skušamo skleniti prikaz prisvajanja dogajanja v revoluciji še v času njenega trajanja, se zdi, da je mogoče najti izjemno plodno napotilo kar pri prvem med voditelji revolucije. M. Robespierre namreč maja leta 1794, le malo pred svojo smrtjo, ko razmišlja o ateizmu, žolčno napade "misionarje ateizma" (mimogrede — pri nas izjemno razširjena teza, da je revolucija pometla z religijo, je seveda popolnoma skregana z dejstvi). Ko razmišlja o sredstvih in ciljih, pravi takole: "*Ozirajte se le na blagor domovine in interes človeštva. Sprejeti je treba vsako institucijo, vsak nauk, ki teši in povzdiguje duše ... Kdo ti je, ti, ki se zavzemaš za ta sterilni nauk (misli na ateizem G. S.) in ki se nisi nikoli razvnel za domovino, kdo ti je torej zadal nalogo, da oznanjaš, da božanstvo ne obstaja* (podčrtal G. S.)"⁹

Boj za prisvojitve sporočil revolucije kot boj za prisvojitve vpričnosti

Verjetno v tekstu že doslej nismo pustili prav dosti dvoma, da je tudi govorjenje o prisvajanju revolucije način prisvajanja — tako prisvajanja, o katerem govori, kot tudi revolucije. Oboje je prisvajanje za naš čas.

Očitno ostaja dokajšnje število področij, ki so si jih od revolucije sem že večkrat prisvajali, kazalo pa bi jih ponovno prisvojiti, zunaj našega premisleka. Zarišimo pred koncem teksta dve od njih:

1. *vprašanje uporabe nasilja in preliivanja krvi v revoluciji in še več, vprašanje, ali bi bilo mogoče tudi drugače — morda celo brez revolucije;*

Francois Furet, danes brez dvoma prvo ime zgodovinarstva na tem področju, pravi: "Skratka, če hočete moj odgovor na vprašanje, ali bi se to, kar se je zgodilo, lahko zgodilo tudi drugače, odkrito odgovorim z da.

Gotovo bi se stvari lahko odvijale na drugačen način". Ko poskuša odgovoriti na vprašanje nasilja, pa v dveh dokaj "svežih" intervjujih dodaja: "Revolucija je dvakrat, prvič z Robespierrom in potem pod Bonapartejem, pokazala, da je nezdržljiva s človekovimi pravicami in svobodo". Še več, trdi, "da v demokratični revolucionarni kulturi leta 1789 obstajajo elementi nesvobode. Z drugimi besedami dinamika revolucije je potencialno despotska. Obstajajo elementi revolucionarne kulture, ki so od samega začetka, mislim na primer, na Marata in časopis, ki ga izdaja septembra 1789, nezdržljivi s politično svobodo. . . Za francoski revolucionarni model je značilno totalno zavračanje starega režima, kar ni bilo zapisano niti v zvezdah niti v nujnosti, in potem ideja, da Francozi začenjajo novo obdobje v zgodovini. . ."

Kontroverza se seveda močno zaostri okrog vprašanja Zakaj je treba kralja ubiti? in še pozneje okrog obdobja terorja. "Z začetkom terorja in s suspenzijo ustave je postal edini cilj revolucijske vlade revolucija. Revolucija si je zadostovala". Furet dodaja: "V francoski levici učinkuje to še danes"

2. vprašanje nacionalne suverenosti;

Ko smo tematizirali Burka, smo se namenoma zaustavili pred njegovim utemeljevanjem potrebnosti kralja. Na tem mestu naj zapišemo le to, da je v konservativnosti, s katero dokazuje potrebnost kralja kot suverena, na Angleškem izjemno prepričljiv. Z uvedbo vprašanja šmo hoteli opozoriti, da smo z vprašanjem suverenosti kralja hkrati trčili na vprašanje suverenosti nacije. Francoska revolucija naj bi ob drugem predstavljala tudi rojstno mesto nacionalne države, torej točko, ki zadeva eno osrednjih vprašanj sprejemanja dopolnil k ustavi republike Slovenije. *Pri tem gredo poskusi v smeri določitve Slovenije kot "države slovenskega naroda". Vsaj za čas revolucije je mogoče s precejšnjo gotovostjo trditi, da je pojem nation sinonim za ljudstvo oz. za državljane Francije. Pri tem nikakor ni šlo za to, da bi s tem pojmom definirali etnično pripadnost. "Država slovenskega naroda" je lahko, gledano v tej tradiciji, zgolj država vseh državljanov Slovenije ne glede na etnično pripadnost. Gre zgolj za abstraktnega državljana. Tega bi se iz revolucije kazalo naučiti.*

LITERATURA:

Tekst namenoma ni obremenjen s pretiranim številom opomb. Vendar naj povemo, da smo se pri pisanju v posamičnih delih naslanjali vsaj na naslednje vire:

- Tomaž Mastnak, Dvesto let spornosti revolucije — tekst predstavlja še neobjavljen predgovor k delu E. Burka;
- Edmund Burke, Razmišljanja o francoski revoluciji, — delo bo novembra izšlo pri založbi KRT;
- Maximilien Robespierre, Izbrani spisi, — delo je oktobra izšlo pri založbi KRT;
- Thomas Paine, Rights of Man, Penguin Classics, London 1985;
- Filozofski vestnik 1, 1989, Zakaj je treba kralja ubiti?;

- Walter Benjamin, Eseji, Nolit, Beograd 1974;
- New German Critique, št. 39, Second Special Issue on Walter Benjamin;
- Rudi Rizman, 1789: ideja in rojstvo nacionalne države, Dnevnik, 6. in 13. junij 1989;
- François Furet, Revolucija je bila radikalna od vsega začetka, NR, 23. junij 1989;
- François Furet, Maurice Agulhon, Teror ali svoboda, Dnevnik, 20. junij 1989;
- François Furet, Misli francoske revolucije, SH, Ljubljana 1989;
- J. M. Thompson, Robespierre and the French Revolution, EUP, London 1962;
- Olivia Smith, The Politics of Language, Clarendon Press, Oxford 1984;
- Alfred Cobban, A History of Modern France, vol. 1—2, Pelican, London 1972.

Škofja Loka, oktober 1989

1 Tekst je v nekoliko drugačni obliki izšel v Gorenjskem glasu 14. 7. 1989.

2 Walter Benjamin, Zgodovinsko-filozofske teze, nav. po izdaji Eseji, Nolit, Beograd 1974, str. 86—87.

3 Ob spoprijemu med Painom in Burkom z vprašanjem francoske revolucije predstavlja posebno vprašanje oblikovanje novega jezika, s katerim sta se pisca skušala tako približati novim skupinam bralcev kot tudi vzpostaviti nove bralce. O tem vprašanju dokaj podrobno piše Olivia Smith v delu The Politics of Language (Clarendon Press, Oxford 1984). Avtorica opozarja na oblikovanje angleškega jezika v času okrog francoske revolucije in pokaže, kako so pravopisna pravila, načela oblikovanja slovarjev in pojmov v veliki meri vprašanja političnega strukturiranja, oziroma kako je jezik uporabljen kot sredstvo političnega boja in hegemoniziranja.

Ena temeljnih delitev v nastajajočem polju politike je potekala med tistimi, ki "poznajo slovnico, in onimi, ki je ne poznajo" (str. 1). Angleška slovnica tistega časa pa je poskušala, tudi zato, da bi ostala nedostopna nižjim razredom, svojo strukturo, kolikor je mogoče, odmakniti od strukture živega jezika in se približati latinskemu in grškemu jeziku. Tako imenovani "vulgar language" je bil v parlamentu uporabljen kot argument za nesprejemanje peticij pa tudi kot argument v razpravah o širitvi volilne pravice na vse moške. V letih 1793—1818 so več sto peticij zavrnili zaradi neustreznega jezika (str. 30—33). Po mnenju enega tedanjih velmož bi "dopuščanje takšnega jezika pomenilo konec Spodnjega doma". Več kot zgovorno pa je, da je ena od peticij doživela, da so jo zavrnili dvakrat. Prvič, ker je bila napisana v "vulgar language", drugič pa, ker je bila slovnično neoporečna — "minister za finance je trdil, da je očitno, da jezik "ni avtentičen jezik peticionašev", temveč "diktat določenih razdiralnih demagogov".

4 Edmund Burke in Thomasa Paina bomo dosledno navajali po dveh njunih daleč najbolj znanih delih — Razmišljanja o revoluciji v Franciji in Pravice človeka. Pri navajanju Razmišljanj bomo uporabljali prevod za KRT-ovo (1989) izdajo teksta, pri navajanju Pravice pa Penguinovo izdajo (1985) v zbirki klasikov. Pri nobenem od tekstov ne bomo navajali strani.

5 Gl. Vestnik SAZU, 1987/1 — I. Kant, Spor fakultet, str. 14—37.

6 Philip Francis je prijatelju Edmundu Burku svetoval, naj svoje knjige ne objavi, ker je preveč emotivna in bo zanetila pamfletarsko vojno. Imel je prav. Motil se je le v predpostavljani Burkove "bojazni" pred to vojno. Tako Burke kot Paine sta vedela, kaj počneta. Olivia Smith v že omenjenem delu podrobneje analizira predvsem način pisanja T. Paina in pokaže, da je "revolucionarno gibanje hitro spoznalo pomen jezika" (str. 40). Paine ni le pisal v jeziku, ki bi bil razumljiv "navadnim ljudem", svoj stil je premišljeno prilagodil tako, da je že stil zavračal politične implikacije literarne veččnosti, ki jo je demonstriral Burke. Razumljive metafore in spretna uporaba lastne moralne

teže so mu v spopadu z Burkom nedvomno prinesle zmago. Painovo delo je veliko bolj brano in znano kot Burkovo in kot takšno ima tudi veliko večji vpliv. Pri celotni pamfletarski vojni je najbolj zanimivo, da je, in zdi se, da O. Smith to dokaže, slo za zavestne stilistične prilagoditve, da je Paine razmišljal o tem, kako pisati, da bi dosegel množice. V Pismu naslovljenem na Abbe Raynala to potrjuje, ko razpravlja o dobrem proznem piscu, ki mora po njegovem: "kombinirati tople strasti in hladnega temperament, ter popoln razmah imaginacije z naravno in nujno nagnjenostjo k presojanju tako, da je vse naštetu medsebojno pravilno uravnoteženo in da doseže, da bralec istočasno čuti, je vzpodbujen k razmišljanju in razume na pravilen način. Spraviti tri zmožnosti mišljenja v gibanje naenkrat, tako da ne bi nobena posegala v drugo in bo vsaka drugi dodajala in jo uvajala, je zelo redko posedovan talent."

7 Značilno je, da dejstvo dokazovanja zaradi dokaza in stila zaradi prepričanja ter povsem mimo trditev, ki naj bi bile ovržene, uide tudi tako podrobni analizi, kot jo najdemo pri O. Smith. Avtorica povsem obide ali pa spregleda dejstvo, da temelji konstituiranje "političnega diskurza 19. stoletja" na izpeljavah dveh protagonistov, ki jima ni dosti mar "resnice" o tisl-

tem, kar kritizirata. Politika, ki tukaj šele nastaja, prinaša s sabo tudi nujnost prepričanja kot predpostavljeno "resnico".

Kot posebno se zastavlja vprašanje, do kod v delih piscev seže tako imenovana zavestna prireditev dejstev, kje pa gre preprosto za slepoto polja, ki predstavlja izhodiščno točko posamičnega avtorja? Kar nekaj indicov je, ki govorijo v prid tezi, da sta sicer poskušala zavestno "dotočiti nasprotnika", vendar sta hkrati verjela, da je resnica na njuni strani, in so dokazovanja, ki popolnoma zgrešijo poanto kritiziranega, prav rezultat "vidnega polja".

8 Alfred Cobban ob opisovanju omenjenega dogodka pravi: "Dogodek je bil frapanten, vendar so romantični zgodovinarji devetnajstega stoletja dejanske dogodke močno napihili... Pomen padca Bastije leži v njegovi simbolni vrednosti". Isti avtor opisuje tudi osvobodence iz temnic Bastije: "Jetnike, ki so se vsuli iz podzemeljskih ječ Bastije, so sestavljali štirje ponarejevalci, dva norca in razuzdan plemič" (A History of Modern France, vol. 1, Pelican, 1972, str. 150).

9 Izbrani spisi M. Robespierrea so izšli pri založbi KRT (1989). Navedba je povzeta po KRT-ovem prevodu. O Robespierreu gl. še J. M. Thompson, Robespierre and the French Revolution EUP, 1962/1952

Miha Naglič

V znamenju francoske revolucije (1789—1989)

JE TEMELJNI DRUŽBENI PREVRAT NOVEGA VEKA KONČNO SKLENJEN?

V tem zapisu skušam osvetliti trditev, da je francoska revolucija temeljni politični prevrat nove dobe. Zgodila se je kot potres, ki je tako temeljito pretresel zgradbo francoske družbe, da je ta rabila celih sto let, preden se je spet umirila. Shema njenega poteka: prevrat — teror — termidor¹ je postala paradigma, nekakšen vzorec vseh naslednjih revolucij, še posebej tistih, ki so se v našem stoletju dogajale v boljševiski dramaturgiji, od oktohrske naprej. Francoska revolucija torej ni bila le francoska, v svoj prevratniški ples je potegnila vso Evropo in nato še velik del ostalega sveta. In zdi se, da je velikianski družbeni obrat (revolutio), ki ga je začela, prav zdaj, po dvesto letih, končno na tem, da se sklene tudi v globalnem merilu, in ne le v Franciji sami. Njen temeljni akt, razglasitev pravic človeka in državljana, je aktualnejši kot kdaj prej in kljub krvavim odporom se počasi povsod uresničuje. Stopnja uresničitve teh pravic je zanesljiv razpoznavni znak, ki loči svobodnejši in razvitejši del sveta od manj svobodnega in manj razvitega. Iz ujetosti v slednjega se po svoje in v mukah izvija tudi Jugoslavija.

Duhovna priprava (18. stoletje)

V šoli so nas učili, da je bila francoska revolucija meščanska. Meščanstvu, nosilcu novih proizvodnih sil, so postali fevdalni družbeni odnosi pretesni in ko ni šlo več po starem, se je uprlo, staro podrlo in vse postavilo

na novo, po meri svojih potreb. Bodi. A ves ta prevrat gotovo ne bi bil mogoč, če ne bi že celo stoletje poprej tekla duhovna priprava na to mogočno dejanje: razsvetljenska revolucija v nraveh in v mišljenju.

Med protagonisti tega vseobsegajočega, enciklopedičnega duhovnega napora, ki je celo stoletje spodjedal in obračal stare, okostenele vzorce obnašanja in mišljenja, so za našo obravnavo posebej zanimivi trije: Montesquieu, Rousseau in Voltaire.

Prva dva sta se lotila kraljevega absolutizma, ki je vso oblast osredotočil v eni sami osebi. Ludvik XIV. je to dejstvo izrazil z besedami, katerih se ne bi sramovala niti klasična boljševiska partija na oblasti: L'état c'est moi. Država, to sem jaz.

Montesquieu se je tej monistični formuli postavil po robu z angleško navdahnjeno zahtevo po delitvi oblasti: "Družba, v kateri ni izvedena delitev oblasti, nima ustave". Namesto ene in nedeljive oblasti, ki izdaja zakone, po njih vlada (ali pa ne) in sodi, je treba postaviti tri med seboj ločene in neodvisne, ki drug drugo nadzorujejo in držijo v šahu: zakonodajno, izvršilno in pravosodno. Prvo oblast ima ljudsko zastopstvo — parlament, drugo kralj in ministri, tretjo neodvisni sodniški stan.

Odkod pa vsa ta oblast izvira? Na to vprašanje je odgovoril Rousseau: iz ljudstva. Vsa suverenost izvira iz ljudstva, katerega oblast bi morala biti (po njegovem) nedeljiva in neposredna. Vendar to v praksi ne gre, ljud-

stvo mora nekoga "delegirati" v ustavodajno skupščino itn. Ta problem se je kasneje pojavil tudi pri oblasti delovnega ljudstva; ker ni moglo vladati kot tako, neposredno in v celoti, je svojo suverenost "preneslo" na revolucionarno partijo, ki vlada "v imenu" ali kar "namesto" njega.

In kaj je prispeval Voltaire? Glodal je vsevprek, prizanesel ni niti svojima sodobnikoma. Rousseauju je predlagal, naj bo v svoji zahtevi po vrnitvi nazaj k naravi dosleden in naj začne hoditi po vseh štirih. Montesquieuju pa je oponesel njegov poskus z ovčjim jezikom; tega je namreč položil na led, da bi videl, kakšen je vpliv mraza na zunanje tkivo, pri čemer si je domišljjal, da bo na ta način pojasnil tudi boj med papeštvom in imperijem, med cerkveno in posvetno oblastjo, med belo in rdečo rožo. — Čudna in nedoumljiva so pota človeškega duha. Omenjeni stoletni spor pa ponekod še zdaj ni razrešen, čeprav je cerkev ločena od države.

"Prekucija" (1789–1794–1814)

Zgodovine poteka revolucije tu ne bomo obnavljali, ker je predobro znana. Zato le nekaj besed. Ko so dozorele družbene razmere s temeljito duhovno pripravo (vzrok) in je državni dolg, povzročen z razkošnim življenjem vladajočih slojev in s pretiranimi izdatki za vojsko (povod), narasel na štiri in pol milijarde frankov, se je bil kralj **Ludvik XVI.** prisiljen ozreti v nižave in sklicati stanove: plemstvo, duhovščino in tretji stan — meščanstvo, ki je imelo denar. A ravno tu se je uštel: ko so bili enkrat skupaj, niso hoteli narazen, pa še celo ljudstvo so potegnili za seboj. Prevratni ples se je začel, zavrtel je vse in ni se ustavil vse do leta 1814.

Začelo se je v teh dneh pred dvesto leti. Dne 20. junija si poslanci tretjega stanu prisežejo, da se ne razidejo, dokler ne dajo ljudstvu ustave. Slednje se zdrami in na današnji dan se "zgodi": 14. julija zjutraj vdor v *Dôme des Invalides*, največjo pariško vojašnico, se oborožijo in krenejo na Bastijo, na zloglasno utrdbo, v kateri je osovražena oblast "izolirala" poprej "diferencirane" predstavnike ljudstva. V znameniti noči na 4. avgust se mora plemstvo odreči vseh privilegijev, duhovščina pride v tem oziru na vrsto kasneje. Dne 26. avgusta sprejmejo znamenito Deklaracijo o pravicah človeka in državljana. Vse to že v prvih mesecih prvega leta revolucije. Nato se začne dolgotrajno utrjevanje osvojenega. Jeseni 1792 razglasijo republiko. Kralj zbeži in svojo neposlušnost ljudstvu januarja 1793 plača z glavo. Zaradi notranjih težav (inflacija) in številnih vojn, v katere se mlada republika zapleta z reakcijo preplašenih evropskih aristokratskih režimov, se ogrožena revolucija poleti 1793 zateče v teror. "Revolucija je vojna svobode proti njenim sovražnikom", izjavi **Robespierre**. Vse giljotine obratujejo s polno zmogljivostjo, kljub temu komaj sproti porežejo glave "sovražnikom ljudstva". Krvavi ples zahteva naposled še glave "čuvarjev revolucije" samih, nato nastopi reakcija "treznih" glav, ki so svoje že dosegle — **termidor**. "V revoluciji sta le dve vrsti ljudi: tisti, ki jo izvedejo, in tisti, ki se z njo okoristijo." Tako mladi **Bonaparte**, eden od članov termidorskega direktorija (1795), ki ga 1799 sam vrže z državnim udarom, osnuje konzulat in se naposled okliče za

cesarja Napoleona I. (1804). Sledi izvoz revolucije. "Revolucija je prepričanje, oboroženo z bajonetom", pravi cesar, vendar stara Evropa njegovega zbadanja ne prenese, združi se v reakciji in ga po desetih letih silnih vojn prisili, da se odreče krone (1814). Naslednje leto se sicer vrne še za sto dni; čeprav je Elba otok, je bila ta preblizu, zato ga po Waterlooju odpeljejo kar na daljno Sv. Heleno. Sledi restavracija. Stari režim se vrne, vendar ne za dolgo. Kmalu se izkaže, da ni ostal le brez glave, temveč tudi brez jajc. A to je že druga zgodba.

Umirjanje po potresu (19. stoletje)

Revolucija je bila kakor potres. Tako temeljito je pretresla zgradbo francoske družbe, da je ta rabila kar sto let, preden se je spet konsolidirala. Po prvem v letu 1789 so si sledili še močni potresni sunki v letih 1830, 1848 in 1871. Revolucija je staro družbeno zgradbo podrla. Novo je sicer zastavila, a je ni utegnila dograditi. Umirjanje po potresu je minevalo v iskanju vedno novih družbenih form. V prvem stoletju po revoluciji so se zvrstile tri republike, dve cesarstvi in dve kraljestvi.² "Šele leta 1889, to je točno sto let po začetku revolucije, ko se je generalu **Boulangerju** izjalovil poskus ustanovitve diktature, se je pokazalo, da je Francija naposled našla primeren državni ustroj, kolikor je kajpada sploh mogoče govoriti o trdnosti političnih ustanov."³ Poudariti je treba, da je bil tudi ta na novo ustaljeni ustroj še vedno v kontinuiteti revolucije. Po eni strani je uresničil Montesquieujevo zahtevo po ustavni razdelitvi oblasti, za katero so se med revolucijo zavzemali žirondisti, po drugi pa Rousseaujevo idejo o suverenosti ljudstva, za katero so se tako zaneseno bojevali jakobinci.

Danes Francija, že peta republika po revoluciji, ponosno praznuje svojo 200-letnico. "Veliki problem leta 1789 — kako iz družbe svobodnih in enakih, tako rekoč avtonomnih posameznikov ustvariti politično zvezo — je na institucionalni ravni Pete republike že zdavnaj rešen. Imamo eksekutivo z velikanskim polnomočjem, predsednika, ki ga določamo na splošnih volitvah, imamo enako močno legislativo in navsezadnje tretjo oblast, ki bedi nad ustavnostjo zakonov. Ta "kombinacija" gre vendar mnogo dlje, kakor vse, kar je bilo zasnovano leta 1789 in pozneje. To je nekaj radikalno novega. Zato sem zapisal, da je francoska revolucija končana."⁴

Ob tej samozavestni izjavi se sprašujem, kdaj bomo lahko s ponosom in olajšanjem zapisali, da je končana tudi naša revolucija. Tudi ta je bila kakor potres, ki je staro porušil, potem pa se je gradilo na novo, pri čemer so se vrstili uspehi, pomešani z zablodami in vedno novimi iskanji. Naposled smo ugotovili, da smo pravzaprav spet v "kraljevini" — v deklarirani "vladavini dela", ki se je sprevrgla v "birokratsko kraljestvo" (**D. Čosić**), v katerem vlada dedna dinastija politokratov.

Vendar to še ne pomeni, da je bila naša revolucija v temelju zgrešena. Razglasila je suverenost ljudstva in postavila novo oblast. Slednjo si je v svoji dolomitsko-jakobinski zanesenosti prilastila partija in od takrat je ne da iz rok. Vlada "v imenu" oziroma "namesto" večno "nezrelega" ljudstva in onemogoča delitev oblasti.

Zdaj gre za to, da ljudstvo na "poštenih" volitvah potrdi svojo suverenost in izvoli svoje zastopstvo — par-

lament in predsednika republike. Ta dva bosta imenovala vlado in od obeh neodvisno sodstvo. "Pa saj vse to že imamo", bo kdo oporekal. Že, a delegati, skoraj sami partiji, ki jih je izbrala partija, so praviloma glasovali za tisto, kar jim je servirala partija. Namesto njih potrebujemo parlament, ki omogoča suvereno izražanje pluralizma interesov v civilni družbi. Ker se ta ne sme izroditi v anarhijo, potrebujemo nadalje močno vlado, zavezano ustavnim zakonom in odgovorno le parlamentu — ne pa izvršnih svetov, ki le izvršujejo drugod zasnovano politiko. Če pride v parlamentu oziroma v njegovih odnosih z vlado do pat pozicije, je tu še drugi predstavnik suverenosti ljudstva — predsednik republike, prav tako izvoljen na neposrednih volitvah, ki ima v ključnih zadevah pravico veta, v primeru parlamentarne krize pa le-tega razpusti in razpiše nove volitve. Naposled potrebujemo sodnike, ki so od trenutka, ko jih ljudsko predstavništvo enkrat imenuje, zavezani le še zakonom ter svoji vesti in znanju. V mislih imam seveda njihovo lastno vest. Sicer pa je od vseh treh vej oblasti naše sodstvo (z izjemno vojaškega, ki očitno še vedno sodi "po naročilu") še najbližje tistemu, kar bi moralo biti.

Partija, ki je doslej s svojo vsepriujočnostjo po načelu demokratičnega centralizma to onemogočala, mora sedaj ravno to omogočiti (**Ivan Oman**) in šele nato lahko "sestopi" v areno političnega pluralizma, kjer se v pogojih svobodne konkurence soočajo svobodni državljani, njihova združenja in njihovi programi.

Boljševiška repriza (20. stoletje)

Boljševiška revolucija se je odvijala po paradigmi francoske. "Ancien régime", ki ga je bilo treba zrušiti, je bil carizem, namesto Bastije je padel Zimski dvorec. Konflikt med zmernimi in radikalnimi, med žirondisti in jakobinci se je odigral vsaj dvakrat: prvič v razkolu med menjševiki in boljševiki (1903), drugič takrat, ko je žirondistično zmernega **Kerenskega** strmoglavil jakobinec **Lenin** (1917). Po prevratu se je začel spopad z domačo reakcijo in z zunanjo intervencijo. Ogrožena revolucija je zašla v teror, v katerem so se tudi boljševiki prav po jakobinsko obglavljali med seboj. Potem se je vse skupaj izrodilo v stalinistični termidor, še kasneje v izvoz revolucije in v svojevrstni sovjetski imperializem.

Zdaj je vprašanje, ali bo sovjetska družba v času vlade **Gorbačova** zmogla prenoviti in utrditi samo sebe brez novih prevratov, terorjev in termidorjev? Problem boljševiških revolucij je namreč v tem, da ne zmorejo skleniti (pre)obrata, v katerega so se zagnale. Bastija je padla. In prav je tako. Tudi teror je bil svoj čas upravičen. Narobe je to, ker se kar naprej ponavlja in vedno znova izrojava v termidor. Začetni revolucionarni zanos je že zdavnaj minil, od krvi opiti teror, ki vsake toliko časa obleži v svinčeni sivini termidorskega mačka, pa še vedno traja.

Bastilja je padla, namesto nje stoji še večji bastion stalinizma. Kako tedaj skleniti revolucionarni obrat in vzpostaviti novo družbeno ravnotežje na višji ravni, v demokratično razčlenjeni suverenosti ljudstva, ob spoštovanju pravic človeka in državljana? Boljševiške partije v svojem monističnem ekskluzivizmu ne morejo odgovoriti na to vprašanje. Ali pa nočejo; kajti revolu-

cija se ne sme končati. To bi pomenilo konec njihove oblasti. Zato si izmišljajo vedno nove sovražnike in provocirajo razne "kontrarevolucije", da lahko obračunavajo z njimi in tako ohranjajo krvavi ples terorja in termidorja (najnovejši primer je Kitajska).

Zveza komunistov Slovenije je pod **Kučanovim** vodstvom ušla iz boljševiškega začaranega kroga in obeta drugačen odgovor. Če ji bo to uspelo, bo to najbolj dostojna počastitev jubileja francoske revolucije, predvsem pa dovršitev prevrata, ki ga je v naši družbi izvedla naša lastna, socialistična revolucija. Ta ima smisel le, če ponovno vzpostavi demokratično politično življenje na višji ravni, kot je bilo tisto pred njo. Gledano s tega vidika, to sploh ne bi smela biti prevelika naloga. Politična demokracija je seveda le vmesni člen med gospodarsko blaginjo in duhovnim bogastvom in vsaka od teh treh razsežnosti dobi svoj pravi smisel šele v povezavi z drugima dvema; sama zase ostane nekaj omejenega: brezdušno potrošništvo, zaslepljeno jakobinstvo, osamljena duhovnost.

Ko tako kritično obravnavam socialistične revolucije v luči francoske, to še ne pomeni, da zavračam tudi idejo socializma, ki jo razumem kot prizadevanje za humanizacijo kapitalizma in ne več kot boj proti njemu, kot težnjo k novemu prevratu. — Kakšen smisel ima podiranje, če hkrati ne veš, kako bi zgradil novo in boljše?

Zavračam torej tisto, v kar so se socialistične revolucije povečini izrodile: **poznoboljševiški ter(mid)or**. Dolgi pohod revolucije gre h koncu, začenja se verjetno še dolgotrajnejše evolutivno, parlamentarno prizadevanje za izboljšanje družbenih razmer.

Sklep (200 let pozneje)

Francois Furet, ta čas verjetno najvidnejši raziskovalec francoske revolucije, je na vprašanje, ali je ta že mrtva ali še živa, odgovoril: "Mrtva je in živa. **Kot izvir demokracije**, kot začetek družbe svobodnih posameznikov, katerih enake pravice zagotavlja socialna in pravna država, je bolj živa kot kdaj prej. Če gledamo tako, potem z dvestoletnico praznujemo živo tradicijo. Nasprotno pa se mi zdi, da v francoskem javnem življenju revolucija **kot navodilo za uporabo v dnevnem političnem dogajanju** počasi izginja."⁵

Revolucija se torej začne in konča pri človeku in njegovi težnji k svobodi, izraženi v znameniti deklaraciji. Marx jo je imel za "meščansko", za nekakšno sprenevedanje kapitalističnega lastniškega egoizma, ki je stopil na mesto fevdalnih privilegijev. Vendar se je izkazalo, da "to ne drži. Deklaracija iz leta 1789 daleč presega meščanske interese in je temeljna listina moderne demokracije."⁶

"Mislim predvsem na štiri **velike moderne svoboščine**: na **osebno svobodo** oziroma na pravico, da nisi arbitrarno aretiran in da ti sodijo po natančno določenih kazenskih in procesnih zakonih, na **svobodo tiska in mnenja**, na **svobodo shajanja**, o kateri smo videli, da je bila na Tienanmenu dosežena po mirni poti in potem izpodbita, in navsezadnje na tisto, ki jo je najtežje doseči, to je na **svobodo združevanja**, iz katere se rojevajo svobodni sindikati in svobodne stranke in z njimi pluralistična družba in brez katere ni demokracije."⁷

Vprašanje torej ni: revolucija — da ali ne? Vprašanje je, kako jo pripeljati do konca, kako vzpostaviti suverenost ljudstva, razčlenjeno v pluralistični delitvi oblasti, ob spoštovanju svoboščin človeka in državljana. Dvesto let po začetku temeljnega prevrata naše dobe so nekateri v tem že uspeli, nekateri pa — upajmo — še bomo.

OPOMBE

1 Francoska revolucija (1789–1794) je potekala v treh fazah, ki so se zvrstile takole:

a) Prevrat (1789–1793), ki zruši staro in postavi novo oblast. Kralja, plemstvo in duhovščino spodnese tretji stan, katerega predstavniki se oklicajo za narodno skupščino in kasneje, v republiki, za konvent. Po prevratu se postavi vprašanje, kako in do kod naprej. Revolucionarna stranka se ob tem vprašanju razdeli na desno krilo zmernih republikancev — žirondistov in na levo krilo zagriženih in nepopustljivih republikancev, "radikalnih prenapetežev", "teroristov" francoske revolucije, kot so v 19. stoletju poimenovali jakobince.

b) Teror (junij 1793–julij 1794) je režim vladavine strahu (terroris /lat./ = strah), ki so ga zaradi ogroženosti revolucije uvedli jakobinci v hotenju, da bi revolucijo izpeljali do konca, da bi dosledno uveljavili neposredno in nedeljivo suverenost ljudstva, kakor je to formuliral že Rousseau: "Teror ni nič drugega kot takojšnja, stroga in neizprosna pravica", je dejal njegov

prvak Robespierre in svoj terorizem tudi sam plačal z glavo.

c) Termidor (1794–1795); thermon /gr./ = poletna vročina je bil enajsti mesec revolucionarnega koledarja (19. 7. do 18. 8.). 9. termidorja leta II (= 27. 7. 1794) so strmoglavili Robespierro. Termidorsko obdobje traja od tega dne do konca konventa in uvedbe direktorija leta 1795. Gre za tisto obdobje revolucije, v katerem ta po svojem vrhuncu v krvavi vročici terorja preide v stanje, ki mu danes pravimo "normalizacija" (prim. sedanja dogajanja na Kitajskem).

Potek revolucije bi lahko primerjali tudi s klasično kompozicijo dramskega dejanja. Razpostava ali ekspozicija je vse dogajanje pred revolucijo, sprožilni moment ali začetni konflikt bi lahko razpoznavali v prisegi poslancev tretjega stanu, v padcu Bastilje in v sprejetju deklaracije, simbolični vrh dogajanja je gotovo obglavljenje kralja, peripetija (glavni preobrat) in razplet dogajanja je teror, katastrofa ali iztek dejanja pa termidor.

2 Tri republike so se zvrstile v letih 1792–1804, 1848–1852 in 1871–1940 (1946). Dve cesarstvi: Napoleon I. (1804–1814) in Napoleon III. (1852–1871). Dve kraljestvi: Ludvik XVIII. (1814–1830) in Louis-Philippe (1830–1848).

3 Spektorskij, Zgodovina socijalne filozofije I, Ljubljana 1932, str. 248–249.

4 Pogovor s F. Furetom, Naši razgledi, 23. 6. 1989, str. 376–377.

5 Prav tam.

6 Prav tam.

7 N. Bobbio, Obrnjena utopija, Naši razgledi, 23. 6. 1989, str. 373.

Vse podčrtal M. N.

Marija Cigale

Enakost v pravicah

Dne 26. avgusta 1789 je francoska narodna skupščina sprejela slovito načelo: "Ljudje se rodijo in živijo svobodni ter enaki v pravicah".¹

Sto devetdeset let kasneje, 18. decembra 1979, je Generalna skupščina Združenih narodov izglasovala konvencijo o odpravi vseh oblik diskriminacije žensk. V njej je rečeno: "Države članke obsojajo diskriminacijo žensk v vseh njenih oblikah in se strinjajo, da bodo z vsemi ustreznimi sredstvi, ki jih imajo na razpolago, nemudoma začele izvajati politiko za odpravljanje diskriminacije žensk..."²

Konvencija v 7. členu nalaga podpisnicam — Jugoslavija je to konvencijo ratificirala leta 1981 — tele obveznosti:

"Države članke bodo sprejele vse potrebne ukrepe za odpravo diskriminacije žensk v političnem in javnem življenju države, predvsem pa morajo ženskam pod enakimi pogoji kot moškim zagotoviti pravico:

— da glasujejo na vseh volitvah in javnih referendumih in so voljene v vsa telesa, ki se volijo z javnimi volitvami;

— da sodelujejo pri oblikovanju in izvajanju vladne politike in da zavzemajo vodilne položaje ter opravljajo vse javne funkcije na vseh ravneh oblasti;

— da sodelujejo pri delu nevladnih organizacij in društev, ki se ukvarjajo z javnim in političnim življenjem v državi."

V času, ko so pri nas poštene, demokratične, svobodne volitve leta 1990 — se pravi čez nekaj mesecev — prva politična tema, se sprašujem, koliko bodo te volitve poštene do žensk? Kljub razmeroma pogostemu mnenju, da je pri nas enakopravnost žensk že dejstvo in da smo, kar se tiče diskriminacije po spolu, izpolnili slovito maksimo francoske revolucije, menim, da se še vedno lahko pridružimo tistim državam, ki v uvodu omenjene konvencije ugotavljajo, da so...³ zaskrbljene, ker so ženske... še vedno diskriminirane na raznih področjih...⁴ Dodam naj, da so pri nas prav glede politike še vedno precej očitno diskriminirane.

Med prebivalstvom Slovenije je več kot 50 % žensk, med zaposlenimi več kot 46 %, delež žensk v politiki oziroma v organih upravljanja in odločanja pa se ravna po pravilu: večjo politično moč ima organ ali telo, manj je v njem žensk. Volitve leta 1986 so npr. prinesle takle rezultat (zaradi dvehletnih mandатов pa se je kasneje razmerje še poslabšalo):

— za člane delegacij za sise družbenih dejavnosti je bilo izvoljenih 46 % žensk,

— v vodstvene organe sisov 27 %, *

— za člane delegacij za skupščine DPS je bilo izvoljenih 37 %, *

— v vodstvo Skupščine SR Slovenije 35 %, *

— med predsedniki izvršnih svetov občin je bilo 6 %, *

– v izvršnem svetu Slovenije 11 % žensk.³

Ti podatki se lahko berejo tudi kot lestvica pomembnosti posameznih institucij, zavračajo pa tudi pogosto tezo, da žensk v politiki ni, češ da jih takšno delo ne zanima. Če ne bi imele interesa za urejanje javnih zadev, se ne bi pustile izvoliti v delegacije. Velik razkorak med sestavo članov delegacij in vodstvi pa priča, da se ženskemu interesu postavljajo zelo močne ovire. To so prikriti mehanizmi diskriminacije, ki do oblasti pripuščajo ljudi, izrazito selekcionirano po spolu.

Od prepričanja, da bo čas opravil svoje in da je treba samo čakati, ki je v svetu vladalo do sedemdesetih let – pri nas pa je na žalost še precej splošno – se je v razvitih državah mnenje zelo premaknilo na stran, ki zagovarja "aktivnosti v smeri zaželenih ciljev". V večini razvitih evropskih držav si politične stranke, firme in tudi državni organi zastavljajo cilje o zaželeni ženski udeležbi. Mnoge stranke so razglasile tako imenovane ciljne prednosti ali pa kar "kvote" za ženske. Tako je npr. nemška CDU 1987 sklenila, da je na položajih treba doseči zastopanost žensk, ki ustreza članskim razmerjem; SPD je 1988 sprejela odločitev, da morajo do leta 1998 doseči 40-odstotno zastopanost žensk, nemški zeleni pa imajo zastavljeno kvoto 50 %. V tem prizadevanju je najuspešnejša Danska, ki je 1985 sprejela zakon o enaki zastopanosti žensk na vseh ravneh, v vseh organih in je septembra 1987 že imela 32-odstotno zastopanost žensk.⁴ Zgleden primer je tudi "ženski" kabinet nekdanje norveške predsednice Brundtlandove.

V nasprotju s tem smo mi še zmeraj pri globokoumni ugotovitvi, "da ni pomembno število, ampak kakovost". To seveda drži, pa ne le za ženske. Geslo je namreč postalo zelo očitna manipulacija, s katero se na cenen način odpravijo ženske.

V širši javnosti ni kaj dosti odmevalo, ko je letos spomladi naša SZDL razglasila svojo "kvoto" – 40-odstotno zastopanost žensk. Bolj ko se bližajo volitve, manj se o tem sliši. Izhodišče naj bi bilo, da se morajo na kandidatnih listah znajti "ugledni" ljudje, ki jim bodo volivci zaupali. Ker pa so ženske do zdaj imele veliko manj možnosti, da postanejo "ugledni ljudje", je bojazen, da bo demokracija v Sloveniji imela pretežno moško obliko, kar velika.

S tem se vračam na začetni stavek. Ali smo res vsi ljudje enaki v pravicah?

Marija Cigale, rojena 16. 2. 1942, v Doleh (Rupah) nad Idrijo. Leta 1960 končala gimnazijo v Idriji, 1964 diplomirala na oddelku za sociologijo Filozofske fakultete v Ljubljani. Ukvarjala sem se pretežno s socialno politiko, na Republiškem sekretariatu za zdravstvo in socialno varstvo, Skupnosti socialnega varstva Slovenije in na CK ZKS. Zdaj delam kot organizacijska sekretarka CK ZKS, sem tudi predsednica Sveta za družbenoekonomski in politični položaj žensk (skratka, za ženske) pri RK SZDL.

1 Deklaracija o pravicah človeka in državljana, 1. člen.

2 Konvencija o odpravi vseh oblik diskriminacije žensk, Zbornik Društva za združene narode za SR Slovenijo, 1988.

3 Statistični letopis Slovenije 1986.

4 Citirano po poročilu Mojce Dobnikar z razprave "Ženske v Evropi", v Bonnu 1989.

Dr. Zdravko Mlinar

(Ne)samostojnost posameznika in spremembe v načinu življenja

Ob številnih spremembah, ki jih zdaj doživljamo, bom tu izpostavil nekatera opažanja o tistih, ki zadevajo samostojnost (avtonomijo) posameznika v kontekstu njegovega vsakdanjega življenjskega okolja. V nepregledni množici teh opažanj, ki najprej dajejo videz nasključnosti, pa začenjam razkrivati rdečo nit, ki se nakazuje kot dolgoročni proces človekovega osamosvajanja.

O tem sem na bolj abstraktni ravni že pisal. Ta prispevek pa je namenjen bralcem Žirovskega občasnika: zato bom poskušal to dogajanje prikazati v poljudnejši

obliki, t. j. bolj kot nekakšen mozaik sprememb iz našega vsakdanjega življenja. Na ta način pa poskušam hkrati aktualizirati nekatere temeljne vrednote, ki jih je v splošnejši obliki že pred dvesto leti izpostavila francoska revolucija. Njenega pomena za današnji čas ne bi mogli dojeti, če bi ostali le pri zgodovinsko opisnem oživiljanju dogodkov v tedanji Franciji. Dojamemo ga lahko le z navezovanjem njenih temeljnih usmeritev na spremembe v našem domačem okolju. Osamosvajanje in osvobajanje človeka pa je vsekakor predstavljalo eno od teh usmeritev.

Če se zdaj zdi samo po sebi razumljivo, da se vse okrog nas spreminja, je treba vendarle opozoriti na čase, ko so ljudje na podoben način sprejemali vse, kar so kot nekakšne danosti in stalnice prevzemali iz preteklosti. Vse kaže, da v vsakem obdobju živimo z nekakšnimi samoumevnostmi; ko pa kasneje gledamo nazaj, se čudimo, kako je kaj takega sploh lahko bilo, ali pa se nasmehnemo in zamahnemo z roko, ko pomislimo na stvari, ki smo jih prej šteli za "smrtno resne". To se kaže tudi v številnih primerih, ki neposredno ali posredno zadevajo vprašanja o človekovi (ne)samostojnosti. Tako kot je bilo npr. včasih samo po sebi razumljivo, da je treba ubogati in poslušati star(ej)še, je zdaj v ospredju — čim zgodnejše — osamosvajanje mladih. Ubogljivost, poslušnost ipd. pa niso več vrednote, prej bi lahko rekli, da gre za nekaj, kar zdaj negativno ocenjujemo. Živimo torej v času in okolju, v katerem so spremembe, ki zadevajo človekovo (ne)samostojnost (avtonomijo), še posebej izrazite. Pri tem gre za nekakšen stek več okoliščin in razlogov, še zlasti pa

a) za razkroj starega podeželsko-kmečkega načina življenja, do česar prihaja zlasti v zvezi s povečevanjem alternativnih možnosti zaposlovanja mlajših generacij, to pa zmanjšuje njihovo vezanost ter odvisnost (lahko bi rekli tudi "ranljivost") v odnosu do neposrednega okolja;

b) nadalje gre za nepričakovano hiter razpad komunistične ideologije ter političnega sistema, ki je nasploh dajal prednost kolektivizmu in se ni oziral na ceno, ki jo je bilo treba plačati z omejevanjem samostojnosti posameznika;

c) dodatno gre še za spremembe, ki jih prinaša nova informacijska (komunikacijska) tehnologija v času, ko se približujemo t. i. "postindustrijski" ali "informacijski družbi". S tega zornega kota se človeku odpira širši prostor — prek lokalnih in nacionalnih okvirov vse do "svetovnega sistema". To pa pomeni, da je posameznik zmerom manj določen in podrejen neposrednemu okolju (v katerem je bil v preteklosti povsem utopljen) in zmerom bolj izstopa in nastopa predvsem v svojem lastnem imenu.

Vse to se medsebojno prepleta in kaže v najrazličnejših okoliščinah vsakdanjega življenja. Nekatere od njih bomo prikazali tukaj.

NEOPAZEN UMIK DRUŽINSKIH POGLAVARJEV

Statistiki so bili v preteklosti že navajeni na to, da so ob zbiranju podatkov v svoje vprašalnike, ki so zadevali družino oz. gospodinjstvo, vključevali tudi vprašanje o tem, kdo je "družinski poglavar", ali poglavar posameznega gospodinjstva.

Vendar je ljudi to vprašanje vse pogostejše spravljalo v zadrego ali v smeh, dokler niso takšne prakse opustili. Šele s tem so bile pripoznane spremembe v dejanskem načinu življenja. Pojem družinski poglavar ustreza staremu, tradicionalnemu tipu patriarhalne družine; postane pa vse bolj neprimeren s preseganjem neenakosti med možem in ženo ter s spreminjanjem odnosov med generacijami, do katerih prihaja vzporedno z osamosvajanjem mladih.

Če navedeni primer kaže na zaostajanje zavesti za

dejanskim stanjem, pa naj ob tem zapišem še nasprotnega, ki kaže na prehitevanje. Gre za pričakovanje, ki so ga gojili naši politiki, da se bodo ljudje vse povprek — in ne glede na razlike, kot se pojavljajo npr. med mestom in podeželjem — vključevali v nove organizacijske okvire političnega delovanja, še zlasti ko je šlo za oblike neposredne demokracije, kakršno naj bi predstavljali zbori volivcev (kasneje — zbori občanov). Dejansko pa se je izkazalo, da so zbori volivcev pravzaprav — in še zlasti za kmečko prebivalstvo — predstavljali nekakšne zборе družinskih poglavarjev.

V tradicionalnem podeželsko-kmečkem okolju je (bilo) javno delovanje predvsem stvar moških in med njimi predvsem "gospodarjev". Zato tudi zbor volivcev (občanov) v takšnem okolju dejansko ni predstavljал oblike neposredne, temveč prej posredne demokracije. Teh zborov se niso udeleževali vsi odrasli člani družine, temveč predvsem (kmečki) gospodarji, ki so tako postali nekakšni predstavniki ali zastopniki vseh članov družine.

Kratek obisk nekaterih vasi na planini Bjelašnica v Bosni pred dvema desetletjema, kjer je živelo muslimansko prebivalstvo (zlasti v zimskem času) povsem odtrgano od sveta, me je samo še bolj drastično opozoril na to problematiko. Tam živi skupaj več generacij v eni, širši družinski skupnosti, ki ima npr. okrog trideset članov. Toda o pomembnih zadevah (razporejanje dela, razporejanje s pridobljenim denarjem ipd.) odloča njen poglavar; vsi drugi imajo v odnosu do njega le podrejeno vlogo. Skupaj prebivajo v eni hiši in celo spijo v enem prostoru, kjer zvečer po tleh razgrnejo preproge . . .

V takšnem družinskem in vaškem okolju je seveda vloga posameznika zelo omejena in bi bilo nesmiselno pričakovati, da se bodo prebivalci ravnali po pravnih normah ali političnih programih, ki uveljavljajo enakopravnost in univerzalne pravice človeka in državljana. Glede na tradicionalni red stvari na vasi si ni (bilo) mogoče zamišljati, da bi, recimo, poleg gospodarja javno nastopali tudi drugi člani in morebiti izražali drugačna stališča, kot so njegova.

VSI IZ ISTEGA "KORITA" ALI VSAK PO SVOJEM OKUSU?

Stopnja individualizacije na področju prehrane je pri nas razmeroma zelo nizka, če vzamemo za primerjavo stanje v razvitih zahodnih državah. Pri tem ne gre le za vpliv komunistične ideologije, ki je poudarjala kolektivizem in hkrati zapostavljala razlike med posamezniki, temveč gre v veliki meri tudi za prisotnost in podaljševanje stare podeželsko-kmečke kulture iz preteklosti. Tudi v tradicionalnem kmečkem okolju namreč ni bilo (dosti) posluha za individualne razlike, tako da bi posameznik lahko uveljavljal svoj okus in morebitne posebne potrebe. V kmečki družini, ki je praviloma imela veliko družinskih članov, so postavili jed na mizo v skupni skledi in iz nje vsi hkrati zajemali (ponekod še z lesenimi žlicami). Za vse so pripravili isto jed, razen če je bil oče kot poglavar družine deležen posebne pozornosti, in so zanj pripravili še kaj posebnega.

Ne glede na to, kakšen okus so imeli posamezniki,

so torej jedli vsi isto jed; posameznim družinskim članom niso kuhali različne hrane. Hrane niso delili po krožnikih (teh sploh uporabljali niso). Če je bila hrana začinjena, je bila za vse enako. Kar so jedli v eni družini, se ni dosti razlikovalo od druge (razen če je šlo za premoženjske razlike) in vse to je bilo znotraj standardne lokalne (regionalne) "kuhinje"; druge niso niti poznali. Enoličnost so pretrgali ob večjih praznikih, ali posebnih dogodkih (porodnicam so posvetili posebno pozornost s tem, da so jim postregli s kurjo juho). Na sploh pa je bila raznovrstnost omejena na to, kar so sami pridelovali doma.

Takšne razmere, ki smo jih v Žireh poznali še neposredno pred drugo svetovno vojno, je zanimivo primerjati z današnjim stanjem zlasti v večjih mestih in še posebej v razvitih državah.

Težnje po večji raznovrstnosti, ki omogoča tudi večjo izbiro in s tem oblikovanje ter razlikovanje med prehranjevalnimi (kulinaričnimi) stili posameznikov, so razvidne vsepovsod, vendar se kažejo na različne načine. Ta raznovrstnost nas zlasti zanima z vidika njenega geografskega izvora. Pri tem se kaže težnja, da bi v vsakem kraju (ali še splošneje rečeno – v vsaki točki v prostoru) postala dostopna raznovrstnost iz vseh drugih krajev od vsepovsod. Ljubljancem danes radi jedo škofjeloški kruh, pa vrhniškega in grosupeljskega, primorske žemlje, francoski kruh, lepinje idr. Seveda pa raznovrstnost dostikrat tudi nima izrecnega geografskega izvora, če gre npr. za ajdov kruh, ali za ajdovega z orehi, rženega, koruznega, otrobovega itd.

Jedilni listi v "boljših" restavracijah postajajo vedno daljši (ali pa vse bolj specializirani) in spravljajo posameznika kar v zadrego, ko mora nekaj izbrati. Izbor oziroma odločanje postane vse bolj zamotano, če naj bi zares upoštevali celoten razpon možnosti, ki jih vsebuje ponudba.

Raznovrstnost pomeni lahko dvoje: a) v Ljubljani dobimo škofjeloški, vrhniški ali grosupeljski kruh, ki ga dejansko spečejo v teh krajih in ga od tam pripeljejo v Ljubljano; b) še večji del povečane raznovrstnosti pa se pojavlja v tem smislu, da gre le za prenos ideje, zamisli, ne pa za dobrino v fizičnem smislu; tako je očitno, da francoskega kruha, ki ga kupimo v Ljubljani (ali v Londonu ali New Yorku), niso pripeljali iz Francije. Pizze ima kot ideja svoj izvor v Italiji (njene dodatne različice in izpopolnitve pa še v ZDA in drugod). Toda praviloma ne gre za to, da bi pizze tudi dejansko uvažali, temveč jo pripravijo v vsakem kraju posebej.

Z velikostjo kraja se – bolj ali manj vzporedno – povečuje tudi raznovrstnost, ki je kraju dostopna. Vendar pa to ne pomeni, da bomo vso to raznovrstnost (jedilnika) našli tudi v vsakem lokalu, restavraciji. Hkrati s povečevanjem raznovrstnosti na ravni kraja prihaja tudi do specializacije, tako da imamo sicer veliko različnih restavracij, od katerih pa se nekatere omejujejo le na ožek in specifičen izbor (ponudbo) jedi. Pri nas takšna težnja še ni prav določno izoblikovana, saj v Ljubljani poleg domače dobimo samo še srbsko kuhinjo, šele kratek čas imamo kitajsko; propadel je zgodnejši poskus japonske restavracije; tu so še občasne ponudbe madžarske, italijanske, kitajske kuhinje (npr. hotel Lev v

Ljubljani) in še kaj. V Londonu, Parizu, New Yorku in drugod bomo našli na stotine kuhinj različnega nacionalnega in regionalnega izvora, ki jih ponuja na tisoče specializiranih restavracij.

Čim bolj postajajo posamezne "kuhinje" splošno dostopne, tem bolj se zabrisujejo nekdanje razlike v prehrani med ljudmi po posameznih krajih, regijah ali narodih. Toda prav s tem se sočasno povečujejo možnosti izbire za vsakega posameznika. Le-ta na ta način lažje uveljavlja svoje individualne posebnosti, bodisi glede okusa, ali pa tudi posebnosti, ki zadevajo njegovo zdravstveno stanje in celo možnosti njegovega preživetja. Tako npr. bolnik ob povečani raznovrstnosti v domačem kraju dostopne hrane lažje najde tudi tisto, ki najbolj ustreza posebnostim njegove diete. S tem se povečujejo možnosti za preživetje in uveljavljanje vseh tistih, ki odstopajo od povprečja v svojem neposrednem okolju.

Takšna težnja po vse večji individualni raznovrstnosti v zvezi s prehrano pa je pri nas prav zdaj še toliko močnejša zaradi kompromitacije komunističnih predstav, ki so se nagibale h kolektivizmu "skupnega korita" brez upoštevanja dejanske različnosti med posamezniki.

OD TOGOSTI K FLEKSIBILNOSTI V ČASU IN PROSTORU

V okviru organizacije dela, ki je bila značilna za industrijsko dobo, je bilo vse precej togo in vnaprej določeno. V Žireh bi lahko s precejšnjo gotovostjo napovedal, kje bo kdo ob določenem času in s čim se bo ukvarjal. Nekaj minut po šesti – ali pa mogoče celo točno ob šestih – jutraj si lahko za večino zaposlenih računal s tem, da so na svojem delovnem mestu v tovarni Alpina. Delo v industriji je bilo za večino zaposlenih časovno, prostorsko in vsebinsko opredeljeno.

To pa zmerom manj velja tudi danes, ko smo na pragu "postindustrijske" ali "informacijske družbe". Zmerom manj dela se opravlja na samem delovnem mestu, v delovni organizaciji in v okviru vnaprej določenega "bloka" delovnega časa. Povečujeta pa se fleksibilnost in razpršenost, ki hkrati omogočata, da se pri delu močnejše uveljavljajo posebnosti vsakega posameznika. S širjenjem računalništva in komunikacijske tehnologije je vse manjša potreba, da bi vsi zaposleni delali npr. skupaj v tovarni in vsi v istem času; odpirajo se možnosti za "neformalno delo" oz. za delo na domu ipd.

V okviru do zdaj znane formalne, industrijske delovne organizacije ni bilo razumevanja za različna odstopanja od splošnega vzorca, zaradi različnih osebnih potreb ali potreb družine, prijateljev, sorodnikov ipd. Če so pri kom doma zvečer proslavili njegovo 50-letnico in je zmanjkalo časa za primeren počitek, je bila to vendarle samo njegova (oz. njihova) zasebna zadeva, na kakršne je delovna organizacija ostajala povsem neodzivna (kakor da jih ne bi bilo). Danes pa gibljiv delovni čas v delovni organizaciji ali pa sproščenost, ki se povečuje s tem, ko lahko ljudje opravljajo delo tudi doma, omogočata, da se bolj upoštevajo tudi enkratne potrebe ter okoliščine, v katerih posameznik živi in deluje.

Nekdanja vloga podjetja slabi, s tem ko se a) po-

samezna dela približujejo posamezniku in njegovemu življenjskemu okolju in b) ko se vključujejo v širša komunikacijska omrežja. Dosedanja ločenost dela in bivanja, ki je bila značilna zlasti za (velika) mesta, se zdaj postopno spet zabrisujejo, podobno kot se zabrisujejo nekdane razlike in nasprotja med mestom in podeželjem.

Podobno, kot prihaja do sprememb na področju dela, so značilne tudi spremembe v načinu preživljanja prostega časa. To lahko prikažemo z dvema značilnima primeroma. Po eni strani ugotavljamo — že pri nas, še dosti bolj izrazito pa v razvitejših, zahodnih državah — da se zmanjšuje število obiskovalcev kino dvoran. Po drugi strani pa ugotavljamo, da se zelo dinamično širi raba videotehnike na domu. Pri tem nam kinematograf predstavlja eno od značilnih ustanov t. i. "množične družbe", ki gledalce postavljajo v pasivno vlogo in ne omogočajo niti njihovega medsebojnega povezovanja. Vsebina, čas, prostor in način vedenja se pojavljajo tudi kot nekakšni togo in vnaprej določeni bloki, prav nasprotno od tistega, kar je značilno za video. Video daje posamezniku več svobode glede tega, kaj bo gledal, kdaj in kje ter kako se bo pri tem obnašal, s kom se bo pogovarjal ipd. S pomočjo te tehnike lahko "ujame" dogodke oz. informacije, ki bi se mu zaradi časa (njihovega odvijanja) sicer izmaknili. Kot uporabnik lahko posameznik v večji meri uveljavlja svoje posebne interese in svoj okus, celo do te mere, da lahko s tem prihaja v navzkrižje s prevladujočim razumevanjem o mejah dopustnega oz. nedopustnega ravnanja (npr. v zvezi z erotiko, pornografijo).

Zaradi umika v osebno sfero tudi "kontrola javnosti" postaja neučinkovita. Tisto, kar je bilo do zdaj jasno razločljivo, t. i. javna in zasebna sfera, se — kot vidimo — tako vse bolj prežema.

VEČ ZAUPANJA, MANJ KONTROLE

V trgovinah, na bencinskih črpalkah, restavracijah, v knjižnicah in drugod se je spremenil (ali pa se spreminja) način poslovanja s tem, ko klasično postrežbo, ki jo je ponujal prodajalec, natak ali knjižničar svoji (pasivni) stranki, vse bolj nadomešča — **samopostrežba**. Samopostrežba pomeni dejavnejšo in samostojnejšo vlogo stranke, ki dobi neposreden dostop do iskanih oz. razpoložljivih potrebščin, brez vmesnega, posredniškega delovanja (pomoči, merjenja, kontrole). S tem dobi posameznik bodisi širši pregled in se lahko natančneje seznani z alternativnimi možnostmi izbora blaga, ali pa s svojim vključevanjem nadomesti delo drugih in doseže nižjo ceno (zdi se, da za naš Petrol to ne velja!).

Ko so se pred dvema desetletjema — s precejšnjo zamudo — tudi pri nas začele pojavljati **samopostrežne trgovine** (prva je bila v Ljubljani na Titovi, v "Kozolcu"), je to pomenilo veliko organizacijsko in tudi psihološko spremembo, na katero se je bilo treba privaditi. Zdaj se na to niti ne spomnimo več in se vse odvija samoumevno. Toda če analiziramo, kakšne spremembe pravzaprav vključuje ta prehod na samopostrežni način delovanja, se izkaže, da gre za značilno dvojnost, za **krepitev vloge posameznika** (kupca, uporabnika) in za **krepitev "sistema"**, prek katerega je omogočen organi-

ziran dostop in izbira blaga. Tako prvi kot drugi, vendar vsak na svoj način, dobivata več funkcij. Posameznik se mora popolneje seznaniti z lastnostmi, razporeditvijo ter raznovrstnostjo in ceno različnih vrst blaga. Neposredna fizična dostopnost množstva različnih dobrin pa ga spravlja v skušnjava, tako da se mora zadrževati in sam sebe obvladati, da ne bi prekoračil svojih finančnih možnosti, ali pa se spozabil in mogoče celo izognil plačilu. V tem se torej kaže celo vzgojni pomen takšnih okoliščin, tako da posameznik postopno že čisto rutinsko in samoumevno obvladuje tudi samega sebe.

Potrebni so tudi dosti več vnaprejšnjih priprav celotnega sistema ponudbe, tako da postane ta čim bolj pregleden ("čitljiv"), enostaven in dostopen za potrošnike oziroma uporabnike. To vključuje porazdelitev blaga na primerne količinske enote, označbo kvalitete in lastnosti posameznih izdelkov, navodila glede uporabe in nasploh popolnejše informacije o blagu in tudi o tem, kako priti do njega. Vse to sortiranje, klasifikacija, merjenje (tehtanje), pakiranje, stekleničenje, etiketiranje, opremljanje z informacijami o vrsti, kvaliteti, pokvarljivosti, o izvoru blaga, o njegovi ceni itd. torej kaže na tisto, kar smo označili kot "krepitev sistema". Hkrati pa je to pogoj za bolj samostojno vključevanje (pregled, izbira, odločanje) posameznega potrošnika oz. uporabnika.

Toda s tem, ko se povečuje raznovrstnost potreb in okusov ljudi ter njihovih zahtev ali pričakovanj, pa postaja vse težje, da bi že vnaprej predvideli in pripravili najustreznejšo rešitev — brez dodatnega **vključevanja uporabnika**, ki lahko najbolj izvirno in avtentično opredeli tisto, kar potrebuje. S tega vidika torej postaja vse bolj **problematično vsako posredništvo in predstavninstvo**, vsakršen **poskus zastopanja ali nadomeščanja**. Dokler gre za razmeroma preprosta vprašanja in rutinske zadeve, se posameznik lahko razbremeni s tem, da njihovo reševanje prepušča določenim skupnim službam, institucijam ali drugim posameznikom. Toda s povečevanjem zapletenosti postane **cena (strošek)** takšnega **prenašanja na druge večja** kot pa cena (strošek, čas) izvedbe same naloge. Vzemimo npr. raziskovalca, ki je o določenem predmetu preučil že veliko literature in poskuša še dodatno pokriti nekatere specifične praznine. V takšnem primeru bo to nadaljnje iskanje virov težko prenesel na koga drugega, recimo na knjižničarja, tajnico ali študenta, ki bi ga dodatno zaposlil ipd. Pojasnjevanje, kaj je tisto, kar on hoče; kaj je bolj in kaj manj pomembno; kaj je že predelal in kaj še ni; kateri tuji jeziki naj se upoštevajo ob dodatnem iskanju virov, katerim pa se želi izogniti ipd., bi trajalo toliko časa, da bi medtem dosti bolje in mogoče tudi prej celo nalogo opravil kar sam.

Po vsem tem torej ni presenetljivo, da se je v zahodni Evropi in Ameriki v knjižnicah uveljavil bolj liberalen režim, ki obiskovalcem omogoča **prost dostop do** (skoraj celotnega) **knjižnega fonda**. Vsak obiskovalec s tem dobi možnost, da vzame knjigo tudi v roke in ni več vezan le na naslov, dobi torej popolnejši vpogled v vsebino in način obravnave; mogoče ugotovi, da je zanj dovolj, če upošteva le določeno poglavje ali celo le nekaj strani, ali pa pod zanimivim naslovom knjige razkrije čisto drugačno vsebino, kot jo je pričakoval ipd. (Last-

ne izkušnje mi kažejo, kako drago me lahko stane pomankljiva informacija, npr. če naročim knjigo pri kakšnem založniku v tujini ali pa če si jo izposodim s pomočjo mednarodne medbibliotečne izposoje prek Narodne in univerzitetne knjižnice ali Centralne tehnične knjižnice — tako kot se mi je že zgodilo — ko sem pod "lepim" naslovom dobil povsem neuporabno publikacijo). Hkrati lahko v knjižnici, ki ima knjige razporejene po vsebini, poleg tiste, ki jo je iskal, najde še vrsto drugih, za katere ni niti vedel, da obstajajo.

Strokovne knjižnice, ki so do zdaj občasno obveščale svoje obiskovalce o celotni, na novo pridobljeni literaturi, ne glede na posameznikovo interesno področje, lahko zdaj — ob pomoči računalnikov — za vsakega od njih pripravijo posebno informacijo. Vendar pa takšna **odzivnost "sistema"** na prav posebne potrebe posameznika predpostavlja, da se tudi ta vključuje v njegovo delovanje, npr. s tem, da stalno sporoča gesla (pojme), o katerih želi imeti podatke. V tem smislu vidimo, da prihaja hkrati do **zblíževanja med sistemom** (institucijo, knjižnico) in **človekom posameznikom**.

O (NE)NAPOVEDANIH OBISKIH

Upoštevanje ali neupoštevanje človekove samostojnosti (individualne avtonomije) se kaže tudi v tem, kako se ljudje obiskujejo in družijo v svojem bivalnem in delovnem okolju. Tisto, kar v zvezi s tem poznamo in prakticiramo danes, pri nas v Sloveniji ne pomeni nekakšnega splošno veljavnega vzorca. Nasprotno, ugotavljam, da gre po posameznih geografskih območjih lahko za pomembne razlike. Že iz bežnih osebnih opažanj lahko izpostavim dva značilna primera. V Skopju mi pravijo: "Tukaj imamo zelo sproščene stike med sosedi; kadar koli se ti zahoče, lahko brez zadrege, nenapovedano, skočiš k sosеду, da skupaj popijeta kavico..." Takšne navade močno odstopajo od tistih, ki sem jih spoznaval npr. v stikih z Angleži ali Amerikanci. Ko sva se s kolegom po nekajmesečnem strokovnem izpopolnjevanju v Londonu (1963), čeprav nisva imela dovolj predhodnih informacij in stikov, odločila, da se ob obisku nekaterih angleških mest vendarle ustaviva npr. na sociološkem oddelku univerze v Birminghamu, sva prišla v hudo zadrego. Prišla sva sicer prav v času, ko so sodelavci tega oddelka imeli odmor in so tudi sedeli (če že ne ob kavici) ob svojem značilnem čaju. Kljub temu niso mogli prikriti začudenja, kako je to mogoče, da sva prišla "kar tako", tj. brez poprejšnjega dogovora.

V stikih z ameriški kolegi pa me je dostikrat presenečalo, kako pogosto in skoraj rutinsko **se dogovarjajo in "planirajo"** ter usklajujejo možnosti za nadaljnja srečanja. Kjerkoli hodijo, imajo praviloma s seboj beležnico, notes, ki jim daje pregled prostih terminov, pa naj gre za skorajšnja srečanja ali taka, ki so časovno precej odmaknjena. Na vsakem koraku slišiš npr.: "O. K., let's make an appointment". V tem smislu, čeprav pravimo, da v kapitalizmu ni planiranja, dejansko deluje dosti bolj načrtno kot pri nas.

Bistveno pa je to, da takšno vnaprejšnje dogovarjanje in usklajevanje predstavlja pot do optimalne rešitve, tako da nobeden od udeležencev **ni postavljen pred izvršeno** dejstvo, ki bi ga potisnilo v podrejeno vlogo

objekta (ne pa subjekta).

S tega zornega kota vidimo, da lahko v vsakdanjem življenju razkrivamo zelo različne stopnje upoštevanja posebnosti življenjskih razmer in osebnih lastnosti posameznikov, ki jih zadeva kaka skupna akcija. Za najpomembnejše udeležence (po kateremkoli kriteriju) se praviloma že predhodno preverja možnost udeležbe ali pa so oni sami tisti, ki določajo čas, prostor in vsebino akcije. Nekoliko drugačen je postopek za tiste, katerih udeležbo bi organizator sicer želel zagotoviti, vendar pa niso odločilni; tudi če nekateri od njih ne bi prišli, akcija zaradi tega ne bi propadla. Zato tajnice včasih preverjajo, ali se bodo udeležili, potem ko so že prejeli vabilo, na katero niso imeli vpliva. Končno pa gre za nerazčlenjeno — večje ali manjše — število preostalih, za katere nobeden ne ugotavlja njihovih dejanskih, individualnih možnosti.

Podrobnejša primerjalna analiza bi nam razkrila, ali gre pri tem tudi za pričakovani trend spreminjanja v teku časa (tako da bi se vedno bolj upoštevale možnosti in ovire za vsakega udeleženca).

Novost pri tem nam prinaša nova informacijska tehnologija, ki omogoča tudi asinhrono komunikacijo, to je takšne, pri katerih ni nujno, da bi bili udeleženci navzoči (dostopni) prav v istem času. Značilno za t. i. elektronsko pošto je, da se zveze vzpostavljajo dosti bolj neodvisno od časa in prostora kot sicer. V tej smeri gre tudi pomoč, ki jo daje pri nas že razmeroma znana "telefonska tajnica", tj. aparat, ki tudi v naši odsotnosti lahko odda ali prevzame sporočilo.

Glede na družbeni položaj pa je značilno, da je dostopnost praviloma tem težja, čim višji je položaj posameznika, za katerega gre. Z višjim položajem se praviloma odmika tudi čas, ko (če sploh) postane dostopen. V tem smislu ljudje že bolj ali manj vnaprej računajo, da ne bodo takoj prišli do direktorja večjega podjetja, do predsednika občine, do dekana fakultete ali rektorja univerze, do predsednika republike ipd. Vendar se težnja po demokratizaciji izraža v nekaterih ukrepih, ki njihovo dostopnost olajšujejo, kot npr. vnaprej določene "uradne ure za stranke" ali "govorilne ure", ki jih imajo profesorji za študente, ipd. To pa že pomeni tudi obojestransko vezanost.

Prav tako je mogoče, da se včasih uveljavlja kapricioznost in vzvišenost posameznikov, ki bi hoteli še posebej poudariti pomembnost svojega položaja npr. s tem, da nalašč poskrbijo za to, da so čim težje dostopni. Gre za manipulacijo, ki nima nikakršne druge objektivne podlage kot pričakovanje "statusno ozaveščenega" posameznika, da bi so s takšnimi dejanji še bolj utrdil svoj položaj. V tem smislu mu imponira, če "se ve", da je zelo nedostopen. Četudi bi lahko koga sprejel takoj, ko se prihlasi, ga bo iz teh razlogov naročil za naslednji dan, drugi teden ipd.; prej ne more, ker "je zelo zaseden", ipd.

V nasprotju s tem naj opozorim na primere, ko ljudje (domačini, prijatelji, sorodniki, znanci) ne upoštevajo spremembe v (formalnem) položaju posameznika (ki je medtem — recimo — postal direktor) in se niso pripravljali podrediti pravilom formalne organizacije. Tako včasih kar vsiljivo in grobo uveljavljajo svoj nekdanji, neformalni odnos, včasih tudi zato, ker ne razu-

mejo, ali pa nočejo razumeti spremembe, do katere je prišlo v "pravilih igre" zaradi novega položaja.

PREKINJENO PREDAVANJE V ZDA: OD ENOSMERNE K DVOSMERNI KOMUNIKACIJI

Kolegica je prizadeto posredovala doživljaj iz ZDA. Temeljito se je pripravila za (celournno) predavanje; toda po 15 minutah so jo študentje že začeli prekinjati s tem, ko so ji zastavljali vprašanja ali izražali pripombe. Čeprav je imela že dosti predavateljskih izkušenj doma, v Jugoslaviji, se je zdaj znašla v povsem drugačnem položaju. Doma je študentje tako rekoč med predavanjem niso nikoli prekinjali. Glede na to je tudi predavanje v ZDA zasnovala tako, da bi se ji snov iztekla v celi uri, ne pa v 15 minutah. Tako se ji je zgodilo, da do bistvenih vprašanj zasnovanega predavanja sploh ni prišla. Od tedaj naprej računa s tem, da ima pripravljeno le kratko vsebinsko jedro, obenem pa računa na razpravo s študenti, če že ne pri nas pa vsaj v Ameriki ali v zahodnoevropskih državah.

Namesto tradicionalne delitve vlog na predavatelja in slušatelja prihaja torej zmeraj bolj do medsebojnega prepletanja v dvosmernem komuniciranju vseh "nas-topajočih". To je še en primer, ki kaže na podiranje togih delitev na posamezne sloje (kategorije) ljudi, npr. na učence in učitelje, slušatelje in predavatelje in na sploh na aktivne in pasivne. Uveljavljanje teh sprememb pa hkrati širi prostor za večjo avtonomijo (osamosvajanje) tistih, ki so do zdaj imeli podrejeno vlogo.

ALI SAMOSTOJNOST POMENI SAMOZADOSTNOST IN BREZIZHODNOST DO DRUGIH?

Kako naj si pojasnimo, da v družbi, v kateri je (bilo) na prvem mestu prav poudarjanje skupnih interesov, vse tisto, kar zbližuje ljudi in jih povezuje v "skupnost", najdemo dosti bolj razširjene pojavne oblike **ravnodušnosti** in **brezbrižnosti** do soljudi v različnih vsakdanjih življenjskih situacijah, kot pa v okviru kapitalističnega družbenega reda na Zahodu?

Npr.: V trgovini se prodajalci pogovarjajo med seboj in se ne zmenijo za kupca, ki čaka pred njimi. V avtobusu mestnega prometa se le malokdo "zgane", če starejši človek, mati z dojenčkom ali invalid ostane brez sedeža.

Včasih je spadalo v bonton, da si pred prehodom skozi vrata izkazal — pa bodisi že tako ali drugače — svojo pozornost drugemu. Danes se zdi, kot da bi šlo za nasprotno vrednotenje, svojo **samostojnost**, samozavest in samospoštovanje lahko pokažeš s tem, da se ne oziraš na druge. Dajanje prednosti drugemu bi bilo v tem smislu razumeti kot lastna slabost. Tako razumevanje in vrednotenje samostojnosti postane plodna osnova za grobo ravnanje, ki ga lahko označimo le kot **brezobzirnost**. Tu gre za logiko, po kateri uveljavljanje (samostojnosti) enega pomeni izključevanje (samostojnosti) drugega. Toda takšna (ne)kultura nima nikakršne razvojne perspektive, saj ne ustvarja možnosti za povezovanje raznovrstnosti, kar lahko šteujemo za temeljno vsebino dolgoročnih procesov družbenega razvoja. Le vzporedna krepitev samostojnosti (raznovrstnosti) in povezanosti z drugimi (upoštevanje drugih) nam lahko zagotovi približevanje razvitemu svetu.

* * *

Čeprav sem nanizal vrsto različnih življenjskih položajev, v katerih lahko s sociološkega vidika razkrivamo pomembne družbene spremembe, se hkrati izkaže, da imajo te spremembe vendarle nekakšen skupen imenovalec. Bodisi da gre za spremembe v odnosih med člani družine oz. gospodinjstva, bodisi za spremembe z vidika delovnega časa in odnosov pri delu v tovarni, ali pa za spremembe pri nakupovanju v trgovini, spremembe, ki zadevajo način poslovanja knjižnice ali način delovanja v šolah, ali pa strežbo v restavracijah ali celo na bencinskih črpalkah — povsod se uveljavlja težnja po večji samostojnosti. Človek je zmerom manj pripravljen sprejemati svoje okolje kot nekakšno vnaprejšnjo, od njega neodvisno danost, pa naj se pojavlja v vlogi delavca, učenca, kupca, gosta ali gostitelja. Povsod je čutiti težnjo, da tudi on pusti za seboj svoj pečat.

INTERVJU

VIKTOR ŽAKELJ – politik, ki ne juriša na ne-bo; raje gradi most od starega k novemu

Spraševal Miha Naglič

Začetek tvojega življenja zaznamujejo črke s konca abecede: rodil si se kot Viktor Žakelj na Taboru pod Žirkom v Žireh. Rojen med "zadnjimi", "v prelepi dolini na koncu sveta", kakor poje žirovska himna, si se nato skozi življenje neustavljivo prebijal med "prve". Od učitelja matematike in trenerja košarkarjev do sekretarja Alpine, župana Škofje Loke, viceministra za plan, svetovalca predsedstva slovenske republike – in zdaj si podpredsednik SZDL Slovenije.

Začniva na začetku. Kako je minevalo tvoje otroštvo na Žirovskem?

Ne vem, Miha, ali ima tako osebno intoniran razgovor kak smisel. Nisem "osebnost", za menoj ne bo stalo, če parafraziram Vodnika – ne pesmi, ne proze – spomin name bo ugasnil s smrtjo mojih najbližjih. Sem pač le eden "od mnogih", ki ga življenje neusmiljeno premetava, naključnosti določajo mojo pot. Vajen sem konkretnih pogovorov, v katerih ne nastopam kot "osebnost", kot "mučenik" ali kot "kader" – v ospredju teh pogovorov so "umazane podrobnosti", s katerimi se vse življenje ukvarjam. A zdaj je, kar je. Odločil sem se, da ti navkljub tem pomislekom odgovorim, a le zato, ker upam, da bova ujela kak fragment časa, ki mi je odmerjen. Ta čas zadnjih 30–40 let pa ni bil le moj, bil je naš, in v katerem smo se moja generacija in seveda jaz prebijali skozi tegobe življenja za ljubi kruhek – prav zato – za ljubi kruhek, kajti jaz npr. nisem imel, bolje rečeno, mogel imeti kakih posebnih ciljev. Naj povem, da sem zarana spoznal, da me narava ni posebej obdarila, da nimam "rodovnika", ki bi me obvezoval, pa tudi česa drugega ne, kar bi me utirilo v panteon pomemb-

nih Slovencev. In še nekaj! Terjaš obujanje spominov, a veš, kako je s spomini. Če se še tako trudiš, so le ena od resnic – za koga drugega celo boleča neresnica. To sem zapisal zato, ker moje življenje povezuješ z mojimi prijatelji, znanci, ali vsaj sodelavci, ki na našo skupno prehojeno pot gledajo drugače, njihova resnica je zagotovo vsaj v podrobnosti drugačna od moje. Vsega tega se zavedam, vendar bom kljub temu osebno izpoveden. Morda nama bo vendarle uspelo iztrgati iz mojega spomina kaj takega, kar bo morda še koga zanimalo. Zdaj pa k stvari, pa ne zameri, ker mi bo misel uhajala, se trgala – slutim, da preveč želiva.

Priznam, nikdar nisem razmišljal, da je morda že v mojem imenu in priimku, kraju rojstva, ki je, kot je zapisala moja spoštovana učiteljica slovenščine in nemščine tovarišica Končanova – na koncu sveta, tisti skrivnostni kod, ki me nepreklicno umešča v začetje človeške kolone. To me ne žalosti, verjemi mi, začetje – vsaj zame – ni le varnejše, je tudi imenitna razgledna točka, zato, če se le da, nisem v ospredju. Na vse okoli sebe gledam, skušam gledati z razdalje; že vrsto let znam prešteti vsaj do tri, preden reagiram. V tem zadnjem je tudi nekaj vaje. Naj Ti zaupam, da mi je to toplo priporočil profesor Jelinčič na učiteljskišči, ko je v meni odkril nemalo koleričnosti. Ta prijazni pedagog pa me je, čeprav sem brez posluha, trajno zbližal z resno glasbo, za kar sem mu nadvse hvaležen. A glej, kako sem lahko še vedno nediscipliniran; vrniti se moram v otroška leta, na Tabor. Tu je spomina za debele knjige, a natresel bom le nekaj drobiža, da bi tako oživil spominjanje na povojni čas, čas mojega otroštva.

Rojen sem maja 1943, še za časa nemške okupacije; včasih, ko smo se šalili, sem rekel, da sem še "rosfraj". No, šalo na stran. Mama mi je pripovedovala, da je moje

rojstvo in dobrota nemškega oficirja ali uradnika — ne vem natančno — rešila očeta služenja v nemški vojski. Tega sem se večkrat spomnil. Vedno tedaj, ko je naš šolarje kaka vroča lumpenproletarska revolucionarna prazna glava delila na "naše" in "ne naše". Tedaj sem si rekel: tudi ti bi lahko bil sin pokojnega nemškega vojaka. Kako bi se počutil, kaj mislil o očetu, kakšna bi bila moja pot skozi življenje? No, na srečo se je zgodilo, kakor se je zgodilo. Bil sem srečen otrok srečne družine: nikdar me odločujoči niso šteli povsem za "našega", pa tudi ne za "njihovega". Odmerjen mi je bil sredinski položaj — postal sem neke vrste "sredinec", kar sem še danes. Pravzaprav sem tega položaja zelo vesel, povsem ustreza moji notranjosti, mojemu razumevanju ljudi, življenja. A povedati moram, da je bila in je ta moja drža za mnoge moteča. Takrat, ko sem (moral) postati loški župan, so nekateri žirovski rojaki resno podvomili o moji politični neoporečnosti, zdaj slišim, da se po vsem, kar počnem za afirmacijo socialistične ideje in socialistične zveze, nekateri sprašujejo, če sem še komunist. Torej: o meni se je, se in se bo še dvomilo, zagotovo vse dotlej, dokler se bodo ljudje delili na bolj ali manj naše. Bili pa so in so tudi taki, ki jih je moja pluralna drža (če se moderno izrazim) radostila; njim sem vedno odgovarjal, da sem tak le zato, ker sem ves čas svojega življenja trmasto branil "kvadratni meter" lastne svobode in zato sem bil in bom svoboden.

Bil pa je ta povojni čas hudo nenačuden, če ga presojamo z današnjimi vednostmi. Tako sem npr. imel še v prvem razredu verouk, in ves čas, dokler je veljalo, sem pozdravljal: za domovino s Titom — naprej! To je bil čas obnove, gradilo se je, končno smo dobili tudi novo šolo. V mojo zavest se je postopoma vsajala enoestrnična učenost o človeku, družbi, državi. A hkrati me je, če se prav spominjam, že davno začel črvčiti dvom. Vse zapovedane resnice je moja pamet zarana obglodala. Še sreča, da to mojim vzgojiteljem ni bilo vidno, sicer se mi ne bi dobro pisalo. Z učenjem nisem imel težav, zato o tem ne bom pisal. Povem pa naj, da se žirovskih učiteljev Gabrovčeve, Primožičeve, Končanove, Žlajpaha in še nekaterih nadvse prijetno spominjam. V celoti vzeto so nas dobro pripravili na srednješolsko pot.

Tako sem odrasčal v polproletarskem okolju. Vse okoli mene je trdo delalo. Vsi so se trudili za "svetlo" prihodnost. Doma smo živeli od tistega, kar je oče prigaral v tovarni (v moji zavesti je tovarna sinonim za Alpino) in kar smo uspeli prikmetovati Zažirkom. To je bila usoda vseh otrok Tabora, ki je bil tedaj nadvse živ zaselek. Žirk in Zažirk je bil tedaj obdelan. Ded Matevž, o katerem bom kasneje rekel kako besedo več, mi je pripovedoval, da je njegova generacija dokončno usposobila Žirk za kmetovanje — no, zdaj se spet zarašča. Koš je bil prevozno sredstvo, neke vrste prepoznavno znamenje bajtarjev s Tabora. Tudi po petkrat sem se v enem popoldnevu napotil okrog Kroga za Žirk, pri tem so se mi cedile sline, ko sem gledal kopalce pri "tastarem" mostu ali odbojkarje pri šoli. Ko sem to opravil, pa sem po izrecnem maminem dovoljenju postal del te igrajoče se mladine. Naj na tem mestu rečem, da je šport moja življenjska potreba. Vem pa tudi, da so naš športnike tedaj obsojali. Delali naj bi, se je govorilo, ne

pa da s tako neumnostjo zapravljamo čas. A tedaj, ko sem jaz to začel, so ledino že (pre)oralali Dori, Dari, Jernej, Konrad, Tone in drugi, ki so tekali, metali, skakali — skratka bili so v Žireh začetniki tistega, kar danes poimenujemo z besedo rekreacija. Naj se vrnem k mojemu duhovnemu zorenju.

Kako so v povojnem času še zevale rane revolucije, po svoje govori naslednji primer.

V petdesetih letih se je začel množično pojavljati radio. In tedaj so ljudje poleg (komunistične) Ljubljane poslušali še "svobodni" Trst, pa tudi ameriške postaje, ki so imele program v slovenščini. To je bil čas hladne vojne, železne zaves, osvobodilnih vojn, kontrarevolucij, obrambe "svobodnega" sveta. No, in ob neki vidnejši politični zaostitvi, ne vem že kateri, je sosedka rekla moji mami: "V kratkem pridejo Amerikanci in naši domobranci, potem pa boste že videli. Tudi Ti boš lahko ob "dedca". Mamo, ki ni imela časa poslušati "politike", ki pa je bila sicer pri njej na slabem glasu, nekaj, s čimer si ne gre mazati dobrega imena, je bilo po tem nekaj časa malce strah. S tem sem hotel le povedati, da duh revanšizma ni začel vstajati od mrtvih šele v osemdesetih letih, ampak je živ ves povojni čas.

Čeprav je bilo življenje trdo, pa veselja ni manjkalo. Edvard Strlič, prijazen in duhovit gospod, ki je simboliziral drugačnost med ljudmi Tabora, je nekoč, ko sva z očetom hitela obložena v Zažirk, rekel: "Kaj, Viktor, za polja, za polja molijo. Za robove in bregove pa se še zmenijo ne!" Ne vem, ali sem potem svojo molitev "moderniziral".

A ta čas je bil še čas živih spominov na prvo vojno, na drugačno preteklost, na čas, ko je bilo v majhnih Žireh menda ducat in pol gostiln, ko so se državni in cerkveni prazniki raztezali še kak dan v delovnik. Moj ded, ki me je imel strašansko v čislih, je bil neke vrste posebnež. Priženil se je iz Nove vasi. Ženil pa se je menda na skrivaj, pa še tako so ga, kot je pravil, fantje iz Starih Žirov nekajkrat dodobra premikastili. Bil je mož kopitni in smolec, kot večina tedanjih Žirovcev. Imel je veliko otrok; kruh si je služil tako, da je zlasti kmetom popravljaj, pa seveda tudi delal čevlje. Kasneje, ko se je suštarstvo razvilo, pa je ded skupaj s sinovi delal po teh delavnicah. Tam, tik pred začetkom vojne, je kazalo, da bodo tudi Matevževi stopili na pot podjetništva. Vojni in zlasti povojni čas je Matevža in njegove sinove spet vrnil na pravoverno pot proletarstva. A ker je bil ta moj ded veseljak, tako kot tudi stari Luka, pa Jernej in drugi, je prav, da zapišem tudi naslednje.

S "tastarim" Lukatom sta popravljala našo taborsko slamnato streho. Pri delu sta, kot je bil običaj, srkala "takratkega". Očitno je bila mera pri Luki polna in ko se je nagibal pri obdelovanju robu strehe — no, ti so bili vedno posebej skrbno urejeni — je padel — na srečo na kup gnoja, ki smo ga imeli pri hlevskih vratih. Oče Matevž prestrašeno pogleda čez rob strehe, Luka pa odločno: "Matevž, tolči, da bosta babi mislili, da delava." No, takih in podobnih prigod je bilo še veliko, govorijo o času, ki bo z nami ugasnil.

Še naslednje bo morda koga zanimalo. V primerjavi z današnjimi osmošolci jih je tedaj po mali maturi šlo "naprej" le po nekaj, tisti, ki so kazali posebno nadar-

jenost in so starši zmogli plačevati stroške šolanja. Ker šuštar nisem hotel biti, sploh pa nisem do manualnih (obrotnih) poklicev kazal nobenega nagnjenja, je bila odločitev razmeroma lahka. Fant bo šel v tako šolo, da bo po štirih ali petih letih pri kruhu, da si bo po možnosti lažje služil kruh kot midva, da bo imel zanesljivo zaposlitev — tako nekako se je takrat modrovalo pri nas doma. Je pa tudi res, da me nihče ni k ničemur silil. A kdo bi vedel, kako bi se vse to izteklo, če ne bi že moja sestrčna Ivanka Balantova bila učiteljica in Mija Gustel-nova končevala učiteljsiše. Odločil sem se za pot na ljubljansko učiteljsiše, pokojni Gustelj mi je na žirovski občini priskrbel pet tisoč dinarjev štipendije, za kar sem mu nadvse hvaležen; za to odločitev mi ni bilo nikoli žal. To je bila dobra šola: žal mi je le, da nismo imeli drugega tujega jezika ter da smo imeli slabo učiteljico matematike, kar vse se mi je kasneje otepalo. Imeli pa smo marsikaj drugega, kar mi je v življenju zelo koristilo, predvsem pa dobre učitelje vzgojitelje. To so bili tudi poslednji, ki so me izobraževali in vzgajali, naprej sem se (in se še) izobraževal in vzgajal sam. Tako se konča moje otroštvo, postanem zdomec, ki v začetku, ko ni bilo denarja, le ob največjih praznikih prihaja domov, zdaj pa najmanj enkrat tedensko, in zna se zgoditi, da bom zdomec tudi ostal, zdomec, ki še vedno z veseljem hodi domov v Žiri.

Žirovskemu otroštvu so sledile ljubljanske šole. Kakšni so tvoji spomini nanje?

Na šolanje me po večini vežejo prijazni spomini. Bil je to čas mojih uspehov in tudi hudih porazov, čas zorenja in razumevanja tistega, kar sem prinesel od doma. Postajal sem vse bolj nacionalno in socialno čuteč, daleč odmaknjen od prave politike, bliže uživanju lepega in športa. Ker sem Ti obljubil odkrito besedo, naj omenim, da sem bil ves čas šolanja in mladostnega druženja "starejši" od vrstnikov. Trdo življenje, ob katerem sem zrastel, me je naredilo odgovornega. Nikdar nisem bil "luftar", vse, karkoli sem v življenju zagrešil ali zamudil, sem v potu svojega obraza nadomestil, poplačal. Ko danes gledam nazaj, si lahko očitam, da sem tu in tam bogato zapravljajal čas. Nekateri mi zato očitajo, da bi ravnal bolje, če bi se zarana ozko usmeril v študij, ostal vsaj zvest učiteljevanju, dokončal še pravo, doktoriral iz ekonomije, ne pa — pravijo — da sem zapravljajal dragoceni čas s košarko, z javnim delovanjem in zadnje leto s politiko. A naj na tem mestu zapišem, da je bilo vse to moje življenje ena sama dolga šola za to, kar zdaj opravljam. Življenje sem le tako lahko spoznal domala iz vseh strani, to je zdaj moja prednost, če ekonomistično rečem — edino bogastvo. Prav to bogatenje pa se je začelo na polproletarskem Taboru ter se je nadaljevalo, kot bi ti rekel, v ljubljanskih šolah, a kaže, če se malce pošalim, da teh mojih "ljubljanskih" šol še zlepa ne bo konec.

Moj prvi spomin nate sega v šolsko leto 1963/64, ko si se v našem razredu preskušal kot učitelj najtežjega predmeta — matematike. Tedaj si nastopil pedagoško pot učitelja in trenerja košarke, ki te je nato vodila po Kačurjevih krajih. Si jih doživljal kot Zapolje, Blatni dol, Goličavo in ... ali kako drugače?

Rekel sem že, da sem zavestno — v znanih okoliš-

činah seveda — stopil na učiteljsko pot. Naj tudi to povem, da so bili moji prvi obvezni nastopi v razredu prava katastrofa. Ko se mi je to prvič primerilo na vadnici OŠ Ledina v Ljubljani, sem celo podvomil, da bom sploh kdaj postal učitelj. Pa ne zato, da ne bi znal kaj povedati, le učitelj sprva nisem znal biti. Takrat, ko sem bil v Žireh, mislim, da je bilo to v šolskem letu 1961/62, v četrtem ali petem razredu pri učiteljici Ivanki Šuler, sem opravljal obvezno prakso (tudi jaz sem tebe spoznal tedaj, po svoje je to "odločilo"), ki mi je nadvse koristila. Pot do učitelja pa je bila še dolga.

Z učiteljevanjem sem resno začel pravzaprav v Gorenjem Logatcu. Nadvse lepi spomini, nič od tega, kar mi ponujaš. Čudovit kolektiv pametnih in delovnih učiteljev in učiteljic. Še danes se mi milo stori, ko z avtom ali peš pasiram Gorenji Logatec; na Haložane, Štefančiče, Korenčane, pa Vidmarjevo, Mezetovo, Oblakovo in še na nekatere druge pa me vežejo iskrena prijateljstva. Prav naj bom razumljen, če rečem, da je takih kolektivov zdaj v slovenskem šolstvu bolj malo. Na tej šoli sem dozorel v učitelja, skupaj z mojo sestrčno Heleno pa sem se začel tudi resno ukvarjati z nadarjenimi učenci, kar sem kasneje nadaljeval tudi v letih učiteljevanja v Žireh. Naj se pohvalim: v občini Logatec nismo imeli na tekmovanjih za Vegovo priznanje nobene konkurence, nadvse uspešni pa so bili tudi moji žirovski učenci. Ostal sem jim v lepem spominu, saj ni razloga, da bi zdaj lagali, tako tisti, ki so se izšolali in celo doktorirali, kot tisti, ki so si izbrali manj zahtevne poklice. Pri meni so — potem seveda, ko sem postal učitelj — razred naredili skoraj brez izjeme vsi — znali pa so zelo različno. Prav pa je, da zapišem, da to ukvarjanje z boljšim, v šolah na začetku ni bilo čislano, zakaj to je bil čas, "ko smo bili vsi enaki", o nevoščljivosti pa ne bi govoril, nekaj prigod iz Logatca je prav smešnih. Res pa je tudi, da je bil to čas, ko je feminizacija učiteljskega poklica šele začela svojo pogubno pot, in imeli smo tedaj mladi učitelji nekaj zglednih starejših kolegov, kot npr. našega rojaka Pavleta Zajca, ki je po mojem poznavanju stvari sploh eden od najuspešnejših osnovnošolskih učiteljev matematike na Slovenskem.

Drugo moje področje, ki je kmalu postalo več kot veselje, pa je bila košarka — vrhniška košarka. Največ, kar smo dosegli, je druga zvezna liga (nekaj zahtevnih kvalifikacij je vmes), in bili smo pokalni zmagovalci v SR Sloveniji ter se po zmagi nad Budućnostjo v Titogradu, če se prav spomnim, uvrstili med osem jugoslovanskih moštev. Kot igralec sem v tej igri nadvse užival, uspela "finta" me je bolj razveseljevala kot koš, podobno je bilo pri odbojki, in je danes v mojem vajeniškem tenisu. To nagnjenje po svoje govori o mojem značaju. Kot trener pa sem bil menda dober, celo perspektiven, saj sem imel nekoč priložnost teden dni sodelovati celo z Žeravico, ko je treniral reprezentanco v Kranjski Gori. Potem sem se hudo polomil in moje življenje je steklo po novih drugačnih tirnicah. Za "izgubljen" čas pri košarki mi ni žal, moji redki iskreni prijatelji — Gantarjevi, Kukci, De Gleriji — pa so iz tistega časa.

Večina Žirovcev začne in konča svojo poklicno pot v Alpini. Ti si se vanjo napotil od belega kruha in sredi "svinčenih" sedemdesetih let. Kaj te je speljalo iz učiteljske zbornice v šuštarsko?

To si dobro zapisal — od belega kruha. To je pričanje žirovskega delavca in moj oče je to bil in je še. "V šolo naj gre, da mu ne bo treba delati", je najbrž razmišljal, ko je ves preznojen šival žirovske gojzarje. Danes, ko me pogosto videva neprespanega, zgaranega, redkobesednega, tega zagotovo ne reče več. In šel sem dvakrat v šolo in potem sem šel tudi iz šole v novo šolo — to je moja usoda. Toda tudi to ima predzgodovino. V tistih časih sem imel že tudi dodatno kvalifikacijo, Alpina je bila v stiski in nagovarjali so me celo za direktorja, kar sem odločno odklonil, žirovska šola ni bila logaška šola, šolstvo je začelo bolehati, z nasiljem tako imenovane nove matematike se nisem strinjal, v Alpino je prišel nov direktor mag. Kopač, ki je vlival zaupanje — prav on me je pregovoril, da sem ugriznil v to kislo jabolko, se začel učiti novega poklica.

Verjemi mi, da ni bilo lahko. Soočeni smo bili s programsko, prostorsko in kadrovsko krizo; razen tega pa smo tedaj začeli uresničevati "malo delavsko ustavo", jaz pa sem bil vajenec, ki to ni smel biti. Ko zdaj gledam nazaj, sodim, da je bilo to za mene pogumno dejanje, in ni mi žal, da sem stopil v "šušarsko zbornico".

Sredi tvojega alpskega obdobja je leto zmagoslavja — 1977, ko je Alpina praznovala 30-letnico. "Nove delovne zmage", otvoritev nove hale, izid zajetnega zbornika, ki si ga uredil, številne kulturne prireditve in še kaj, kar ostaja v spominu. V ta čas pa sodita tudi dva (?) neuspela izida referendumov, s katerima so samoupravljalci zavrnili nekatere spremembe, ki sta jih uvažala z direktorjem Martinom Kopačem. Kolikor se spominjam, si takrat reagiral brez panike, v pričanju, da si imel prav. Kako zadevo ocenjuješ danes?

To obdobje si res zasluži nekaj več besed, kajti to je bil čas graditve "neposredne samoupravne socialistične demokracije" in cvetenje "dogovorne ekonomije". Spominjam se, kako so nam "svetovali", koliko tozdov naj bi imela Alpina, cele dneve sem pisal "samoupravne akte", se pravdal po instituciji, ki naj bi branila delavce pred tehnokrati — sodišču združenega dela. Sistem, ki ga je tedaj vzpostavila nova ustava in še zlasti Zakon o združenem delu, je imel eno samo napako — bil je pisan za nadjudi. Mi pa smo (bili) samo ljudje iz mesa in krvi, egoisti in altruisti, dobri in slabi, leni in pridni, izobraženi in neuki — ta zakonodaja pa nas je izenačila. Vsi smo bili nenadoma sposobni vsega: mehaniki so čez noč postali razlagalci pravnih norm, dobri mojstri nikakršni menažerji, egalitarnost se je prek referendumov in sisovske logike razbohotila do absurda. A priznati je treba, da smo takrat mnogi imeli pomisleke — tu in tam smo tudi kaj malega kritizirali — le do posameznih rešitev, v celoti vzeto integralni sistem samoupravljanja ni bil napadan. Videz je bil, da si "delavski razred" končno jemlje oblast, mislilo se je, da si bomo v tem "novem" sistemu ljudje končno sami "volili vero in postave". Spominjam se, kako resno smo vzeli delegatski sistem. Izvoljen sem bil za delegata v zbor krajevnih skupnosti. Če se prav spominjam, je bil vodja delegacije nadvse delovni in natančni Franc Jereb, jaz pa sem bil njegov namestnik. Začeli smo resno, se redno sestajali, oblikovali stališča. Delali smo prav po modelu. Kmalu pa je začela ta vnema upadati; ob koncu prvega delegatskega

mandata smo imeli ne le težave s sestajanjem naše temeljne delegacije, ampak tudi z delegiranjem delegatov v občinsko skupščino. Delegatski model je torej zarana začel kazati zdaj vsem znane slabosti.

To pa je bil tudi čas, ko so iz podjetij v naglici nastajale organizacije združenega dela. Tu je bilo sicer nekaj več zadržanosti kot na "terenu", a samoupravno preoblikovanje podjetij, integralno samoupravljanje in kar je še tega je počasi postajalo realnost. Na tej poti je bilo nemalo zatikanj, tudi tisti dve, ki jih omenjaš vprašanju. Še zdaj sem prepričan, kot takrat, da sem "imel prav", res pa je, da sem bil tudi jaz kot večina drugih tedaj vernik novega sistema, a vernik, ki je sicer naglo izgubljal vero v "najboljši sistem". Dokaz tega je tudi dejstvo, da sem kot župan že podpiral raztoževanje, tudi v Alpini, a res ne smem prehitevati.

Tedaj (Ti praviš v „svinčenih letih“) — takratno stanje nadvse dobro odraža tudi sintagma „vunena vremena“ — se je dogajalo marsikaj, kar zdaj zveni smešno, v tistih časih pa je bilo vse kaj drugega kot smešno. Spomnim se, kako so me "samoupravljalci" na enem izmed številnih oddelčnih sestankov, ko sem razlagal "novi sistem", ki očitno ni bil po njihovi meri, skrivoma snemali, da bi tako našli "dokaz" zoper mojo "tehno-kratsko" naravnost. Da je vsaka izgovorjena beseda našla tisoč in eno razlago po novih "samobraniških" institucijah sistema, ni treba poudarjati. To je bil naš čas "antitehnokratske revolucije", upam, da poslednja te vrste na Slovenskem.

Živo se spominjam mučnih prerekanj med tozdoma proizvodnje in prodaje. Takrat sem dokončno dojel, da se gremo "samoupravljalški fundamentalizem", katerega zunanja izraza sta bila dezintegracija v gospodarstvu in rastoča deprofesionalizacija upravljanja na vseh ravneh, ki bo — to sem bolj slutil kot vedel — kmalu kompromitiral dobro idejo samoupravljanja, nisem pa še vedel, da tudi idejo socializma sploh.

Moram pa povedati še naslednje. Moja "sredinskost", o kateri sem ti že govoril, je prišla prav tudi takratnemu kolegiju glavnega direktorja Kopača. Tako kot v drugih podjetjih je tudi v Alpini tlela in bo vedno tlela permanentna napetost med proizvodnjo in prodajo, čeprav je Fayol že na prelomu v naše stoletje zapisal, da ni problem proizvajati, ampak prodajati. Daneš bi rekli, da je to srž marketinškega pristopa. Toda "proizvodnja" je povsod fizična večina, pri nas še jedro delavskega razreda... V Alpini dodatna dediščina "nenadomestljivega" Franca Gantarja, ki ga noben njegov pribočnik takrat še ni dosegal, razen tega je čevljarinja "izkustvena" panoga — praksa je edina šola itd. Na drugi strani pa je bila "manjšinska prodaja", ki ni bila kot celota nič posebnega, a na vrhu je imela izredno lucidnega, nadvse delovnega in ambicioznega Koširja ter "blizu" direktorja Kopača, ki je vztrajno gradil moderno filozofijo firme. Na eni strani inertnost, zaverovanost v "prakso", večne resnice, domačnost, na drugi strani šolanost, želja po novem, modernem, naglost v mišljenju, jezična spretnost — pogosto sem to razhajanje doživljal kot dva bregova, med katerima ni mogoče razpeti mostov zblíževanja. A prav to nehvaležno opravilo, se mi zdi, mi je pogosto pripadlo. Morda si tudi ti imel to v mislih, ko si zapisal, da sem sposoben reagirati "brez

panike". Z obema "stranema" sem imel stike, obe sta me kritizirali, a začuda nobena ni prestopila v odnosu do mene rubikona dobrega okusa; očitno sem bil obema stranema potreben.

Tega nisem zapisal, da bi bil zapoznalo deležen kake cenene hvale, verjemi mi, že tedaj nisem pričakoval, zdaj pa je tudi ne potrebujem. Zapisal sem le zato, ker izraža neko objektivno stanje duha v vsakem poslovnem sistemu, ki pa ga "mala delavska ustava" ni upoštevala, pa je zato bilo sporov in jalovosti več, kot bi bilo treba.

O Zborniku, vsečnih kulturnih prireditvah, dodal bi še aktivnosti v krajevni skupnosti, kjer sem bil nekaj let močno angažiran, pa naslednje.

Kar zadeva Zbornik in njegovo ureditev, in ki sem ga že zdaj vesel, rabiva glede urednikovanja množinsko obliko, kajti pri njegovem oblikovanju je obilica dela Vladimirja Pivka in Alfonza Zajca, ki sta dobra poznavalca žirovske zgodovine sploh, ne le čevljarstva. Takim ljudem, kot sta ta dva, se imamo Žirovci zahvaliti, da imamo nekaj lastnega zgodovinskega spomina.

To, da je bila Alpina v tistem času agens kulturnega in vsakega drugega dogajanja v Žireh, pa je ob znani lokalpatriotični zavesti njenih delavcev (in Žirovcev sploh) morda res vsaj delno tudi posledica mojega razumevanja delavskega in družbenega samoupravljanja, krajevnne samouprave, zraščeniosti podjetja s svojim okoljem — z eno besedo socializma kot humanega družbenega sistema, v katerem je ustvarjanje nove vrednosti potreben, ne pa zadosten pogoj, za materialno in duhovno bogato življenje; lahko tudi rečem, da je zame socializem predvsem kulturno vprašanje, kar je menda rekel že Kidrič, pa tudi Štih. Dodati je treba, da tedaj pravzaprav nismo počeli kaj posebno izvirnega, nadaljevali smo že davno začeto delo na gospodarskem, kulturnem in komunalnem področju v našem kraju — prav Občasnik, trgovsko središče, dodelana komunalna infrastruktura itd. pa dokazujejo, da zanamci nadaljujejo naše delo — saj več "iz roda v rod duh išče pot".

A tudi na to delo me vežejo trpkji, pa tudi prijazni spomini. Enega veselega in trpkega hkrati naj le omenim.

Bili smo sredi asfaltiranja žirovskih ulic — kar je bilo menda v začetku interes samo tistih, ki nismo imeli kaj "pametnejšega" delati — ko sva z Mihom Govekarjem, ki je tedaj na moje prigovarjanje začasno prevzel tajniške posle v krajevni skupnosti, šele izračunala dejansko ceno kvadratnega metra posodobljene ceste. Tudi to je dokaz, kakor smo tudi Žirovci vzeli dobesedno, da je "družbena lastnina lastnina vseh in nikogar."

Naj končam: moja alpinska šola je bila nadvse dobra šola, hvaležen sem vsem, ki so me šolali. Prepričan sem tudi, da je malo mojih nekdanjih sodelavcev enakih misli kot tisti, ki je svojim zaupnikom razlagal, da bo v Alpini spet zavladal mir, ko jo bodo zapustili Kopač, Pintar in Žakelj. To se je kmalu res uresničilo, a prišle so nove ščuke, ča parafriziram Partljiča, in spet ni bilo miru, in dokler bo tako, se Alpini in Žirovcem ni treba ničesar bati.

Leta 1978 si v spletu okoliščin, ki sicer ni običajen za delegatski sistem — če kaj, potem naj bi ta preprečeval naključja — postal župan tisočletnega mesta. De-

legati se te spominjajo po nastopnem govoru, ki je šokiral. Govoril si kratko, učinkovito in obetal konkretno, to je razrešitev dveh občinskih vozlov: urbanističnega in šolskega. Urbanistični načrt občine in referendumski program za gradnjo šol sta dala velike rezultate. Vendar se zdi, da je ostal vsaj en vozle nerazpleten — problem izpeljave ceste skozi mesto v Poljansko dolino? Prave "politkomisarske" pedagoške lekcije smo bili s tvoje strani deležni tudi študentje iz Poljanske doline, ko smo v začetku leta 1979 na Trebiji priredili okroglo mizo o urbanizmu...

Kako ocenjuješ urbanistično problematiko na ško-fjeloškem območju in v slovenskem okviru danes? Se je urbanizacija tudi tu dogajala kot "stalinistično" nasilje nad slovensko kulturno krajino?

Tudi pri tem vprašanju se bova morala nekaj dlje zaustaviti, tudi zato, ker morava, kot ponujaš, poravnati medsebojne račune. Pa pojdiva lepo po vrsti, na kratko, po možnosti na obči sporočilni ravni.

Že prej sem ti rekel, da so bila v mojem življenju odločilna naključja, dogodki torej, na katere nisem imel nobenega ali skoraj nobenega vpliva. Ob volitvah 1987 je bil "predviden" za župana Zvone Teržan, čeprav vem, seveda. A zgodilo se je, da so tedaj bogovi obračali, ljudje pa obrnili — Zvone Teržan ni bil izvoljen, menda zato, tako so dolgo razlagali, ker je s konca abecede. Volitve so bile in bodo — tudi delegatske — vedno večji ali manjši riziko, abeceda pa očitno ne odločilna.

Ko so bile volitve končane, je politika morala "dobiti" župana. Ne vem, kako je prišla vrsta name, najbrž preprosto zato, ker so tedaj po veljavnem kriteriju delegati bili pretežno "neposredni proizvajalci"; jaz sem bil v tem smislu neke vrste izjema, župansko delo pa terja malo več kot samo "razredni izvor", pa so se verjetno po načelu "hudič v sili še muže žre" odločili zame. Gajger, Vraničar in tedanji občinski sekretar so me neko soboto zjutraj v pisarni glavnega direktorja Alpine prepričali — pristal sem, navsezadnje tudi zato, ker smo tedaj sodili, da to ne more škoditi ne Alpini, ne kraju. Postal sem župan, začel novo trdo šolo in še naprej dokazoval, da nisem proizvod iz realsocialistične kadrovske kovačnice. Od prvega dne županovanja sem se ne le zavedal, ampak tudi ravnal tako, da sem na občini po volji občanov, da nisem torej delegat ne avantgarde, še manj kake izbrane nove elite, ki so se tedaj potego-vale za prevlado v loški politiki. V takratnem sekretarju občinskega komiteja Lovru Gajgerju in v novem predsedniku občinskega izvršnega sveta Petru Petriču sem dobil ne le imenitna sodelavca, ampak tudi iskrena prijatelja. Kmalu sem "osvojil" tudi delavce upravnih organov ter mnoge odgovorne ljudi v občini, tako da smo lahko začeli loški svet ne le razlagati, ampak ga tudi spreminjati, če parafriziram znano misel. Res pa je, da je občina Škofja Loka ena redkih slovenskih občin, ki ima srečo s povojnimi župani — če jih razumemo kot simbole, za katerim se skriva desetletja trajajoči gospodarski in družbeni razvoj. Imeni pred menoj: Krvina in Polajnar, ter za menoj Čepin in Albreht govorijo prav o tej "srečni kontinuiteti" — vsakdo izmed nas, naj ne zveni hvalisavo, je pustil vsaj drobno sled v mozaiku loškega napredka. Zato, vidiš, je treba tudi razreševanje

loškega urbanističnega, šolskega in še kakšnega vozla iskati v tej kontinuiteti.

Tako so npr. problematiko šolskih prostorov — tu je treba posebej omeniti dolgoletno uspešno delo Štefana Žargija, sedanjega glavnega urednika Glasa — reševali že tudi župani pred mano. Mi pa smo se tedaj zaradi prostorske stiske v loškem šolstvu odločili za referendum; uspel je menda s "komaj" okroglo 56 %, kar je bilo zelo moteče za tiste, ki so tedaj skrbeli za idejno čistost in blagre "delavskega razreda, delovnih ljudi in občanov" naše občine. Če se zdaj oziram nazaj, moram reči, da je (bila) to prava sreča za otroke, učitelje, za občane — danes verjetno tega ne bi več zmogli. Naj se ob tej priložnosti še enkrat zahvalim občanom za večinski "da", predvsem pa tistim, ki so v mojem in "pomojem" času udeleženi in končno udeleženi ta projekt. Tudi v tem primeru se je pokazalo — rečeno pol za šalo, pol zares — kako malo Napoleonov je pred vsako bitko in koliko širokih prsi čaka na odlikovanja po njej. Tudi to je človeško!

V zvezi z urbanizmom in cestno problematiko pa naslednje. Urbanizem je, objektivno gledano, težavno in nikoli dokončano delo, posebno še v razmerah predalpske prostorske utesnjenosti in "ostankov" zgodovine — materialne in siceršnje.

Veš, da je moj prihod v "župansko palačo" povezan tudi s porazom znanega projekta rešitve prometnega vozla. To je bil — to sem vedel že tedaj — dejansko test nove politike, ki sem jo poosebljal, in seveda tudi kamen, ob katerega bi se lahko usodno spotaknil. Poleg objektivnih razlogov je bil problem začenjen tudi s stari nasprotji ter obremenjen s tedaj veljavno metodo "odločnega kabinetskega" reševanja posameznih občinskih problemov. Gre za neke vrste birokratsko ravnanje politokracije občinskih funkcionarjev torej — ki so tedaj imeli v posesti ne le oblast, ampak tudi "resnico". Čisto na kratko: skozi čudovito Loko, ki je ob Piranu in Ptuju enkratni zgodovinski arhitekturni dragulj, je cesto mogoče speljati ob Sori ali pa za gradom (pod gradom) oziroma pod Hribcem, torej za Puštalom. Seveda so vse te možnosti urbanistično in prometno podrobno obdelane, tako je znana cela vrsta variant in podvariant, kar pa za ta razgovor ni bistveno. Moje takratno in še tudi današnje prepričanje je, da ni (najbolj) pametno speljati ceste ob Sori skozi Puštal. Ta trasa bi namreč odtrgala Puštal od starega dela mesta, čeprav je bil ta vedno njegov sestavni del. Tako bi mesto izgubilo "nedolžnost", torej celoto, ki daje dragocenost temu srednjeveškemu mestu. Poleg tega pa je ne le evropska, ampak tudi že naša slovenska in jugoslovanska praksa, da se tranzitne poti, kar poljanska cesta je, rešujejo z obvoznicami. Če temu dodamo še, da se je Puštal skozi čas tako rekoč s hišami v celoti zapolnil, potem je lažje razumeti, zakaj smo tedaj "navijali" za obvoznico. Ob tem bi Ti lahko dolgo in široko pripovedoval, kakšni so bili tedanji zbori krajanov ob razgrnitvi možnih rešitev cestnega problema, pogovori na cestni skupnosti, ki jo je tedaj vodil inž. Lojze Blenkuš, kako so se v reševanje problema vključevali posamezni "rešitelji" tega loškega gordijskega vozla, zanimivo bi bilo katero

reči tudi o nasprotjih med cestno skupnostjo in RUŽV v ustanavljanju, ki pa sta bila enotna v tem, da mora Škofja Loka pristati na "najcenejšo" varianto. Morda se motim, pa vendar: Če bi bili "Ločani" — tedaj enotni, bi cesto že imeli. Tako pa je RCS izkoristila našo "neenotnost" in ob kroničnem pomanjkanju denarja odložila reševanje tega problema na "boljše" čase. Sicer pa, pozabiva te izgovorjene spekulacije!

Preden rečem besedo, dve o moji "politkomisarski" lekciji, še naslednje. Načelno ne puščam za seboj repa: ko sem odšel iz Škofje Loke, se nisem in se ne mislim "vključevati" v reševanje problemov mesta in občine, zaupam izvoljenim funkcionarjem, predvsem pa občanom, zlasti tistim, ki so tako ali drugače prizadeti, da bodo, če je stvar povsem dozorela, našli sprejemljivo rešitev tudi za konkretni primer. Ne mislim torej, da je moje zavzemanje za obvoznico zveličavno, morda je boljša "obsorska" varianta — o tem naj se odločijo ljudje na podlagi temeljitih študij, pri čemer, vsaj po moje, potreben denar ne bi smel biti edini kriterij.

No, sedaj pa še o "pedagoški lekciji". Mislim, da Ti ni treba dopovedovati, da je bilo takratno vodstvo skupščine pod raznoterimi pritiski, da smo imeli z urbanisti vse polno težav. V tem času ste študentje sklicali "razpravo" o urbanistični problematiki, tako rekoč brez vednosti pristojnega upravnega organa (inž. Vebletovel), nanj pa povabili inž. Vladimirova, ki je bil tedaj zaposlen pri našem pooblaščenem urbanistu — Projektnem ateljeju iz Ljubljane, v firmi, s katero nismo bili najbolj zadovoljni. Mislim, da je bil ta sestanek neki petek zvečer na Trebiji. Odločil sem se, da se ga udeležim, ter se, če bodo stvari tekle v "napačno" smer, v razpravi oglasim; pač naredil sem to, kar sem tiste mesece delal po vsej občini. Če se prav spomnim, sta se sestanka udeležila tudi Tone Oblak, takratni predsednik skupščine krajevne skupnosti Žiri, ter glavni direktor Alpine Martin Kopač. Stvar je tekla povsem normalno, na nivoju, ki je ustrezal (ne)poznavanju problematike in tradicionalni študentski "revolucionarnosti". Verjetno sem vam dal v razpravi vedeti, da le čevlje sodi naj kopitar, kar ne štejem za hudo oblastniško dejanje. Spomnim pa se, da je čisto na koncu neka študentka vprašala, ali bo rudnik res zaposlil 500 "Bosancev". Odgovoril sem, da, kolikor jaz vem, namerava rudnik zaposliti okroglo 250 delavcev, po možnosti domačinov. V šali sem dodal, da je odveč strah, da bi v Gorenji vasi dobili "Bosanski novi", kot so tedaj poimenovali nova naselja v Sloveniji, v katerih so stanovali pretežno delavci z jugoslovanskega juga. Tako se je sestanek mirno končal.

Čez nekaj časa pa so mi v občini odgovorni za informiranje prinesli vaš ciklostirani časopis — imena se ne spomnim — v katerem si ti obdelal "tehnokrata" Kopača in mene, pri čemer si meni še dodal, da sem se neprimerno izrazil o delavcih iz drugih republik, da sem neke vrste zadrtn nacionalist, ki pa se bo s pobratimi iz Srbije kmalu pristrčno objemal. Tako nekako, po spominu seveda.

Moram reči, da me je to bolj užalostilo kot razjezilo. Fant je več politikantstva, sem si rekel, s takim ne kaže imeti posla. Nekateri so tedaj "zahtevali", da bi se ostro ukrepalo zoper tebe in izdajatelja, več jih je bilo

namreč pripravljeno pričati, da je bilo to tvoje pisanje laž. Odklonil sem to "pomoč", ker sem tedaj že vedel, da s tem ne bi ničesar rešil, razen tega pa, priznam, sem te imel v dobrem spominu iz šole, v kateri sva se, kot sam praviš, prvič srečala. Rekel sem si, morda pa je fant to zapisal po nareku kakenga starejšega tovariša, ki je pač iz takih ali drugačnih razlogov moj "nasprotnik". Tako sem na to "pozabil".

Kmalu nato si kandidiral za sedanjo službo. Iz tebi in meni znanih razlogov sem bil za mnenje o tebi vprašan tudi jaz. Tedaj so spet nekateri hoteli — spet iz različnih razlogov — da bi jaz nagnil palec navzdol. Tudi to pot sem ravnal po svoji vesti, te priporočil, rekel pa, da s teboj kakih posebnih stikov res ne mislim imeti. Čas mi je dal prav: ti si med tem časom intelektualno in človeško dozorel — najini odnosi so sčasoma postali normalni.

In še odgovor na zadnje vprašanje tega vprašanja. Ni področja, ki ne bi bilo deležno "stalinističnega" nasilja. Prav odnos do slovenskega kmeta, s tem pa tudi njegovega okolja, je eden najbolj bolečih in verjetno nepopravljivih zmot na našem "jurišu v svetlejšo prihodnost". Zato nimam dobrih besed za slovenski urbanizem, s tem pa tudi za žirovskega in loškega ne. Je pa res, da v naši občini tudi na tem področju ni obilice grehov, morda zato, ker smo pravočasno oblikovali industrijske cone, kmalu začeli zavirati ekstenzivni gospodarski razvoj, vračati kmetijstvu veljavo itd.

V volilnem letu 1982 so te izvolili za namestnika predsednika Republiškega komiteja za planiranje SRS ali — rečeno po starem — za viceministra za plan. Kako je s planom v našem socializmu zdaj, ko vsi govorijo le še o trgu? Hkrati pa ne moremo brez mobilizirajočega in zavezujočega programa za "izhod iz krize"!

Tudi ta moja izvolitev je posebna zgodba, a sem bil že do zdaj kar preveč oseben, pa je zato ne načenjam.

Odnos med planom in trgom je večna tema, posebno v tako imenovanih socialističnih družbah. O tem sem tudi sam veliko pisal, tudi zato to pot le stavek, dva.

Gotovo je trg prevladujoči način povezovanja gospodarskih subjektov, ki pa ni brez "napak", a najboljši način povezovanja, kar jih človeštvo pozna. Zato je v temeljih zmotno hotenje, da bi ga bilo mogoče v celoti nadomestiti s planom, torej z ex ante regulacijo gospodarskega, a ne le gospodarskega življenja, kar je bila preokupacija tudi naše povojne družbe in države. Prav tako nimajo prav tisti, ki planiranje povezujejo zgolj s socializmom, so namreč področja, ki jih je treba — na tržnih informacijah seveda — plansko uravnavati in to ne glede na družbenoekonomsko oziroma politično ureitev. To zavzemanje — zdaj za eno, zdaj za drugo — je za nas značilen "fundamentalizem", je izraz tiste nagnjenosti za skrajnosti, ki nas ločuje od tradicionalnih družb in "starih" držav. Naš program "izhoda iz krize", ki ga omenjaš, bi moral biti prav program "normalizacije", priznanje evolucije kot univerzalnega naravnega zakona, odpoved subjektivizmu v presojanju gospodarskih in družbenih razmerij. Vse drugo je revolucionarni voluntarizem, je stalno "jurišanje na nebo", ki mu sledi trdo pristajanje na pisti življenjske resničnosti. V zad-

njih letih nam je dodobra uspelo kompromitirati planiranje, kmalu pa bomo, boš videl, "razočarani" tudi nad integralnim trgom — in tako, še dolgo, brez konca in kraja.

Naj ti še povem, da je bilo to štiriletno delo za mene najboljši študij (makroekonomije, spoznal sem, kako deluje narodno gospodarstvo. Ta "šola" bi po moje morala biti obvezna za vse, ki želijo biti v politiki. Od sodelavcev (Samarja, Markičeve, Pregla, Briškega, Kidriča, Prešernove, Zeilhoferja in drugih) sem se res veliko naučil, postali pa smo tudi zgledni delovni tovariši.

Leta 1986, pri tisti predaji delegatske štafete, ki je bila verjetno zadnja, si postal svetovalec Predsedstva SRS za družbenoekonomska vprašanja. Postal si siva eminenca tovariša Franceta Popita, človeka, ki je obvladoval slovensko politično sceno v sedemdesetih letih. Proti koncu svojega zadnjega mandata je napravil nekaj potez (verjetno ne brez tvojega "svetovanja"), ki so jih ljudje odobraval in v pokoj je odšel skoraj kot kak ljudski tribun. Potem ko se je nedavno s svojim pismom spet pojavil v političnem zenitu, kot meteor dogorevaločega tipa socializma, je pri večini ugasnil tudi njegov ugled. Je tako "via facti" zgorelo tudi tisto, kar sta skupaj snovala?

Na to vprašanje najraje ne bi odgovoril. Pa ne zato, ker bi "zgorelo, kar sva skupaj snovala", kajti storjenemu ni mogoče ne kaj dodati, ne kaj odvzeti. Nekaj drugega imam v mislih. Najprej to, da ljudje Popitovega kova doživljajo sedanjo "socialnodemokratsko revolucijo" kot veliko razočaranje. Pa ne le zato, ker bi menili, da je vsé, v kar so verovali, kar so delali, čisto zlato; vedo, da je bilo marsikaj zmotnega, ampak zato, ker čutijo, da smo kot družba spet enkrat soočeni z "revolucionarnim radikalizmom", drugače usmerjenim, kot je bil njihov, pa vendar radikalizmom, ki bo pometel ne le s preživetim, ampak lahko tudi s tistim, kar bi morali ohraniti. Popitovo "pismo", ki ga v celoti vzeto ne sprejemam, ima vendarle tudi racionalno jedro, ki je v poplavi ne njegovih besed v pismu prikrito, namreč v vprašanju, kaj pa je bistvo "novega socializma", ki se obeta. Prepričan sem, če bi Popit vprašanje zastavil tako, bi tudi razprava stekla drugače, v pravo smer. On in njegova generacija nima le pravice braniti "svoje" revolucije in "skupne" osvobodilne vojne — zgodovine torej — pred novimi "(kontra)revolucionarji", ampak tudi povedati svoje nestrinjanje z delom svojih sinov. Ne vem, ali sem to najbolje izrazil, hotel sem le reči, da sem za "destalinizacijo" odnosov med "sinovi in očeti revolucionarji". Če sem še konkretnjši: Prosenčev uvod ter diskusije npr. Kocjančiča, Kučana in Medena, ne pa Majeriča in Debenjaka na seji CK ZKS, ki je obravnavala "Popitovo pismo", so bili na liniji kulturnega dialoga, a ne na račun gnilega kompromisa, ki mora postati vsebina nove slovenske političnosti.

In drugo, omenjaš sedemdeseta leta. O njih se veliko govori in piše, pogosto enostransko. V času mojega dela v Popitovi bližini sem dokončno spoznal, da on ni edini "krivec" za "svinčena" sedemdeseta leta, da je "krivec" več, med njimi tudi nekaj današnjih konjunkturnih demokratov. In to je tisto, kar mi pri tem brskanju po bližnji preteklosti preseda. Po stari slovenski navadi si

nekateri spet želijo "črnega Petra", da bi ga imeli za krivca svoje stalinistične preteklosti. Popit mora biti odgovoren za tisto, kar more biti, a nikakor ne za tisto, česar ni kriv. Sem torej za realno oceno časa in vloge vodilnih osebnosti v njem, ne pa za nove verbalne ali celo sodne politične procese, še manj revanšizem.

In na koncu: Popit je bil in ostal Slovenec, ki je Jugoslavijo (in še marsikaj drugega) razumel po Cankarjevo. To pa ne velja za druge slovenske "razredno" razmišljujoče velmože, tako iz preteklosti kot sedanjosti. Pa še to: Popit ostaja sebi zvest; ni nepredvidljiv in zaupanja nevreden konvertit, ki jih je poln naš prenovitveni čas. To kaže upoštevati!

V času, ko si odhajal na Predsedstvo SR Slovenije, se je govorilo, da si imel še dve drugi možnosti: postati predsednik komiteja za planiranje ali pa glavni urednik RTV Ljubljana. Kako to, da si se odločil za manj vidno in bolj intelektualno funkcijo? Je to v zvezi s tvojim študijem; tisti, katere si nekoč učil računati, smo medtem zvedeli, da si postal magister ekonomskih ved in da verjetno pripravljáš tudi doktorsko tezo?

Najprej o tem, kar se je in kar se bo tudi prihodnje kebrovo (beri: volilno) leto govorilo. Samozvani kadroviki pač poskrbijo, da se v "naprej" ve, kaj in kje bo kdo. Velja pa tudi tu, da kjer je dim, je tudi vsaj nekaj ognja. Ko človek postane "javno dobro", mora pač računati s tem, da bo pogosto na jeziku sodržavljanov in jaz sem že dlje časa. Verjemi mi, da me to ne razveseljuje, da mi je to v breme, jemljem pa to kot dejstvo, na katero ne morem vplivati. Žal je tako.

Drugo pa bo držalo, da sem nagnjen k študiju, vendar sê ta študij ne bo končal, kot misliš. Zabredel sem v močvirje javnega delovanja, ki me dobesedno požira, morda tudi zato, ker tudi to, kot vsako dosedanje delo, jemljem nadvse resno, reciva profesionalno.

A spet moram reči, da mi ni žal, da sem (smo) se tedaj tako "odločili". Tudi to moje službovanje je bilo čudovita razgledna točka. Marsičesa ne bi nikdar videl (in seveda razumel), če se ne bi nanjo povzpел. Bilo je to tudi mesto, kjer sem lahko več študiral kot prej in kasneje. In še nekaj je treba reči: čeprav moja pot sestavlja naključnosti, pa se v celoti kaže kot nekaj logičnega, programirana vadnica za to, kar zdaj počnem. Če bi v tem času preživel še kako leto v tujini, bi v to morda začel tudi sam verjeti. Resnica pa žal ali na srečo ostaja: moja življenjsko pot je določalo povpraševanje, jaz sem bil vedno le po "ceni, kakovosti in roku dobave" dosegljivo blago za vsakokratnega kupca — res pa je tudi, da so bili le-ti s svojo "kupovino" povečini zadovoljni.

Naposled sva prišla do tvojega sedanjega položaja, do podpredsednika SZDL Slovenije. Tudi tvoja politična drža je postala bolj "frontna": zdaj si sam ljudski tribun, ki se ves čas pojavlja v javnosti. So tvoji številni govori v zadnjem času del službenih obveznosti ali že neke vrste predvolilni nastopi? Drugače rečeno: kakšna bo vloga SZDL v prihodnje?

Pravzaprav je to moja prva čisto "politična" funkcija, čeprav imam tudi v SZDL področje ekonomije, torej ohranjam zvezo s svojim poklicem. Vendar zdaj je čas politizacije, vse postaja ena sama politika, pa seveda

tudi moje delovanje. Vloga SZDL v sistemu in moje podpredsedniško mesto me "obvezujeta" govorov. Toda tudi v tem hočem biti "zmeren", a obenem tudi to počnem resno — vsak moj govor ima glavo in rep — ne opletam z "večnimi" resnicami.

Ker sem v zadnjem času že "razburjal" z javno predstavljenimi pogledi na SZDL in sem jo, mislim, da prvi prekrstil v Socialistično zvezo Slovenije, pa zato, ker bom jutri, 30. 10. 1989, na seji Predsedstva RK SZDL Slovenije v razpravi o našem prihodnjem programu spet "agitiral" za svoje razumevanje nove vloge SZS v prihodnje, naj ob tej priložnosti bistveno ponovim.

Trg in politični pluralizem sta konca iste police, se torej medsebojno pogojujeta. Do trga in tudi do strankarskega pluralizma sem kritičen, a ju sprejemam, ker česa "boljšega" človeštvo ne pozna. Še več lahko rečem: obojega me je na neki način strah, ker bosta pri nas zaživela in živela na balkanski način, a tudi to je nekaj, s čimer se moramo sprijazniti.

Če je tako, in kaže da je, potem sem za to, da SZS (čim prej, tem bolje!) postane moderna socialistična stranka in še več kot stranka. Naj pojasnim to misel. Za mene socialistična misel ni mrlič, razumem jo kot še vedno aktualno utelešenje evropskega humanizma, kot idejo in ideologijo, ki družbi v sebi tako zahteva po ekonomski učinkovitosti kot socialni pravičnosti. Če sem spet oseben: moderna evropska socialistična misel najbolj ustreza mojemu razumevanju pomena in vloge človeka, družbe in narave.

Ko sem zapisal, da mora biti tudi več kot stranka, pa sem imel v mislih to, da mora SZS imeti individualno in kolektivno članstvo, v njej mora biti tudi mesto za gibanje in zveze, ki si ne prizadevajo postati "stranka" — torej organizirani prostor za integracijo in delovanje vseslovenskih levih sil (če levo in desno v politiki še sploh kaj pomeni). Torej naša SZS je socialno in nacionalno opredeljena. To njeno genezo in evropske ambicije izraža tudi naša izkaznica, sam pa se zavzemam tudi za to, da bi slovenski nagelj postal naš "strankarski" simbol. Upam, da so naše (moje) ambicije glede SZS po povedanem jasne.

V tem "šolskem" letu se nam obetata še vsaj dve kapitalni preizkušnji: januarski kongres ZKJ in spomladanske volitve. Katera bo težja?

Ne vem, ali je ti dve vprašanji mogoče deliti po navadno razumljeni "teži", gre za dve dokaj različni dogajanji, res pa je tudi, da ne gre za povsem "nepovezani količini", posebno še, če nanju gledamo zgodovinsko.

Kar zadeva kongres ZKJ, upam, da bo to pogreb leninistične avantgardne komunistične partije. Drugače skoraj biti ne more, čeprav obstaja tudi možnost, da se bo preteklost skušala z večinsko voljo podaljšati v prihodnost — toda to bistva ne bo spremenilo, le agonija v državi se bo nadaljevala, mednarodna nasprotja ostrila, rešitev krize pa oddaljevala. Zato je rešitev vseh naših sedanjih težav, pa tudi socialistične in jugoslovanske ideje, v modernem integralnem tržnem gospodarstvu in v političnem — strankarskem — pluralizmu.

Kar zadeva volitve, bi rekel naslednje. Najprej to, da bodo pokazale vso zdajšnjo jugopestrost; predčasne v

Srbiji npr. bodo potrdile "enotnost politike in naroda", vero v "socialistično prihodnost", zaupanje v "enotno ZK Srbije" itd., slovenske volitve, če bomo pametni, pa bodo pokazale naravno mavrično pestrost slovenskega političnega prostora in s tem oblikovanje novega slovenskega parlamenta, ki bo hkrati v kontinuiteti in diskontinuiteti s preteklostjo. In dalje: pomladne volitve v Sloveniji bodo bistveni korak iz "liberalnosti" v demokracijo, utrdile bodo slovensko državnost, naredile nas bodo kompatibilne z razvito Evropo.

Bo pa to "šolsko leto" pestro, polno strasti, poskusov, da bi se zaustavilo kolo zgodovine. Morda se celo bo, a le za kratek čas, potem bo sla po svobodi, demokraciji, naglem spreminjanju razmer postala neustavljiva deroča reka, prihodnost pa negotova. Prav zato mora slovenska politika ohraniti živce, ostati profesionalna, predvsem pa modra. Zagotoviti zvezni — torej nenasilni — prehod v novo kvaliteto je njeno zgodovinsko poslanstvo. Verjamem, da bomo kot narod v tem uspeli.

Pavliha ti je v svoji vladi namenil mesto finančnega ministra. Iz "dobro obveščenih virov" pa se tudi zares sliši, da si v ožjem izboru kandidatov za novega predsednika izvršnega sveta SRS, ki naj bi postal prava slovenska vlada. Kakšen bi bil program te vlade, če bi bil res njen prvi minister? Vprašamo lahko seveda tudi bolj posredno, a preveč šolsko: kateri so glavni slovenski problemi na gospodarskem, političnem in kulturnem področju?

Pavlihi želim vse najboljše, tudi v finančnem smislu. Od kod ideja, da naj bi jaz v "Bajtovi vladi" prevzel finančno ministrstvo, pa res ne vem — tudi v tem je najbrž nekaj šale.

Kar zadeva tisto, "kar se sliši", pa ne mislim komentirati — iz te moke ne bo kruha.

In nazadnje: ne vidim problema v bolj ali manj "šolsko" zastavljenem vprašanju — da te potolažim — problem je v "nakopičenih problemih", katerih ne rešitev, ampak le nujno saniranje terja vsaj "dva mandata". Temeljno bi moralo biti spoznanje, da so naše ekonomske težave kvantitativne in kvalitativne narave, da je odnos med našo produkcijo in potrošnjo dejansko kvadratura kroga, da je naša nadgradnja na sedanji "evropski ravni", materialna podstat pa na nivoju izpred 20 in več let.

In rešitev? Naglih rešitev ni. Čudežev ni pričakovati. Edina pot je vztrajno nadaljevanje postopnega prestrukturiranja gospodarstva, družbenih dejavnosti in uprave, in to po kriterijih razvitega sveta na evolutivni način ob polni pragmatičnosti, to je smer, po kateri stopa Slovenija že nekaj zadnjih let.

Da so naši problemi mnogoteri in globlji, kot smo pripravljeni priznati, pa zgovorno potrjuje "južnoameriška" inflacija, ki zna v kratkem potresti temelje te države in prav "temelji" te države so sporni — tudi to počasi odkrivamo.

Trinajsto vprašanje: Kaj pa, če bi se razmere v Jugoslaviji (pre)obrnile tako, da bi prevladal jugovzhodni koncept? Bi se mu uklonil, bi se vrnil v Žiri . . . ?

Ne vem, ali si po naključju ali zavestno razvrstil to vprašanje pod številko 13? ! Vprašanje pa je relevantno, tudi jugovzhodna varianta je lahko realnost, posebno še,

ker so mnogi jugopolitiki ujeti v Aleksandrov, Stalinov in še kakšen ris, iz katerega ne morejo in ne morejo. "Trde variante" vladanja v Jugoslaviji niso neznane, znano pa bi tudi moralo biti, da nobena do zdaj ni prinesla rešitve jugoproblemov, še več, odložila jih je v še zahtevnejši poznejši čas — vse do današnjih dni, ko mnogi zgroženi ugotavljajo, da v vseh sedemdesetih letih Jugoslaviji ni uspelo rešiti pravzaprav nobenega od svojih ključnih problemov. Toliko o rešitvenih možnostih "jugovzhodne" variante.

O drugem delu vprašanja pa naslednje. Politika je vedno bila — zlasti pri nas — visoko rizično opravilo. Zmaga "jugovzhodnega" koncepta je skrajnost, posledice tega pa je lahko predvideti, saj Vojvodina, Kosovo, pa tudi "ožja" Srbija in seveda Črna gora niso tako daleč, da ne bi videli, kaj se tam dogaja — kaj se dogaja z drugače mislečimi.

Prav pa je, da rečem, da moj "padec" (velja tudi za kogarkoli drugega, ki je angažiran "politik") ni nujno vezan na prihod tujih "pohodnikov", lahko "padem pod streli" domačih "(kontra)revolucionarjev". To bi bilo za mene in seveda mojo družino celo težje. V enem in drugem primeru pa za mene ne bi bilo več delovnega mesta. Čeprav imam tri poklice, bi moral, če bi imel srečo, delati v kakem četrtem. Ne izključujem tudi skrajnosti, a jih pustiva ob strani; da pa bi bilo po obvezni začetni "publiciteti", ki jo je bil (in kaže, da še bo) deležen vsak naš "sovražnik", kmalu povsem "pozabljen", da za javnost preprosto od tega časa ne bi več obstajal, to je menda tudi jasno. Vse to sprejemam, se sicer zoper to z zavzemanjem za drugačno politično kulturo borim, a realnosti tega časa in prostora so take, da zgoraj povedano ni izključeno.

In kam bi se vrnil v takem primeru? Končno k sv. Lenartu, če se bo le dalo, prav gotovo. Toda to, upam, da še ne bo kmalu. Zato naslednje: ker je jasno, da ne bi sprejel "nove vere", bi moral ponovno s trebuhom za kruhom. Kvizlingi bi storili vse, da bi mi kruh zagrenili. Ker pa vem, da v svoji fari še ni bil nihče prerok, tudi jaz ne, bi se "zdravi konvertiti" našli tudi med najinimi rojaki, moja pot v Žiri bi bila tako zaprta. No, če se pošalim, le-ti bi tudi tebi celo ta pogovor z menoj šteli za zlo. Taka je vsaj še zdaj politična kultura na hribovitem Balkanu. Morda so bili in so še idejni boji v tem okolju prav zaradi tega tako zagrizeni in celo krvavi. In ker se tega zavedam, sem tako zagret za dvig naše politične kulture, za resnično pluralnost, za pošten odnos do naše preteklosti in zavezan prihodnosti.

Prejšnje vprašanje lahko zastavim tudi manj teatralno. Nekaterim se zdi čudno, da kljub vsemu, kar si dosegel, pravzaprav še vedno živiš v Žireh. Tudi dogajanja v kraju verjetno še vedno spremljaš in na kulturnih prireditvah si reden gost . . . Kako ocenjuješ razmere na Žirovskem, na Škofjeloškem in na Gorenjskem, ko jih opazuješ z vseslovenskega vidika?

Dovolj, da rečem, Miha, da mi je (bil) kljub temu, da je "zasebno" intoniran, ta pogovor po svoje prijeten. Tempo, ki ga živim že dvajset let, mi ne dovoljuje, da bi razmišljal o svoji (naši) preteklosti. Vedno sem moral hiteti, čas je moj valpet. To pot sem prvič resneje premišljeval o "njih boljši polovici" in se dejansko zgrozil,

koliko je teh usedlin v meni. In zdaj k odgovoru.

Prav razumi, če rečem, da sem delavskega porekla, da sem delavec, človek, ki ne da kaj prida na akademške, družbene ali kake druge insignije. Jaz sem, jaz hočem ostati eden od mnogih, vezan sem na dom in domače, zato imam prijatelje le iz mladih let, v prostem času počnem to, kar me veseli, vezan sem na naravo, blizu so mi umetnosti. Za to sem še športnik, še hodim na kulturne prireditve, še berem, še se znam veseliti — to počnem ne le v Ljubljani, ki je zdaj moj drugi dom, ampak tudi v prvem domu.

Kar zadeva prihodnost ljudi na "koncu sveta", Škofjeloškem in Gorenjskem, pa sem optimist. To ljudstvo bo živelo, ponavljam znan klic, zakaj narava nas je trdo ustrojila, prilagodljivi smo, uporni — da ne rečem

trmasti. Bili so že hujši časi, kot so današnji, pa nočem biti patetičen, vendar je naš človek preživel. Večina naših rojakov je praktične narave, danes bi rekli, podjetniške, a mnogo jih je, ki so in še merijo prek tega v svet lepote, znanosti, politike. Čeprav morda porečeš, da so to kvalitete na "dolgi rok", pa ti moram reči, da veliko tega prepoznavam udejanjenega že v zdajšnjih prenovitvenih procesih, tako v Žireh, Škofji Loki in tudi celotni Gorenjski. Upam si celo reči, da je to, za kar se ta čas bijemo v Sloveniji (pa tudi mnogi v Jugoslaviji), po meri gorenjskega človeka — hočem reči, da Gorenjec sprejema, kot jaz pravim, konkurenčnost kot univerzalni družbeni princip. Zato nimamo le bogate preteklosti, imamo tudi prihodnost, tako, kot si jo bomo, kot vedno doslej, sami zaslužili.

DOMOZNANSTVO

Ivan Potočnik

Iz pripovedovanj

Na cvetno nedeljo (30. 3. 1969) sem bil zopet pr Kamško (FRANC KAVČIČ). Spraševal sem ga o gospodarski družbi na Dobračevi, o tej sicer precej sam vem, vendar sem bil takrat še mlad.

Družba je štela 12 članov: Poljanšek, moj oče, Matevž Strlič, Blažič, Koler (Jurij Kavčič) in ne vem še kateri. Za elektrarno so delali cementne cevi v Županovi štali, kar pomnim jaz. Voda je bila zajeta, kjer prideta veliki in mali Rakolk skupaj. Jez je bil pod Mlinarjem (Jakob Fortuna je imel okoli leta 1925 čolne, da so se vozili po jezu). Vrh Kolerjeve njive je bil *turn* (stolp, op. ur.) za izravnavanje vodnega pritiska (je še danes). Dinama, ki so jo montirali v mali prostorček, je imela 18 KS in je proizvajala istosmerni električni tok.

Elektrika je zasvetila avgusta ali septembra 1911. Za razsvetljavo se je prijavilo 11 gospodarstev. Za vas Dobračeva ve, da se pri Gantarju in Jerebcu niso. Za Hlipčerja ne ve točno. Šele 1913 so potegnili omrežje do Frica (do Stare vasi). Na električni pogon so imeli tudi stroje v mizarški delavnici. Različne: *obelmašine*, *frezo*, *žago itd.* Klina od freze, ki je bila preslabo pritrjena, je ubila mojstra Šinkovca in šla skozi zid. Stroje so kupili na Dunaju. Ker je čelo podjetje zašlo v težave in gotovo tudi zaradi vojske, so stroje prodali nazaj (ne vem točno) in se s tem rešili poloma. To pa je bilo mogoče le zaradi inflacije. Imeli so tudi mašino za opeko. Ta je delala malo naprej od sedanje žage. Najbrž so opeko tudi gori žgali. Potem so kmalu napravili tudi *gavter žago*. Ta je bila nasproti mežnije, kjer še danes stoji baraka. Gavter je bil menda dober, lokomobila (parni stroj) pa slaba. Prav tako je bil žagar soliden delavec, mašinist pa pijanček.

Z gavtrom so ga najbolj polomili in so prav kmalu prenehali in tudi vse nekam proč spravili. Le baraka je ostala in hiša za uslužbence (sedaj Zaklerjeva). Hkrati je "Tine" (Poljanšek) že snoval tudi avtomobilsko družbo. V tej so bili samo štirje: Tine, Anton Primožič, trgovci Žiri, moj oče in Jelovčan v Gorenji vasi. Prvi avto so šli iskat vsi na Dunaj o veliki noči 1913. Bili so ravno za praznike na Dunaju. Pripeljali so ga 25. 3. zvečer. Pri nas smo molili roženkranc (vem, da sem bil v kotu na pečici), ko nekaj čudno zabučil na cesti. Takoj prenehamo z molitvijo in vsi k "Županu" na cesto, kjer se je "pošast" ustavila. Luči so daleč svetile (karbidne), avto pa se je stresal in rohnal. Zbrala se je okrog njega cela

vas in še od dlje, kdor je dohitel. Pripovedovali so, kako so vozili. Čez nekaj časa je odpeljal še naprej v Žiri. Garažo pa je imel pozneje v klonici Tomincove hiše, za takrat pa ne vem — vsaj videli smo nekaj prej že en avto, mali osebni, ko se je pripeljal neki inženir zaradi gospodarske družbe. Ko smo stali otroci okrog njega, je dal voznik plin in je pokalo kot sedaj mitraljez. Ali smo jo pobrisali v varno razdaljo!

Novi avtomobil (Saurer) je bil poltovornjak. Spredaj je imel kabino za ljudi, zadaj pa je bil odprt. Pozneje, ravno pred začetkom vojske, 6. 7. 1914, so pripeljali še en voz, sedaj avtobus za 14 oseb, ki naj bi bil za vožnjo pošte. Mislim, da je ta vozil tudi med vojsko, medtem ko je bil prvi mobiliziran in je z njim Poljanšek vsa vojna leta vozil na fronto, po vojski pa ga pripeljal nazaj. Avto družba je tudi slabo uspevala. Vzroki: vojska in slabi šoferji, ki so bili po vrsti pijanci ali vsaj neredni. Vedno je kak avto ostal kje na cesti. Le s težavo so tudi dobili po vojski komisijo za vožnjo pošte. Spominjam se, da je pravil oče, da je o priliki komisijskega ogleda prišla pred komisijo v Loki neka ženska in rekla: "Lepo vas prosim, gospodje, prepovejte avtomobilu voziti; tako se trese hiša, ko pelje mimo, da se bojim, da se bo podrla."

Pozneje je podjetje po še nekaterih vmesnih spremembah odkupil Jakob Poljanšek, ki je bil izkušen šofer in dovolj sposoben, da je naredil red in je postala vožnja redna. Za značilnost tedanjega prometa naj omenim slučaj, ki sem mu bil priča nekaj tednov prej, preden sem šel k vojakom. Šofer je bil en-gotov "Polik". Neko nedeljo zvečer mu je zmanjkalo karbida, trgovine pa vse zaprte. Vozil je v popolni temi brez vsake luči, in to hitreje kot navadno, češ prej ko bova doma, manj verjetnosti bo, da naju dobe žandarji. Vozila pa se je samo ena potnica nekje od sredi poti. Res sva prišla brez nezgode domov. Enkrat, najbrž je bilo nekje v Ljubljani, pa se jih je toliko vozilo, da jih je bilo v majhni kabini čez 10, štirje na motorju in štirje na strehi.

Gospodarska družba je napravila tudi mlatilnico s čistilnikom s pogonom na parni stroj. Spominjam se, da so začeli pri Županu na štali. Ko je začel parni stroj delovati, so devali po vrsti klobuke na izpušnik in jih je metalo do stropa. Mlatilnica je delovala še med drugo svetovno vojsko. Električna je svetila le zvečer do 11. ure, če se prav spominjam. Čez dan je delovala le kratke ure, da se je narezala rezanica. Razširili so potem omre-

žje do konca Žirov. Kupili so tudi mlin od Nagličevega Matevža in postavili majhno turbino za pomoč omrežju. Večkrat je luč zelo pomežikovala, ker je postala preobremenjena, posebno če je bilo bolj sušno.

Električna družba. Leta 1919 so v Žireh osnovali odbor za zgraditev elektrike. Člani so bili župnik Logar, Anton Kopač (Tinč), Anton Anzel, Lenger, Peternel (Kovač) idr. — vseh sedem do osem. Kupili so prostor in vodno omrežje v Skoblju (nižje Sopota). Začeli so že nekaj malega z delom. Iz političnega nasprotovanja se je tej družbi v kontrolno snovala druga družba: Ivan Kavčič (Petron), Špicar in Primožič. So šli na Fužine neko nedeljo k Gladku in glihali za odkup sveta za elektriko. Sami niso kaj uspeli, potem se je pridružil Poljanšek in mogoče že tudi kateri od bodočih članov. So kupili in zglihali z ing. Lavrenčičem leta 1923 za 70.000 din, da zgradi elektriko.

Začela pa se je denarna kriza in Lavrenčič je odstopil od pogodbe, ker je videl, da ne bo zmogel. Potem so začeli sami delati v svoji režiji. Družba, ki se je pri tem osnovala, je imela članov.

Za izvršitev je postala prešibka in so pritegnili še 17 porokov za najetje 2000000 din posojila. Jeseni 1924 je začela elektrika obratovati. Nadalje sledi vsa tragedija tega podjetja, kot imam že precej napisano spredaj. **Mlekarna v Žireh** je obratovala okrog 1900. Če dobim kje še točnejše podatke, tedaj napišem. Bila je to zadruga s konzumom. Last zadruga je bila hiša ob Rupčerjevi, ki jo je pozneje tudi kupil in v kateri je sedaj trgovina in mesnica. Okoli leta 1903 ali 1904 se je ustanovila mlekarna na Dobračevi. Ne vem, ali so stavbo postavili sami, da jo je pozneje kupil Župan, bolj verjetno je bila Županova, kot je sedaj. Spominjam se še, kako je bila opremljena. V veži se je neslo mleko po stopnicah v zbiralno posodo pod stropom. Od tod je šla cev skozi steno na posnemalnik v sobo.

Gnetilnik je bil v mali sobi ob poti. Vsakdo, ki je prinesel mleko, je gonil posnemalnik. Kdaj je mlekarna prenehala? Kamšk ve samo to, da je 1906, ko je šel k vojakom, še obratovala, ko je prišel 1909 domov, pa ne več.

Mleko se je še pred mlekarsko zadrugo v Žireh predelovalo v maslo po domačijah s pomočjo kisanja v latvicah in pinjenja v čebričastih pinjah s tolkači. Odkupovali so ga pri Tomincu na Dobračevi št. 3 (Urban in Neža Jež). Po hišah ga je pobiral Janez Kržišnik (Vrbančkov) ali po domače Sluga, ki so mu takrat rekli Maslar. Tominka je bila njegova teta. Nosil ga je v breni, kakršno rabijo vinogradniki za grozdje. Ko se je ustanovila žirovska mlekarna, so iz Dobračeve vozili mleko v Žiri, in sicer vsak posestnik po en teden. Ko je tudi na Dobračevi, ne vem zakaj, mlekarna prenehala, so spet delali maslo in na razne načine prodajali, mogoče še kaj Tomincu. Ko pa je stekla nova cesta čez Rovte — začeli so jo delati 1912 in končali 1913 — je maslo začel odkupovati Brnk iz Rovt in ga vozil v Logatec za Trst. Zbiralnica je bila pri Tinčnu.

Ob tej priliki mi je tudi povedal, kako se je šlo z vozom v Rovte: pri Frjlcu za bregom ob vodi. Tu je bilo ob vsakem dežju kaj vode na poti. Pri hoji je bilo treba skakati s skale na skalo. Zato se je prijelo tega

prehoda ime Babi tek. Tam, kjer je zdaj ovinek na koncu travnika, se je še okrog 1900 vozilo čez vodo, bila je le brv, ki je šla malo poševno in se je tu reklo Pri dolgi brvi. Tu so potem zgradili lesen most tudi za prevoz. Naprej do Gantarja je bila pot po travniku, ki je bila ob vsaki manjši povodnji neprehodna. Kjer pride sedaj cesta naprej do brega, tam je šla pot spet malo v breg, naprej še bolj in prišla v ravnino pri Lukatu. Od tod zopet v breg mimo Škrbota in potem po Jurečevem travniku do Podklanca in naprej, kjer je zavila nazaj v breg na Izgorje, v Sopovtu pa je prišla nazaj v grapo in potem šla približno ob vodi proti Rovtam. Tudi v Sovri takrat še ni bilo mostov.

Še o pevskem društvu na Dobračevi in začetku društev v Žireh. Spomladi 1900 je umrl Kamšk v Novi vasi, ki je bil precej pomemben mož. Na pogreb so prišli sokoli iz Idrije. V Žireh so vzbudili precej zanimanja in so najbrž dali povod za začetek kulturnega delovanja. Ustanovil se je nekak krožek, ki je začel prirejati igre — enodejanske v zvezi z vesellicami po gostilnah. Bili so: Kržišnik (Maslar) z ženo, Čelešnik, Poljanšek Jakob, Krošna (Erznožnik), Veronika Bahačeva in še kdo. Tudi v Žireh je bila taka skupina.

Ustanovili so pevsko društvo. Ustanovitelj je bil Janez Jež (Tomincov), čeprav ni imel posluha. Imel pa je denar, da je ustanovitev financiral. Vodja je bil dacar Kvas, ki je začel poučevati s svojim harmonijem in ga je potem društvu prodal. Po nekaj letih ga je nasledil Trpinov Maks, ki je bil dve leti v orglarski šoli.

Pevci so bili: Kamšk in brat Cene, med mlajšimi, Mlinarjev Matevž iz Rakolka, Juri Kavčič (Koler), Ivan Erznožnik (Krošl), Jože Mrovlje (Ašernkov) in brat Tomaž, Kokelj Jakob, Bartelov Luka (iz Koprivnika, kovač na Selu — tenor), neki Ivanc s Tolminskega, itd. Vseh moških glasov je bilo 15 do 16. Ker so tenorji odšli, so zbor kmalu preuredili v mešanega.

Ženske so pele: Štrikarjeva Francka, Krošleva Anca, Trčkova Johana, Trpinova Franca, Lomarca, Tinčnovi Johana in Franca. Nastopali so v cerkvi, na prireditvah, ob raznih porokah, godovanjih itd. Gostovali so večkrat tudi v Ledinah ali tudi iz Ledin (tudi zbor) tukaj.

Velikokrat tudi v Idriji, kjer so skupaj nastopali pod vodstvom skladatelja Prelovca. Vaje so imeli najprej pri Fricovem Anžetu v zgornji sobi, potem pri Županu. Od tod so šli h Krošlu, potem k Trpinu.

Društvo je prenehalo, kot se zdi v letih, ko sta začeli delovati Sokolsko društvo, ki je že zavzelo kulturno-bojni program, in Prosvetno društvo. Ko je prišel 1909 Kamšk od vojakov, je bilo še nekaj nastopov, potem pa se je nehalo.

* * *

Danes (20. 4. 1969) sem govoril še s FRANČIŠKO ISTENIČ, ki je bila rojena na Dobračevi št. 14, v hiši, ki jo bodo letos podrli — pri Trpinu. Bila je tudi od četka pri zboru. Povedala mi je še naslednje zanimivosti: Zbor je bil ustanovljen pozimi v začetku leta 1902 in se je imenoval Pevsko društvo Dobračeva. Društvo je imelo štampiljko, ki je bila te oblike (narisana). Vendar,

kot ona ve, društvo ni bilo registrirano, ker takrat ni bilo take natančnosti v teh zadevah.

Do ustanovitve je prišlo takole: Kako leto prej je novi žirovski kaplan Lavrič ustanovil v Žireh pevski zbor, eden glavnih pevcev je bil harmonikar "Grohče". Za veliki petek so peli v cerkvi postne pesmi. To je bilo ljudem zelo všeč in ker je bilo med vasmi Žiri-Dobračeva že staro rivalstvo (meja most čez Soro), so tukaj začeli fantje takoj razpravljati, kako bi tudi sami kaj naredili. Petja je bilo tudi prej dosti, posebno ob sobotnih večerih na cesti in v adventu, itd. Toda bilo je neorganizirano in pele so se le stare narodne pesmi. V Žireh je bil dacar Kvas, doma iz Novega mesta. Ta je bil muzikaličen in je imel svoj harmonij (Lenarčič) — še danes je na koru dobračevske cerkve. Tega so naprosili, da bi jih učil; za vsako novo stvar navdušen je bil tudi posestnik in trgovec Janez Jež, ki je bil bogat in radodaren.

Zato so ga tukaj pritegnili k ustanoviteljem, da jim je pomagal s potrebnim denarjem. Ni pa imel posluha. Kvas ga je sicer preizkušal, pa ni šlo. Nekaj starejši je bil tudi Urhovcov Tinčč (Primožič). Ta je hodil po hišah in nabiral člane. Sam je godel na bas (pomardon, gotovo že pri godbi, ki je bila tudi nekaj časa v Žireh). Posluha pa tudi ni imel prav veliko. Prvi predsednik je bil Jurij Kavčič in tudi do konca. Ne ujema pa se njegovo pripovedovanje z začetkom in koncem, kot povesta Istenič in Kavčič Franc. Člani — pevci so bili tisti, kot jih je povedal Franc Kavčič. Isteničeva pa ima fotografijo ob ustanovitvi (ima jo tudi Rupe Gantar), pa mi jih je imenovala še nekaj: Nace Jež (šel kmalu v Ameriko), malo pozneje Žunar (Govekar) iz Nove vasi, Aleksander Mlakar. Kvas je šel že 1903 na drugo službeno mesto in je društvu prodal svoj harmonij za 130 gld. V orglarsko je šlo dve leti. Ta čas je bil harmonij pri Trpinu in se je tudi Frančiška naučila malo orgljanja, da je za kak primer spremljala petje. Npr. ko se je oženil Kafur iz Sela, so mu peli na Dobračevi v cerkvi. Bila je malo okregana od župnika, ker ni poprej prijavila — bilo je kar na hitro organizirano. Vaje so imeli sprva pri Fricu v novi hiši. Potem so se preselili h Krošlu in ko je prevzel Trpinov Maks, so jih imeli pri njem. Prav rednih vaj niso veliko imeli, ampak bolj po potrebi. Prvo svojo veselico so priredili pri Katri (Kavčič).

Potem pa so nastopali na prireditvah drugih, npr. pri Sokolu, ki tedaj še ni bil strankarsko opredeljen. Pri veselicah dobračevskega gasilskega društva, ki je bilo tudi to leto ustanovljeno, in tudi izven kraja, kot sta že omenila Kavčičeva. Isteničeva se posebno spominja, da so bili enkrat v Idriji pri procesiji na dan sv. Ahaca, ko so imeli zelo slovesne prireditve. Bili pa so tudi za kako ohcet ali ob raznih prilikah. Nekoč, se spominjam, so šle v nedeljo popoldne od "nauka" (popoldansko opravilo v cerkvi). Pa so jih povabili fantje k Bahaču v gostilno, da je bil cel zbor. Ko so peli, so jim ljudje nanosili na mizo toliko vina, da ga niso mogli popiti in so ga fantje spravili za pozneje.

Pevovodja in brat Maks je dobil službo organista v Polhovem Gradcu 1906. Tedaj je zbor začel hirati. Vendar je Maks prišel še večkrat domov in so vselej imeli vaje.

Isteničeva pravi, da so zadnjič skupaj peli leta 1910, v nedeljo po sv. Martinu, ko je bila blagoslovljena nova cerkev v Žireh, in še o božiču.

Še nekaj njenih spominov: Enkrat so prišli tudi gasilci iz Škofje Loke, prireditev je bila pri Kamšku na vrtu, enkrat pa v kozolcu. Pevsko društvo v Žireh se ni vzdržalo naprej, ni bilo glasov. Imeli pa so v Žireh čitalnico.

Njen oče je bil organist v Žireh. Ko je prišel v Žiri učitelj Božič, je bil oče ob službo, ker je orglanje prevzel Božič. Oče je hodil potem nekaj let orglat v Oselnico, potem pa je dobil službo pri sv. Antonu (Gorenja vas). — Pripoveduje tudi, kako so še v prejšnjem desetletju (približno od 1890 do 1900) nosili Marijo. Običaj je prišel na Dobračevo iz Idrije, kjer so to vršili že prej. Prinesla ga je sem Modrjanova Marjeta, ki se je v Idrijo poročila. Na adventne večere pred božičem so nosili Marijin kip vsak večer v drugo hišo v vasi. Imeli so tako malo procesijo in v sprevodu peli Marijine pesmi. Ko so prišli do hiše, so potrkali na vrata. Znotraj so bili tudi pevci, ki so zapeli "Kdo trka še"? Zunaj so zopet s petjem odgovorili: "Dvoje ubogih sirot". Potem "Kaj bi rada?" — "Pri vas čez noč bi bla". "Koliko plačata?" — "Denarja nimava". — "Se spravita". — "Oh, naj ostaneva". — "Ne, ne. Nocoj prostora ni. Beraških nočemo ljudi". Nato vrata odpro. Med sprevedom so peli tudi litanije, v hiši pa so molili rožni venec.

Kip Marije je bil spravljen pri nas, pri teti Micki, ki je imela "cimer" zgoraj. Kip je še pri nas. Še od božiča do svečnice (40 dni) so prišli sem vsako nedeljo in praznik in molili rožni venec in peli.

Pesem, ki jo je ob ustanovitvi društva zložil Valentin Poljanšek, star tedaj 20 let:

Kako Dobračeva zdaj napreduje,
društvo se za društvom snuje.
Še pevski zbor so ustanovili,
da v pesmih krasnih bodo se glasili.

Tine Urhov okoli hoditi je pričel,
voditi pevce skupaj je začel.
V gostilni pri Županu se dogovore,
da pevski zbor ustanove.

Dacarja Kvasa so naprosili,
da pri njem bi petja se učili.
Dacar blagodušen narodnjak,
storil rad je ta korak.

Zbrali so se pevci cele vasi,
da bi poskusili svoje glasove.
Peli so mnogo večerov, noči,
nekateri tenor in drugi basove.

Kdo pel tenor bo in kdo bas,
razložil jih je pevovodja Kvas.
Mnogo jih je truda in potrpljenja stalo,
predno učenje je sad pokazalo.

Mnogo se je trudil pevovodja Kvas,
da uredil vsak posamezen je glas.
Čast in priznanje vsem gre,
da tako vztrajno so vadili še.

Fantom so se tudi dekleta pridružile,
so mešani zbor s tem ustanovile.
Učenke pridne vse so bile,
peti so se kmalu naučile.

Ko so pri "Katri" prvič na odru nastopili,
vsestransko so čast in priznanje dobili,
občinstvo jih ni moglo prehvaliti,
se krasnemu petju dovolj načuditi.

In ko so videli, da trud njihov ni zaman,
učili so se potem še dan na dan.
Težkih skladb so se naučili
in vse ure so dobro izvršili.

Tudi v cerkvi so lepo zapeli,
in mnogo s tem ljudi vneli.
Za petje rajsko milo,
svojo mlado silo.

Ti mili naš novi pevski zbor,
le dvigaj se, rasti, napreduj.
Bog živi Vas pevski ves odbor,
a pevcev vsak le vedno napreduj.

Lepo petje povzdiguje
človeka nad druge vse stvari.
Blaži srce mu, um dviguje,
nevarne mu umori strasti.

Petje dviga nam duha,
nam blaži srce,
buši nove moči, da
vse žitje okreпча.

Srce se njemu v radosti topi,
kadar zbor pevcev krasno se oglasi.
Bodi starec ali mlad,
vsak posluša petje rad.

Nevednež pa bi moral biti,
kdor smelo hotel bi trditi,
da je petje nepotrebna stvar
in da je kmetu le na kvar.

Pevce je navdušen vsak,
blagi narodni junak.
Kako naj se lepo glasi?
komur srce blago ni?

— In kako navdušeni za svoje društvo vsi so pevci bili,
harmonijo že svojo so kupili,
veselico že eno priredili,
o da bi le vedno vsi navdušeni ostali.

Ko krepke čujem moške te glasove,
zdi se mi, kot bi slišal starogrške polbogove.
In ko čujem glasove ženske bojno mile,
pri srcu mi je, kot da pojo slovanske vile.

Kako napredni smo naenkrat Dobračevci postali,
še pevsko društvo smo si osnovali,
za predsednika Jurija izvolili,
o, da bi le vedno bolj in bolj napredni bili.

Tudi za to so se brigati začeli,
da zdaj bi pevovodjo svojega imeli.
Trpinov Maks se orglati učiti je začel,
on bo pevovodja mlad in čil, vesel.

Vožnja pošte — iz razgovora pri Katri (KAMŠK, VIKTOR, PETELIN): Najprej je vozil pošto z enim konjem neki Ažbe, Tonhov iz Tabra. Bartelčkov (hiša pri Baħaču) je poročil poštno ekspeditorico, ki je bila Nemka, in začel sam voziti, tudi z enim konjem. In to je bilo pri Breženčanu. Uro je imel za ob 10. od doma in ob 2. popoldne iz Gorenje vasi nazaj. Pa je precej rad pil in

dostikrat se kje zadržal za pol ure ali tudi več. Potem je začel z dvema konjema in je vozil Šlosar iz Zabrežnika. En nov konj je grizel. Ta ga je že dobro ukrotil. Enkrat pa zopet šavsne po njem in ga Šlosar zagradi za jezik, konj pa ga odgrizne. Gospodar je zahteval, da mora sedaj konja odslužiti. Šlosar pa je konja hranil s samo župo, ki mu jo je vlival notri. Nekaj žita so mu v ta namen ljudje darovali. Po nekaj mesecih se je konju jezik zacelil in konj poredil, da ga je gospodar nazaj kupil za več, kot ga je prej cenil. Po vojski ali mogoče že prej je Nace vozil pošto v Loko, pravi Kamšk.

BLAŽONTAR, r. 1882: Ko je začel voziti Bartelčkov, ki je poročil ekspeditorico, je bila pošta pri "Breženčanu". Tu je bila gostilna, trgovina, pošta in mesarija. Potem je kupil na "Pošti", on ve točno, da je takrat vozil v Loko. Med potjo je trikrat krmil: pri Anžku, potem najbrž v Poljanah in pri Cvelfarju. Potniki, ki so morali čakati, so šli navadno v gostilno. Tako je vožnja prišla precej draga.

Zaslужek pri lomljenju kamenja za cerkev: po 3 kr. Žnidarčkov za pošto 1892 začetek v Gorenji vasi.

II.

STARI SELJAK, stari oče našega Milana, je bil danes pri nas in sem ga spraševal o njega časih. Posebno me je zanimala tedanja prehrana na kmetih. Povedal je npr.: zjutraj so jedli največ žgance, krompirjeve ali mešane, in zelje ali tudi sirotko. Za dopoldansko malico in tudi za opoldne še zjutraj kuhano zelje. Zraven tudi kruh, ki je bil ovsen in je bil vedno v peharju, ker se je lomil. Opoldne so jedli zelje ali repo (kislo), ješprenja zelo zelo veliko in sočivje. Tudi krompir na župi, ali *jabkovo župo*. Ob košnji ali mlatvi tudi štruklje ali *kne-delne* (pa le v boljših hišah). Za popoldansko malico kruh s sirotko ali kuhanimi krlji in drobnicami, ali kislo mleko s kruhom. Jeseni tudi repne oblice (drobna kuhana repa, ki je bila zelo cenjena). Zvečer tudi zelje, pogosto kašo in krompir v oblicah s kislim mlekom. Pojedli so zelo veliko, da se je mogel človek tudi snovno nasititi. Mesnin je bilo silno malo, pa še ta presušena ali zelo slaba. Klobase, največ jetrnice, so delali na roko skozi votlo kost in so bile pretisnjene in ploščate ter zelo presušene in črne od dima. Za pijačo so imeli *pinjevec*, sirotko in okisano *tepkovo* vodo ter *krhljevko*.

Vstajali so tako zgodaj, da so jeseni živino *vrđjali* (nakrmili) ob luči in ko se je začelo daniti, so že šli na polje ali v gozd. Potem pa so pri delu dremali, ker so zvečer mnogo dela še po večerji opravili. Mlatili so snope, po kmetih večinoma v šest, ker je šlo s štirimi prepočasi. Spominjam se, da je prvo mlatilnico na ročni pogon kupil Zelenak v Kladju in hodil tudi drugim mlatiti. Kurili so za njegove mladosti za razsvetlavo s trskami, ki so jih obliali s štirivlečnim obličem. Zato so uporabljali bukov les, ki so ga natesali in potem dolgo parili ob peči (godili). Tako je bilo v hiši vedno vse *zašarjeno* (nasmetano), posebno pozimi, ko so vse večere izdelovali vsi, ki so delali na kmetiji, različne predmete: Gospodar je npr. tesal les za to ali ono. Hlapec je šival

cokle ali pozneje komat. Pastir je delal brezove metle, ženske so predle in kak otrok ali drug je *stenjal* trske na stojalu zanje (na oglu peči). Pod trsko je stal na klopi škaf vode. Že s tesanjem čol in z oblanjem trsk je bilo veliko dela, da je bilo marsikje potrebno koga naprositi za pomoč. Delali so tudi bakle za razsvetljavo na nočnem potu v cerkev ali drugam. Delali so jih iz leskovih okroglic, ki so jih od enega konca s posebnim orodjem nakrojili in potem sušili. Vezal je spleten obroč, ki je omejeval prehitro poprijemanje ognja. Za dolgo pot je bilo treba vzeti tudi rezervne bakle. Delali so jih tudi iz brezovih vej, ki pa so prehitro gorele in jih je bilo treba obračati za vetrom. Oblasti so jele nošenje takih bakel prepovedovati, ker je bilo dosti zažigov. Npr. na Selu pri Štefanu, kjer je bil prizidek k štali tik ob poti, koder so hodili iz Zatrežnika in Kladij, so se vedno bali, da bo kdo zatrnil. V njegovi mladosti so začeli svetiti tudi že z oljnatimi svetilkami z "dušo". Olje je bilo bučno in tudi iz semena češmina. Vendar se je razsvetljava s trskami še dolgo obdržala, še posebno za stranske prostore (npr.: pred prvo svetovno vojno smo še pomagali delati svetilke pri "Preskarju" v Doleh).

Vozovi so imeli križeva kolesa in so bili brez vsakega železja, *štange* so bile iz *zazupljene* bukovine, jarmi za vole trdi, za par skupaj. Po klancih so *furajali* v četverni vpregi za kljuko (nič verige). Tudi vozove so povezovali s konopljenimi vrvmi, ki so jih izdelovali doma. Pota so bila zelo slaba. Iz Jarčje doline se je šlo npr. iz grape pod Kovačem mimo Krištana in k Modrjanovcu (vojska čez "Frčado"). Tovorna pot čez Žirovski vrh je vodila dalje proti Ljubljani in ne proti Škofji Loki, ker je bila proti Visokemu neprehodna (voda).

* * *

Danes (13. 12. 1970) sem bil pri MOHORJU PETRIČU na Vrsniku. Rojen je bil 1879, torej je dopolnil že (julija) 91 let. Je še izredno trden in *brihten*, kot da bi jih imel 70. Trgovsko izučen je nastopil službo pri Kmetijskem konzumnem društvu (ZZOZ) v Žireh, in sicer 4. 1. 1900. Povedal mi je marsikaj zanimivega:

Zadruga je imela velik okoliš, tudi področje Ledin in vse od Rovt do Gorenje vasi, kjer tudi ni bilo nič podobnega, tudi v Poljanah ne. Ukvarjala se je z vsem, kar so člani potrebovali, tudi z manufakturo. Ustanovljena je bila že prej, okoli 1895. Ob ustanovitvi so bili najbolj delavni: Žirovničar, je bil predsednik, Mavsar iz Jarčje doline, oba Srnačena, Sedej v Goropekah, celo Vrbanč iz Račeve in Firbar v Žireh. Začeli so najprej v gasilskem domu, potem pa so kupili hišo od Špicarja, ki jo je zgradil zaradi svojega dobrega premoženjskega stanja (v tej hiši je danes trgovina in mesarija). Tudi z mlekarjo so kmalu začeli, precej v malem, delali so samo *putar* in dosegli največ 2000–3000 l mleka. Tudi vino so prodajali kmetom za večja dela, posebno za košnjo in mlatev. Imeli so krmila, posebno otrobi in tropine. Od umetnih gnojil so imeli največ pom. žlindre. Dobivali so jo iz Berlina; že okrog leta 1906 jo je naročil po 10 vagonov za celo leto, katero pa je dobival na odpoklic po enega do dva vagona. Poleg tega so imeli kmalu tudi čilski soliter, ki pa je bil zelo drag (gnojil

danes porabimo le kake pol toliko). Kmetijstvo je posepeševala družba v Ljubljani. Pozimi so ob nedeljskih popoldnevih imeli večkrat tečaje (šlo je prek okrajnega glavarstva). Tudi v šoli, posebno v ponavljalni, so učili praktično sadjarstvo in vrtnarstvo. Živina je bila zelo slaba, brez vsakih pasemskih znakov. Vendar so že začeli uvajati *liumirane* bike. Tudi hlevi so bili pred letom 1900 po večini obupni. Gnoj se ni nikjer spravljal ven sproti, ampak se je izkidaval samo pred setvijo. Pridelovalo se je največ ovs, pa tudi dosti prosa, ajde, krompirja, korenja, zelja. Tudi pšenico. Temu primerna je bila tudi hrana.

Zelje vsak dan, ponekod celo po trikrat. Svetili so po večini z lampami, najprej odprtimi, šele pozneje s cilindri. Za dobe njegove matere pa so še vsi svetili s trskami, ko so predli cele večere. So pa pri tem zelo malo zaslužili. — Mlatili so do 1900 samo s cepci. Rezanco so že marsikje rezali z ročnimi slamoreznicami, poprej samo z *rezilnimi trugami* (moj oče mi je pravil, da je, ko je bil še otrok, eden kar naprej rezal s trugo, prav malo več kot za sproti. Okrog leta 1900 pa so se pojavili *gepeljni* (pri nas vem, da je bil že pred 1900). Čez nekaj let šele so prišle tudi mlatilnice, prej ročne (jaz mislim, da tudi že pred 1900, ker pri nas vem, da je bila takoj, ko pomnim, na gepelj).

Glede žlindre še to: Zadnje leto pred vojno se je je porabilo še precej več. Bila pa tudi ni daleč naokoli nikjer v prodaji. Le v Loki se je dobila.

V Poljanah jo je začel tudi za druge naročati župnik. — Tudi drugih trgovin ni bilo kaj. Le v Žireh je bila pri Lengerju in Primožiču, pri Tomincu pa je bil zaenkrat le odkup telet in putra, mislim tudi za druge pridelke. Pozneje je bila tudi špecerija.

Cement se je začel pogosteje uporabljati okoli 1908, ko se je tudi precej zidalo (mojster Kopač–Tinčk). Vendar se je pri nas pri zidanju štale (1903) cement že močno uporabljal. V čevljarstvu je splošno veljalo, da je Fric (Žakelj) začel prvi izvažati ven. V Srbijo, Bosno in drugam, največ trpežne čevlje za gozdne delavce in rudarje. Prvo kolo v Žireh je imel že okrog 1885–1890 Primožič (Brck), takrat še doma. To je bilo prvotno kolo z enim malim in drugim zelo velikim kolesom. Moral je stopiti na kak plot, da je mogel na sedež. Potem ko se ta pionir ni posebej obnesel, je skoraj 10 let vse mirovalo. Mohor pa se je že pred prihodom v Žiri pri bratu v Idriji naučil voziti. Na spodnjem trgu Pri šterni se je reklo. Tu je bil za to primeren prostor. "Toda", pravi, "nisem se naučil v nekaj urah, kot se nauče danes, ampak sem rabil nekaj mesecev".

V Žiri je z nastopom službe pripeljal kolo s seboj in se prvi vozil z njim. Kmalu ga je prodal na Selo, mislim, da Cankarju, sam pa kupil novega.

Spomin na eksplozijo Krakutana. V hiši sta bila z bratom. Na neki vtis je šel brat ven (bilo je zvečer), pritekel nazaj in zavpil: "Zvezde padajo". Videlo se je res, kot bi vse zvezde letele doli. Pri odraslih je bilo pač vznemirjenje, otroci pa niso nič *porajali*. Kdaj so kaj izvedeli, zakaj je šlo, se ne spominja.

Potres 1895 ima posebno dobro v spominu (16 let). Pravi, da je ležal pri peči na klopi, ko se je vse potreslo. Na mizi je stala laterna s svetilko za v hlev in je kar

skakala po mizi (torej so že imeli svetilke, čeprav najbrž na olje). Mati (njegova) mu je tudi marsikaj povedala. Bila je stara tudi 90 let, prav tako njen oče. Enkrat med 1825 in 1830 je toča dvakrat zaporedoma pobila. Prvo leto ravno, ko so pšenico že poželi. Drugo leto pa vse s pšenico vred. In bilo je zelo hudo. Kdor je imel denar, je najlažje prišel do živeža pri idrijskih knapih, ki so od erarja dobivali hrano.

O potresu še to: Zjutraj je šel oče v Žiri k maši. Med mašo se je zopet streslo, da je padlo tudi nekaj ometa. Župnik jim je sredi maše ukazal iti ven in je oče prišel prej domov.

* * *

Danes (7. 3. 1971) sem bil spet pri FRANČIŠKI ISTENIČ, da bi mi še kaj povedala iz svojih spominov: Ne vem, če sem že napisal, da je kaplan Lavrič osnoval fantovski pevski zbor prav v Žireh (ne pa Poštarjev Rudi, ki je pozneje rad prihajal med dobračevske pevce). To ni bil cerkveni zbor. V cerkvi je orglal nadučitelj Božič, peli pa sta prav slabo njegovi hčerki, že starejši? Na veliki petek je pel zbor v cerkvi, to je bilo ljudem tako všeč, da so na Dobračevi takoj začeli snovati zbor.

Fantovsko petje je bilo redno vsako soboto po vasi, na Dobračevi boljše kot v Žireh. Zbrali so se fantje pri Županu in vedno najprej peli na klančku pri Županovem kozolcu. — Marlekična Katra, ki je še 5 let starejša (1882), ve, da so peli največkrat na poti, tam, kjer je zdaj križišče pred sušilnico. Nato so šli fantje navadno pevajoč prav v Žiri. Tedaj še ni bilo kakega posebnega nasprotovanja. Župnik Vidmar je večkrat odprl okno in jih pohvalil. Bilo pa je vendar tudi malo nevoščljivosti, ker so imeli ti boljši (tudi v večjem številu) zbor kot oni. Nekoč so jih pričakali v Tinetovem kozolcu (Ovsenk) in jih z *drikelci* in ročicami nagnali nazaj. Pravo sovrašтво se je začelo zaradi cerkve. Veliko gostilničarjev v Žireh (Mohorjev koledar 1971) je videlo, da jim s cerkvijo vzamejo molzno kravo. Vsi so namreč živeli od nedeljskih obiskovalcev. Pri Petronu je bilo npr. vsako nedeljo vse polno vozov, ko so se pripeljali k maši iz Sovre, Vrsnika in drugod. Inženir z Dunaja je *zvrge*l (zavrnil) prostor na Petronovem travniku. Katrnik pa se je takoj ovedel in dal stavbišče zastonj na razpolago. Tudi trgovec Burja, ki je imel za ženo Brežničanovo (gostilna ob cerkvi z malo trgovinico), je takoj zidal hišo pred cerkvijo, za njim pa še Primožič (Burja je bil Čeh). Šola je bila najprej v mežnji v Žireh, potem v Stari šoli, že pred 1900 trirazrednica. Drugi razred je učil učitelj Lovro Perko, ki je bil na eno oko slep. Za dekle je imel neko poštarico, pa so mu nagajali: "Slep je fantič, ko pa dekle zagleda — postran jo pogleda".

Otroci z dobračevske strani pa so zmerjali žirovske: "Zmaga je naša, fovšija je vaša. Bog je naš, hudič pa

vaš". Povedala je še: Oče njene matere (mati rojena 1818, torej okoli leta 1790) je bil pri Županu za prvega hlapca. Iz Vipave so na konjih tovorili vino. On je nosil denar za vino vedno za pasom, ki so mu rekli *bairkel*. Šli so od kovača Starmana mimo Mršaka in za bregom proti Zavrtaču in naprej.

Ko je bila stara 15 let, so naredili novo hišo pri Žnidrčku. Županova Pustota je bila lesena bajta, ki je stala med Burnikom in Mačkom. Leta 1881 je pogorela. Trpinova hiša je bila prej lesena in nižje ob poti. To hišo (ravno zdaj jo podirajo) je zgradil in njim prodal (Trpinu) Kosem (1824). Čevljarji so bili že hkrati pri Burniku, Ganzu in Fricu. K Burniku se je priženil od Bendeta v Novi vasi in se je pisal Kopač, prej so se pisali Gantar. Sedanja še živo Burnico (85 let) je poročil Kotelj, ki je šival pri Ganzu. Stara je bila 17 let. Ko se je pri Trpinu frizirala za ohcet (mojškra), je prišla za njo neka Vipavka. Ko so ji povedali, da je nevesta, je rekla: "O ti ubogo revše, glavo ji bo odtrgal". Njen oče pa je bil malo divjak, ko se je napil, zato sta se pritekli žena in hčerki k Trpinu skrit. Predli so tedaj še tu samo pri Hlipčerju in sama, gospodar in gospodinja. Prav pridna predica je zaslužila po 3 krajcarje na dan. Enkrat je prišel Županov Franc (1910) k Trpinu (mati je pekla bobe in prodajala lect) za fante, ki so se zbiral pri Županu v štali, s košem za rezanco po bobe. Povedala je še o Kržišniku, ki ni pustil, da bi ji sin Tone (oficir) vzel na mrtvaškem odru iz rok križ. Tudi zase je zahteval krščanski pogreb, pa ga sin ni dovolil. Za Poldo Petelinovo, ki ji mož, posebno hči, nista dovolila, da bi prišel duhovnik. Uredili so potem medtem, ko je šel Pavle k Tinetu, hči pa na delo v tovarno. Dala mi je tudi fotografijo Pevskega društva na Dobračevi.

* * *

MRLEKIČNA KATRA — Mrlakova iz Žirovskega vrha, roj. 1882, mi je povedala: Služila je pri Erjavcu v Krnicah, pri Sedeju v Opalah, pri Modrijanu na Dobračevi in še kje. Vstajali so poleti najkasneje ob 4. uri, da je po molži gnal pastir na pašo. Spat so šli ob pol noči; zvečer so tudi klekljali, razen ob večjem delu. Za delo jih je bilo devet, gospodar in gospodinja, trije sinovi, dve dekli in dva pastirja. Imeli so precej krav in delali *puter* in maslo. Odkupovala ga je Vipavka in ga dobila kar po 30 kg skupaj (mogoče funtov). Jedli so zjutraj zelje in močnik, opoldne ješprenj, zelje ali žganec, zvečer krompir in močnik. Gospodarja (starejša) sta pila tudi kavo. Njuna mlajša sestra je bila poštarica in je včasih dobila malo kave, če je ostalo. Bilo je to za poslastico. *Lona* (plačilo) je imela dekla 30 goldinarjev (na leto).

Pri Modrijanu je služila, ko je bila stara 20 let. Leta 1902, ko je na Dobračevi gorelo, sta s Tinetom kopala v Rakolku krompir. Ko sta pritekla domov, so bile že postavljene lestve na hišo in so močili. Pa ni bilo nevarnosti, ker je pihal veter proti Ledinci. Potem je šla k Jerebcu in je nosila vodo v gorenjo hišo do 9. ure zvečer. Imeli so stopnice tudi iz kamre v zgornjo sobo in so po teh stopnicah obvarovali zgoraj, da ni zgorelo, in še celo žito v kašči. Domači Jože je vrgele obleko skozi

okno v ogenj. Ona pa ga je kregala, zakaj kar meče v ogenj. Obledo so nosili tudi v sušilnico, ki je bila na koncu njive pri Kršinah. Pa je tako pihala burja, da je vžgalo in je tu vsa obleka zgorela. Vžigalo se je celo pri Gričarju. Gasili so tudi gasilci iz Ledin.

Pri Hlipčarju sta gospodar in gospodinja takrat še predla in so še sejali lan.

* * *

FRANCA ISTENIČ pa mi je še povedala, da je moj oče prvi napravil jamo za gnoj in gnojnico (za gnoj prav na tem mestu, samo da je imela vhod le od te strani in je bila okrogla). Gnojnična je bila pred kuhinjskim oknom okoli dva in pol metra dolga, poldrugi široka in prav toliko globoka. Nihče drug je prej ni imel in so povsod govorili: "Bo videl, kaj bodo njive djale, ko bo slab gnoj". Potem ko so videli, da niso bile njive nič slabše, travnik pa boljši, so ga kmalu posnemali tudi drugi.

Kako so v Idriji cerkev podirali. Pri seji osvobodilnega odbora je bil predlog za to izglasovan s tremi glasovi, ker ni bil nobeden proti. Začel je nekdo iz Zadloga, da se mora sklep izvršiti, in tudi prvi udaril s krampom. Pri oltarju je spet obstalo in spet je on prvi začel. Kmalu je prišla kazen. V drobilec rude ga je potegnili za obe roki: ostal je živ in pobira za radio, ima samo dve štuli pri rami.

Drugi je ravno na sv. Barbaro utonil, ko je stresal prežganje v Idrijo in se je opora pod šino zlomila. Tre-tji je prerezal križ na steni ob cesti, ki je nosil napis "Ecce homo", z nožem navzkriž. Kmalu se je ravno pri tem znamenju ubil.

* * *

STARA BURNIKOVCA, roj. 1888, mi je povedala: Kot je ona slišala, je bil prvi čevljar v Žireh Vrban v Kolencovi hiši, nasproti Peka v Žireh. Čevlje za prodajo je prvi začel delati njen oče, ki je bil Bendetov iz Nove vasi. On se je k Burniku priženil in najprej hodil delat po pavrih, kot so takrat rekli za kmete. Posebno je šival po Kladju, pa tudi drugod. Zaradi revščine mu ni nobeden plačal v denarju. Ker je delal doma, so navadno poslali po izdelek kakega otroka, ki je rekel: "Bo že oče plačal"; to pa je bilo le počasi kaj.

Potem se je nekoč le odločil: "Tako ne bo nič", je rekel in naredil več parov čevljev in jih nesel na prvi sejem s košem v Rovte. Tu jih je prodal. Nato je kmalu napravil oziroma kupil voziček in konja. V okovano skrinjo je natresel čevljev in jih peljal najprej v Idrijo, potem v Logatec in ko je šlo, še naprej v Cerknico in Rakek ali Vrhniko, najdlje pa v Postojno. Od doma je šel že prejšnje popoldne in prenočil v Hotederšici. Žena ali hči, ki mu je morala pomagati pri prodaji, je šla od doma drugo jutro zgodaj, da ga je dobila še v Hotederšici. Vozil je vedno čez Idrijo in po Zali. Ljudje so ga po sejnih povsod hitro spoznali in ga glasno pozdravljali, ko je prišel. Čevlje so jemali od njega najrajši kar na njegovo izbiro. Bil pa je tudi izredno pošten, priden in veren mož. Imel je navadno kake štiri pomočnike. Zamenjali so točno ob šestih, zvečer pa različno, v sezoni

do desetih zvečer, drugače manj. Redno so molili zjutraj, opoldne in zvečer. Zvečer rožni venec z mnogimi dodatki. Vsi so klečali na tleh. Enkrat je bilo enemu, ki ni preveč rad molil, le preveč in je rekel: "Še za oni lonec en očenaš". So pa tudi praznovali veliko, pozimi prav vse praznike. Jedli so skupaj, to sem videl neke drugje. En vic je bil dolgo poznan, mislim, da je veljal za Beštrovca. Domači fant, ki je bil tudi pri mizi, ko so jedli kavo s kruhom (to je bilo gotovo že pozneje), zavpije: "Oče, šuštar nese dva", ker je ta zajel hkrati dva koščka v žlico. Burnik Janez (njegov brat je bil Tomaž, tudi čevljar) je tudi začel trgovati z usnjem in ga je pripeljal iz Ljubljane s parom konj. Ko je nekoč na sejmu vse dobro prodal in šel, kot navadno po usnje v Ljubljano, sta ga v gozdu med Vrhniko in Ljubljano napadla dva roparja. Bil pa je močan in za tak primer tudi vedno malo pripravljen, pa je sunil enega za drugim z voza in udaril po konju. Dolgo sta še tekla za njim.

Na sejnih je po dobrih uspehih začel malo piti in proti koncu postal že pravi pijanec. Na stara leta, umrl je 1926, star 87 let, pa ni več pil. Hišo, staro leseno, je prodal in naredil novo v takšni velikosti, kot je zdaj. Ravno ko je bila dodelana, pa je bil tisti veliki požar 1881 in je pogorela.

Njena mati ji je pravila, kako so bili lačni. Ko je pasla v Rakolku, ji je dala mati s seboj skorjo kruha za cel dan. Enkrat je pritekla čisto krvava domov, obtolčena od toče. Jedli so največ repco, mešano s krompirjem. Ješprenj in kaša, to je bilo že boljše. Mesa sploh ni bilo pri hiši, dokler se ni oče priženil. Še tisto malo, kar so zredili, so pokvarili. Špeh so kar s kožo vred sušili pod streho.

Tu se spomnim še iz pripovedovanja mojega očeta: Tomažik (sin naše poročene k Vipavcu — je nagajal Tominki Neži, ki je potem s kupčijo obogatela): "Joj, joj, Neža, ko si v sami srajci pasla". Ko so šli k maši, so nesli čevlje v rokah in se na pragu cerkve obuli. — To sem videl še 1947 v vasi nad Celovcem. Ženske so šle k maši v podružnično cerkev — v delavnih — in so nesle croke v rokah, da so jih v cerkvi natakile.

O Burniku še to: Ko so že šivali, se je jedlo največ zelje. Pomočniki pa so se začeli nekoč upirati, da jedo samo zelje. Potem so začeli bolj "župo" kuhati (iz koruzne moke z mlekom). Tako je bil ta preobrat nekako v začetku tega stoletja. Še prav do prve svetovne vojne in še pozneje kje je bila "župa" poglavitna jutranja in večerna jed. Kava se je začela že pred 1900, pa le za nekatere. So pa poznali le pravo kavo. Kava se je bolj uveljavila šele zadnje leto pred vojno, ko so začeli izdelovati žitno kavo. Po tem začetku pa so jo gospodinjne največ pražile same doma iz ječmena.

* * *

TONE RUPARSK mi je pravil (28. 3. 1971), da so v Rupih in še marsikje svetili s trskami prav do 1920. Ob-lali so jih pri Blažu. S trskami so tudi svetili, ko so šli k maši.

Približno do tega časa so jedli samo to, kar so pri-delali doma: zelje, fižol, kašo, ješprenj in soršični kruh. Niti koruze ali koruzne moke niso kupovali, doma

pa zrasla ni. Kravo in vola so pol leta preredili samo z nabiranjem oz. smukanjem listja in češmelov spomladi in poleti, za zimo pa so napravljali vejnike (*floder*). Kravo so imeli pri vsaki bajti, če je bilo le za eno *fliko* zemije. Na Pepelci npr. so celo poletje nabirali kompavo, ki jo je bilo dosti po griču proti Planini. Kravice bohinjke, z največ 300 kg teže, so dajale po teletu 10 do 12 l mleka. Puter je imel precej stalno ceno, 16 kron. Stari Seljak pa se spomni, da (ko on še pomni) so bili konji samo pri nas in pri Županu.

Starejši so mu pravili, da so še prej vse vlačili na nekakih saneh, na upognjenih bukovih latah. Vse je bilo s trtami povezano. Voli so imeli po več jarmov (trdih): za brazdo bolj širokih, za pota ozke. Včasih so se tako vlekli narazen, da se je vse skupaj zvalilo po bregu.

Ko so začeli že s prvimi vozovi, so kolesa dobili od kakšnih mestnih fijakerjev, od izrabljenih vozil. Šele kasneje so začeli delati križevata kola, ki so štela za kar veliko novotarijo. Tudi ti prvotni vozovi so imeli vse prevezano s trtami, celo oje je bilo kar privezano.

* : * : *

ZAGARJEV TONE, roj. 1898, je še zelo mlad bil večkrat pri nas. Ve, da je bil pri hiši *gepelj* takoj, ko je bila štala nova. To potrjuje tudi to, da kakor najbolj pomnim, sta rasli dve jablani v nasipu za gepelj. Ta je bil v višini pokopališkega zidu ali jabka — šampanjske s.

Tudi je pesterna, Klobučarjeva Pavlina, nekoč gonila konja in je dala nogo v *tribo*. Tako da je moral biti gepelj res kmalu. Tone ve, da en konj ni hotel hoditi v krogu. Če ga je tepel, se je raje vrgel na tla. Potem ga je rajni oče s sosedom Županom zamenjal za dva vola.

Ti jablani sta morali biti že blizu 10 let stari in vsajeni — zgodnja je rasla skoraj vrh nasipa, nad škarpno. Nasip je bil tako visok, da se je lahko po poti med škarpno in štalo peljal naložen voz sena pod gonilno štanogo. Mlatilnica je stala na odru nad skednjem. Na slamo-reznico pa je šel jermen od tod doli. Snopje je bilo treba vse zmetati na oder, izpred stroja pa ni bilo treba omlačenega spravljati in še za slamo je bil eden manj potreben. — Mislim, da smo še na novi štali imeli mlatilnico na odru toliko časa, ko smo začeli mlatiti z zadrudno.

Velik gozdni požar je bil 9. aprila 1921 na Jurečevem v Brekovcah. Stara Mihačkovca je kurila hosto, ki je ostala od sekanja, da je napravljala pepel za gnojenje. Pa ji je ušlo in je zagorelo okoli tri do štiri hektare. Nekje mimo je šel Nagličev hlapec, ki so mu rekli Mihaper. Ko so žandarji spraševali, kdo je prvi opazil, se je ta takoj oglašil. Potem so ga začeli zasliševati in vprašali, kako se piše. Mihaper, je ta odgovoril. "Pa za priimek hočemo vedeti", je dejal žandar. "Če ne zastopite po slovensko", je zavpil Miha. "Per Miha se pišem". Zgorelo je vse do golega. Gozd je gorel po drugi vojni tudi v Brežniku, Javornikov, takoj od Joškovca doli.

Ivan Reven

Vrsniki v plamenih

Tri leta je tega, ko mi je urednik Žirovskega občasnika prof. Miha Naglič predlagal, da bi poskušal obdelati Vrsnik in njegove ljudi, kot sem poskušal dotlej po svojih močeh že Goropeke, ledinško cerkev sv. Ane in njeno sososko, Breznico in ljudi, nadalje teme, ki sem jih naslovil, kot Pridobivanje železa v Gornji Poljanski dolini (s tem v zvezi tudi ulitje zavraškega zvona v Podklancu), Dolina zgornjega toka reke Sore in njenega obrobja, Zavratac Bogu za hrbotom in Zadrudništvo na Žirovskem in vloga Poljanškov v tem dogajanju. V tista leta sodijo tudi kresovanja žirovskih kulturnikov pri Vidicu na Vrsniku, ko so "lajali" v luno in proti sosednjemu bregu Raskovcu, kjer so Idrijčani* ustvarjali smetišče in odlagališče strupenih odpadkov.

To je bil tudi izziv, da se poglobim v sedanost in preteklost tega kraja in ljudi, hkrati pa oddolžitev spominu svojega očeta, ki je bil rojen v Hlibčevi bajti na Gorenjem Vrsniku št. 4 in mi je rad pripovedoval o svoji mladosti in življenju na Vrsniku, preden se je podal iz domačega kraja. To je spoštovanje svoje dedovine, ki izhaja po očetovi strani od Potočena na Dobračevi in iz Idriška.

Pisanih podatkov o Vrsniku je zelo malo. Urbarji in in zapisi Loškega gospostva, ki jih obravnavata Milko Kos in Pavle Blaznik, ne povedo veliko, nekaj skopih podatkov je šele po letu 1501. Tudi s tolminskimi urbarji ni dosti boljše, saj prvi podatek omenja le Idrijo in patriarhov grad (*castrum nostrum de Idria*).

Pomembnejši zapisi se začenjajo šele z odkritjem živega srebra leta 1493. Razvidno je, da je potekala meja med oglejskim in salzburškim (solnograjskim) patriarhom ali škofom prav v teh krajih, saj je spadala cerkev v Ledinah k oglejskemu patriarhu, sosednja v Krnicah pa že k salzburškemu ali kasneje pod loško gospostvo. V stoletjih so se na oni strani menjali oglejski, beneški, čedadski in tudi goriški vplivi v tolminskem področju.

Tako sem se moral nasloniti pretežno na vire izročila ljudi, ki tukaj živijo, saj se je živo ljudsko izročilo bolj ali manj ohranilo do današnjih dni, čeprav sta radio in televizija že začela hromiti tudi ljudsko besedo. To je doslej še nenapisana zgodovina teh ljudi v polpretekli in sedanji dobi. To je življenje preprostih ljudi, ki so se tukaj rojevali in umirali in živeli v dobrem in slabem, v tegobah, vojnah in preprosti osebni sreči.

Cerkvica sv. Tomaža na Vrsniku (foto Franc Temelj)

Podatke ustnega izročila so mi dali: Matija Bogataj (1892), Ivan Reven (1891), Štefanovi iz Žirov, Anton Naglič, Žiri, Pleskovi iz Brekovi, Franc Bončina iz Brekovic, Vrbanovi iz Osojnice, Kosmač — Plahovčen (1905), Gorenji Vrsnik, Brdarjeva mama — Lazar, Gorenji Vrsnik (zdaj stara čez 80 let), Veharjevi — Martinčovi iz Dolenjega Vrsnika (1901, 62, 60), Jurjevi — Mlinar, Štefkovi, Blažičevi, Kočarjevi — Žakelj, Podobnikovi iz Dolenjega Vrsnika, Ivan (80) in Janko Rupnik (50), Menavski — Vehar ter Komanikov Tomaž iz Gorenjega Vrsnika, Vinko Bogataj — Klukarski iz Govejka, Turnška Marica iz Starega Vrsnika — zdaj Govejk. Tudi knjižničarki v Žireh in Škofji Loki sta mi postregli z ustreznimi podatki, pa Miha Naglič, ki je imel na voljo Kosove in Blaznikove priredbe Loških urbarjev.

Knjiga Simona Rutarja Zgodovina Tolminske mi ni bila dostopna, da bi iz nje poskušal dobiti morebitne podatke. Mnogi urbarji ali drugi zapiski so v državnih arhivih na Dunaju, Trstu, Vidmu in Benetkah, kakor tudi po škofovskih arhivih v Freisingu, Ogleju, Salzburgu, v novejšem obdobju pa tudi v Ljubljani, kjer pa navadni zemljani z našim znanjem nimamo kaj iskati.

Stari Vrsnik in Vrsniki v plamenih. Prvotni Vrsnik je ležal na položnem grebenu med Govejkom in Razpotjem, nekje nad današnjo domačijo, kjer se pravi v Galetovcih. Ta del se zdaj imenuje Vrsje, v kakšnem starem zapisu pa se namesto Vrsnika še najde ime Vrsje (na primer Gorenje Vrsje). V urbarjih se pogosto omenjata Inferiori Breznitz, Wersnickh (Dolnji Vrsnik) in Superiori Breznitz (Gorenji Vrsnik pri Žireh). Tako imajo še zdaj skoraj vsi vrsniški posestniki svoje parcele do Razpotja, Pečnika in Ledin, če jih niso že prodali, dali v doto ali kako drugače odtujili. Verjetno je šla tod čez tudi glavna pot med Govejkom in Razpotjem, dokler ni

bila v Napoleonovih časih cesta zgrajena nižje, kjer je še danes. Kot pripovedujejo, je ta Vrsnik pogorel, zato so se prebivalci preselili. Neki pripovedovalec je celo omenjal, da je bil ta nekdanji Vrsnik trg. Kako in zakaj je Vrsnik pogorel, ni mogoče ugotoviti. Ali je slamnate strehe zajela iskra iz dimnika, ali ga je zažgala strela in ali so ga požgali Turki ali Benečani, se ne da ugotoviti. Nekdo je menil, da so ga požgali Turki, kar pa bi se moralo ohraniti v ljudskem izročilu. Do danes so se na tem mestu ohranile na skrajnem severovzhodu domnevnega Vrsnika še tri hiše, ki so približno do srede italijanske okupacije še ohranile vrsniške hišne številke. Italijani so potem ta del Vrsnika zaradi lažjega upravljanja priključili vasi Govejk. Katastrska mapa še vedno zajema vse ozemlje nekdanjega in sedanjega Vrsnika pod katastrsko občino Vrsnik. Ena od teh treh hiš je Ržiška.

Pavle Blaznik v knjigi Škofja Loka in loško gospodstvo (1973) piše naslednje: "V pustote so pa **zapadle** kmetije tudi zaradi vojnih dogodkov. Leta 1476 so npr. Turki požgali po hotaveljski, žirovski in hlevnovrški župi 60 kmetij. Podoben primer srečamo v letih 1508 do 1516, ko je v beneški vojni sovražnik del poljanskega ozemlja temeljito opustošil in je bilo tedaj v Leskovici požganih vseh sedem gruntov, v Ledinah pa skoraj povsem uničenih šest domačij." (str. 129).

V tem viru se nikjer ne omenja Vrsnik, pač pa isti vir omenja poselitev Krnic in Pečnika:

"V drugi polovici 13. stoletja je bilo dokončno naseljeno tudi ozemlje ob prometni črti Lučne—Gorenja vas. Žirovski del je bil sistematično do kraja naseljen v drugi polovici 13. in v začetku 14. stoletja. Tod sta zrasli povsem na novo še v času, ko so sestavljali urbar iz leta 1318, dve naselji, Pečnik pri Ledinah s 4 in Krnice zahodno od Žirov s 3 hubami. Prva velika sistema-

tična kolonizacija je zajela končno nekako sredi 14. stoletja — vsekakor po 1318 — še hlevnovrško ozemlje južno od tod.” (str. 24).

Isti podatek omenja tudi cerkev v Žireh leta 1384.

Turki v Spodnji Idriji. To zgodbo je pripovedovalec povzel iz kake pripovedi, verjetno iz knjige Pri srebrnem studencu.

”Pri Spodnji Idriji so taborili Turki v šotorih. Prišli so po dolini reke Idrijce iz Črnega vrha. Ropali so po naseljih nad Spodnjo Idrijo. Župnik Primož in še nekateri sovaščani so zajezili naraslo Idrijco in potolkli Turke, ki so se vračali s pohodov v svoj tabor. Mnoge Turke je odnesla narasla Idrijca. Njihove ujetnike, otroke, žene in dekleta so domačini osvobodili. Zanimivo za turške pohode je, da so se držali rečnih dolin in njihove orientacije, drugače so se zgubili”.

Po požaru na Starem Vrsniku so se preselili v Drage, kjer je bilo več sveta in kjer so verjetno že prej pasli živino. Na Starem Vrsniku so ostale le še tri hiše, to je pri Matevžu, pri Petraču in na Plahovš. Tudi v Dragah jim je ogenj upepelil bivališča. Nazadnje sta ostali tu samo še dve bajti: Mlakarjeva in Plahovška. ”Biček”, ki se je pisal Windišer, je prišel na Gorenji Vrsnik zadnji, ko je kupil na Gorenjem Vrsniku Hlibčerjevo bajto, sedanjí Ivan Rupnik se je priženil k Bičku iz Ledin.

Plahovski bajti v Dragah se je reklo pri ”Dragari”. Obe bajti sta bili v Dragah 100 metrov narazen. Tudi nad Peskom že v Vrsniških Dragah je še pred drugo svetovno vojno stala Mackova bajta, ki je imela hišno številko Spodnji Vrsnik 11 in je bila Jurjeva bajta iz Spodnjega Vrsnika. V tej je neki stari pastir doživel častljivo starost 95 let. Tu so še dolgo stanovali Simnovčiči, dokler ni spodnji sosed Pleska, ki je kupil to bajto, okrog leta 1936 s kolom razbil oken in vrat, da so se morale sirote, ki jim je očeta in moža zasulo v francoskem rudniku, izseliti in so postale breme žirovske občine.

Nova Vrsnika. Nove zidane hiše so si vaščani postavili na Spodnjem in Gorenjem Vrsniku. Tu so imeli studence za napajanje živine. Še do nedavna so gonili živino ”na vodo”, kot so rekli, za kuhanje in domače potrebe pa so jo v hiše nosili. Ženske so nosile škafe na glavi; na glavo so dale nekakšno pletenico, ki jo je bilo do zadnje vojne še videti v naših krajih. Pri hišah so kasneje zgradili kapnice, v katere se je s streh zbirala deževnica. S tem je bilo ženskam olajšano prenašanje vode. Ni treba zanikati, da je bila deževnica iz slamnatih streh kar precej grenka. Zdaj se taka deževnica, ki ne teče več s slamnatih streh, filtrira skozi prekat, v kateri je apnenec in oglje, da zgubi grenkobo. Za pitje so seveda ženske še vedno nosile vodo iz bolj oddaljenih studencev in seveda kadar so se ob suši ali zaradi okvare kapnice presušile.

Tretji požar je doživel Spodnji Vrsnik 11. aprila 1944. Ob 5. uri zjutraj je bilo nebo popolnoma jasno. Potem so Nemci iz Žirovnice spustili umetno meglo, da so lahko nemoteno prišli do Spodnjega Vrsnika. Iz zasede so poklali stražarja in tako neopazno prišli v vas ter presenetili speče partizane. To se je zgodilo na velikonočni torek, ko je bilo partizansko poveljstvo kar pre-

več brezskrbno in so jih vaščani že nekaj dni prej prosili, naj se premaknejo, da ne bo prišlo do maščevanja in nesreče. Pri Štefku so imeli tisto pomlad že skoraj prazno štaló, zato so tu partizani našli najboljšo možnost za nastanitev, kar je bilo zanje potem usodno. Tu so imeli tudi največ orožja in drugega razstreliva. Pri nenadnem nemškem napadu so se še s čevlji v rokah prebijali skozi opaze na vse strani. Tisti, ki so se umikali proti cerkvi in Gorenjemu Vrsniku, so padali pod točo nemških krogel, drugi, ki so imeli to srečo, da so se umikali skozi vežo in dalje v gozd ter sorško grapo, so imeli boljše kritje in so se zvečne resili. Partizani, ki so se rešili v grapo, so po nekaj dneh začeli s strahom kukati čez rob, ali so še kje Nemci in domobranci, in prosili domačine, ali imajo v požganih domačijah še kaj hrane za sestradane želodce. Glavnina Kosovelove brigade se je vendarle prebijala naprej proti Ledinam in Mrzlemu vrhu, kjer so imeli naslednje dneve še hude boje. Kot je pripovedoval Vinko Bogataj iz Govejka, je tiste dni padlo na Spodnjem in Gorenjem Vrsniku ter Ledinah do Mrzlega vrha 88 borcev. Nemci pa so ubili še dve ženski, skupaj je bilo torej 90 žrtev. Srnašca je gledala skozi okno, ker pa je neki Nemec mislil, da je partizan, jo je ustrelil, Mežnarca v Ledinah pa se je zarila v steljo pod žlebom; tudi njo je ustrelil nemški vojak, misleč, da strelja na bandita, ki ríje v steljo. Zaradi teh dveh žensk je bilo nekaj opravičevanja, vendar mrtvih ne moreš več obujati. Ko so pri Lazarju zaklali stražarja, so Nemci začeli pobijati partizane in požigati. Na Vrsniku je padlo 35 partizanov, drugi so se umikali proti Ledinam in Mrzlemu vrhu, kjer so bile še nove žrtve.

Na velikonočni ponedeljek so imeli partizani v šoli na Gorenjem Vrsniku miting. Pravijo, da so bili izdani, ker je partizansko poveljstvo že v nedeljo zvečer, to je na veliko noč, poklicalo vse zasede nazaj v vas. V torek pa so bili pod okriljem umetne megle nenadoma napadeni. Pri Jurju in Štefku so zažgali sami, pri Lazarju in Blažecu pa z zažigalnimi bombami.

Na Vrsniku je pogorelo 13 ostrešij, pri Benduhu štala in pri Tomažu vse. Po vojni so morali na Vrsniku obnoviti 20 ostrešij, med njimi tudi šolo na Gorenjem Vrsniku.

Ko je pri Blažecu že gorelo, je gospodinja prinesla iz podstrešja hlebec kruha in jerbas jajc, da bi vsaj to ostalo. To je potem nemški vojak zgrabil in vse skupaj odnesel. Vsa živina je s konjem vred zgorela. Iz zogle nele breje krave je kukalo mrtvo tele. Ko so Nemci ropali, je Blažekčki uspelo vzeti z voza konjski komat, kar priča, da tudi vsi Nemci niso bili tako surovi in da so se morali podrejati brezpogojnemu nemškemu poveljstvu.

Ker so imeli pri Štefku in tudi drugod *velbane* kleti, so iz zgornjih prostorov reševali hrano in obleko in to nosili v klet. Tja sta se zatekla tudi dva na smrt prestrašena partizana in se zarila v krompir. Tudi domači sin, ki je bil v partizanih in ga je ta napad po naključju zatekel doma, se je sprva skrival na podstrešju, potem so ga skupaj z drugima dvema partizanoma zatrpali z oblekami na krompir v kleti. Na štali pa je medtem pokalo vsakovrstno orožje in bombe, ki so ga na vrat na nos partizani morali pustiti in se je ob hudem ognju vnelo. Ko so naslednji dan Nemci zastrupljali meso in po-

birali živino, so na prošnjo vendarle pustili kravo in junca, da so imeli s sosedovim par za pomladansko oranje in za prevoz pri obnovi domačij. Domači sin si je vzel dopust in pomagal pri sekanju in vleki lesa domov za obnovo ostrešja. Že po nekaj dneh so ga v gozdu vzeli domobranci; moral je z njimi, saj so mu grozili. Tako je bil ves čas pod nadzorom domobrancev in jim ni mogel pobegniti. Ob osvoboditvi je na žalost prišel v tisto skupino, ki jo je nova oblast poslala v likvidacijo. Nemci so ropali šele drugi dan po napadu. Ko so jim potožili, da so jim partizani vse pobrali in da nimajo s čim zabeliti, so jim vrnili lonec zabele, ki so jo imeli že na vozu.

Ko so Nemci požigali vas, so govorili: "Ker ste imeli v gosteh bandite, so vam ti pojedli meso, mi pa vas bomo za kazen spremenili v pepel."

Ker so se ljudje skrivali po kletih in je vseprek pokalo, ni nobeden od domačih upal reševati živino iz gorečih hlevov. Reševali so le, kar je bilo dosegljivo v sami hiši, in nosili v obokane kleti. Veliko živine je zgorelo, tisto pa, ki se je znašla zunaj, so morali potem pobiti zaradi zastrupitve z dimom. Živina je namreč še nekaj ur tavalala okrog gorečih hiš in se potem z napih-njenimi pljuči zgrudila na tla. Ko so v torek zjutraj Nemci zažgali vas, so se zvečer vrnili ter pobrali vso preostalo živino in prašiče, meso, ki so ga vaščani že razkosali od poginule živine, pa so vojaki zastrupili, da ni bilo uporabno za prehrano. Nekaj plemenskih telic in krav so potem v Špehovi grapi vendarle zavrnil in se je z gonjači vrnila domov. V sredo so prišli beli pogledat, kaj so Nemci naredili z Vrsnikom.

Ko so Nemci požigali Spodnji Vrsnik, so zakurili tudi kozolec na Menavki. Brdarjevi pa so že prej zvozili vse vozove v peskokop. Tudi pri Brdarju so zakurili kozolec. Ogenj je zaustavil nemško kolono, ki ni mogla več mimo kozolca po cesti naprej proti Govejku. Hiše in hleva niso zakurili, ker jih je Brdarca pogostila z žganjem in potico, ki je bila spečena za veliko noč. Stari oče je v bregu na kolenih prosil Boga, da domačija ne bi bila požgana. Ta molitev je bila uslišana. Od tod naprej Nemci niso več požigali, pač pa so pustili pri Brdarju mlado junico, ki so jo odpeljali od Menavke. Menavkar je bil prav tedaj, ko so prišli Nemci, pri Brdarju, in ker je bil boječ, je bežal. Kasneje so ga ujeli v Letniku, to je blizu Osojnice. Poslednjič so ga imeli Nemci v Godoviču, ko je za njim izginila vsaka sled.

Nemško-italijanska meja je bila zaščiten z bodečo žico in minskimi polji. Prvotno so bile lažje mine povezane med seboj z žico, in če si z nogo zapel v žico, se jih je aktiviralo več hkrati.

Te mine so pobirali trinajst do štirinajstletni fantiči. Bilo jih je za cele koše; previdno so porezali privezane žice in jo odvili ali zaščitili detonatorje oziroma vžigalnik. S temi minami so Nemci pravzaprav oborožili partizane, ker so jih uporabljali kot ročne granate, saj je aktivirana bomba eksplodirala šele čez nekaj sekund. Zelo nevarne pa so bile nagazne mine, ki so jih Nemci začeli nastavljeni kasneje na mestih, kjer so pričakovali prehode. Te so tudi bolj pazljivo zamaskirali in jih je bilo težko najti ali pobirati. Te mine so povzročile tudi največ smrtnih žrtev med civilnim prebivalstvom in partizani. Od take mine je umrl Pleska, Naglič, pa tudi neki

partizan je ob hajki kar ves dan umiral na žični oviri, saj mu niti tovariši niti drugi niso upali pomagati in je vsakdo reševal le svojo kožo. Klice umirajočega partizana so poslušali tja čez v Goropeke.

Po vojni so morali na Vrsniku obnoviti čez 20 ostrešij. V Ledinah je bil sedemčlanski odbor za obnovo, v katerem so bili tudi ljudje iz Govejka in Vrsnika. Les so morali pripraviti sami, denarna pomoč je bila le za kritino in druge stroške. Tedaj je primanjkovalo mladih ljudi. Tisti, ki so bili starejši od 50 let, pa niso bili več primerni za na streho. Mlajši in sposobnejši so bili deloma še v vojski, drugi so padli ali bili ob koncu vojne pobiti. Iz Idrije so dobili v pomoč pet nemških ujetnikov. Domačini so jih pohvalili kot pridne delavce.

Marijin potok je precej močan izvir dobre pitne vode v dolinici južno od Peskove hiše. Izvira izpod Vrsniškega Kovka (712 m) pod Spodnjim Vrsnikom in se po 150 metrih izgubi v tla, na površje pride spet pri Abrahtovem kamnolomu v Sovri. Iz tega studenca imajo pri Pesku zdaj napeljeno vodo, ki tudi ob največji suši ne usahne. Od tod so v brenti nosili vodo v višje ležečo Makovo bajto, ki je bila nekoč Jurjeva iz Spodnjega Vrsnika in v kateri so stanovali Simnovčiči. Zakaj niso bili tudi lastniki, ni znano.

Lastnica je bila namreč v Idriji in je bajto prodala Karlu Veharju — Plesku, ki je leta 1939 s kolom razbil vsa okna in vrata in s tem brutalno prenal siromašne stanovalce, ki jim je očeta zasulo v francoskem rudniku. Nemočna družina se je tako razkropila po svetu ali bila v breme žirovski občini in usmiljenim ljudem, ki so vzeli otroke za hlapčiče. Simnovčič je bil prej dober tesar, saj je še postavil ostrešje na prejšnji Pleskov kozolec, leta 1927 pa ga je ubila strela. Pred tem je stanoval v tej bajti stari pastir, ki je dočakal 95 let. Franca Simnovčič je zasulo v francoskem rudniku okrog leta 1935. Njegova žena je bila Hkavčeva posvojenka, Makcova Mina pa je imela za moža elektromonterja Strliča iz Dobradeve (Hanzovega). Zdaj o Makcovi leseni bajti ni več sledu; ravan je poravnana, okoli pa se je zaraslo grmovje, le tu in tam se med grmovjem še najde kaka stara tepka ali samorasla češplja. Neki Simnovčič, ki je bil verjetno tudi od tod, se je poročil s Slabetovo hčerjo iz Govejka. Ker je bil siromašnega stanu, Slabetu ni bil ravno po volji za zeta. Z ženo sta si zgradila hišo, zdaj se reče pri Komonicah ali pri Heronu. Ko je Slabeta ubila strela (ker je imel v ušesih zlat obroček!), je njegova hči nasledila Slabetovo domačijo, ker ni bilo drugih naslednikov, Komanice pa sta prodala.

Žiri pod vodo! Pred več kot pol stoletja, ko še ni bilo radia in televizije, je bila pripoved o žirovskem jezeru precej bolj živa, kot pa se je ohranila do današnjih dni. Po njem so menda s čolni vozili žito v mlin iz Goropek na vrh Žirka, kjer je stal mlin na veter. Tako so stale do povodnji 1926 velike skale za privezovanje čolnov na Zavodju pod staro leseno Breznico nad sedanjim Pavlačem. Nad Strojajem v Podklancu je zajeda v majhno dolinico, kjer so Zavračani privezovali čolne. Nad tem so stale zavraške pastirske staje. Šele ko se je jezero umaknilo, so pozidali sedanja dva Zavrata, Spodnjega in Zgornjega s cerkvijo. Pripovedovali so, da so se du-

hovniki vozili s čolni maševat v tedaj edino cerkev v Hlevni vrh.

Vsekakor je v današnji žirovski kotlini nekoč stalo jezero. Žirovci so v današnji fužinski debri začeli prekopavati. Kjer je voda sproti odnašala zemljo, so zniževali strugo in gladino jezera. Nižje ležeča vas Trebija je po tem dobila tudi ime. Tudi v današnji Podgori naj bi bilo manjše jezero. Med Hotavljami in Podgoro je ožina, kjer si je Sora izdolbla pot v Poljansko dolino.

Za današnje ljudsko pojmovanje je precej sprejemljivejša ljudsko izročilo, ki se je ohranilo na Vrsniku:

Na Fužinah sta dva plazova zaprla dolino, tako da je voda zalila Žirovsko kotlino vse do Podklanca. Ljudje so se odločili, da bodo poskušali plazove prekopati, da bi voda odtekla. S kopanjem so bili zelo prizadevni; voda je dobila moč in dodobra raztrgala plazova, tako da je plavina zalila celo Poljansko dolino. Poljanci so bili zaradi tega zelo nejevoljni in so se z Žirovci dogovorili, da bodo le polagoma poglobljali strugo, da se ne bi ponovila škoda v niže ležečih krajih, ko jim je s plavjem zasipalo njive in travnike.

Takrat so morali mrličje voziti iz Goropek s čolni čez jezero do Mrtvaške doline, Vrsnikarji pa so jih potem z voli vozili naprej na Gore, kjer je bilo najbližje pokopališče. V Goropekah so zaradi kuge pomrli vsi ljudje, ostala sta samo še dekla in hlapec. Stari ljudje v Goropekah so pripovedovali, da če sta hlapec in dekla jokala, voli niso hoteli voziti mrličev v Podgrob, če pa sta bila vesela in dobre volje, sta bila voliča voljna voziti mrličje v Podgrob pod Goropekami. V prazne Goropeke naj bi se potem naselili ljudje s Tolminskega, menda celo s Sv. Višarj. Ko je voda iz Žirov odtekla, so pri Lengerju v Žireh še stali strari zidovi.

Mrtvaška dolina in kuga na Vrsniku. Pod staro potjo, ki pelje iz Žirov na Gorenji Vrsnik, je travnata dolina, ki jo imenujejo Mrtvaška dolina. Kakor je pripovedoval Bogataj Matija – Matic, naj bi bila ta dolina pokopališče, kraj, kjer so nekoč množično pomrli prebivalci Vrsnika; ne ve se, ali zaradi kuge ali zaradi vojne.

Pleskovi pa so rekli nekoliko drugače: na Vrsniku je razsajala kuga. Ker je bilo veliko snega, mrličev pa tudi, jih niso mogli voziti v Žiri, kjer je bilo pokopališče. V Mrtvaški dolini so jih zakopali v sneg in jih na pomlad, ko je sneg skopnel, vozili naprej v Žiri. Ni znano, ali so jih vozili še na staro pokopališče v Starih Žireh ali pa že na novo na Dobračevi. Od kuge je na Vrsniku v enem mesecu umrla zapored vsak teden po ena gospodinja: Komanica, Hkavčevka, Balantenčevka in Plahovšca s svojim enoletnim sinkom, ki so ji ga dali v krsto kar med noge, da sta bila tudi v smrti skupaj. Pri Plahovšu je tako ostal oče sam s svojo hčerjo. Prigovarjal ji je, naj si poišče moškega, ki bo pripravljen delati na gruntu. Pripeljala je Lazarjevega iz Spodnjega Vrsnika, da je šlo življenje naprej. Ob neki drugi priložnosti so iz Krnic pri Plahovčenu vzeli za svoje dve sestri.

Vrsniška cerkev. Jernej Lenček, prvi žirovski domoznanec, omenja cerkvico sv. Andreja na Kokočevicah, ki naj bi stala nekje pod Vrsnikom. Lahko bi bila majhna lesena cerkvica, kot ponos in čast pastirjem, ki so tod

nekoč pasli črede ovac in drugo živino. Prej pa naj bi bilo tu nekje ajdovsko svetišče, zgrajeno v čast slovenskim bogovom in rojenicam, h katerim se je preprosti pastirski človek vedno zatekal. Stari prebivalci so bili častilci starih verovanj in običajev, novi bog jim je bil še vedno tujec, ki je prišel mednje z govorico v tujem latinskem ali nemškem jeziku. Tu so bile še rojenice, zle in dobre žene, razni vrači, zagovori, uroki in podobno.

V Loških urbarjih je omenjena kapela sv. Andreja v Žireh iz leta 1384. Iz tega je mogoče razbrati, da kapelica na Kokočevicah ni več obstajala in da so sv. Andreja že prenesli v kapelo v Žireh ter da se je Žirovska ravan že toliko izsušila, da so bile mogoče prve poselitve. S tem ko se je Žirovska ravan izsuševala, je tudi na Vrsniku počasi začelo izginjati močvirje. Prej je bila na Vrsniku zaradi obilne vlage večkrat zelo gosta megla.

Natančne letnice, kdaj so začeli graditi cerkev sv. Tomaža na Vrsniku, nismo mogli ugotoviti. Vsekakor pa je do leta 1922 spadala pod žirovsko faro. Z italijansko razmejitvijo so prišli pod ledinsko faro.

Gorenjci (prebivalci Gorenjega Vrsnika) bi radi zidali cerkev nekje nad Maticem ali na Velikem Brdu nad Brdarjem, Dolenjci (prebivalci Spodnjega Vrsnika) pa tukaj, kjer stoji zdaj. Na Gorenjem Vrsniku bi namreč cerkev služila vernikom iz obeh Vrsnikov, s Starega Vrsnika in z dela Govejka. Trma in vztrajnost Dolenjcev je bila tolikšna, da so vse, kar so Gorenjci podnevi sezidali, Dolenjci ponoči podrli in material vozili na sedanje mesto. Ker to zidanje in rušenje ni moglo trajati v nedogled, so vendarle dosegli sporazum in cerkev zgradili prav na sredini med Gorenjim in Dolenjim Vrsnikom. Drugi pripovedovalec pravi, da so začeli zidati cerkev na Balantenčevi gorišnici.

V podružnično cerkev sv. Tomaža je vsak teden prišel maševat kaplan iz Žirov, da so se lahko tudi starejši ljudje in otroci enkrat tedensko udeležili službe božje.

Če upoštevamo, da je bila ledinska cerkev zidana leta 1666 in pod upravo oglejskih patriarhov, cerkev v Krnicah pa 1674 in pod upravo salzburških škofov, potem je bila vrsniška zidana verjetno kasneje.

Vrsniški zvonovi. Vrsniški zvon je imel pod svojim okriljem oba Vrsnika, Sovro in področje do Črne, nadalje Ravne, Zakovk, Preske, Lom, Idršek, Češmelj in Žirovnico, Govejk pa je spadal že pod krniški zvon. Seveda so do razmejitve z Italijo spadali pod žirovsko faro, enako tudi upravno.

Ker so med prvo svetovno vojno pobrali zvonove, so Vrsnikarji okoli leta 1926 kupili nove, vendar železne. Italijani so jim potem dali nove bronaste zvonove, ki so imeli lep zven. Železni zvonovi so dolgo ležali v Hkavčevem kozolcu in so jih pozneje prodali. Dne 24. 11. 1942 so pobrali zvonove za vojsko. Rečeno je bilo, da bi pri vsaki cerkvi obdržali veliki zvon, to je na Vrsniku in na Breznici. Zanimivo je, da so šli Italijani po prvi svetovni vojni vernikom na roko in jim dali dobre uglasene zvonove, te pa so v drugi svetovni vojni spet vzeli. Vsaka cerkev je morala oddati določeno težo, ali veliki zvon ali oba manjša. V Ledinah je bil tedaj župni upravitelj Janko Žagar. Ta je presodil, naj se v Ledinah odda tudi počen zvon; ker pa je bila s tem presežena teža,

naj se pripelje z Vrsnika v Ledine mali zvon. S tem so bili Vrsnikarji po teži na škodi, saj so izgubili veliki in mali zvon, namesto da bi jim ostala manjša zvonova ali pa veliki zvon. Tako še do zdaj niso poravnali z Ledinci svojih računov, pa tudi novih zvonov še niso kupili, tako da jim zvoni še vedno srednji zvon. Župnik Žagar je tedaj uredil, naj ima župna cerkev v Ledinah vse tri zvonove in naj ji po en zvon dajo cerkve na Vrsniku, Krnicah in Breznici, proti temu pa so se verniki v Krnicah odločno uprli.

Balantenčeva kapelica, križ v Dragah in Balantenčevo znamenje. Križ v Dragah je bil postavljen v spomin na pastirico, ki so jo raztrgali volkovi. Tisti čas so bili volkovi še reden gost v naših krajih. Balantenčeva kapelica na Skalovju nad Gorenjim Vrsnikom so nekakšna vrata v vas. Šele ko prideš iz Drag do nje, se ti odpre pogled na vas. Ko so širili gozdno pot, je neki gozdar namestoma ukazal z buldožerjem spodkopati to kapelico, pri čemer je bila močno poškodovana. Balantenčevi so poškodovano kapelico razstavili, jo v istem materialu dva metra stran na novo sestavili in ji obdržali prvotno podobo.

Samo kakih 30 metrov pred tem je v skalo vsekan križ, kjer je na poti na Vrsnik omagala siromašna ženska, ko je tu popolnoma brez moči počivala, saj ni vedela, da je takoj za ovinkom že vas. Na tem mestu so jo našli zmrznjeno.

Na križev teden so se Žirovci s cerkvenimi banderi zbrali v Dragi in urejeni šli od kapelice na Skalovju k podružnični cerkvi sv. Tomaža na Vrsniku.

Od kapelice na Skalovju pa so se odpravljali pogrebni sprevodi mrličev v Žiri ali na Dobračevo. Tu pri kapelici so se od pokojnika dostojno poslovili tudi vsi vaščani. Nekateri so se od tod vrnili domov, drugi, posebej svojci umrlega, pa so šli za pogrebom čez Drage v dolino.

Še eno zanimivo pripoved naj omenim: ker žirovska župnija ni imela urejenih matičnih knjig, je morala tista leta imeti tri duhovnike, da so po spominih ali naključnih zapisih uredili matične knjige rojstev in smrti za svojo župnijo. Ni znano, ali je bila takrat ledinška župnija že samostojna.

Pri Plesku pod Vrsnikom so imeli neke jeseni po tleh toliko sadja, posebno češpelj, da so morali v nedeljo jutraj z grabljami pograbit s poti, da so Vrsnikarji lahko šli mimo k nedeljski maši, ker bi si lahko kdo na takih sadežih zlomil roko ali nogo ali se huje poškodoval.

Balantenčevo znamenje. Še do nedavnega je stalo na ovinku od Brdarja proti Govejku; kot se zdi, pa je bilo zadnja leta plen kakega zbiralca starin. Balantenčeva stara mama je imela za preužitek izgovorjeno kravico. Na skedenj je hodila za svojo ljubljenko po seno, verjetno ne najslabšega. To je privedlo do pogostega prepira med sinom, snaho in materjo, ki sta ji želela čimprejšnje smrti ter jo nasploh prikrajševala za preužitek. Ko se je sin nekoč vračal po opravkih iz Idrije, so ga nedaleč od Brdarja našli zmrznjenega z vrečo prediva pod glavo.

Nekaj se je šušljalo, da mu je verjetno pomagal kovač Zajc iz Žirovnice, toda kdo je tedanje čase preiskoval vzroke smrti, če le niso bili preveč očitni. Tako je mati gledala svojega sina mrtvega z vrečo prediva pod glavo, tako kot ji je on želel.

Toča in praznovanja. Dne 24. junija je praznik Janeza Krstnika in svečana zaobljuba v spomin na nesrečo, ko je toča sedemkrat na dan stolkla vse pridelke. Drugi pripovedovalec pa ima v mislih, da se je to zgodilo 6. avgusta. Ledinska fara se je takrat zaobljubila, da bodo imeli vsako leto procesijo in mašo za odvrnjenje podobnih nesreč. Prej se je zbirala procesija v Fari (Spodnja Idrija), zdaj je procesija le okoli cerkve. Ta dan je sopraznik. Isti sopraznik ima tudi soseska sv. Ane na Ledinici, kjer povedo, da je sedemkrat na dan toča potolkla vse pridelke in rastje in je zavladovala lakota. Še zdaj v posebnih litanijah molijo: Kuge, vojne in lakote, reši nas, o Gospod.

Dne 17. januarja je praznik sv. Antona. Ta dan so ženske nosile v cerkev svinjske krače. Posebno čislan je bil sv. Anton, ki mu je bila posvečena podružnična cerkev v Idriji, saj je omenjeni svetnik zavetnik živine. Ljudje so verovali, da se jim bodo prašiči bolje redili, če se mu priporočijo s primernim darilom. Ženske so se v svoji priprošnji za dobro rejo kleče plazile okrog oltarja in položile kračo na prostor pred oltar. Svinjske krače so potem na javni licitaciji prodali in denar porabili za vzdrževanje cerkve. Ni treba posebej omenjati, da so po marsikateri bajti tudi na Žirovskem tolkli revščino in pomanjkanje, krača pa je na vsak način morala biti za sv. Antona. Še je živ podatek, da so prva leta po drugi svetovni vojni miličniki v žirovski župni cerkvi krače kratkomalo zaplenili, čeprav so darovalci čez leto jedli nezabeljeno zelje ali podobno hrano.

Rožni venec se je tiste čase precej molil. Veliko se je molilo okrog vseh svetnikov. Velikokrat je bila taka molitev za nekatere, ki niso bili za to posebno navdušeni, prava mora. Vipavčev Janez je služil pri Blažecu za malega hlapca in nosil zjutraj mleko v mlekarno. Stari oče je že ob štirih zjutraj začel moliti rožni venec, drugi so mu morali odgovarjati. Toda hlapčič je bil ob jutranjem mraku še zaspan in je odgovarjal le, kadar je stari oče glasneje načel novo jagodo v *pet-noštru* (molek): "... kadar je za nas gajžlan bil, ki je bil za nas s trnjem kronan", itd. Tedaj se je zbudil in odgovarjal, med preostalim žebranjem pa je dremal. Nekoč ga je oče oplazil s težkim lesenim molkom po glavi in ga opomnil, naj moli, da bo prišel v nebesa.

Molitev je bila tudi obveza, ko so reveži nekaj dni pred *vahči* (vsi sveti, dan mrtvih) nabirali *vahče*, ponekod so za blagor duš v vicah zmolili samo "Oče naš", pri nekaterih pa je moral biti že rožni venec, da se je nabiralec vahčev odkupil z molitvijo za dušo pokojnikov in dobil hlebec.

Prometnice. Iz Kljuke je vodila stara pot čez stari Vrsnik, Vrsje do Razpotja; sedanja cesta, ki je precej nižje, je bila namreč zgrajena v Napoleonovih časih. Tudi zdaj še obstaja pot čez senožeti mimo posameznih hiš iz

Ključke čez planoto v Krnice in Ledine. Ko je bil prejšnji Vrsnik še v Dragah, je vodila pot po Vrsniških Osojah do Slabetove kovačije in mlina v dolino Osojnice. V tej dolini sta bila Srnaški mlin, kjer se še zdaj pravi pri Mlinarju, in Slabetov mlin s kovačijo, kjer se pravi pri Vrbanu. Še zdaj so vidni sledovi te poti, ki pa so jo pogoste povodnji in zemeljski plazovi (npr. 1926, 1886 in mogoče še kakšna prej) kar dobršen del odnesli. V Slabetovi kovačiji so imeli v času, ko so bili gospodarsko najbolj uspešni, kar sedem ognjev, mlin pa je obratoval po potrebi. Topili so tudi železno rudo. Peč je stala na nasprotni strani vode pred današnjo hišo. Še zdaj so na tistem mestu v zemlji precejšnji ostanki žlindre.

Železno rudo so kopali v Dragi na Balantenčevem in Plahovškem zemljišču. Voli so rudo vlačili s tako imenovanimi *vlačugami* do peči pri Slabetovi kovačiji. Vlačuge so najstarejše transportno sredstvo, to so nekakšne ojnice, v katere je bil vprežen vol: zadaj sta se kraka vlekla po tleh, nanje je bil pritrtjen nekakšen lesen zaboj z rudo. Tako transportno sredstvo ni potrebovalo nobenih zavor.

Druga pot pelje iz Spodnjega Vrsnika v vas Sovro; Tudi ta je verjetno služila za prevoz železne rude v Slabetovo topilnico, saj je bila pod Klancem še okoli leta 1570 fužina za predelavo železne rude. Ta pot pa je na žalost v svojem spodnjem delu že krepko zaraščena in neprevozna, medtem ko se zgornji del uporablja za spravilo sena s senožeti. Nekoliko so vidni le še ostanki kolovoza do naselja na Logu, ki naj bi po najstarejših zapisih stalo ob začetku današnjega naselja Žirovnica.

Iz starih Žirov od Uršinega konca vodi na oba Vrsnika občinska pot, ki se je veliko uporabljala do razmejitve z Italijo leta 1922, saj sta spadala Vrsnika pod Žiri. Po približno 700 metrih se pot razdeli; gornja vodi po planini čez Počivala v Drage in mimo znamenja pastirici in kapelice na Gorenji Vrsnik, spodnja mimo Pleska in nad Peskom mimo Vrsniškega Kovka na Spodnji Vrsnik. Počivala se pravijo zato, ker so tu na mehkem vresju počivali popotniki, ki so prišli upehani iz žirovske smeri. Tam, kjer so sedeli, vresje ni cvetelo. Pokojni Matic je po drugi svetovni vojni nosil s potjo iz Žirov, ko je šel iz tovarne, svojim sovaščanom tudi pošto, kar jim je bilo bolj ugodno, kot če bi jo dobivali prek pristojne pošte v Spodnji Idriji. Tu na Počivalah je vsak dan počival več kot 5 minut, rekel je, toliko, da pride sapa za menoj. Druga spodnja pot je šla mimo stare Frjulcove bajte, ki je nekoč stala nad današnjim peskokopom (Frjulcovo bajto so kasneje naredili nižje ob cesti pri Dolgem mostu, ki pa je že tudi podrta), mimo Pleska, nad Peskom pod Vrsniškim Kovkom, kjer je v dolinici Marijin potok, mimo Mackove bajte in se čez greben spustila na Dolenji Vrsnik. Pot iz Stopen paha, kjer se poti razdelita, je spodnja; zdaj speljana pod peskokopom, da je ublažen klanec.

Škofovska cesta. To ime se je oprijelo ceste, ki je vodila iz Osojnice nad grapo proti Govejku in deloma tudi iz Razpotja nad Špehovo grapo do Spodnje Idrije. Nekateri odseki so ljudje še dolgo uporabljali za bližnjice, če so hodili peš, zdaj pa se še komaj kje poznajo sledovi. Od Vrbanu do Govejka je bila pot zelo strma. Kadar se

je škof peljal iz Govejka proti Vrbanu, so morali mladi fantje držati škofovo kočijo nazaj zaradi hudega klanca. Če jim je ob taki priložnosti škof podaril cigare viržinke, so se pobje v nedeljo pred cerkvijo ponašali in bahali z njimi; če se jim je od tobačnega dima malo zavrtelo v glavi, ni bilo pomembno. Škofovo cesto so morali podložniki zemljiškega gospoda redno vzdrževati, saj so tu tovorili tudi živo srebro iz idrijskega rudnika v Škofjo Loko.

Nova cesta pod francosko zasedbo. Francoska zasedba naših krajev je pripomogla, da sta se uvedla red in disciplina na vseh področjih življenja in prometa. Seveda pri tem ni šlo brez nujnih cestnih povezav. Tako se še zdaj imenuje makadamska cesta, ki poteka iz Godoviča proti Zadlogu in nato po serpentinah ali "ključih" v Idrijo, francoska cesta. Enako ime bi lahko imela tudi cesta med Spodnjo Idrijo in Žirmi. Francoska zasedba je bila pri nas približno med leti 1797 in 1813, ko je bila s kulukom zgrajena tudi ta cesta. Ker je Napoleon uvedel trden red in disciplino, je tudi zelo ostro kaznoval tiste, ki tega niso upoštevali, saj je za tatvino ukazal odsekati roko in podobno, hujše prestopke pa je kaznoval z javnim obešanjem. Pri gradnji so morale vse domačije iz bližnjih vasi prispevati človeško in živalsko delovno silo in hrano. Vsaka hiša je morala narediti določen del ceste; Tako so se do današnjih dni ohranila nekatera imena, ki pričajo o tem, katera hiša je delala določen del poti. Tako se še danes imenuje del ceste med Galetovcem in Razpotjem, kjer je največja skala, Matjaževa grapa. Po ljudskem pripovedovanju se je kmet Matjaž iz Zavrata dolgo upiral, da bi s kulukom, to je s človeško in živalsko delovno silo, ter s hrano sodeloval pri gradnji.

Menda si je zatožil pri tem skoraj vse premoženje. Na koncu mu je preostal najtežji del ceste s skalnim robom in premostitvijo prepadne grape. To je moral sam sezidati in odbiti skalino s svojo delovno silo in hrano. Na Gorenjem Vrsniku pa je Abrahtova dolinica, kjer je cesto delal Abraht iz Sovre. Cesta je bila grajena namreč do Vrsnika, od koder naj bi bila speljana po Vrsniških Osojah nad dolino Osojnice in bi prišla v dolino nekje pri današnjem opuščnem kamnolomu ali bližje na Rovtu. Zaradi tega so se vaščani Gorenjega Vrsnika uprli, ker bi s tem približali Vrsniku razne potepuhe, vagabunde, rokovnjače in podobne nepridiprave, ki jih je preganjala tudi oblast. Traso so preusmerili kar iz Govejka po sončni Slabetovi in Srnjaški rebri. Cesto so še naprej širili in jo širijo še danes, odvisno od vsakokratnih prometnih potreb. Nad Mlinarjem je bila še dolgo vklesana v skalo letnica o dograditvi ceste.

Ko so Italijani malo pred zadnjo vojno cesto širili, so to skalo morali razstreliti. Iz skal, ki so bile navaljene po bregovih nad Vrbanom, so po letu 1820 sezidali novo Vrbanovo hišo. Kamenje in skale so seveda najlažje vozili po snegu pozimi.

Iz Vrsnika in Govejka vodita v gornji del doline Žirovnice dve kolovozni poti. Cesto do Peka v Žirovnico pa so naredili Italijani, vendar je za današnji promet preozka. — S krajevnim samoprispevkom so asfaltirali cesti do Gorenjega in Spodnjega Vrsnika. Nevarne ovinkke so tudi razširili; še večje prenovne je bila deležna cesta

Razpotje—Govejk—Žiri, zdaj pa se prenavlja tudi cesta proti Idriji, kjer je v Špehovi grapi zadnji tak odsek. Tudi proti Ledinam, Krnicam in Mrzlemu vrhu so zdaj povezani z asfaltom.

Na Gorenjem Vrsniku so imeli pri Birtu še do konca zadnje vojne gostilno. Po vojni je bilo več let tukaj planinsko zavetišče Planinskega društva Žiri. Že več kot dve desetletji se je ta dejavnost prenesla k Vidicu v obnovo italijansko kasarno na vrhu griča, kjer je bil še do nedavna lep razgled na Žirovsko kotlino in sosednje hribovje. Zdaj so žal ta razgled prerasle smreke.

Vrsniški godci in pevci. Prvo godbo so imeli na Govejku, kjer so igrali Boštjan, Jože Pivk in neki Oglaček iz Sovodnja na klarinet. Vendar so ti igrali le kratek čas pred drugo svetovno vojno, zato se jih ljudje že ne spominjajo več.

Več kot očitno je, da so Poljanski (Modrijani) in Žaklji v Ledinah izstopali v kulturi in umetnosti. Anton Žakelj (1816), duhovnik in pesnik Rodoljub Ledinski, je pisal tudi večje pesmi (Vilejkovo) in nameraval ustvariti slovenski ep Sedem sinov. Iz iste rodbine je bil tudi Veharjev Dominik, ki se je iz Ledin priženil na Spodnji Vrsnik h Kočarju. Ta je bil svojevrsten glasbeni umetnik. Igral je tako rekoč na vse instrumente, na orgle, harmonij, harmoniko, violino, kitaro in kontrabas. Bil pa je tudi mož, ki je pomagal živini pri raznih boleznih in porodih. Znal je klati živino in predelovati meso in še bi lahko našteval, za kaj vse je bil priročen. V Ledinah je v farni cerkvi igral na orgle in vodil cerkvene pevce. Ko se je preselil v Spodnji Vrsnik, je tudi tukaj dekleta in fante poučeval v petju. Okrog leta 1937–1938 pa je zbral okoli sebe tudi primerne fante in može, da so ustvarili godbeni kvartet. V njem je igral Dominik Žakelj – Kočar violino, Herman Brence kontrabas ali violino, Jakob in Vinko Podobnik pa sta igrala harmoniko in kitaro. Po vojni je namesto Hermana kontrabas igral Alojz Mlinar – Jurjev. Igrali so že pred vojno po zabavah v domačem kraju in okolici, po vojni pa na veseljih do Rovt in Logatca ter po Poljanski dolini. Tudi v Žireh so bili redni gostje. Iz njihovih glasbil so prihajali prijetni mehki glasovi. Spodrinili so jih šele ansambli, v katerih so bila udeležena trobila in pihala, ki so imela močnejši zvok, in večje orkestre. Še vedno pa so igrali na manjših zabavah, dokler ostarelost in smrt nista storili svoje.

Pomembnejši ljudje na Vrsniku. Na Vrsniku je bil v prejšnjem stoletju rojen Simon Kavčič, pionir socialističnega gibanja v Idriji in Ameriki. Na Gorenjem Vrsniku (Gorenje Vrsnje) je bil leta 1851 rojen Jakob Kavčič, pravnik in juridični pisatelj, ki ima precejšnje zasluge za slovensko pravno izrazoslovje.

Pisateljica Joži Munič-Petrič (Voševenkarjeva) pa je v knjigi Ptice pojo nad Olševnikom lepo opisala ljudi iz Spodnjega Vrsnika in njihove usode v dobi ene generacije. Napisala je tako, kot je znala prisluhniti naravnemu ljudskemu izročilu, in to je zajela v zanimivo knjigo, ki je skoraj že dokument nekega časa.

Mlekarna in vodovod na Spodnjem Vrsniku. Medtem ko ima Gorenji Vrsnik le šibke vodne vire, še najmočnejša

dva pod cerkvijo so onesnažili z neustrezno kanalizacijo, ima Spodnji Vrsnik boljše možnosti za dobro pitno vodo. Nekdanjo Jurjevo bajto so leta 1901 preuredili v mlekarno. Ta jim je leta 1906 pogorela, nato so jo obnovili. Vodovod s pogonom na ovna so naredili 1902. Leta 1968 so višje nad vasjo uredili zajetje in rezervoar. Dve leti kasneje so uredili nov vodovod, ki zajema večino hiš na Spodnjem Vrsniku. Na prostoru mlekarnе so 1987 razširili in dogradili nov gasilski dom. Mlekarna namreč vsa povojna leta zaradi naše zgrešene kmetijske politike ni več služila svojemu namenu. V letu 1989 naj bi bil gasilski dom dokončan, že zdaj pa gasilci v sušnem obdobju prevažajo vodo s cisternami tistim, ki jim preisahnejo kapnice; teh je največ na Gorenjem Vrsniku.

Vrsnik pod italijansko okupacijo. Ljudje niso bili za italijansko oblast. Tarnali so nad precej visokimi davki. Samo kdor je imel veliko otrok, je dobil otroško pomoč in znižanje davkov. Fašisti so bili surovi, kot se to vedno dogaja pri članih diktatorske stranke, Italijani pa so bili različni, dobri in slabi.

Nekatera dekleta so se tudi poročila z Italijani. Prvotna meja je bila na Menavki, šele leta 1922 so jo z rapalsko pogodbo postavili nad obronki Žirovske kotline; s tem so bili prebivalci odrezani od svojega matičnega zaledja.

Nobena svetovna vojna ni prizanesla Vrsniku. Že v prvi svetovni vojni ni bilo moških za delo na kmetijah, ker so jih Avstrijci mobilizirali v vojsko. Kljub temu pa so jim dajali hude obvezne oddaje, ki jih same ženske niso mogle izpolnjevati, četudi so sem pa tja dobili kakšnega ruskega ujetnika.

Druga svetovna vojna je pritisnila še huje, saj je bila povsod vojna. Mlajši vojni obvezniki so bili v italijanski vojski, druge, ki so bili še doma, pa so prisilno mobilizirale razne vojne formacije. Vsakdo se je predstavljal za osvoboditelja naroda in domovine in bil pripravljen klati, če je bil kdo drugačnih misli. Ko je jeseni 1943 kapitulirala Italija, je bilo čutiti še hujše brezvladje.

Begunci. Ob začetku vojne med Italijo in Jugoslavijo aprila 1941 so Italijani ukazali izprazniti obe vasi, ker so tu pričakovali hude boje. Premožnejši, ki so imeli denar, so se lahko izselili, umaknili so se na Vojsko, že čez nekaj dni, takoj po razpadu Jugoslavije, pa so se vrnili domov. Prebivalce Ledin in Mrzlega vrha niso izselili. Siromašnejše družine in tiste z več otroki, kjer je bilo tudi po 8 ali več družinskih članov, so izselili v notranjost Italije. S seboj so lahko vzeli obleko, odeje in hrano ter vprego z enosnim vozom. Štirikolesni voz ni bil dovoljen. Vso živino so odgnali na travnik pri Zagati (Idrija); po vrnitvi so jo dobili le deloma nazaj. Z vlakom so jih odpeljali še naprej od Rima v Tagliacozzo in jih nastanili pri neki grofici. Kuhali so v aluminijastih loncih na tleh. Kot profumo so dobili po četr tilitra olja na dan. Nekaj hrane so jim dali Italijani, večinoma pa so jo imeli s seboj. Drva za kuhanje so kupovali od revnih italijanskih kmetov. Ti so tovorili z oslički. Za skromno butaro dražja so odšteli po dve liri.

Sprva so res kuhali na tleh, kasneje so uredili skupen kotel za kuhanje. Brdarjevim iz Gorenjega Vrsnika so med begunstvom doma pokradli vse rjuhe in perilo. Su-

mili so, da jih je ukradel neki fašist, ki je ostal doma. Lazarjevi iz Spodnjega Vrsnika so bili na Vojskem in so se prej vrnili domov. Spotoma so pogledali še v Brdarjev hlev, ker sta si bila gospodarja brata. Tu so našli doječo svinjo, ki je bila že teden dni s prašičkom vred brez hrane in vode in že povsem izčrpana. Pojedli so vso steljo, les in kar se je pojesti dalo. Vse skupaj so peljali domov in poskrbeli za svinjo in naraščaj, dokler se Brdarjevi niso vrnili domov iz Tagliacozza. Brdarjevi so bili v Italiji skupaj z Benduhovimi, Kafurjevimi in Govekarjem iz Zakovka, ki je kmalu po vrnitvi domov umrl. Tudi Martincovi iz Spodnjega Vrsnika so bili v Tagliacozzu.

Prvi partizani so bili že oktobra in novembra v Idršku. Tu so imeli partizansko taborišče, to je nekakšen bunker ali zemljanko. Bili so slabo zamaskirani, zato jih je italijansko letalo okrog poldneva, ko je za to najboljša vidljivost, več dni zapored opazovalo in poročalo naprej. Iz Idrška so se zatekli v Vrbanovo jamo v Osojnici, kjer so že tudi prej dobili zatočišče. Gospodarja pri Vrbanu so karabinerji odgnali, ker je bil naznanjen, da pomaga partizanom. V jami se je skrivala tudi Mlekarjeva Ančka, ki je bila noseča in je tu tudi rodila. Zanjso so skrbeli terenci. To jamo imenujejo Pod gradom, zakaj, se ne ve natanko.

Gradnikova brigada se bori. Dne 15. novembra 1943 se je nad Spodnjim Vrsnikom Gradnikova brigada spopadla z Nemci. Dopoldne je bil boj že v Ravnah, kjer so Nemci postrelili šest do sedem partizanov. Popoldne med 13. in 14. uro pa se je bil oster boj na vzpetini okoli vrsniške cerkve.

Partizani so imeli 5 mrtvih, Nemci 4. Ta dan so na Spodnjem Vrsniku Nemci pobrali vse moške od 14. leta naprej, da so nosili mrtve Nemce v Žiri. Starejše moške so nato izpustili, mlajši pa so morali nositi vojni material do Sovodnja. Nemci so se čez noč nastanili v Kofurjevem kozolcu. Moški, ki so jih ta dan odpeljali v Žiri in Sovodnj, so bili hkrati talci, če bi se Nemcem kaj zgodilo. Ranjene in mrtve Nemce so vozili z vozovi, municijo so nosili mlajši vaščani do Sovodnja. Ko so Nemci pri vrsniški cerkvi uničili zaščitnico Gradnikove brigade, so nadaljevali pregon proti Govejku in Ledinam. Iz obeh vasi so precej ljudi odvedli v internacijo: Vikelna Podobnika iz Govejka, Seljaka – Samotnikarja iz Pečnika, Mrlaka iz Korit in še koga.

Napad na Kosovelovo brigado. V začetku aprila 1944 je bila na Spodnjem Vrsniku nastanjena Kosovelova brigada. Na velikonočno nedeljo je partizansko poveljstvo umaknilo s položajev vse zasede. Naslednji dan so imeli v šoli na Gorenjem Vrsniku partizanski miting. V torek, 11. aprila 1944, je bilo ob 5. uri zjutraj nebo nad Vrsnikom še popolnoma jasno, ob 6. uri pa ga je že zakrila megla. Nemci so namreč spustili umetno meglo, da so lahko iz Žirovnice neopazno prišli partizanom za hrbet. Zaradi izdaje so natanko vedeli za vse položaje, a tudi to, da so vse zasede že dva dni umaknjene. Pri Lazarju so partizanskemu stražarju prerezali vrat, nato pa sejali smrt in ogenj nad Kosovelovo brigado. Partizane je na-

pad popolnoma presenetil, bosí so skakali s čevlji v rokah skozi opaže. Vsakdo se je reševal, kot se je vedel in znal. Največ jih je padlo na čistini proti Gorenjemu Vrsniku, kamor so se največ umikali. Bilo je 35 žrtev. Brigada, ki so jo Nemci podili proti Govejku, Ledinam in Mrzlemu vrhu, je imela ta dan in še druge dneve hude boje, v katerih je padlo 88 partizanov. Ubiti sta bili tudi dve ženski, tako da je bilo skupaj 90 žrtev.

Nemci so Spodnji Vrsnik požgali večinoma z zažigalnimi granatami, nekaj tudi ročno. Ljudje so v gorečih hišah iz gornjih prostorov reševali živež in obleko v kleti, ki so bile *velbane*. Ker je vse križem pokalo, se iz gorečih hlevov niso upali reševati živine. Prav v vasi so požgali vse kmetije, le na obrobju je kakšna bajta še ostala. Pri Martincu je zažigalna granata priletela na kozolec, ki pa je bil že prazen, zato ga ni vžgala. K sreči Nemci niso pobijali civilistov, pač pa so upepelili vas in odgnali živino, ali pa meso zastrupili. Menavkar je bil takrat, ko so prišli Nemci, pri Brdarju. Ker so tudi na Menavki požgali, se je zbal in pobegnil. Nemci so ga kasneje ujeli v Letniku. Poslednjič so ga imeli v Godoviču, nato je za njim izginila vsaka sled.

Vrsniške mladinke in skojevke so bile obveščevalke, oskrbovale so ranjence in opravljale druge preskrbovalne naloge. Ta dekleta so bila: Martincova Marica, tri Serdejeve "Voševenkarjeve" ter Kristina, Zorka in Birtova Anka iz Gorenjega Vrsnika.

Voševenkarjevo Tilko so domobranci odpeljali v Rovte ter jo skupaj z Dalmatincem Beovičem zverinsko mučili do smrti. Vsi Vrsnikarji niso bili za partizane in komunizem, vendar maščevalnih izdajalcev le ni bilo.

Birta, ki je bil pri partizanih, so domobranci dobili doma. Odpeljali so ga, ga mučili in umorili. Umorjenega so dobili v Bezjakovem slapu v Črni, pokonci postavljenega, da je padala nanj voda. Partizani so se za ta zločin znesli nad Hkavcem, ki je sodeloval z domobranci. Hoteli so ga odpeljati, pa ni hotel iti, ker je vedel, da ga vodijo v smrt. Nato so zapregli konja, pa tudi konj ni hotel odpeljati gospodarja v smrt. Potem so ga ustrelili za štaló pri gnoju. Tudi Štremfljeva dva so ponoči odpeljali partizani in je za njima izginila vsaka sled. Osebno sovraštvo nekaterih oboroženih prenapetžev!

Prvo povojno leto so bile vasi brez mladih moških rok, ki bi tako prav prišle pri obnovi. Precej jih je padlo v vojni, drugi so bili še v armadi ali ujetništvu, precej tistih, ki so se takrat znašli na nepraví strani in niso bili po volji stalinskemu komunizmu, je bilo poslano v brezobzirno likvidacijo brez sodbe in dokazane krivde.

Povojna leta obnove, pomanjkanje hrane, samoodpovedanje. Medvojno in povojno prisilno odvzemanje hrane in živine je pripravilo prebivalce v nezavidljivo težaven položaj. Tej generaciji so nevšečnosti, ki so se začele med vojno, pustile vidne posledice na zdravju, te pa se pokažejo šele v poznejših letih. Prva povojna leta so bila leta obnove in pomanjkanja. Nekmetje so morali začeti misliti na boljši kos kruha, kot so ga imeli do tedaj. Prvi je to spoznal Matija Bogataj; ugotovil je, da ob krpanju starih čevljev ne bo primerneга kruha zanj in za družino, saj so bili kmetje slabi plačniki usluž-

nostnih storitev. Maticu, ali kot smo mu rekli Matiju, je sledil še Komanikov Tomaž in doraščajoča mladina. Ni samo bajtarska mladina silila v tovarno za svoj kos kruha, tudi kmečki so se že odločali. Pozimi, ko je zapadlo meter snega, so odhajali z Vrsnika že ob štirih zjutraj in ob sveči, karbidovki ali furmanski lampi pod Maticovim vodstvom gazili težek sneg proti Žirem. Dolenjci so napravili gaz z Gorenjega Vrsnika. Na čelu so se seveda menjavali mlajši. Zjutraj so bili že pred šesto v Tovarni športnih čevljev ali mizarnici. Ob radiatorjih so si sušili mokre hlače in grelj stekleničko grenke kave, ki so jo prinesli s seboj. Tudi malice so bile temu primerne, kar je kdo prinesel s seboj, največkrat košček koruznega kruha, ki so ga dobili na živilske karte. Ker se je takrat delalo 12 ur ali tudi več, so se vrnili domov šele okoli 10. ure zvečer brez poštenega obroka. Zdaj so tovarniške malice v primerjavi s tistimi časi razkošna kosila. Na Počivalah so po navadi kakih pet minut počivali.

Za pot v Žiri so velikokrat uporabljali stezo po Vrsniških Osojah in prišli v dolino v Osojnici. Tu so bili seveda prej na cesti. Enako pot so imeli tudi šolarji, ko so na Vrsniku zaprli šolo. Zdaj jih je vseh teh težav rešil avtobus, saj vozijo avtobusi šolarje in delavce na obe strani, v Žiri in Idrijo.

Na Gorenjem Vrsniku je Iskra ustanovila svoj obrat v opuščeni šoli, v kateri so dobile zaposlitev predvsem ženske, tako da se zdaj ni treba voziti v dolino. Tudi kmetijstvo se je razvijalo. Ko so sinovi nekdanjih dni-narjev šli v tovarne s trebuhom za kruhom, je bilo delo na kmetijah treba nadomestiti s stroji. To so najprej spoznali polkmetje, saj so po delu v tovarni še kmetovali doma, ne da bi bili pri tem odvisni od vprežne živine in uslug kmeta; njim so morali vračati usluge z dnino.

Tak napredek se vidi v tem, da so se že pred prvo svetovno vojno pojavili *gepeljni*, ki so s konjskim pogonom poganjali mlatilnice. Mlatilnice so opravljale delo bolje in hitreje kot mlatev s cepci. Po prvi svetovni vojni so namesto volov začeli vpregati konje, po drugi pa se je že začel pohod traktorjev. Ne sme se pozabiti, da so bili prvi mali traktorji ali kultivatorji prav pri bajtarjih, da so se s tem znebili odvisnosti od kmetov.

Tudi vozovi so se v tem času spreminjali; vozove z lesenimi osmi so začeli nadomeščati takšni z železnimi, končno pa so prišli železni vozovi z gumijastimi kolesi. Tako je bilo tudi z zavorami. Prvotno so zavirali z verigami, ki so jih imenovali *zaviravnice*, s katero so blokirali eno ali dva zadnja kolesa. Ko so se uveljavili konji, so prišle na vrsto zavore z lesenimi *paknami*, v dobi traktorjev pa so znane bobnaste zavore, kot jih imajo tudi avtomobili.

Tu so še samonakladalne prikolice, različne motorne in traktorske kosilnice ter drugi koristni stroji in priključki za obdelavo zemlje. Zamrl je vrisk koscev in smeh grabljic in vesela pesem mlatičev.

Tudi motorne žage in traktorski *vitli* so posodobili gozdna dela. Seveda pa so ustrezne gozdne ceste še vedno v zaostanku s časom. Čas in želja po povezavi s svetom sta jih prisilila, da so s krajevnim samoprispevkom asfaltirali in posodobili cesto do obeh vasi, ustanovili gasilsko društvo, v spodnji vasi obnovili vodovod in v okviru krajevnega skupnosti Ledine začeli graditi tudi telefonsko omrežje. Da pa so se v vasi uve-

ljavili tudi gospodarski in gospodinjski stroji, motorizacija in avtomobili, ni treba posebej omenjati. Razmišljajo tudi o gradnji vodovoda v Gorenjem Vrsniku, saj so sedaj večinoma kapnice. Nad Gorenjim Vrsnikom imajo idrijski radioamaterji veliko anteno za svoje radio-komunikacije s svetom.

Vrsniške jame in brezna. Vrsnik je kraška planota, ki ima veliko vrtač in brezen. Včasih se je v kakšni vrtači volu vdrla pod nogami zemlja. Tako je nekoč tekel neki kmet iz Gorenjega Vrsnika po pomoč k svojim vaščanom in vpil: "Vsi hmal, ta več in tamal!", da bi prišli pomagat izvlači vola iz jame, kar je bila poslej za te vaščane neke vrsta zbadljivka. Najdaljša jama je pri Vrbanu, skozi katero se čez mnoga jezera pride daleč pod oba Vrsnika. Od tod so imeli Žirovci še pred desetimi leti napeljan vodovod, zato je danes vhod zaprt z železnimi vrati. Vendar se je ta voda izkazala za oporečno zaradi fekalij in umetnih gnojil. Nad jamo je pečina, ki se imenuje "Pod gradom". Tudi v Dragah je veliko brezna, po katerem so se spustili idrijski jamarji globoko v notranjost. Tretja znana jama je na Spodnjem Vrsniku blizu Martinca, v kateri so se skrivali tudi pred Turki. V tej jami so pri Martincu najlažje lomili kamenje za hlev.

Vrsnik, življenje in ljudje. Po podatkih je imel Spodnji Vrsnik leta 1780 61 prebivalcev, leta 1817 52 ljudi in 10 hiš; isti vir navaja za Gorenji Vrsnik leta 1780 96 ljudi, 1817 pa 105 ljudi in 15 hiš. Leta 1848 je bila agrarna delitev iz skupne zemljiške lastnine. Takrat so bile razdeljene Vrsniške Osoje in verjetno tudi skupne gmajne. Mlakarjevo bajto pod Birtom so vaščani odkupili za mežnijo.

Češnjava nedelja je tista nedelja sredi julija, ko se zberejo vsi vaščani, ki so razkropljeni po svetu, doma pri svojcih. To nedeljo je v cerkvi sv. Tomaža tudi slovesna podružnična maša, na katero pridejo tudi mnogi Žirovci; takrat imajo tudi vrsniški bob. Tudi zvonove so pred drugo svetovno vojno slavnostno blagoslovili prav na to nedeljo. Danes je od teh zvoňov ostal samo srednji, tako da na slavnostno nedeljo ne morejo niti pritrkavati.

Luč. Do prve svetovne vojne so si svetili še s trskami. Za namestitev je bilo treba posebno držalo, imenovano čelešnik. Svetili so z bukovimi in lipovimi trskami (drugje omenjajo brezove). Za rezanje trsk ali *luča* je bil potreben poseben oblič, dolg do tričetrt metra. Da sta rezanje in priprava šla tekoče, je bilo za to delo potrebno 4 do 5 ljudi. Petrolejke so prišle v veljavo šele po prvi svetovni vojni. Kasneje so bile že tudi karbidovke. Šele po zadnji vojni je dobila elektrika svoje mesto, ki je v marsičem spremenila način življenja. Radio in televizija sta omogočila pogled v svet.

Kurišča in dimniki. V prejšnjih časih je bilo veliko hiš brez dimnikov, dim pa se je valil iz krušnih peči pod ostrežje in skozi odprta vrata na prosto. Temu primerna je bila tudi toplota prostorov, saj je bil praktično brez dima samo dnevni prostor (hiša). Kuhalo se je v peči. Zaradi slamnatih streh pa je bila velika nevarnost pred

požari. V takih razmerah je bila tudi preskrba s pitno vodo v mrzlih zimskih obdobjih zelo težavna.

Voda v škafih in vedrih je zmrznila celo pri kurišču peči. Zjutraj je bilo treba najprej razbiti led na žlebovih, po katerih je tekla voda od studenca do hiše. Kjer pa so imeli studence dlje od hiše, so jo morali nositi v brenti. Živino so seveda gonili na napajališče.

Vodovod in mlekarna. Leta 1902 so na Spodnjem Vrsniku uredili vodovod in mlekarno, kamor so nosili mleko z obeh Vrsnikov in Žirovnice. Kadar je pozimi zapadlo več kot meter snega, ni bilo nič kaj prijetno, posebno ne do pasu gaziti sneg iz Žirovnice z 20-litrsko kanglo na hrbtu.

Še do nedavnega so vaščanom povzročale velike preglavice hudourniške vode, ker so vodni curki vdirali v veže in druge pritlične prostore, kar se je dogajalo ob večjem deževju.

Martincova mama pripoveduje, da so bili v njeni mladosti otroci slabo oblečeni; ne tako kot danes, ko so zaviti v debele bunde in tople čevlje. V šolo je hodila v Žiri. Pozimi so imela dekleta le tenka krila in malokatera je imela toplo volneno jopo. Nosile so dokolenke brez ženskih hlač, tako da je bil spodnji del pod krilom skoraj gol. Pozimi so prišle v šolo s povsem pordelimi koleni in stegni.

V prejšnjih časih ni bilo lahko zgraditi hiše. Ustreznega lesa za ostreže je bilo malo. Po planotah se je paslo. Prevladovalo je grmičevje. Kjer pa je bil gozd, so bili to večinoma listavci. Trd les listavcev se je uporabljal za oglje, saj so nekoč v naših krajih topili železovo rudo. Smreka in jelka sta v naših gozdovih šele kakih 100 let. Zato ni čudno, da so za gradnjo ostrešij uporabljali tudi češpljev in gabrov les, ali pa takšnega, kakršnega so imeli na razpolago. Enak les je šel za stropnike.

Hkavčeva hči je pri okoli 14 letih imela z domačim hlapcem dvojčka, ki pa sta ji umrla. Gospodarju to ni bilo po volji. Rodila pa je že potem, ko se je hlapec poročil s sosedo. Po italijanskih zakonih so ga obsodili zaradi spolnih odnosov z mladoletnico na precej let zapora. Menda je sedel kake dve leti, ko je italijanska kraljica rodila sina in so bili vsi nepolitični zaporniki deležni pomilostitve. Tako je bil predčasno izpuščen. Tudi ni treba posebej poudarjati, kako se je počutila mlada žena po nekaj mesecih zakona brez moža.

V minulih stoletjih je tudi na Vrsniku razsajala kuga, ki je desetkala ljudi, kar je že omenjeno v zvezi z Mrtvaško dolino. Tudi razne vojne so pobrale mlade ljudi. Benečani so na primer novačili mlade fante v svojo najemniško vojsko, kjer so se kot plačani prostovoljci bojevali pod beneško zastavo. Dosti hujše je bilo novčenje v avstrijsko cesarsko vojsko; ta je lahko mlademu človeku uničila mladost in življenje, saj ji je moral služiti, dokler je bilo v njem kaj življenja. Ali pa se je vrnil domov pohabljen in taki ljudje so na berglah prosjačili od hiše do hiše; kasneje jim je država dala lajne za prosjačenje. Mnogi mladi so se v takih okoliščinah odločali za beg in skrivanje po hostah. Če pa so že bili vajeni boja in orožja, so se družili v roparske skupine, ki jih je bilo nekda po naših krajih kar precej. Take skupine so

imale lahko tudi utrjen lesen grad. Tako se še danes imenuje pečina nad Vrbanom "Pod gradom", kar bi bilo mogoče povezati s povedanim. Znano je, da je general Radecki tiste čase obvladoval zahodno bojišče v današnji Italiji, za kar je potreboval tudi veliko slovenskih fantov. Bajtarske fante so novačili v vojsko, grun-tarski pa so se odkupili.

Med prvo svetovno vojno je na Vrsniku razsajala španska bolezen ali griža, ki je pobrala veliko ljudi. Mrlice so morali kar najhitreje zapreti v zasilne krste in jih odpeljati v mrtvašnico na Dobračevo ter zakopavati, da se bolezen ni širila naprej. Med prvo svetovno vojno je bilo doma tako malo moških, da je mrlice vozila na Dobračevo 16-letno dekle, ki je služila pri Mlinarju v Osojnici. Krste je vozila z manjšim konjičem.

Nekoč so Ledinci zmerjali Vrsnikarje s "kobilarji", Vrsnikarji pa Ledince s "hlebčarji". Zgodilo pa se je menda tako, da so hoteli ženici v Ledinah ponuditi kozarec vina, pa je ta odvrnila: "... hleb, hleb, kaj bi pila!" in so kupili tej ženici Vrsnikarji hlebec kruha, da ni bila lačna, ker ji ga domači Ledinci niso hoteli.

Ko se je v Hkavčevem breznu vdrla kobila, so jo z združenimi močmi vlekli ven, zato se je Vrsnikarje pri-jelo ime kobilarji. Moj oče pa je pripovedoval, da so se v Dragah vdrli voli in je neki kmet (ime sem pozabil) šel klicat svoje sovaščane za pomoč in pri tem na ves glas vpil: "Vsi hmal, ta več in ta mal!" Poslej so besede za prebivalce Gorenjega Vrsnika postale huda zbadljivka, ki je bila v posebnih okoliščinah tudi povod za pretep med fanti različnih vasi.

V gričevnatem svetu so hiše na severovzhodni strani največkrat vkopali v zemljo, da so s tem dosegli boljšo toplotno zaščito in zmerno temperaturo za hleve in kleti. Na kraških tleh hudourniške vode ob daljšem deževju po kamnitih skladih vdirajo v poslopja, zaradi česar imajo še zdaj hude težave na Spodnjem Vrsniku in tudi drugod. Novejše gradnje pa imajo že drenažno odvod-njavanje hudourniških voda iz vkopanih delov stavb.

Peči in modovnice. *Modovnice* in opeko za peči so nekoč delali v Spodnji Idriji in v Žireh. Znano je, da je opekarski mojster Merkant iz Stare vasi, ki je nazadnje imel opekarno blizu svojega doma v Novi vasi, izdeloval in žgal zidno opeko. Manj znano pa je, da so on in njegovi predniki v opekarskem obratu v Stari vasi izdelovali tudi modovnice (pečnice) za krušne peči in druge podobne žgane izdelke, mdr. strešno kritino.

Pisal se je Kopač, vzdevek Merkant pa je romanskega izvora, kar pomeni trgovec. Iz starih zapisov je namreč znano, da so nekateri Žirovci imeli trgovske zveze s Čedadom in drugimi tamkajšnjimi kraji. Mojstri Furlanije pa so bili v naših krajih pogosti gostje in strokovni voditelji pri fužinarstvu, opekarstvu, stavbeništvu in drugem. Tudi Beštrovci v Novi vasi je imel takega strokovnjaka, ki je takrat izdeloval žgano strešno opeko. Ta še zdaj pokriva posamezne hiše z letnico okoli 1870, kasneje pa je že znan trpežen cementni strešnik, imenovan levec.

V Spodnji Idriji so pod Konomljo kopali ilovico za modovnice; to delovišče se imenuje "Letna". Pečnice so nazadnje delali tudi pri Cadl na Poklonu na Pustoti nad

Spodnjo Idrijo. Veliko starih peči, narejenih iz pečnic iz spodnjeidrijske opekarne še danes stoji na Vrsniku in v Žirovski dolini. Večkrat so na teh pečnicah upodobljene razne božje podobe (pri Krošlju na Dobračevi).

Sušilnica za sadje in lan na Gorenjem Vrsniku. Nad Hkavcem na Prikraju je stala sušilnica za sadje in lan. Domače ime Hkavc verjetno izvira iz imena tkalec, saj so še pred nedavnim tkali lan doma. Domače platnene rjuhe so bile debele in trpežne. Take rjuhe je dobila nevesta za svojo balo in jih je potem uporabljala vse življenje. Zadnje statve so bile po tej vojni še pri Koširju v Kladju in Lavrovcu.

Vodnjak Pibra na Gorenjem Vrsniku. V dolinici pod cerkvijo sv. Tomaža sta dva izvira čiste studenčnice, ki so jih uporabljali vaščani Gorenjega Vrsnika. Temu so rekli Pibra. Žal je ta dva izvira onesnažila nepremišljeno postavljena kanalizacija, ki teče v to dolino od Hlibča mimo Krštofla. Sedaj imajo za to ureditev pripravljene betonske cevi, da bi se Gorenji Vrsnik rešil odpadnih voda. Tudi blizu šole je šibek vodni vir in vodnjak, ki pa ne zadošča za potrebe. S kapnicami ni mogoče dobiti dovolj vode, zato bo treba vprašanje pitne vode rešiti dolgoročno.

Aleluja. Nekoč je bila po naših krajih tako huda lakota, da so ljudem za veliko noč ostali samo še posušeni repini olupki. V spomin na tisto stradanje je ostal pri nas običaj, da se za velikonočni zajtrk skuhamo posušeni repini olupki. Ta jed se imenuje aleluja. Moja mama je, ko sem bil še mlad, skuhala alelujo, vendar ne za velikonočni zajtrk, temveč za veliko soboto zjutraj, ko je bil post. Med repine olupke je primešala proseno kašo, ki pa ni smela biti iz polne vrečke ali žakeljčka, temveč je moralo biti proso nabrano iz izpraznjenih predalov, to se pravi, da je pometla zadnje ostanke kaše, ki je še ostala za preživetje. Žnidarčkova mama iz Dobračeve še danes kuha na veliko soboto ali pa tudi prej okusno alelujo, vendar pa je ta aleluja razkošnejša kot tista, ki sem jo opisal, ter seveda tudi okusnejša, zato jo radi jedo stari in mladi.

Filip Kosmač – zapisovalec dnevnika. V Ledinah je bil pred prvo svetovno vojno župnik, ki je šolarje učil pisati dnevnik o domačem okolju. Takrat so bile redne šole, v katerih so poučevali šolniki le v krajih takratnih občin. Podružnične šole so bile v župniščih, kjer so poučevali še duhovniki. Tu so se naučili osnov pisanja in branja ter nekaj osnovnega računanja. Svoje dnevnike so začeli pisati šolarji ob začetku tega stoletja, verjetneje okrog leta 1910. Eden takih šolarjev, ki je začel pisati dnevnik, je bil Erjavčev iz Krnic, ki se je pisal Kosmač Filip. Po prvi svetovni vojni se je priženil v Zadlog pri Črnem vrhu (Godovič). Ta mož je pred nekaj leti umrl. Njegovi potomci še hranijo dnevnik, iz katerega je veliko prepisoval Ivan Potočnik iz Dobračeve. Dnevnik vsebuje tudi mnoge podatke iz žirovske fare. V njem so zapisi o tekočih dogodkih, žirovskih požarih, porokah, smrtih in drugem.

Leseni stropovi. Šele leta 1840 je Plahovčanova hiša

dobila lep lesen strop; prej so bili le navadni legnarji (stropniki). Tako je bil to leto strop moderniziran. Lesena ključavnica v kleti pa nosi letnico 1666, kakor tudi v cerkvi na Vrsniku. Leta 1851 je pogorela Balanten-cova štala.

Na Plahovšu so imeli pred leti tako sladka jabolka, da se jih ni dalo jesti. Rekli so jim medniki in zlatevka. Jabolka so posušili v krljce, zdrobljene krljce pa uporabili za potico.

Slabetova kovačija, mlin in žaga. Na Govejku sta bila predvsem dva velika grunta ali hubi, pri Šinkovcu in Slabetu, ostalo so bile manjše hiše ali kajže. Danes sta ta dva grunta precej razkosana, na njih pa že druge kmetije. Slabetov grunt je bil tako močen, da je imel svojo kovačijo, mlin in žago za svoje potrebe. Železo za domačo kovačijo so pridobivali v domači peči, rudo pa so večinoma dovažali iz Vrsniških Drag. Ob največjem vzponu je imela Slabetova kovačija tudi po sedem ognjev. Nižje v Osojnici je bil tudi Srnaški mlin. Slabetova in Šinkovčeva grunta v Govejku sta bila mnogo boljše kot oba Srnaška. Ko je gorel Govejk, je Slabe rekel svojemu sosedu: "Boste videli, kako bo naju ogrelo." Slabeta je ubila strela, ko je sejal ajdo. Pravijo, da jo je pritegnil zlati obroček, ki ga je nosil v ušesih. Njegovo hčer je poročil Simnovčič, ki je prišel iz bajte v Dragah. Zraven Govejka sta si sezidala hišo, ki se ji reče pri Kmonicah. Po Slabetovi smrti sta hišo prodala in nasledila Slabetovo domačijo. Ta Simnovčič je bil poslej boljši gospodar kot prejšnji, njegov tast. Pri Slabetu so bili namreč prej zelo slabi gospodarji. Najprej so v Osojnici prodali kovačijo, nato pa še parcelo za parcelo, kjer je danes domačija pri Vrbanu. Slabe se je namreč pri njem zadolževal, zato mu je moral za posojeni denar odstopati kos za kosom. Tako imajo sedaj pri Vrbanu od prvotnega kosa zaporedne številke delitve prvotnega zemljišča skozi 1, 2, 3, 5 in tako naprej. Slabe je ostal brez gozda, ki ga domačija še danes nima.

Vsekakor je obstajala Slabetova kovačija že pred letom 1736. Leta 1776 pa so prišli k Vrbanu Kavčiči, ki so v sorodu s Sivkarjem v Mrzlem vrhu.

Za pridobivanje železa in kovačijo so kuhali oglje tam, kjer je bilo dovolj lesa. Ko ga je zmanjkalo, so nehali in ga kuhali drugje. Nedaleč od Vrbana imenujejo njivo "na ogenjc", kjer je še danes 50 cm debela črna plast zemlje in oglja v prahu.

Železo za kovačijo so prvotno pridobivali sami. Rudo so z vlačugami vlačili z vprego iz Drag. Še danes so vidni sledovi te poti, po kateri so nosili v mlin iz tedanjega Vrsnika, ko je bil še v Dragah. Kakšno talilno peč so uporabljali, ni znano. Ali preprosto poljsko, korosko ali pa že bresciansko. Peč je stala na osojni strani, kjer se še zdaj najdejo ostanke žlindre. Leta 1778 je zagospodaril Heron Kavčič, Urban pa leta 1848, ko je domačija po njem dobila ime. Slednji je izboljšal vodno kladivo, imel dva ognja in meh na vodo. Njegova žena Alenka (1811) je bila Gantarjeva iz Dobračeve. Mati Modrijanke (Alenka) in Krištana (Jože) je bila doma pri Vrbanu, to je Vrbanova sestra. Tine Kavčič (1808) je že tedaj koval kladiva, nože (tudi take, ki so bili prepovedani, to je zaklepčnike), sekire in poljsko orodje. Koval je tudi drevesa in vozove. Bil je rodnostni kovač.

Lazarca v Izgorjah je bila po rodu Vrbanova. Leta 1889 se je Matej ženil pri Lazarju; Vrbani so kot sorodniki šli na ohcet, ki je trajala tri dni.

Vrbanov oče, ki je umrl leta 1845, je še poznal pripoved o gradu, ki je stal nad Vrbanovo pečino, njegov oče (1808) pa še bolj. Oba sta vedela povedati, da so morali škofovsko cesto nenehno vzdrževati, ker so po njej iz Idrije tovorili živo srebro.

Pravila sta tudi, da so imeli Francozi zelo strogo disciplino. Ko je francoski vojak pri stari hiši pobral jabolko, je dal poveljnik ustaviti celo vojaško enoto in pred vsemi grajal in kaznoval vojaka.

Gregor Kavčič je bil *pastoralk*, to je prevzemnik kmetije in njen upravitelj, zato je moral preostalom izplačati dediščino ali odpravnino.

Ko je bila zgrajena nova sedanja cesta Govejk—Žiri, so Vrbani kamenje in skale, ki so jih navalili v dolino predvsem pozimi, vozili skupaj in začeli iz tega materiala kakih 20 metrov višje zidati novo hišo. Hišo so gradili približno do leta 1830. Še dobro, da so sezidali novo hišo, ker se je že ob veliki povodnji leta 1926 odtrgala velikanska skala s sončnega pobočja, zdrsula čez prostor stare hiše in se zarila v nasprotni breg. Skala je bila velika kot enonadstropna hiša. Na svoji poti je napravila v bregu veliko drčo. Sedanja Vrbanova hiša je bila ob povodnji 1926. leta zaradi zaježitve in plazov ter materiala, ki ga je nanese izpod Govejka, več kot meter v vodi. Ko so vode usahnile, so morali iz hiše odstraniti pol metra blata. Okrog hiše so morali odstraniti ves nanos, ki jih je zatrpal. V plazovih se še zdaj najdejo ostanki dreves in debel. *Velb* v peči je voda vzdignila.

Velike povodnji 1886 in še prej, pa tudi leta 1925 in 1926 so povzročale, da so drsli v dolino Osojnice veliki zemeljski plazovi, ki so še zdaj vidni, čeprav so pokriti s travnato rušo. Taki plazovi so odnašali v Vrsniških Osojah tudi staro pot iz Drag do Vrbana, ko so od nje ostale samo še sledi.

Jakob Poljanšek — Modrijanovec se je v letih 1877—1879 pri možu svoje tete, Urbanu Kavčiču, izučil kovaške obrti in v dveh letih postal pomožni kovaški delavec. Po izučitvi je šel za pomočnika h kovaču na Selo, kjer je nadaljeval svoj vzpon.

Vipavci — Reveni. Potoški — Mini Reven se je v prejšnjem stoletju rodil nezakonski sin Franc. Oče mu je bil neki vandrovec tam nekje iz Vipave. Tako se je Franca prijel ime Vipavec. Tudi iz poznejšega časa, ko je z živino trgoval tja do Vipave, ni znano, ali je poznal očeta. Mina se je kasneje poročila in se poslej pisala Bogataj. Potoška hiša je ob požaru na Gornji Dobračevi pogorela, novo so naredili pri sedanjem Matičku na Potoku. Eden pa je naredil drugo hišo ob glavni cesti na Dobračevi, kjer se še danes pravi pri Potočenu, ki so po materi še nekoliko v sorodstvu z Reveni. Franc se je oženil v Idrsko in v začetku stanoval pri svakinji, ki se je prisožila k Hlibču na Gorenjem Vrsniku. Tu se je v Hlibčevi bajti na Gorenjem Vrsniku št. 4 leta 1891 rodil moj oče Janez Reven. Imel je še brata Antona, Jakoba in Andreja ter sestre Johano in Francko. Nekaj mlajših je umrlo, saj je bila takrat umrljivost otrok velika.

Franc Reven, ki se mu je že na Vrsniku rodilo nekaj

otrok, je pri današnjem Matečku v Žirovnici naredil hišo in začel trgovati z živino tja do Angelske gore, kjer je bil doma njegov oče, pa do Bohinja. To hišo je potem dal deloma za doto hčeri Johani, deloma pa prodal svojemu zetu Lomarskemu iz Idrška nad Žirovnico. Lomarjev, ki se je pisal Mlinar, bi moral imeti domačijo doma, pa so ga mati in brata zastupili s črno kavo, ker so mu bili nevoščljivi. Ko je spoznal, da je popil strup, se je brž nalokal mleka, kakih pet litrov, da je ublažil zastrupitev. Ta strup mu je pustil posledice prav do smrti. Dogodek so pred orožniki, ki so o tem poizvedovali, zatajili, da so se mati in brata izognili strogi ječi. Kljub temu ni upal ostati na gruntu, ampak si je dal izplačati doto. Najprej je živel v Žirovnici, kmalu sta domačijo v Žirovnici prodala Kumru iz Jeličnega vrha, ki jo je potem prodal naprej Matečkovemu Tonetu iz Ravni, zato se sedaj pravi pri hiši Pri Matečku. Plahovski Janez iz Vrsnika je poročil njegovo hčer edinko, tako da se pri Matečku pišejo Kosmači.

Lomarjev in njegova žena Johana sta potem od Mrovca v Stari vasi kupila domačijo pri Sivkarju v Zatrežniku, ki jo je Mrovc prej kupil od ostarele Sivkarice; njej je za preužitek naredil hišico na Jezerih in jo do smrti oskrboval. To hišico je kasneje podedovala njena nečakinja, ki je imela za moža Franca Mraka; imela sta edino hčer Vido (Vida Sedej). Mrovc si je od tega grunta obdržal še lep kos gozda v Zatrežniku in travnik na Selu; travnik je prodal drugemu.

Franc Reven je od starovaškega Merkanta kupil svet na drugi strani vode in tam sezidal novo hišo. Otroci so seveda pri taki bajti, ki je premogla le za dve kravici sveta, šli h kmetom za kruhom in preživetje; služili so za pastirje in male hlapce, ko pa so odrasli, so morali prijeti za trše delo. Tako sta kasneje Tone in Jakob kuhala tudi apnenice. Pogošto so hodili na Plahovše na dnino, pa tudi k drugim kmetom na Vrsniku. Andrej Reven je bil za pastirja na Plahovšu. Za prestiž je dvigoval težka bremena, ker je bil izredno močan, pri tem pa premalo pazil na svojo moč in mladost. Staknil je bolezen in umrl. Francka je hodila na dnino na Plahovše. Omožila se je na vrh Zale v Jelični Vrh. Ko je imela njena hči eno leto, je umrla. Ko je hči odrasla, se je omožila k Češmelu v Zavratac. Tone in Jakob sta padla v prvi svetovni vojni. Moj oče je ostal, preživel Piavo in šel k orožnikom. Po vojni se je spet oprijel čevljarstva poklica, ki se ga je izučil pri Sleherniku v Novi vasi. Prevzel je tudi očetovo domačijo pri Vipavcu v Žirovnici. Vendar je moral izplačati dediščino svoji sestri in nečakinji, ki sta že prej dobili svoj delež. Tudi stroški za advokata in druge dajatve niso bili majhni, tako da je to prodal. Vendar je bil izkupiček manjši kot stroški. Svojo domačijo je prodal oglarjem, ki so v teh gozdovih kuhali oglje. Tik pred vojno, ko je bil na velikonočno soboto oglar pri vstajenju v Ledinah, je domačija pogorela, ker se je vnela slamnata streha. Vnele so se saje, ko so ženske pripravljale jedi za veliko noč. Oglar je potem prodal domačijo sosedu Janezu Kosmaču.

S Plahovskim konjem in plugi so poravnali vso Vipavsko zemljo za njive in travnike. Večje skale so zvekli ob strugo potoka Žirovnice, da niso narasle vode kopale bregov, ter tako zaščitili zemljišče. Kamenje, ki se je pri

tem nabralo, so navozili na pot, da se je utrdila.

Moj oče je tarnal, da sta mu advokat, davkarija, dedinji in drugi stroški pojedli enkrat več, kot je dobil za prodano zemljišče; tako so izterjevalci požrli domačijo in bili prevzemniku pripravljeni potegniti poslednje hlače z njegove riti.

Zemlja po Vrsniku je bila pusta, ker se je živina čez leto večinoma pasla in puščala kravjeke po grmovju. Od koder so mogli, so vozili pepel na pašnike, da je bolje raslo. Pepel so vozili celo iz Cerknice in Idrije, kjer so žnali apno.

Napisano v Žireh, marca 1989

Namesto sklepa:

ALI JE VRSNIŠKA NASELITEV STAREJŠA KOT ŽIROVSKA?

V trdi negostoljubni divjini sredi obsežnih gozdov je že zelo zgodaj izpričano ljudstvo, ki je poselilo ta gričevnati svet med Žirovskim vrhom, Dolem, Vrsnikom, Goram, prek Hotedršice in Godoviča do Črnega Vrha, kjer zapirajo pokrajino masivi Javornika in Trnovskega gozda. V ostrem podnebjju, v svetu, obdanem skoraj z neprelozimi gozdovi, v družbi volkov, medvedov in risov so za svoj obstoj bili večni boj z naravo živali in uporni ljudje. Po njihovem značilnem jugozahodnem ukrajinskem narečju bi sodil, da so se nekaj priselili sem iz Karpatov in tu našli podobno krajino kot v starih seliščih. Kajti tudi tukaj je domovala tisa in drugo drevje. Medtem ko so preostala slovenska plemena v družbi s Huni prodrli celo v Furlansko ravnino, je ta skupina ostala zunaj teh migracijskih tokov in se v tem okolju prilagodila surovim življenjskim razmeram. To je ena od možnih razlag. Lahko pa so to staroselci, ki so prevzeli staroslovensko govorico in se umaknili sem pred kolonizacijskimi pritiski. V razmislek sodi pomen in izvirnost nekaterih priimkov na tem področju (Kalčič, Sedej, Čibej), pa tudi krajevna imena, imena voda in gričev (Sovra, Čemunski vrh, Červenjak, Tisovc, Zala, Stanomer hrib). Posebnosti in oblike tega narečja, ki sem jih slišal v rani mladosti od starejših ljudi, sem med zadnjo vojno nadvse koristno uporabil med tovariši iz Ukrajine, medtem ko se je ruski jezik že precej razlikoval in ko se češki in slovaški jezik spet drugače slišita. To narečje bi lahko imenovali kar goransko, saj vas Gore nad Idrijo z zelo staro cerkvico stoji nekako na sredi tega jezikovnega območja.

Ljudje so še nedolgo tega verovali v uroke, vrače, rojenice, dobre in zle žene, ter so še v mojih mladih letih razne bolezni, kačje pike in podobno zagovarjali. Po vrhovih so imeli ajdovska svetišča in so jih še nedolgo tega skrivaj častili.

V ljudskem govoru so še pred nekaj desetletji za novorojenčka, ki še ni bil krščen, uporabljali izraz "kupili smo enega ajda" ("kupl sma anga ajda").

Krščanski misijonarji iz Ogleja se prinesli v te kraje katoliško vero. Upravno pa so bili podrejeni Ogleju, Benetkam, Čedadu, pa tudi oblast Goriških grofov je pokukala sem čez. Čutiti je, da so bile Gore nekakšno

versko in duhovno središče. Na tem pokopališču so pokopavali umrle. Župa in fara v Hlevnem Vrhu je verjetno precej mlajša. Že precej pred letom 1400 se omenja cerkvica ali kapelica sv. Andreja na Kokočevicah pri Vrsniku. Ta svetnik, ki naj bi bil zavetnik pastirjev, je dajal versko zatočišče prebivalcem Vrsnika, ko so imeli še v današnjih Dragah svoja domovanja. Tudi zaselek Žir s svojimi lesenimi kočami, ki naj bi menda obstajal v zavetni dolinici za hribom Žirk z nekaj kočami, in sosednja Breznica, ki je stala nekoliko višje nad Zavodjem, sta spadala pod podružnično kapelico sv. Andreja.

Še nedolgo tega, pred kakimi sedemdesetimi, osemdesetimi leti je bil župnik na Gorah vse; bil je duhovni in verski vodja, gospod, ki je znal brati in pisati, bil hkrati tudi zdravnik, saj je uravnaval zlome udov in jih povezoval s trdimi povoji, popravljal izpahe in drugo. Skratka bil je tolažnik, zdravnik, učitelj in prosvetitelj. Lahko bi rekli misijonar dobre volje, h kateremu so se ljudje zatekali v telesnih in duševnih stiskah.

Kako in kdaj je nastal zaselek Žir, ni podatkov. Pač pa so podatki, da so jeseni, ko je obrodil žir, gonili na pašo svinje, ki je bila na Žirku obilna. Po zapisu iz Loškega urbarja je moral vsak lastnik, ki je na Žirku pasel svinje, za to plačati, tujec v denarju, domačin pa je dal svinjsko pleče. Očitno je tudi, da so na poselitev vplivale vodne razmere, saj kjer je voda, je tudi življenje. Tako se zdi, da so po odtoku žirovskega jezera in z izsuševanjem doline tudi vodni viri spreminjali tokove. Tako se je zaselek Žir pomaknil na sedanji Tabor ali stare Žiri, Breznica se je iznad Zavodja preselila višje, kjer je sedaj, pa tudi Stari Vrsnik ali Vrsje se je verjetno zaradi tega razselil v smeri Ledin, Krnic in Vrsniških Drag, v vrzeli pa so se vrivali še kolonisti. Vso goransko etnično območje so si kasneje razdelili loška, logaška in idrijska gosposka. Po letu 1400 je loški kolonizator naselil v Žiri tudi nekaj Poljancev. Ti so pomagali razširiti cerkvico sv. Andreja ob vznožju Žirka, ki je, kot kaže, bila pred tem že prenesena z Vrsnika v žirovsko ravan.

Poljanci so pri tem na glavni oltar postavili svojega svetnika, ki so ga prinesli iz Poljan, prejšnjega pa prenesli na stranski oltar. Poljanski župnik si je s to poselitvijo zagotovil v Žireh nekatere cerkvene dajatve, loški oblastnik pa s pomočjo svojih biričev desetino, tlako, novačenje v vojsko in druge sodne in upravne dajatve. Razumljivo je, da so morali loški gospodje postaviti v Žireh poslopje za oskrbnika in za svoje obhode, štalno, kaščo in druga pomožna poslopja, kamor so spravljali desetino in druge dajatve (žito, oves, živina, perutnina), ki so jih dobivali iz Ledin, Vrsnika, Izgorij, Goropek in območij, ki so spadala pod žirovskega oskrbnika vse do Hlevnega Vrha. Z izsuševanjem žirovske doline in urejevanjem poplavnih hudourniških tokov je bilo na tem območju omogočena naselitev. Ker so kolonizacijski pritiski loškega kolonizatorja popustili, so staroselci iz smeri Gor, Vrsnika, Stare Oselice in drugega okoliškega hribovja dobili priložnost, da presežek populacije dobi nov življenjski prostor z raznimi možnostmi, rokodelskimi dejavnostmi in podobno. Že v zadnjem obdobju so staroselci na tem območju, obdanem z gozdovi, ter izolirani od drugih kulturnih in gospodarskih tokov, obvladovali proizvodnjo raznih dobrin. Ukvarjali so se s pridobivanjem železa in njegovo predelavo; postopek so

kasneje izpopolnili mojstri iz Brescie, poznali so tehniko predelave lanu in volne, tkanje, izdelovali so keramiko, obdelovali les, predelovali kože, bili so apnarji idr. Mnogo tega je uničevalo loško cehovstvo, pridobivanje železa pa sploh in pohlep po dobičku med fevdalcem in cesarjem. Ljudsko pridobitno samoiniciativo pa je dokončno uničil povojni stalinizem, ki se na žalost še ni popolnoma končal.

Ni treba posebej omenjati, da so Ledine z okolico in oba Vrsnika do začetka tega stoletja predstavljali najmočnejši človeški in gospodarski potencial tedanje žirovske občine. Šele v tem stoletju so se z urejevanjem žirovske doline in razvojem rokodelstva začele razvijati tudi Žiri v gospodarsko in kulturno središče tega območja, v katerem je Vrsnik vse bolj izgubljal gospodarski pomen v odnosu do Žirov.

Morda ni le naključje, da so Žirovci odpeljali kip sv. Andreja v Žiri, in so zato morali Vrsnikarji dobiti novega svetnika sv. Tomaža ter mu med obema Vrsnikoma postaviti novo cerkev. Če pa so pri tem opravilu prenašali gradbeni material za cerkev sem in tja, je bila to le kazen in pokora za njihov spodrsrlaj.

S tem sklepnim sestavkom o Vrsniku in njegovih prebivalcih hočem dokazati, da v tem svetu že od nekdaj živimo trmasti, svojeglavi in žilavi ljudje, toda poštene, kakor je poštena do nas mati narava. Nič zato, če so nas delili med Gorenjce, Notranjce, Primorce ali Tolmince, med Benečane in Habsburžane, nas rezali med Jugoslavijo in Italijo in pred tem še med mnoge druge osvajalce. Človek, ki to bereš, pojdi na Gore, tam, kjer

stoji na najvišji vzpetini majhna cerkvena (če se ne motim, posvečena sv. Mariji Magdaleni). Z jugozahodne strani jo bičajo vlažni mokri vetrovi, zato je zaščiten s kritino, z druge strani jo bičata sever in vzhodna burja. Prijatelj, ozri se navzdol in okrog sebe. Kolikor daleč ti seže oko, tako daleč je tvoja domovina med širnimi gozdovi, do trnovskih gozdov, Javornika, hotedriškega Novega sveta in nazaj do Polhograjskega hribovja. Ko pa se ti izgubi pogled na severovzhodu, se zavedi, da od tam nekje prihaja tvoja sedanja govorica, in če zategneš po naše, bodi ponosen na svoje narečje in pokaži svoj jezik tistim jezikonemarnežem, ki te zmerjajo z rovtarjem in butcem. Tu smo, tu se rojevamo, ustvarjamo, živimo in umiramo. Toda živimo pošteno, s svojim trdim delom in skromnostjo. Vendar smo neuklonljivi in uporni. Vlačili so nas po loških, tolminskih, idrijskih, beneških, goriških in ne vem še katerih ječah, nas novčili v najrazličnejše vojske, nas v dobi stalinizma silili na volišča in nam grozili, da nas bo treba s koli po glavi, če ne bomo volili njihovega samooblastnika. Uporni smo in trmasti, biča nas življenje, naš značaj brusi surovi veter usode, da smo trdi kot kamen. Zato, prijatelj, vstopi na vrh Gor in poglej surovo pokrajino pod seboj z mnogimi prepadnimi dolinami, s strmimi vršaci, krajino, poraščeno z gozdovi. Trda in surova krajina, kruta in ponosna, toda lepa v vsej svoji trdoti. Tak si tudi ti, prijatelj, trd, krut, kot te je izoblikovala narava, toda pošten in svojemu bližnjemu prijatelj.

Pripisano v Žireh, novembra 1989.

Miha in Matevž

Bila sta čudna ptiča. Na Žirovskem in še čez bi težko našli takega ljudskega posebnega, kot sta bila onadva. Še dandanes si o njima pripovedujejo vesele zgodbe; veliko jih je utonilo v pozabo, spet druge so že močno popačene, okleščene in spremenjene, da je težko reči, ali so se sploh kdaj zgodile. Saj veste, kako je s to stvarjo. Gašper kihne, sosed reče, da ga muči kašelj, nekdo drugi že pove, da ima Gašper jetiko, in ko novica pride do tretje vasi, je napihnjena kot svinjski mehur. Gašper leži najmanj na smrtni postelji, če ne celo kar na parah. S tem zapisom hočem iztrgati pozabi eno takšnih zgodb, pa naj bo resnična kot podplat na čevlju, ali izmišljena kot vogal v okrogli sobi.

Miha in Matevž sta hodila vedno skupaj in ni je bilo stvari na svetu, da bi zaradi nje odšel na pot samo eden izmed njiju. Hodila pa sta vedno eden za drugim. Že zjutraj sta se zmenila, kdo bo tisti dan govoril. Kdor je bil določen, je hodil spredaj. Ta je tisti dan pozdravljaj mimoidoče na poti, jim odgovarjal na vprašanja in sploh opravljal vsa dela, ki jih je bilo treba opraviti z jezikom. Tisti pa, ki je hodil zadaj, ni smel odpreti ust, tudi če bi ga pičila kača. Ljudje so ju klicali za "cefiksa". To pa zato, ker sta pri govorjenju uporabljala besedo "cefiks". Če sta izgovorila samo dve besedi, je ena izmed njiju zagotovo bila "cefiks". Že pri malo daljšem stavku pa sta to besedo imela na jeziku celo večkrat. Pa pustimo njuno govorjenje pri miru, saj sta bila zelo redkobesedna. Najbrž sta v vsem življenju izgovorila manj besed, kot jih izgovori župnik v eni sami pridigi. Najraje govori o njima tale zgodba.

Neko zgodnje nedeljsko jutro je našlo naša junaka na poti v vas. Kot po navadi ob nedeljah sta se tudi tega jutra odpravila k maši. Tja nista hodila iz pretirane pobožnosti, ampak zato, ker je bila to v tistih časih trdna navada.

Poleg tega pa je človek po maši lahko opravil številne opravke, za katere med tednom ni imel časa. Tu si srečal stare znance, zvedel novice, sklepal kupčije, zavil v gostilno na polič vina, od mešetarjev nakupil kmečkega orodja, si najemal delavce . . . Skratka, ob nedeljah se je v vasi zbrala velika množica ljudi in vsak pameten človek je poleg duhovnih potreb opravil tudi posvetne. To nedeljo sta nekaj takega računala tudi Miha in Matevž. Že ves teden sta bila brez dela, pošel jima je zadnji belič; če sta še tako obračala žepe, ni bilo v njih niti mrvice tobaka. Ni vrag, da ne bosta staknila kake službe v gozdu ali kamnolomu. Tudi kmetje so zdaj na jesen potrebovali ljudi pri spravilu pridelkov. Miha je hodil spredaj in to je pomenilo, da bo to nedeljo posle urejal on. Ker sta bila oba postavna možaka, sta koračila po slabi vaški cesti kar precej hitro. Tako ni čudno, da sta med potjo prehitela marsikatero skupino, zlasti pa starejše ljudi. Miha se ni ozrl ne na levo, ne na desno, zamomljal je samo nekaj, kar naj bi pomenilo "dobro jutro", in odhitel naprej. Matevž je bratu sledil tesno za petami, ljudem, ki sta jih prehitela, ni niti pokimal. Zanje se še toliko ni zmenil kot za obcestni kamen. Kar naenkrat pa se oglasi Miha: "Cefiks, Matevž, poglej Oreharico!" Kakih trideset korakov pred njima je korakala po cesti Oreharjeva Mica. Ta je bila znana kot velika skopulja, zato z njo ni bilo dobro imeti poslov. Mimogrede te je naplahtala, da nisi vedel, kje se te glava drži. In zakaj si je ta coprnica zaslužila njuno pozornost? Vzrok je tičal v tem, da sta tudi onadva imela neke neporavnane račune s staro skopuljo. Spomladi sta ji bila napravila nekaj sežnjev drv, za plačilo pa sta se obrisala pod nosom. Zato je Miha še bolj raztegnil svoje dolge korake, da bi dohitel baburo in izterjal dolg. Mica pa se je kot nalašč ravno takrat ozrla, in ko je videla, kdo ji sledi, je še sama pospešila korak. Miha si je mislil: "Ej, lisica zvita, popihala bi jo rada. A te že dohitim. Dobil bom tiste denarje, pa če ti jih moram iz brbe izbiti!"

Še bolj je pohitel, da ga je Matevž komaj dohajal. A tudi Mica se ni dala in je na vso moč hitela. Pravo čudo je bilo, kje je babnica našla še toliko gibčnosti, da jo je kar neslo po cesti. Tako so nazadnje vsi trije skoraj tekli, da so se ljudje začudeno ozirali za njimi. Toda navsezadnje se stara Oreharica le ni mogla kosati z dvema mladima hrustoma in razdalja med njimi se je precej zmanjšala. "Cefiksa" bi bila vsekakor dohitela svojo žrtev in tedaj bi Mici slaba predla, kajti Miha je pri izterjavi dolgov znal biti prav neprijeten. Toda obrnilo se je drugače. Tik preden sta zasledovalca dohitela bežečo Mico, je ta prisopihala do cerkve in skozi vrata smuknila v božji hram. Med vrati se je še obrnila in jima pokazala svoj ostri jezik. "Cefiksa" sta obstala pred cerkvijo, odpirala svoja škrbasta

usta in začudeno buljila v vrata, kjer je izginila Mica. Šele čez čas sta spoznala, da ju je babura spet potegnila za nos. Najrajši bi sicer stopila v cerkev in opravila z njo, kot se spodobi, toda da bi pred božjimi očmi pestila ubogo starko, tega si le nista upala. Miha je še dolgo bolščal v cerkvena vrata in vse, kar je prišlo iz njegovih ust, je bilo: "Cefiks!"

Tistega dne sta ostala brez maše. Kaj, da bi se jima Mica še v cerkvi posmehovala? Zato sta raje zavila v bližnjo krčmo, kjer sta se nadejala dobiti kakega kmeta, ki jima bo ponudil delo. Ni vrag, da si ne izprosita še četrtno vina. Imela sta srečo. Srečala sta starega Hribarja, ki mu je prav pred kratkim pobegnil hlapec. Zato ju je takoj naprosil, da bi mu skuhala žganje. Tropine v kadi so bile že godne, in če jih ne bo takoj prekuhal, se mu bodo pokvarile. Ker pa Hribar za kuhanje zdaj, ko mu je pobegnil hlapec, ni imel časa, se je pogodil z Miho, da to delo opravi on. "Cefiksa" sta se kuhanja žganja lotila že drugo jutro.

A ko bi uboga vraga vedela, kaj ju čaka, bi tega dela ne sprejela za nobeno ceno. Že prav od začetka se jima je obračalo vse narobe. Zgodaj zjutraj, ko se je komaj delal dan, sta tolkla na vrata Hribarjeve domačije, ki je čepela v bregu visoko nad Žirovsko kotlino. Na trkanje, ki pa ni bilo navadno trkanje, ampak butanje, se ni nihče oglasil. Zdaj sta potrkala močnejše, in če vemo, da sta bila Miha in Matevž težkih pesti, si lahko mislimo, da so se stara vrata pod njunimi udarci skoraj razletela.

Nastal je ogenj v strehi. V veži je nekaj zaropotalo in že se je zaslíšal jezen glas Hribarjeve žene France: "Ti pokveka stara, ali se zdaj hodi domov? Da te ni sram, celo noč piješ v gostilni, zdaj bi pa rad še razbijal. Ni čudno, da ti je hlapec pobegnil, saj mu nisi imel s čim plačati, ker si vse zapil. Pa zapij zaradi mene, kozel stari, še svoje hlače, če hočeš, a vrat mi že ne boš razbijal. Takoj ti pokažem!"

Znotraj je zaropotal zapah, vrata so se sunkovito na široko odprla, da bi skoraj zletela s tečajev, iz teme v veži pa je pljusnilo po Mihi in Matevžu, da sta jima odletela klobuka z glav. Komaj sta se obdržala na nogah. Šele potem se je na pragu prikazala s praznim škafo v rokah huda Franca. Polita brata sta bila tako presenečena, da sta še "cefiksati" pozabila. A tudi razjarjena Franca je izpustila škafo iz rok, ko je spoznala, koga ima pred seboj. Takoj se ji je ohladila jeza, saj je pred vrati očitno pričakovala svojega moža. Še vesela je bila lahko, da jih ni pošteno skupila, kar bi se tudi zgodilo, če brata zaradi obilne plohe ne bi pozabila, kdo je tisto jutro hodil spredaj. Ta bi namreč moral pokaditi sitni babi, a ker je bil Miha prepričan, da je hodil spredaj Matevž, je čakal nanj, Matevž pa je seveda vedel ravno nasprotno. Tako so ostali vsak pri svojem.

Nadlog pa tistega dne še ni bilo konec. Miha je namreč razložil Franci, kaj ju je prineslo. Da sta se pogodila s Hribarjem o kuhanju žganja in tako naprej. Franci je že dodobra izpuhtela jeza in bi nemara brata povabila celo na kozarček žganja, če ne bi vsega pokvaril Hribar, ki se je ravno takrat primajal izza vogala. Pozno ponoči je namreč iz gostilne prikolovratil domov. Ker je bil močno napraskan, ni hotel buditi France, saj je vedel, da bo v najboljšem primeru moral poslušati pridigo. Lahko pa tudi kakšno skupi okrog ušes. Poznal je svojo ženo in je vedel, da z njo ni dobro češenj zobati. Zato se je na tiho zavlekel na skedenj v seno. Navsezgodaj pa ga je predramil trušč na dvorišču. Ker je bil od prejšnjega dne še prav lepo v rožicah, si je zabundal eno poskočno in odšel pogledat, kaj se dogaja. Da ga je pri hoji prav pošteno zanašalo sem in tja, ni treba posebej omenjati. Komaj ga je Franca zagledala, se je že usulo iz nje:

"Aha, rogovila stara, zmenili ste se, kaj? Sam se mi nisi upal pred oči, pa si pripeljal ta dva burkleža s seboj. Celó noč ste skupaj pili, zdaj ko vas je krčmar brcnil čez praž, pa ste prišli gor, da bi nadaljevali. Tisto o kuhanju žganja ste si pa lepo izmislili, da me preslepíte."

Obrnila se je k Mihi in Matevžu in ju oštela: "Lumpa zanikrna, to je vajino maslo! Saj vaju poznam, da ne mislita na nič drugega kot na neumnosti in pijačo. Moj si tega že ne bi izmislil. Kar hitro se mi poberita izpred oči. S teboj pa se že pomenim!" se je obregnila ob Hribarja, se obrnila in zaloputnila vrata, da je kar zašklepetalo.

Cefiksa sta se končno lotila dela, ki ga pa ni bilo malo. Pri Hribarju so bili na tesnem z vodo, zato so kuhali žganje kar v grapi, ki je bila oddaljena od domačije nekaj sto korakov. Tam je imel Hribar postavljeno leseno kolibo, pokrito s smrekovim lubjem. V kolibi je stalo kamnito ognjišče. Ob njej je stala tudi stara preperela kad, v katero je po lesenem žlebu pritekala voda iz grape. Krog in krog se je razprostiral zraščén gozd. Kraj je bil mračen in vlažen, kakršna je pač vsaka grapa. Najprej sta naložila na voz bakren žganjarski kotel, nekaj loncev, par velikih opletenih steklenic in še nekaj druge opreme, ki se rabi pri žganjekuhi. Vse to sta odvlekla v grapo. Potem sta se lotila tropin. Shranjene so bile v veliki kadi, ki je ne bi zmogli naložiti na voz niti štirje taki korenjaki, kakršna sta bila Miha in Matevž. Zato sta tropine preložila v manjši čebriček in ga postavila na voz. Tropine

bosta dovažala sproti po potrebi. Vozila sta z gnojnim košem. To je voz, spleten iz debelih vrbovih šib in ima samo dve kolesi. Uporablja se predvsem za prevažanje gnoja, lahko pa tudi krompirja, repe, pese . . . Dandanes skorajda ni več v uporabi, lahko ga vidimo le še na kakšni strmi hribovski kmetiji. Voz, na katerega sta brata naložila tropine, je bil nekaj posebnega, čeprav je bil to čisto navaden gnojni koš.

Oje je bilo nalomljeno, na dnu je manjkala deska, preperele vrbove šibe so štrlele narazen kot ježeve bodice, med polomljenim opletom so se kazala presušena rebra, pri kolesih je manjkalo par lesenih naper. Voz je bil res že **močno** zdelan, škripalo pa je tako, da je šlo skozi ušesa. Naložila sta torej čeber tropin v koš. Miha je zgrabil za oje, Matevž pa se je postavil zadaj in porival. Tako sta vlekla staro škripalo proti grapi. Kolesa so ometala in opletala zdaj sem zdaj tja, da se je zdelo, kot da se umikajo kamnom, ki so ležali na poti. Pot pa je bila ozka in slaba. Nenadoma se spodnje kolo ni izognilo velikemu kamnu, ki je ležal prav sredi kolesnice. Trčilo je obenj in se ob glasnem hrustanju sesulo. Ker se je koš zaradi strtega kolesa preveč nagnil, se je čeber skotalil z njega po bregu navzdol. V bregu pod potjo je rasla debela bukev in to je bila sreča v nesreči. Čeber se je nameril ravno na bukev in z glasnim pokom treščil v deblo. Obroči so popustili, doge so se razletele po bregu, tropine pa so brizgnile na vse strani. Miha in Matevž sta začudeno strmela v razdejanje, se praskala za ušesi, potem pa v en glas zabrundala: "Cefiks".

Pri vozu sta sicer zamenjala kolo, čeber pa je šel v "cefiks". To je godrnjal Hribar, Hribarica pa se je zaprla v črno kuhinjo, tam ropotala z lonci in kozicami in ni nikomur privoščila niti besedice. Le enkrat je s hudim pogledom ošinila moža in mu omenila:

"Le zakaj si pripeljal ta dva razbojnika k hiši, da bi te vrag! Saj ti bosta vse razbila. Zapomni si, priti zna še do nesreče."

Baba je imela kar prav, le da takrat tega še ni vedela. Žganjarja sta navsezadnje tropine le privlekla v grapo. Z njimi sta napolnila kotel, ga pokrila, zamazala kapo z ilovico in postavila na ognjišče. Nasadila sta hladilne cevi, spoje ovila z mokrimi krpami, napeljala vrvico in podkurila. Miha je pazil na ogenj, Matevž pa je nabiral in pripravljaj suhljad.

Kmalu je začela v lonec, ki sta ga postavila, curljati sirotka. Tako jima je šlo ves dan delo od rok. Kuhala sta kotel za kotlom, ga praznila, pomila in napolnila, sirotko zlivala v pletenko, nabirala suhljad, dovažala tropine . . . Okrog poldneva jima je Franca prinesla kosilo. V prstenem lončku je bil nezabeljen ričet. Miha je takoj ugotovil, da vanj ni stopila svinjska noga. Kot bi mignil, sta ometla pusti ričet. Nekoč je bil Miha zaprt, ker je nekomu preveč natančno preštel rebra. Takrat je tudi otepal ričet, a tako zanič, kot ga je skuhala Hribarica, le ni bil. Jetniški ričet je bil vsaj slan. Ko sta zvečer končala delo, sta odšla k Hribarju na večerjo. Iz črne kuhinje je zapeljivo dišalo po cvrtju.

"Aha, če že kosilo ni bilo kaj prida, bo pa večerja toliko boljša," si je mislil Miha, ko je sedel za javorjevo mizo v veliki kmečki izbi. A spet je postavila Franca pred njiju nezabeljen in neslan ričet. Ko bi vsaj tega bilo dovolj. Tisto prgišče ričeta bi zadostovalo komaj za pravkar odstavljeno ščene, kaj šele za dva korenjaka, kot sta bila Miha in Matevž. "Cefiks, mogoče pa je to le predjed, zagotovo pride na mizo še cvrtje," si je mislil Miha, ko je že tretjič postrgal skledo z veliko leseno žlico. A cvrtja ni bilo, Hribarjeva sta ga pospravila kar v črni kuhinji. Nekaj časa sta še posedela za mizo, potem pa sta se lačna spravila spat na skedenj v seno. Drugo jutro sta za zajtrk že spet otepala ričet. Miha je ugotovil, da je še tisti od včeraj.

"Cefiks, naj me pes, če ni baba nakuhala ričeta za ves teden. Stavim, da bo tudi za kosilo ričet," si je mislil Miha. Ni se zmotil. Opoldne je Hribarica spet postavila prednju lonček z neljubo hrano. Miha je Franci omenil, da je vreme precej hladno in vetrovno in da bi rada frakelj žganja. "Če vaju zebe, delajta, pa se bosta ogrela. Sicer pa vama gori ogenj. Če sta žejna, tamle je polna grapa vode," je bila kratka Franca. Pospravila je lonček in žlice, ju premerila s hudim pogledom in šla.

"Cefiks, boš dala žganje, boš," si je Miha mislil sam pri sebi. Seveda bi bilo tukaj v grapi žganja na pretek, a kaj, ko sta kuhala šele sirotko. To pa je treba prekuhati še enkrat, da priteče pravo žganje.

Zvečer je res prišlo do nesreče. Hribarica je ravno odstavila z ognjišča cvrtje, ko so se vrata na široko odprla in med njimi je stal Miha, ves zasopel in upognjen. Na hrbtu je nosil Matevža, ki je imel glavo prevezano z okrvavljenim robcem.

"Oj, oj, ojoj, moja glava, oooooj!" je stokal Matevž.

"Križ božji, kaj se mu je naredilo!" se je prestrašila Franca in se skoraj sesedla pred ognjiščem na tla. Miha je previdno položil stokajočega Matevža na klop in povedal:

"Cefiks, ali ga je zdelalo. Ravno sva praznila zadnji kotel, ko mu je zdrsnilo in je padel po bregu."

Z glavo je udaril naravnost v kamen. Cefiks, sem mislil, da se je ubil. Komaj sem ga spravil k sebi."

"Sveta pomagalka, takoj skočim po zdravnika," je vsa v strahu vreščala Franca.

"Cefiks, daleč je do zdravnika, tudi ne veš, ali bo ob tej uri hotel priti. Dajte rajši frakelj žganja, da mu izmijem rano. Matevž ima trdo glavo, do jutra bo že zdrav."

Hribarica je odprla zidno omarico, potegnila iz nje polno steklenico sadjevca in še vedno stokajoč stopila h klopi, na kateri je ležal Matevž. Hotela mu je odvezati robec, pa jo je prehitel Miha. Potegnil ji je steklenico iz rok in menil: "Kar pustite, mati, bom že jaz pomazal njegovo rano, skočite rajši in mi prinesite čisto cunj. Cefiks, moj robec je tako umazan, da mu bo še glava zgnila!"

To je bilo tudi res. Franca je odhitela v gornjo izbo, v kateri je hranila domača zdravila, da bi skoraj podrla stopnice. Komaj je ženska odnesla pete, je Matevž nehal stokati. Odprl je svoja škrbasta usta, Miha pa je odčepil steklenico in mu potisnil vrat med zobe. Pekoča tekočina se je v potoku zlivala po njegovem grlu. Matevž bi gotovo izpraznil pol steklenice, če mu je Miha ne bi odvzel in še sam poskusil sadno kapljico. Ko jo je odstavil od ust, je bila steklenica do polovice prazna.

Ko se je Miha dodobra odžejal, je Matevž že stegoval roke po steklenici, prav takrat pa je priropotala po stopnicah Hribarica z belo platneno krpo v rokah. Matevž je mirno obležal in spet začel stokati. Miha mu je previdno odvezal umazan robec. Pod njim se je na čelu pokazala grda rana. Pravzaprav rane sploh videti ni bilo, ker je bila na debelo prekrita s strjeno krvjo. Ob pogledu na strašno rano je Hribarica zagnala tak vrišč, da so pobegnili ščurki v najtemnejše kote. Miha je previdno kot kak poklicni padar zlil nekaj kapljic žganja na rano. Pri tem se je kremžil, kot bi bil ranjen on, in ne njegov brat. Seveda, nezaslišano je zlivati žganje kam drugam, in ne v grlo. Komaj je kanilo nekaj kapljic na Matevževo čelo, je ta tuleč planil pokonci in bi nemara še pobegnil, če ga Miha ne bi potisnil nazaj na klop.

"Av, oooooj, cefiks, kako peče. Ojooooj, tristo cefiksov, ali me hočeš umoriti? Jooooj, ovvv, uhhh!"

Tulil je Matevž, tulila je Hribarica in tako ni čudno, da je ob tem direndaju planil v kuhinjo Hribar, ki je ravno prišel iz hleva, kjer je krmil živino. Ko je izvedel, kaj se je pripetilo, se je obrnil k ženi:

"Franca, skuhaj jima dobro večerjo, pa na peči jima postelji, da ne bosta zmrzovala v senu. Če mu zjutraj ne bo bolje in se mu rana prisadi, tedaj stopim po zdravnika."

In kako se je zadeva končala? Tako, da sta brata dobila namesto ričeta za večerjo cvrtje, ki ga je skrbni Miha z žlico nosil ranjencu v usta. Potem so s skupnimi močmi spravili Matevža na toplo kmečko peč in ga zavili med odeje. Ko je Hribarica hotela spraviti žganje v zidno omarico, ji je Miha spet potegnil steklenico iz rok:

"Cefiks, mati, kar meni jo dajte, da mu bom natrl čelo, če ga ponoči zgrabi vročica."

Hribarica je sumljivo opazovala zdaj na pol prazno steklenico zdaj Miho in si mislila svoje. Zavoljo ranjenca pa ni marala ugovarjati. Lahko ji bo kdo očital, da še pohabljenca ne privoščil požirka žganja. S težkim srcem je torej prepustila steklenko Mihi in odšla spat.

Zjutraj je brata prebudilo ropotanje. Ko sta pokukala s peči, sta videla, da je Hribarica pravkar pripravila zajtrk. Na mizi se je kadila skleda koruznih žgancev, obilno zabeljenih z ocvirki. Zraven je postavila še čerfo toplega mleka. A kako se je začudila, ko je Matevž skočil s peči, kakor da bi ga prejšnji dan še muha ne pičila, ne pa, da si je razbil črepinjo. Matevž je odštorkljal v črno kuhinjo, kjer si je v škafu z vodo oprhal obraz. Ko je spet stopil v izbo, je v rokah nosil platneno krpo, s katero je imel prevezano rano. O rani ni bilo sledu. Pomolil je obvezo Hribarici pred obraz: "Cefiks, nate mati, boste potrebovali še kdaj drugič!"

Že tako ali tako stara skupulja ni prišla do sape, ko pa je na peči opazila še prazno steklenico, bi jo skoraj zadel mrtvoud. Nekaj časa je mlela z brezzobimi čeljustmi in krilila z rokami, nazadnje pa se ji je le povrnil dar govora.

"Baraba capinska, da bi se ti kost zataknila v grlu! Cefiks!" je bolj zapiskala kot povedala Hribarica in odvihrala iz sobe. Zaprla se je v črno kuhinjo, kjer je premetavala piskre in kozice s tako ihto, kot da bi kuhala najmanj trem bataljonom hkrati. Cefiksa pa se zanjo nista zmenila. Omlatila sta žgance, popila mleko in odšla v grapo na delo. Vprašali se boste, kako je Matevžu čez noč izginila s čela nemarna rana? Čisto preprosto, ker je sploh ni imel. Prejšnji večer je namreč Miha nabral v grmu zrele rdeče jerebikove plodove, jih strl in s tako dobljeno zmesjo namazal Matevževo čelo. Nato mu je zavezal okoli glave svoj robec in tudi tega popackal z rdečilom. Zjutraj si je Matevž

z vodo izmil mažo s čela in rana je izginila.

Naslednje dneve sta nadaljevala kuhanje. S svojo potegavščino pa sta si nakopala na glavo tudi Francino maščevanje. Zjutraj, opoldne in zvečer je pel neslan ričet, ki ga je bilo še manj in je bil še slabši kot prvi dan. Franca jima ni privoščila niti pogleda, kaj šele, da bi jima podarila le besedo. Da pa bi jima zjutraj postavila na mizo šilce žganja, na to bi morala čakati do smrti, vendar tega ne bi doživela. Sicer pa jima njeno žganje ni bilo več mar. Opravila sta bila namreč s tropinami in začela sta s prekuhavanjem sirotke.

Prvo žganje, ki je priteklo po vrvici, je Miha prestregel v frakelj in ga postavil v škaf z vodo, da bi se ohladilo. Toda tega nista mogla dočakati, posrebala sta kar toplega. Pa mislite, da sta bila zaradi tega kaj bolna? Kje pa! Cefiksa sta bila bolna samo takrat, kadar žganja nista imela. A naslednje dneve sta ga imela dovolj. V škafu je tičal vedno poln frakelj in kadar sta si zaželela žlahtne kapljice, sta si jo privoščila. Zaželela pa sta si jo mnogokrat, posebno Matevž se je težko ločil od fraklja, kadar ga je nasadil na škrbasta usta.

Zadela pa ju je nesreča. Hribarju je kmalu padlo v oko, da se možakarja sumljivo majeta, kadar prideta zvečer na ričet. Sklenil je, da bo stvar razčistil. Drugega dne je Matevž ravno gledal v nebo, seveda skozi frakelj, ko je iz grmovja nenadoma stopil Hribar. Potuhnil se je bil namreč tamkaj, da bi falota zalotil pri dejanju.

“A tako! Le koga sem najel za kuhanje? Kakor da bi dal kure lisici v varstvo! Saj žreta, da vama sproti ne teče. Se mi je čudno zdelo, da letošnje sadje tako malo daje, pa je bilo prav sladko, kot le malokdaj. E, kar žrita ga, saj vama bom odračunal pri plačilu. Zapomnita si, za vsak dan vama bom odračunal liter!”

To je rekel, se obrnil na poti in odšel. Matevž je odprtih ust strmel za njim in si mislil: “Cefiks, skopuh stari, na izgubi boš. Saj ga ni bilo liter na dan, ampak liter in pol. Da pa ne bova prikrajšana, za to bom takoj poskrbel.” In res je poskrbel. Frakelj je bil prazen, še preden je Hribar izginil za ovinkom.

S tisto žganjekuho pa res nista imela sreče. Bilo je zadnji dan njune dnine pri Hribarju. Pokuhala sta že vso sirotko, nastavila zadnji kotel. Matevža je že ves dan po trebuhu črvičil pusti Frančin ričet, zato je odšel v grmovje, da se otrebi. Miha pa je obsedel na panju ob ognjišču, pazil na ogenj, da žganje ne bi preveč curljalo v podstavljeni lonec, in kdaj pa kdaj segel v škaf, kjer se je hladilo žganje. Ob ognjišču je bilo prijetno toplo.

Da zaradi plačila ne bi bila preveč na škodi, je Miha pridno segal po frakelj, in ker je bil to zadnji kotel, mu je popustila pozornost. Tako se je primerilo, da je zakinkal. Med spanjem je seveda iztegnil noge, zadel ob lonec z žganjem in ta se je prevrnil. Žganje je pljusnilo v ognjišče in alkohol se je pri priči vnel. Pred ognjiščem je ležal kup suhljadi, ki je začel goreti. Ogenj se je obližnil do stene kolibe, ki je bila napravljena iz suhe smrekove skorje. Stena se je vnela in začela goreti. Še preden se je Miha prebudil, je bila koliba v plamenu. Ko je Matevž prilezel iz grmovja, si je ravno zapenjal hlače. Prizor pred njim ga je tako osupnil, da je odprl usta in jih ne bi zaprl do sodnega dne, če ne bi ravno takrat planil iz goreče bajte njegov brat. Bil je ves osmojen in vse, kar je rešil iz požara, je držal v roki. To je bil seveda frakelj. Matevž, ki si ni do kraja zapel hlače, je planil po bregu navzdol, da bi pomagal pri gašenju. Hlače pa so mu zdrsnile čez kolena. Zapletel se je vanje in štrbunknil ravno bratu pred noge. Nemara bi se še zakotalil v pogorišče, da ga ni Miha ročno zgrabil za ovratnik in postavil na noge. Pogasiti nista mogla kaj prida, še sreča, da je kotel ostal nepoškodovan.

To je bentil Hribar, ko je izvedel za požar. S pestmi bi se bil lotil bratov, da ga je bilo malo več v hlačah. Tako pa bi ga Miha ugnal z levo roko in Matevž ga ne bi imel niti za malico. Kričal je: “Falota ničvredna, samo od sebe se je zakurilo, kaj? Saj se čudim, da se to ni zgodilo že prej. Kar priznajta, nadelala sta se ga, da sama zase nista vedela. Ne tajita, sam sem vaju zalotil, ko sta ga tiščala pod nos! Fej, s pijanci je križ. Drugič bom trikrat premislil, ko bom najemal delavce. Vidva pa sta pri meni opravila. Izgubita se mi izpred oči, da se ne spozabim!”

“Kako opravila? Cefiks, na plačilo si pozabil! Daj nama, kar smo se dogovorili, pa gremo v božjem imenu vsak po svoji poti,” je bil kratek Miha. Zdaj pa se je Hribar šele razkuril.

“Kaj, plačilo bi rada? Takoj vaju izplačam, in sicer s kolom po glavi. Saj sta mi napravila več škode kot dobrega. Polomila sta mi gnojni koš, razbila čeber, po zlu je šlo tri mernike tropin, zažgala sta mi kolibo, žganja pa sta požrla, da se bog usmili. Povrh vsega sem vama dajal še hrano. Kakšno plačilo neki? Vesela sta lahko, da vaju ne bom terjal za škodo, ki sta mi jo napravila. Kar vedita, da sta dolžna vidva meni, in ne jaz vama. Pot pod noge in da vaju ne vidim več pri Hribarju.”

“Cefiks, zdaj nama boš pa še tisti ričet metal pod nos. Saj vem, da ga niso tvoje svinje hotele žreti, pa si ga krmil nama. Še pes bi crknil ob taki hrani. Kar povej, zakaj ti je pobegnil hlapec? Še dolgo je zdržal! Plačaj, pa mir v hiši!”

Miha je stegnil roko in razprl svojo žuljavo, lopatasto dlan Hribarju pred nosom. Ali ta se je zasukal na petah, pred hlevom pobral sekiro in brez besed odšel v gozd napravljat drva. Zanj je bila s tem stvar opravljena. Denarja ni imel, da bi bratoma plačal, pa mu je požar ravno prav prišel, da se ju odkriža. Zanj je bila zadeva sicer opravljena, ni pa bila za brata. Kot po navadi sta najprej odprla usta, a ko sta videla, da je Hribar izginil za vogalom, sta se spogledala in odhlačala v hišo. Komaj sta stopila v vežo, že sta zaslišala babje čenčanje, ki je prihajalo iz črne kuhinje. Brata sta se pomenljivo spogledala, kar ni obetalo nič dobrega, in stopila v kuhinjo. Za ognjiščem sta sedeli Hribarica in stara Oreharica, prav tista, ki jima je bila dolžna za napravljena drva. Hribarica njunega obiska ni bila prav nič vesela, še manj Oreharica. Čisto je zlezla skupaj, najraje bi se skrila v mišjo luknjo. Ni še pozabila, da je v nedeljo s samega cerkvenega praga pokazala bratoma jezik. A tega nista pozabila niti onadva. Toda preden sta se spravila nad staro skopuljo, je že bila med njima Hribarica:

“Kaj onegavita tod okoli? Ali bi rada zažgala še hišo? Če sta končala delo, se poberita, ker danes kosila ne bo. Za plačilo pa se obrnita na dedca!”

Pri tem se je zlobno režala, ker je dobro vedela, da Hribar nima v žepu niti prebite pare. Ves denar, ki so ga imeli pri hiši, je bil varno spravljen v njeni nogavici, ampak do njega Hribar ni imel dostopa. Miha, ki je ta dan hodil spredaj, ni bil gostobeseden: “Cefiks, je rekel dedec, da boste plačali vi!”

To se je razpetelinila Franca, da je bilo joj. Najprej je ozmerjala brata, potem svojega moža, vmes pa je tarnala, da že dve leti ni imela v rokah niti dinarja. Toda ni vedela, s kom ima opravka.

“Mati, cefiks nazaj, le kdo vas sprašuje po denarju? Tega tako ali tako od vas ne bi izprosil niti sam zlodej, da bi vas cefiks! Je rekel dedec, da boste dali kračo.”

Franca je poskočila kot mlad kozliček. Dodobra je izgrdila svojega moža, ki jima je obljubljal kračo, čeprav pri hiši že tri leta niso imeli kolin. Toda Miha se za babnico ni več zmenil. Stopil je v kot do vrat, ki so vodila v klet. Ko jih je odprl, je zazijal od začudenja. Na policah pod stropom so namreč visele gnjati, krače, klobase, suha rebra, slanina . . . Toliko je bilo vsega, da so se police kar šibile. Miha si je snel nahrbtnik z ramen in ga začel polniti s prekajenim mesom. Sam pri sebi si je mislil: “Cefiks, polna klet mesa, midva pa sva ves teden otepala neslan ričet. Ej, babnica skopa, tisti ričet te bo drago stal!” In je natrpal nahrbtnik z mesnino, da je kar pokal po šivih. Pri tem se seveda sploh ni zmenil za vreščanje in vpitje stare Hribarice. Ta je zganjala takšen hrup, da se je bilo bati, da se sesede hiša. Ko je Miha napolnil nahrbtnik, se je vrnil v kuhinjo. Franca je javkala kot obrcano ščene. Oreharica pa se je stiskala v kotu za ognjiščem. Najraje bi izhlapela, ker je slutila, da je zdaj ona na vrsti. Tako je tudi bilo. Miha je stopil k njej. “Cefiks, mati, ali ste prišli ob jezik? Pa sem ga v nedeljo pred cerkvijo prav dobro videl! Kar z denarjem na dan, dolžni ste nama toliko in toliko.”

Oreharica se je izvijala, da denarja nima. Zadnje beliče je dala Hribarici za košaro jajc, katere je pravkar kupila.

Miha je stopil k njej in ji potegnil iz rok veliko košaro, do roba napolnjeno z jajci.

“Cefiks, mati, saj se tudi jajc ne braniva. Menda niso strupena, ali kaj? Po košaro pa lahko pridete jutri. In tisti svoj jezik malo oštejte, da vam ne bo uhajal iz ust.”

To je rekel in odšel iz kuhinje. Matevž ni rekel ne gole ne kosmate, ampak je sledil bratu tesno za petami. Tako se je končala njuna dnina. Žganje sta kuhala še mnogokrat, pri Hribarju pa nikoli več.

OB 100-LETNICI GASILSTVA NA ŽIROVSKEM

Ivan Potočnik

Požari na Žirovskem (1882—1967)

Kronološki seznam požarov in nekaterih nesreč v Žireh in okolici

Leto 1882 Št. 1 Zvonik v Goropekah

Na sv. Jerneja dan je treščilo v zvonik in ga pokvarilo.

Leto 1883 Št. 2 Prav tam

Dne 9. 6. so zvonik popravljali. V zvonik je treščilo prvič. Nato so šli vsi dol, menda ni bilo nič hudega. Čez nekaj časa gredo zopet nazaj, češ, saj ne bo hudega. Tedaj je treščilo drugič in vse ubilo. Bili so Suhodolski iz Suhega dola (bil je pod malim zvonom in mu je en čevelj sezulo). Vrbanov Martin iz Lavrovca in Janez Bogataj iz Dobračeve. Ravno po stopnicah je šel gor Sedej, tega je omamilo, pa je potem kmalu umrl. Vse so pripekljali s košem na pokopališče v Žireh. Zvonik zgorel.

Leto 1888 ali 1889 Št. 3 Pri Bahaču

Septembra na kvaterno soboto je ob treh popoldne začelo goreti pri Bahaču. Potem se je vžgalo še pri sosedih: Likerju (Ančnik) in Homcu. Ta hiša je bila tedaj prav blizu Bahačeve. — Pri Bahaču je gorelo že pred nekaj leti.

Leto 1901 Št. 4 Gorenja vas

Dne 5. 5. je pogorela Gorenja vas. Prvi je menda ogenj opazil Henrik (Jakcov iz Breznice, tedaj v Rakulku). Bil je v gozdu nad Suhim potokom. Pritekel je na Dobračevo in alarmiral; dim se je šele medtem pokazal. Na pomoč so šli gasilci (društvo v Žireh) z malo brizgalno, ki so jo že imeli na treh vozeh. To je bilo po-

poldne. Vrnili so se šele zjutraj.

Leto 1903 Št. 5 na Selu pri "Jožetu"

Dne 19. 8. zažgali domači otroci, zgorela hiša. Pri tem požaru je prvič nastopilo novo ustanovljeno gasilsko društvo Dobračeva, in sicer z eno brizgalno. Klobučarjev Matevž je pravil, da je on zažgal in potem komaj ušel ven.

V klanici.

Leto 1903 Št. 6 Pri Tinčnu

Dne 10. 9. je na Dobračevi št. 6 (nova 45) treščilo v štalno, in sicer po dolgem v vrh strehe. Pogorelo je vse, prav tako tudi pri Gantarju (št. 4) in Jerebcu (št. 5). Bil je to velik požar. Gasili so tudi Žirovci z dvema brizgalnama. Iz Ledin so prav kmalu prišli z eno, ker je bil nekdo ravno vrh griča in Ledine takoj alarmiral. V gasilskem domu je originalna slika tega požara, ki jo je naslikal slikar Kopač (Medelačnikov), pozneje profesor slikarstva.

Leto 1904 Št. 7 Pri Lengerju

Marca v Žireh (trgovina). Bil je ogenj samo v notranjosti.

Leto 1906

Dne 12. 9. je gorelo pri Zagarčku v Osojnici.

Leto 1911 Št. 8 Pri Pišku

Dne 9. 6. požar na Jezerih (Stara vas). Pogorela hiša.

Bilo je podnevi. Konec julija gorelo tudi pri Lončmanu v Mrzlem vrhu. Popoldne. Strela.

Leto 1911 Št. 9 Pri Kovaču

Dne 16. 6. požar v Novi vasi. Tudi podnevi. Pogorela hiša. Na Dobračevi z očetom alarmirala z zvonjenjem v zvoniku. Bila sva ravno v skednju, ko je treščilo, in sva takoj videla. Tudi potem sem gasil kot naraščajnik. Posebno se spominjam, kako se je peklo sadje okrog hiše. Treščilo v uro.

Leto 1911 Št. 10 Pri Šurku na griču

Dne 23. 6. požar v Novi vasi. Treščilo podnevi. Pri tem sva z očetom alarmirala, ne pa pri Kovaču. Pogorela hiša.

Leto 1911 Št. 11 Pri Likerju

Dne 9. 9. požar pri Ančniku, Stara vas. Podnevi zažgali otroci kozolec, ki je pogorel do tal. Prej ni bilo 6 let nobenega ognja, to leto pa kar štirje. Poleti kar zaporedoma tri tedne.

Leto 1913

Tudi pri Lošcerju v Žirovskem vrhu treščilo. Hlev.

Leto 1913 Št. 12 Pri Kendovcu

Dne 16. 1. požar na Selu. Postopač z imenom Trobec zažgal kozolec, ki je zgorel do tal. Podnevi.

Leto 1914 Št. 13 Pri Temelju

Dne 30. 6. v Stari vasi. Poleg hiše (Govekar) je postavil čevljar Temelj popolnoma leseno hišo po ameriškem vzorcu. Spomnim se, da sem ravno zaspal, ko me zbudi neko enakomerno zataganje. Bil je gasilski rog. Hiša je pogorela do tal, lastnik pa je ni več obnovil, temveč se je preselil na Fužine. Ogenj nastal v dimniku.

Leto 1913 Št. 14 Pri Sedejčku

Aprila pogorelo Maksu Sedeju na Dobračevi. Ogenj nastal skozi dimnik (podnevi). Pogorela hiša.

Leto 1914 Št. 15 Pri Bartelu

Dne 19. 9. požar v Novi vasi (Primožič, sedaj Kolkelj). Bilo je že v temi zvečer. Treščilo je v kozolec. Gasilo samo gasilsko društvo Dobračeva.

Leto 1914 Št. 16 Pri Abrahtu

Dne 19. 9. prav ob tistem času treščilo v Seljakov hlev. Gasili so žirovski gasilci z novo parno brizgalno, ki se je edino tu prav dobro obnesla, ker je bilo med potjo dovolj časa za kurjavo kotla. Pri hlevu se je vdrl strop. Hišo in drugo so rešili, kot tudi pri Bartelu. Spominjam se tega groznega večera. Gledal sem zgoraj nad Britofom.

Leto 1915 Št. 17 Pri Potočniku

Dne 19. 7. požar pri nas, Dobračeva št. 8 (46). Devetletni Maks Kopač (Balantačev) je iz maščevanja, ker je bil okregan, zažgal štalno ravno med večerjo. Ogenj je zagledala mati iz kuhinje in pri tem tako čudno zavpila, da smo pri priči skočili vsi pokonci in tekli ven.

Tedaj je gorelo ravno v sredi strehe. Zelo težko smo rešili vso živino. Bila je že tudi silna nevarnost za kozolec in hišo, ko je začela še o pravem času delovati brizgalna. Zgorelo je zelo veliko sena in orodja. V hlev je vdiral ogenj in dim samo skozi loputnike, vrata in okna. Strop je bil nepoškodovan. Zgorela ni kad, do kamor je segalo zelje.

Leto 1916 Št. 18 Pri Primcu

Julija požar v Novi vasi. Treščilo je podnevi v hišo, ki je pogorela.

Leto 1916 Št. 19 V Doleh

Točnega datuma ne vem. Zgorelo je vse pri "Trovki" in "Sedeju". Zažgal je otrok neke delavke. Dim smo videli tudi tukaj. Velik požar.

Leto 1921 Št. 20 Pri Lenarčevih

Decembra požar na Ledinci. Gorela hiša. Ponoči.

Leto 1923 Št. 21 Pri Lesičniku

Dne 20. 1. požar na Jezerih — pogorela hiša. Zažgal otrok.

Leto 1923 Št. 22 Pri Makselnu

Dne 18. 8. požar v Žireh. Ponoči od 2. do 4. ure gorela hiša.

Leto 1924 Št. 23 Pri Javornčku

Dne 6. 5. požar na Selu. Posestnik Janez Pivk. Hišo zažgali otroci. Pogorelo tudi precej posode, orodja in obleke. Gorelo podnevi.

Leto 1926 Št. 24 Pri Homcu

Dne 27. 9. gorelo pri Ivanu Seljaku, Stara vas. Hiša enonadstropna s hlevom. Zgoraj je bila tudi posojilnica. Treščilo je v hišo zjutraj ob osmih med silnim nalivom in poplavo, kakršna se ne pomni. Alarmiral prvi Jakob Mlinar (Lomar). Društvo je sodelovalo z obema brizgalnima (malo in veliko). Sodelovali tudi Žirovci, ki potem niso mogli domov. Iz Nove vasi pa gasilci niso mogli priti zaradi vode.

To silno povodenj sem vpisal v gasilski dnevnik in priložil tudi kakih 6 fotografij. Ta dnevnik oz. kronika, v kateri je bil opisan ves razvoj društva od ustanovitve naprej, se je med vojsko izgubil.

Št. 25

V kroniki je bilo natančno opisano, katera poslopja je voda odnesla. Tako se ne spominjam več točno: npr. na Selu pri Brezarju hišo in štalno (štalo ob cesti pod Brdarjem), Šemonovo hišo (ob grabnu čez cesto malo višje Lesenega kovača na produ brusilnico Kafurjevo hišo, hišo Toneta Oblaka, Starmanovo kovačijo, Cankarjevo žago in strojnico, centralo, itd.

Leto 1926 Št. 26 Pri Jokelnu

Dne 21. 12. na Selu (nad Pintarjem) zgorela hiša do tal, ker ni bilo niti kaplje vode. Spominjam se, da sva z Janezom Kopačem (Balantačem) skozi tekla in nas je bilo pri hiši samo en par. Do Sela pa sta prišli dobr-

čevska in žirovska brizgalna, ker je bilo že dogorelo, nista šli naprej. Bilo je zvečer. Zažgal otrok, ki je vrgel na streho raketo.

Leto 1927 Št. 27 Pri Pesku

Brekovce (na griču od Gantarja proti Vrsniku). Treščilo je v 4. štant kozolca, ki je pogorel. Društvo ni sodelovalo. Žirovci so prišli samo z malo brizgalno. Imeli že motorko.

Leto 1928 Št. 28 Pri Starmanu

Dne 20. 4. je na Selu začela goreti ob pol petih zjutraj lesena kovačija. Društvo nastopilo z motorko. Ob koncu prišli tudi Žirovci.

Leto 1928 Št. 29 Pri Lovretu Šubicu

Dne 21. 8. Nova vas (Jezera). Vžgala je strela malo po polnoči. Bila je zelo huda nevihta, zvečer s hudim orkanom po daljši suši. Prvi so bili na mestu Žirovci.

Leto 1930 Št. 30 Pri Ratačenu

Dne 13. 3. nad Ledinco zgorela majhna lesena kovačnica (najbrž iz ognjišča ob 11. uri zvečer). Navzočih 6 do 8 članov. Hitro konec.

Leto 1931 Št. 31 Na Bedrihu

Dne 13. 4. v Rakulku. Goreti začelo ravno opoldne. Ogenj je prišel iz dimnika. Zgorela hiša in kozolec. Ogenj je vsakdo takoj opazil. Jaz sem ravno cepil šampanjsko r. za štalo in sem kar zaplazel dol. Takoj smo napregli brizgalno. Komando sem prevzel jaz in tako že med potjo organiziral delo, da je bila voda skoraj v tistem trenutku na griču, kot so bile razvite cevi. Vžigala se je že streha zgornje hišice, pa se je rešilo.

Leto 1931 Št. 32 Pri Erjavcu

Dne 13. 4. v Kladju pa je gorelo že prejšnjo noč. Zgorela štala. Društvo ni šlo nikamor.

Leto 1934 Št. 33 Za Brdom

Dne 4. 12. požar v Goropekah. Začelo je goreti ob pol petih zjutraj. Do tal zgorela hiša in kozolec. Vzrok neznan. Jaz sem alarmiral z rogom. Odšli z motorko samotež do gostilne pri Katri; naprej ne, ker ni imelo pomena.

Leto 1934 Št. 34 Pri Mrlaku

Dne 11. 6. požar v Žirovskem vrhu. Strela vžgala kozolec, ki je zgorel. Pri Mrlaku je gorelo že okrog 1908. leta, mislim, da hiša ali še več. Spominjam se, da sem vozil iz Fužin deske.

Leto 1934 Št. 35 Pri Andrejucu

Dne 11. 6. požar v Stari vasi (Jezera). Isti dan kot pri Mrlaku udarila strela in omamila tri osebe. Ogenj so takoj pogasili.

Leto 1936 Št. 36 Za Brdom

Dne 12. 7. ponovno v Goropekah. Sedaj je vžgala strela. Zgorelo vse. Bilo je v nedeljo. Novo mašo imel ravno Stanko Žakelj.

Leto 1937 Št. 37 Na Pretovču

Dne 10. 6. treščilo ob 12. uri ponoči. Zgorel hlev z vsemi premičninami. Prišli gasilci iz Trebije.

Leto 1937 Št. 38 Na Javorču

Dne 26. 7. vžgala strela o polnoči. Zgorela hiša in hlev. Rešili precej iz hleva, iz hiše skoraj vse. Zgorela pa je ena krava. Bil je silen vihar, da je bilo groza. Opoldne pa je pobila toča, posebno okrog Poljan. Jaz sem bil takrat v Ljubljani v kmetijski zbornici.

Leto 1939 Št. 39 Pri Blažontarju

Dne 17. 3. požar v Stari vasi (Jezera). Goreti začelo ob pol štirih popoldne. Ogenj nastal po dimniku.

Leto 1940

Novembra strela udarila v hišo Matevža Strliča, Dobračeva št. 11. Strela ni vžgala.

Leto 1941 Št. 40 Pri Katri

V Žireh št. 44 se je vžgalo v gorenji sobi. Uničeno samo nekaj oprave. Skoraj bi se en otrok zadušil. Opazili žandarji – rezervisti. Sami pogasili.

Leto 1942 Št. 41 Pri Loščerju v Žirovskem vrhu

Opoldne. Ogenj po dimniku. Pogorela hiša.

Leto 1942 Št. 42 Pri Žnidarčku

Dne 28. 4. na Dobračevi (Eniko Viktor). Požar je nastal ob pol enajstih. Zažgal otrok Viktor. Pogorela hiša in kozolec na 4 štante, škode okoli 4000 Rh mark. Alarmiral Skalar. Motorka slabo delovala. — Jaz sem ravno delil neki ovci v Stari šoli v Žireh in niti nisem prenehal.

Leto 1943 Št. 43 Pri Kališarju

Dne 24. 7. na Dobračevi med nevihto vžgala strela okrog pol petih popoldne. Pogorela hiša s skupnim hlevom in kozolec. Škode za 6000 Rm. Zavaroval 1500 in precej pomoči od ljudi. Plat zvona na Ledinici. Gasili obe motorki, dobračevska in žirovska.

Leto 1943 Št. 44 Pri Županu

Dne 16. 9. na Dobračevi št. 9 treščilo v štalo blizu vrh. konca. Strela vžgala od vrha proti kapu. V kozolcu so delavci stiskali seno za Nemce, ti so takoj priskočili, tudi hlapec Andrej, in se jim je posrečilo pogasiti.

Leto 1945 Št. 45 Pri Urbančkovem Francu — Stara vas

Dne 8. 11. požar, domnevno po dimniku ob osmih zvečer. Do tal pogorela lesena hiša. 80.000 din. Motor-ka, ki je delala samo na eno svečo, 20 članov (Kržišnik Fr.). Načelnik Oblak Maks. Malo kasneje motorka Žiri in 15 članov. Pihala burja in snežilo. Kržišnik v begunstvu. V hiši Martin Sopovšk.

Leto 1945 Št. 46 Pri Antonu Bačnar

Dne 8. 10. požar v Novi vasi 41; ob 10. uri. Zažgali otroci v kozolcu s 4 štanti, ki je pogorel do tal. 20.000

din. V hiši je bil ravno končan neki politični sestanek. Delovala ni nobena brizgalna. Kozolec so kmalu podrli na tla (pozneje sami povedali, da niso zažgali otroci).

Leto 1946 Št. 47

Dne 7. 7. požar pri Francu Isteniču (pri Kebru), Dobračeva. Ob pol enajstih udarila strela v hišo (v nedeljo med sv. mašo). Pogorel cel rušt. 85.000 din. Člani so pri Blažiču ravno napravljali plesni oder za veselico in takoj opazili ogenj. V akciji so bili z motorko že v nekaj minutah. Tudi društvo Žiri. Poveljeval Oblak Maks.

Pozneje še enkrat treščilo v elektriko ob hiši in enkrat v jesen onkraj grabna pred hišo.

ZGREŠENI VPISI

Leta 1882 je treščilo v zvonik v Goropekah na dan sv. Jerneja. Drugo leto — 1883 — so zvonik popravljali. Dne 9. junija (sv. Mahar in Fortunat) je zopet treščilo, tedaj ni bilo hudega, delavci so šli malo dol iz zvonika. Misleč, da ne bo hudega, so se vrnili na delo. Tedaj je udarilo drugič in vse tri ubilo. Bili so Suhodolski iz Suhega dola (ležal pod malim zvonom, en čevelj sezut), Urbanov Martin iz Lavrovca, Janez Bogataj iz Dobračeve. Sedej iz Goropek je šel ravno po stopnicah, zaenkrat ga je le omamilo, pa je tudi kmalu umrl. Pripejljal so vse hkrati v košu v mrtvašnico. Zvonik je zgorel.

Leta 1888 ali 1889

Gorelo je pri Bahaču, Homcu in Likerju v Stari vasi (septembra na soboto). Ogenj je nastal pri Bahaču ob treh popoldne. Potem se je vžgalo najprej pri Homcu, bilo je tedaj čisto blizu, in še pri Likerju (Ančnik). Veter je tako pihal, da so se morali pri Šurku v Novi vasi braniti utrinkov.

Leto 1901

Dne 5. 5. je gorela Gorenja vas v Poljanski dolini. Pravil Henrik (Jakcov), kako je prvi alarmiral. Bil je še doma na Breznici oz. v gozdu (Jakcova grapa). Pritekel je k Skalarju trobit. Bilo je popoldne. Čez Brežnik se je šele potem privalil velik dim. Na pomoč so odšli trije vozovi gasilcev, z malo brizgalno (Žiri). Domov so se vrnili šele zjutraj.

Leto 1906

Dne 12. 6. požar pri Zagarčku v Osojnici.

Leto 1915

Pri Mrovcu (nova hiša ob mostu) v Žireh. Tleti je začelo v *štokadurju* in bilo uničenega nekaj stropa. Streha ni zgorela.

Leto 1913

Junija (dan pred sv. Antonom) gorelo pri Loščerju (Jereb), Žirovski vrh št. 8. Treščilo ravno o polnoči v hlev. Pogorelo vse in še dve govedi.

Leto 1927

Dne 7. 4. zopet gorelo pri Loščerju. Treščilo o polnoči. Enega junca omamilo in ga je odnesla voda — ostal pa je živ. Zgorel hlev in kozolec, 4 štantje.

Leto 1922

Dne 12. 6. strela pri Mrlaku ubila Franca Justina.

Leto 1927

Dne 7. 4. treščilo pri Anžonu Bogataju, Račeva. Treščilo med 12. in 2. uro. Zgorela hiša in hlev.

Leto 1942

Dne 27. 5. gorelo pri Loščerju (kot leta 1927), Žirovski vrh 8. Požar je nastal po dimniku. Zgorela hiša z vsem pohištvo in obleko.

Leto 1937

Dne 26. 7. na Javorču pogorelo vse (Žirovski vrh). Treščilo med silno nevihto s točo.

Leto 1943

Dne 22. ali 28. 10. gorelo pri Rupetu (krojač, Stara vas). Zažgali najbrž partizani, ker so bili Nemci zraven, pri Bahaču, in se ravno odpravljali proč. Gorelo od 8. do 10. ure vso noč. Nemci opazili in nekaj gasili. Rupeta ni bilo doma. Škode vsaj 200.000 din.

Leto 1943

Dne 15. 1. gorelo pri Kremžarju (Marija Reven, Žirovski vrh 7). Zažgali Nemci ob hajki. Zgorelo vse — hiša in 16 m dolg hlev, vse s slamnato streho. Zgorelo tudi 5 glav živine. Rešila se je samo ena svinja. Gasil ni nobeden.

Leto 1943

Dne 15. 1. požar pri Debencu v Račevi. Zažgali Nemci, ker so bili notri partizani. Zgorelo tudi vse.

Leto 1943

Dne 16. 1. požar pri Balčku (Žakelj, Goropeke 3). Zažgali Nemci od 9. do 10. ure. Zgorela hiša in hlev. Gasiti niso pustili.

Leto 1944

Marca gorelo 7 objektov zvečer in ponoči: 1. sokolski dom, 2. prosvetni dom (nov) 3. občina, 4. župnišče (novo), 5. šola, 6. samostan (staro župnišče), 7. carinarica v Osojnici. Zažgali partizani in deloma tudi razstrelili (prosvetni dom, župnišče). Razstrelili tudi del elektrarne in most na Fužinah.

Leto 1944

Na veliki torek gorel Dolenji Vrsnik, kasarna na Vrsniku in (mislim, da na isti dan) tudi Krnice ter še več objektov, Govejk, Dole itd. Bilo je zelo grozno; na vseh straneh se je kadilo, vmes pa pokale strojnice.

Leto 1948

Dne 5. 5. gorelo pri Vodičarju (Mrzli vrh). Okrog 13. ure je prišla prav kratka nevihta. Strela je udarila v kozolec, v štant in poškodovala gospodarja. Takoj nato je treščilo še dvakrat v dve drevesi poleg poslopja. Pogorel je kozolec in nato še hlev, krit s slamo. Rešili so hišo, krito s pločvino, deloma tudi živino in stroje. Gasilci so prišli iz Ledin. Jaz sem strelo točno videl. Šel sem

ravno s konji po Brdu v gozd.

Leto 1948

Dne 19. 7. pri Mrovcu v Logu treščilo v hlev ob 10. uri dopoldne. Pogorelo vse, hiša, hlev, dva kozolca in svinjak. Reševali smo samo domačini in sosedje. Gasilcev prišlo že pozno 5, brez orodja.

Leto 1948

Dne 25. 7. gorelo v Paradižu (Koprivnik). Treščilo ponoči v macesen zraven kozolčka in ga vžgalo. Nekaj jih je prišlo s Sela. Zgorelo za 6 mernikov ječmena. Zelo huda noč.

Leto 1948

Na Česnovču v Žirovskem vrhu treščilo in pogorelo.

Leto 1949

Dne 29. 6. požar pri Šurku v Goropekah št. 9. Treščilo v hlev in se vžgalo; leta 1951 v kozolec. Strela je udarila tudi pri Trevnu v Logu; sam pogasil.

Leto 1949

Dne 10. 8. požar v Beštrovcih cegelnici (Janez Kopač). Ceglernica ob Županovi njivi. Treščilo in pogorelo. Pri nas smo ravno pokrivali hišo proti cesti.

Leto 1950

Dne 15. 8. požar pri Koširju v Suhem dolu. Treščilo, pogorela štala. Ponoči se je videl žar še v dveh krajih.

Leto 1945

Dne 10. 10. požar pri Plesku v Brekovcah. Ob 3. uri popoldne zažgal otrok. Pogorela hiša, hlev in kozolec. Zgorelo vse razen dveh slabih vozov. Gasilci prišli iz Žirov, pa niso mogli gasiti, ker ni bilo vode.

Leto 1951

Dne 26. 4. gorelo v mežnji pri Sv. treh kraljih. Prva nevihta popoldne. Treščilo in pogorelo.

Leto 1953

Dne 20. 5. treščilo za Žirovskim vrhom pri Podgozdniku in Mraku. Ni vžgalo. Pri Podgozdniku podrla dimnik in peč.

Leto 1953

Dne 25. 5. požar pri Čerteževcu v Žirovskem vrhu. Med hudo nevihto treščilo v vod nove napeljave. V hiši so bili štirje fantje, dva je omamilo, dva, sedeča pod šaltarjem, pa ubilo (binkoštni ponedeljek okrog 9. ure popoldne). Prejšnje leto tudi treščilo in ubilo eno kravo.

Leto 1944

Dne 2. 4. gorelo pro Mrovcu v Žireh 80 (ob mostu). Tako kot 1915 zažgali otroci; pogorelo. Škode je imel največ krojač Prtovt, ki je stanoval na vrhu.

Leto 1953

Dne 28. 6. je bila huda nevihta. Treščilo je v transformatorski vod v Račevi in v njivo pri Pagonu.

Leto 1953

Dne 22. 9. na Rodofovšu pod Rovtami velik požar. Začelo je goreti ob 10. uri zvečer, domnevno po elektriki. Zgorelo: Logarju Matevžu ("Tonc") hlev in hiša, Francu Malavašiču hlev, hiša, kozolec, hiša, — pri Toncu še 4 goveda. Škode za 2 milijona din. Gasili Rovtarji, obvarovali tudi eno štalo in kozolec.

Pozabljeno najbrž še kaj. Starmanova kovačija na Selu, pri Mrlaku okoli 1909, itd.

Leto 1955

Dne 24. 4. okrog druge ure popoldne so zažgali otroci, 10-letni pobje: Malnarčkov, Matičkov in Šlosarjevega Jakoba gmajno vrh Skal (pri objektu). Zaradi suhega vremena in ker še ni bilo nobene rasti, se je ogenj naglo širil. Pobje so pritekli v Skale in klicali na pomoč. Potem je bil kmalu povsod alarm: z rogom v Skalah in domu, s plat zvona in s tovarniško sireno. Prihitelo je nekaj sto ljudi, sprva največ deklet, tudi gasilci iz Žirov so kmalu prišli. Kljub temu bi požar težko omejili, da se k sreči ni veter zasukal nazaj in so ga potem zlahka omejili. Zgorelo je za 50 x 70 m. Za bore se še ne ve, koliko se bodo posušili.

Leto 1955

Dne 7. 9. je treščilo pri Metežu vrh griča (Koprivnik). Ni vžgalo, ubilo pa je junčka in telico.

Leto 1943

Dne 28. 10. — kot pri Rupetu, tudi pri Nebeškarju in Bogataju nad Jezom. Nemci.

Leto 1956

Dne 14. 7. gorelo pri Brcku v Novi vasi. Po lepem dnevu je prišla nevihta od juga. Treščilo med hudo nevihto ob 14. uri in nekaj minut. Zelo hitro so prišli gasilci iz Dobračeve, potem tudi iz Žirov. Kozolec na zgornji strani so rešili, pa tudi močna burja je obrnila jug nazaj. Zavarovano za 800.000 din.

Pokalo je še dolgo časa. Pobila je tudi toča po Brekovcah, Lavrovcu, v Opalah in okolici. Še bolj pa naprej na Zavratac in dalje. Treščilo je tudi v opuščen svinjak pri Šaletu.

Leto 1957

Dne 15. 7. gorelo pri Mrlaku v Žirovskem vrhu (Pivk Franc). Treščilo okoli pol enajste ure v hlev in hišo. V kuhinji je omamilo in osmodilo gospodinjo. Komaj so rešili živino. Gasilo se ni nič. Zaradi goste megle se ni nič videlo in je bil alarm s sireno v tovarni šele čez pol ure. Še sosedje dolgo časa niso vedeli za požar. Zavarovan s kozolcem vred, ki je ostal, za 1.200.000 din.

Leto 1908

Pozabljen vpis.

Tudi pri Mrlaku 10. 8. okoli pol petih. Pogorela hiša s hlevom. Zgorela tudi ena junica in plemenska svinja.

Leto 1958

Dne 3. 6. popoldne malo po tretji uri treščilo pri Lomarju v Stari vasi v streho. Razbilo kakih 15 opek in zlomilo dva šperovca. Ker ni bilo na tem mestu sena, so sosedje goreče *šperovce* hitro pogasili.

Pri Lojzetu Demšarju na Rudniku (nova hiša) pa je treščilo pol ure čez peto zjutraj, pa ni vžgalo, le na ometu je precej škoda; na Potoku ravno takrat v drugi šperovec od južne strani. Od tod je strela preskočila na anteno in električno omrežje in na tej napravila precejšnjo škodo. Vžgalo ni, čeprav je bilo seno prav blizu.

Leto 1959

Dne 15. 5. pri Francu Mlinarju v Osojnici št. 4 zažgal 11-letni otrok ob 13. uri (kadir je srobot). Ker se ni nikamor videlo, je alarmirala šele gasilska sirena v Žireh, ko je pritekel eden osebno povedat. Gasit so šli gasilci iz Žirov, dobračevski ko se na pol pota vrnili. Zgorel je majhen kozolček, dva voza, nekaj orodja in precej drv. Komaj so rešili hišo, 8 m proč in s senom na podstrešju. Ženo komaj oživili, se je tako ustrašila. Škode menda za 270.000 din in nič zavarovano. Na isti dan je treščilo v cerkev v Tržiču; zgorela. Gasila mnoga društva.

Dne 11. 5. nevihta z drobno, a gosto točo na Dobračevi. Strela zelo tlivjala. Treščilo pri Blažontarju v vogal hiše. Ni vžgalo. Večkrat udarilo tudi za vodo nižje od strojarne v jesen in elektriko.

Dne 8. 6. okoli petih popoldne treščilo v drvarnico pri Kreku v Novi vasi. Vžgalo na dveh oglih. Alarm s sireno. Gasilci pa niso stopili v akcijo, ker so sosedje sami pogasili.

Dne 20. 6. zelo treskalo. Na naši njivi v Brdu v hruško in šlo v vodovodno cev. Pri Skalarju v elektriko. Treščilo v hišo na Veharšeh in pri "Žlebederu" v Brdih je pogorelo vse.

Dne 21. 6. pri Burniku na Dobračevi ob desetih in četrto zvečer. Treščilo na štalni konec. Takoj je nastal velik ogenj. Jaz sem bil že v postelji in sem takoj videl, da je na Kočah. Silno je lil dež, ko smo leteli skupaj. Gasilci so bili na izletu v Bohinjski Bistrici in so ravno prišli domov. Takoj so peljali brizgalno na graben, pa niso dali cedila na sesalno cev, pumpa se je zablatila in ni delovala. Tudi alarma ni bilo takoj, potem z zvonovi na Ledinci in nato še sirena v tovarni. Šele čez kake pol ure sta začeli delovati žirovska in še domača brizgalna, ravno še pravočasno, da so rešili kozolec, ki se je že vnmel. Živino, vola in tri krave ter prašiče so s težavo spravili ven, pa so morali drug dan dve kravi zaklati, ker sta bili z dimom zastrupljeni. Zgorela je slamoreznica, motor in leseno orodje. Pohištvo so spravili ven skoraj brez potrebe, ker se strop ni vdrl. Zelo veliko ljudi kljub nalivu. Zavarovani samo za 500.000 din. Večkrat so rekli zastopniku Jurci, da bi prišel, da bi povečali, pa ni prišel. Nevihta prišla od juga.

Leto 1960

Dne 12. 11. ob pol devetih. Pri Dovcarju na Ledinici (Tomaž Kavčič). Ogenj iz neznanega vzroka. Menda je dolgo tlelo, preden se je vžgalo. Bila je tako gosta megla, da se ni prav nikamor videlo.

Leto 1961

Dne 19. 3. (sv. Jožef) treščilo v cerkev na Gorah nad Idrijo. Strela po cerkvi vse razmetala, pod in strop.

Dne 9. 5. Na Planini pri Št. Joštu tudi treščilo. Razklalo oltar in vse razmetalo.

Dne 20. 7. tričetrt na drugo uro ponoči alarm s sireno. Gorelo v skladišču trgovine z železnino (Zadružni dom). Kmalu so pogasili, škode ni bilo veliko. V bližini je bil sod, poln bencina.

Leto 1962

Dne 30. 8. ponoči huda nevihta na jugovzhodno stran. Treščilo je v Rupnikov kozolec v Zavrtaču in je zgorel. Gorelo tudi v Rovtah, Št. Joštu in Zaplani. Pri Sv. Treh kraljih toča.

Dne 26. 9. ob pol dvanajstih začela goret hiša pri Bedriharju. Alarm, rog, sirena in na Ledinici. Ogenj po dimniku, kot leta 1931. Zgorelo skoraj vse: seno in krma, kolarsko orodje, itd. Najprej so prišli mopedisti iz tovarne in od drugod. Vode iz brizgalne precej dolgo ni bilo.

Dne 6. 10. bajta v Snopkovi grapi. Gorela ravno o polnoči. Stanovala Marija Trček iz Rovt.

Leto 1963

Dne 17. 7. (nedelja) pri Maticovem Janezu v Račevi pogorel kozolec. Sirena ob pol sedmih, goret začelo ob petih. Dne 13. 8. prva nevihta v letu. Dne 16. 8. celo noč nevihta. Velika povodenj.

Dne 28.—29. 8. treščilo pri Loščerju v Žirovskem vrhu. Ni vžgalo. Dne 4. 9. ob 17.40 treščilo pri Matajcu. Pogorelo z vsem orodjem. Gasilci celo iz Ljubljane. Gasili z gnojnico. Na Dobračevi videl Skalar in alarmiral z rogom. Peljal tudi brizgalno v Račevo in se vrnil, ker ni imelo pomena iti naprej. Zelo pokalo celo popoldne. Smo ravno mlatili.

Leto 1964

Junija kar hude nevihte. Dne 22. 6. popoldne hudo treskalo. Na Rudniku je treščilo v novo hišo pri Vinjeku v dimnik in pri Metežu ubilo več goved; 27. 6. nevihta tudi čez Rovte. Treščilo v kozolca na Hlevišah in Praprotnem brdu.

Dne 30. 6. ponoči nevihta pri visokem zračnem pritisku. Treščilo v Brekovcah v Peskov kozolec (vrh griča), ki je pogorel. Rešili so vozove, slamoreznico so vrgli dol. Alarmirala sirena.

Leto 1965

Manjši požar v Snopkovi grapi.

Leto 1966

Dne 9. 6. treščilo pri Kočarju v Žirovskem vrhu v vogal kuhinje. Ni gorelo. Tudi več štang.

Dne 25. 6. okrog 18. ure gorelo pri Melcovi Franci. Bajta popolnoma pogorela. Jaz sem ji dal 1000 din.

Leto 1967

Dne 8. in 9. nevihta s hudim treskanjem. Strele: pri Pagonu, Stričku in v šoli. Ponoči treščilo za Žirovskim vrhom pri Žnidarčku.

Ančka Loštrk

Kronika Gasilskega društva Žiri (1889—1989)

Danes smo na območju starih Žirov, pred 100 leti pa je bilo tukaj središče kraja z imenom "Žir". Tudi takrat, kot še danes, so središča tista, ki dajajo zamisli razvoju kraja, občine ali mesta. Iz ustnih virov vemo, da so pred 100 leti in še prej požari uničevali po več slopov hkrati.

Prav gotovo so potrebe narekoval organizirano gašenje in varovanje premoženja. Tako se je na osnovi sklepa občine Žiri leta 1889 v Žireh osnovala Prosto-voljna požarna bramba. Organizirana je bila tudi nočna požarno-varnostna služba. Prvi člani Prostovoljne požarne brambe v Žireh so bili: Valentin Oblak, Janez Peter-nelj, Lavrencij Perko, Ignacij Tušar, Luka Gantar, Šte-fan Mahovne, Anton Kolenc, Matevž Mohorič, Janez Puc, Ignacij Šorli, Jernej Peternelj, Franc Peternelj, Franc Strel, Miha Burnik, Janez Bogataj, Jakob Črnilo-gar, Anton Gantar, Janez Kavčič, Jurij Kokalj, Anton Mrovlje, Franc Naglič, Janez Oblak, Valentin Primožič.

Leta 1889 je bila v Ljubljani kupljena prva vozna ročna brizgalnica s cevmi za 593,10 goldinarja. Nasled-nje leto, 1890, je bil zgrajen dom, imenovan Skladišče, in sicer na podarjenem zemljišču Janeza Kavčiča (Pe-trona) iz Žirov. Iz knjig je razvidno, da so bili v Prosto-voljno požarno brambo včlanjeni vsi sloji. Organizacij-sko je bilo društvo razdeljeno na vodstveno in tehnično strukturo. Tehnična je opredeljevala članstvo na vodjo plezalcev in plezalce ter vodjo brizgalcev in brizgalce. Članstvo je v začetku štel le od 23 do 29 članov, tako do leta 1900. Od leta 1901 do 1914 pa je naraščalo in je že imelo okrog 40 delovnih članov. V obdobju prve svetovne vojne 1915—1918 pa je bilo le 8 do 12 moških članov. Kmalu po ustanovitvi so bili tudi podporni čla-ni. Udnina, kot so imenovali članarino, je znašala 2 gol-dinarja letno.

Udnino so leta 1896 in 1897 plačali tudi Janez Kopač, Jožef Žakelj in Urban Jež, vsi iz Dobračeve. Leta 1898 je društvo kupilo še eno brizgalnico, tako da je imelo dve. Brizgalnico so odplačevali na obroke. Sku-paj je bilo plačano 783,90 goldinarja. Leta 1891 so ga-sili požar pri Bahaču v Stari vasi, 1892 pa v Osojnici, št. 5. Leta 1903 je na Dobračevi gorelo več slopov. Gasili so tudi žirovski gasilci z obema brizgalnicama. Pri po-žaru na Dobračevi so ugotovili, da jim pri gašenju take-ga požara manjka cevi. Na seji 13. 9. 1903 so sklenili, da bodo kupili še 300 m cevi, ki so jih že 29. 9. 1903 plačali firmi Samassa v Ljubljani, in sicer 597,50 gol-dinarja. V tem letu so gasili še pri Nacku v Račevi in Jožetu na Selu. Leta 1903 je bil razvit gasilski prapor, ki so ga darovale žene in dekleta iz Žirov. Leta 1908 je društvo prenovilo dom od znotraj in zunaj. Slavnostno

blagoslovljen je bil 3. 5. 1908. Ker je bilo gasilsko druš-tvo prvo v tej dolini, se je njegovo delovanje kmalu razširilo tudi na kulturno in prosvetno dejavnost. Imeli so igralsko skupino, ki je delovala vse do 1924. Leta 1910 se je pri društvu osnovala gasilska godba na pihala. Vsa ta dejavnost je budila kulturo, ugled gasilstva in zavest slovenstva. Leta 1912 je društvo kupilo novo par-no brizgalno, ki je bila za tedanje čase najboljša. Imela je zelo veliko razpršilno moč. Kupljena je bila v Šmiho-vem pri Pragi na Češkem. Pri hranilnici in posojilnici v Žireh so najeli posojilo in jo takoj plačali. Zanj so dali 6200 kron, za prevoz po železnici iz Češke do Škofje Loke pa 178 kron.

Društvo je vsako leto prirejalo veselice, igre in tom-bole ter tako z ostankom dohodka poravnava stroške za nabavo opreme. Dobilo pa je tudi denarno pomoč od občine in Deželnega odbora. Po prvi svetovni vojni se je članstvo hitro povečalo in je v letih 1919—1929 štel okrog 50 delovnih članov. Ker je tehnika napredovala tudi v gasilstvu, se je društvo skladno z njo tudi moder-niziralo. Leta 1930 je kupilo motorno brizgalno 36 KS Renault, hkrati pa vsa leta izpopolnjevalo in dopolnje-valo preostalo opremo. Ker so postali prostori prvega gasilskega doma premajhni in niso več ustrezali potre-bam, se je društvo odločilo za gradnjo novega doma. Graditi so začeli 1938, dom pa je bil pod streho do leta 1941. Gradnja je slonela na udarniškem delu in prosto-voljnih prispevkih občanov.

Med drugo svetovno vojno ni uradnih zapisnikov, razen poročil o akcijah pri požarih. Zadnja seja pred začeto vojno je bila 7. 2. 1941. V NOB je sodelovala večina članov, devet pa jih je dalo življenje za osvobo-ditev domovine. Leta 1944 je društvo dalo 31. diviziji poleg obleke tudi nove kompletne pihalne instrumente.

Po vojni je bil 13. 1. 1946 izredni občni zbor. Šte-vilo članstva je bilo razredčeno, pristopili pa so mla-dinci, rojeni od 1930 do 1938. Odbor društva je sklenil, da se graditev doma pospešeno nadaljuje, predvsem z udarniškim delom. Stari dom je bil prodan 1948 za 73000 din. Oprema se je tega leta preselila v novo ga-ražo.

V prostorih doma je bil po vojni pouk osnovne šole do preselitve v novo šolsko zgradbo. Leta 1950 je bila v tem domu tudi prva republiška gasilska šola za častnike. Predavali so jim Miran Špicar in Franc Rozman, Pavel Kristan pa je bil tehnični vodja. V šolskem letu 1951/52 je bila v teh prostorih čevljarska vajeniška šo-la. Vedeti moramo, da so bile med vojno porušene vse javne zgradbe, zato so bili ti prostori tedaj zelo po-membni. V letih 1950—51 sta se društvu Dobračeva in

Žiri združili v Gasilsko četo Žiri-Dobračeva, vendar sta se kasneje spet opredelili za svojo samostojnost. Leta 1954 je bil dokončno zgrajen dom. To leto se je pr slavljala 65-letnica z otvoritvijo doma. Čas in razvoj Ži-rov je narekoval posodobitev gasilske motorizacije. Ta-ko je društvo 1964 kupilo tipiziran gasilski avto TAM z vgrajeno cisterno. Sredstva so prispevali Okrajni gasilski sklad, občina in tovarna Alpina. Septembra 1959 je za višinske vasi Ravne, Brekovec in Izgorje društvo ustano- vilo vod gasilcev in jim dodelilo prenosno brizgalno Sa- vica. Zdaj je to samostojno gasilsko društvo. Prav tako je v vasi Breznica najprej organiziralo trojko, danes pa je tu desetina, ki je usposobljena za nastopanje pri požar-ih.

Novo motorno brizgalno 800 l Rosenbauer je dru-štvo dobilo leta 1970 in jo uporablja še danes. Ima tudi aparat za gašenje s prahom, kupljen leta 1974. V upo- rabi je tudi terensko vozilo VAZ iz leta 1980 ter kombi- niran orodni avto 5500 znamke TAM, ki ga je 1981 prejelo od občinske skupnosti Škofja Loka. Društvo zdaj šteje 85 aktivnih moških članov, od teh intenzivno urijo tri desetine. Ima 25 članic in urita dve desetini. Mladincev je 22, torej dve desetini, pionirjev pa 26. Vsi se udeležujejo občinskih in medobčinskih tekmovanj. V društvu je en višji častnik, dva častnika I. stopnje, šest častnikov in osem podčastnikov. Podporni člani plaču- jejo članarino in jih je 105. Društvo še vedno posveča veliko pozornost vzgoji podmladka.

Prostovoljno gasilno društvo
v Žiréh.

VABILO
k
SLAVNOSTI
blagoslovljenja društ. zastave
v Žiréh
v nedeljo dne 3. maja 1903.

—•••••—
VSPORED:

1. Sprejem društev in gostov ob 1. uri popoldne pri „Petronu“.
2. Ob 2. uri nastop društev ter odhod k cerkvi, kjer je blagoslovljenje zastave.
3. Ob 3. uri odhod na veselico k J. Kavčiču (Petronu), kjer je a) govor; b) petje, poje pevsko društvo „Sora“; c) šaljiva loterija; d) prosta zabava.

—•••••—
Ustopnina k veselici 20 vin.

Ker je čisti dohodek namenjen za napravo potrebnega gasilnega orodja, se preplačila hvaležno sprejemajo.

Odbor.

Tiskal B. Seher v Postojni.

Začetek —————
točno ob 7. uri zvečer.

VABILO
na
VESELICO
katero priredi
gasilno društvo
v Žiréh
na Svečnico, 2. svečana 1905
v prostorih g. Valentina OBLAK-a v Žiréh.

—•••••—
Vstopnina: sedež 1 K, stojšče 30 vin.
Ker je čisti dohodek namenjen za napravo gasilnega orodja, se preplačila hvaležno sprejemajo.

Odbor.

VSPORED:

1. Govor.
2. „MLINAR IN NJEGOVA HČI“.
Založnja v petih dejanjih.
3. Tombola.
4. Šaljiva pošta.
5. Prosta zabava.

H. Reber, avtor, Postojna. 303.-50.

Leta 1982 je bilo na pobudo Gasilskega društva Cer- kno sklenjeno pobratenje med društvu. Listina je bila podpisana 29. 5. 1982. Društvi sodelujeta v požarno- varnostni preventivi, prirejata skupne gasilske vaje in druga srečanja.

V predstavitvi društva pa nismo še ničesar povedali o naših članicah, ki so veliko prispevale v dolgoletnem delovanju. Leta 1907 so bile v gasilsko društvo sprejete tudi ženske, in sicer kot podporne članice. Ob ustano- vitvi je društvo imelo 75 članic. Prvi občni zbor so imele 1909. Prva načelnica je bila Marija Lenger, tajnica pa Milka Rajšp. Letna članarina je bila 2,40 krone. Med prvo svetovno vojno, ko ni bilo moških, so imele gasil- ske vaje in so tudi pomagale pri požarih. Leta 1928 je bila na občnem zboru za predsednico izvoljena Miči Kolenc, članic pa je bilo že 156. Leta 1929 je bila za predsednico izvoljena Ivanka Poljanšek, ki je vodila čla- nice do leta 1937. Podporne članice so prirejele vese- lice, igre, tombole. Čisti dohodek so prispevale v druš- tveno blagajno.

Po izidu novega gasilskega zakona, ki je predpisoval, naj ima vsako društvo tudi samaritanski oddelek, v kate- rega se sprejmejo ženske članice, se je ta oblikoval leta 1937.

Dolžnosti samaritanek so bile enake kot rednega moškega člana GD. Moral je priseči, hoditi na vaje, se udeleževati tečajev ter aktivno delovati pri požarih. Prve samaritanke so bile Ivanka Poljanšek, Cilka Poljanšek, Pavla Pertovt, Štefanija Žakelj, Marija Pečelin, Rozalija

Gregorač in Mica Hribernik. Druge podporne članice so se priključile rednemu GD in niso imele več ločenih sej in občnih zborov ter svojega vodstva. Po drugi svetovni vojni delujejo ženske članice v sklopu gasilskega društva; so v operativi, sodelujejo pri gasilskih prireditvah in drugih akcijah.

V teh 100 letih so bili na čelu društva:

1. Janez Kavčič	1889
2. Valentin Oblak	1896–97
3. Ivan Kavčič (št. 44)	1898
4. Štefan Mahovne	1899–1902
5. Jernej Mlinar	1903–1905
6. Sebastijan Naglič	1906–1907
7. Andrej Lipušček	1908
8. Franc Erznožnik	1909
9. Gregor Kopač	1910–1914
10. Anton Kolenc	1915–1918
11. Ivan Kavčič (št. 6)	1919–1921
12. Ivan Lenger	1922–1925
13. Franc Mlakar	1926–1933
14. Anton Grom	1934–1939
15. Franc Poljanšek	1940–1953
16. Mirko Loštrek	1954–1960
17. Alojz Strlič	1961–1982
18. Franci Poljanšek	1983–1988
19. Alojz Strlič	1989

V 100 letih je društvo učinkovito nastopalo v okrog 160 večjih in manjših požarih ter povodnjih na področju Žirov in tudi zunaj kraja.

Večje število požarov na Žirovskem je bilo v letih 1911, 1913, 1914 in 1923. Društvo je sodelovalo tudi pri velikem požaru v Gorenji vasi. Povzročila jih je strela, ali pa so zakurili otroci. Društvo oziroma člani so dokazali pripadnost ljudstvu s svojim delovanjem, saj so šli na pomoč ob vseh hudih nesrečah.

Dom, v katerem se ob današnji slovesnosti nahajamo, je bil zaradi pomanjkanja proizvodnih prostorov dolga leta na razpolago delovnim organizacijam. To razumevanje za razvoj gospodarstva v Žireh pa je šlo tudi na škodo zgradbe. Dom je bilo treba nujno temeljito obnoviti in ga usposobiti za svoj namen in današnjemu času primerno. Dom je bil dokončan ob proslavljanju 100-letnice delovanja gasilskega društva, s prizadevanjem članov društva, krajanov Žirov, delovnih organizacij kraja in ob izdatni pomoči občinske gasilske zveze Škofja Loka.

Dom naj bo v ponos vsem in spodbuda sedanji in prihodnji mladini, da bo vestno in častno opravljala naloge, ki jih narekuje današnji čas gasilstva, in vedno slišala klic "NA POMOČ".

Viktor Žakelj

Nagovor ob stoletnici društva (20. 8. 1989)

To leto se svet spominja 200-letnice francoske revolucije, dogodka, ki je z udarnimi gesli: svoboda, bratstvo, enakost ter z razglasitvijo znamenite in še danes povsem aktualne Deklaracije o pravicah človeka in državljana napovedal nov čas, čas uveljavljanja človeka – posameznika, ljudi torej, ki se rodijo in živijo svobodni ter enaki v pravicah. To pa je tudi začetek "nastajanja" modernih evropskih narodov, združb ljudi iste krvi, zgodovine in kulture. Ljudje smo tako postali bogatejši za novo čustvo – čustvo pripadnosti lastnemu narodu, ki se poslej povezuje z moralno silo, v imenu katere se brani in osvaja. Vse 19. stoletje je bilo na neki način v znamenju potrjevanja in nasprotovanja idealom francoske revolucije in kar zadeva nas, Slovence, lahko rečem, dokaj uspešno. To je čas slovenskega vseobsežnega in intenzivnega narodnega ozaveščanja, ki dobi zaokroženo podobo v programu Zedinjene Slovenije leta 1848 in ki se dvajset let kasneje skuša skozi taborska gibanja in s kasnejšim čitalništvom, pa seveda tudi z razvojem slovenskega gasilstva, uveljaviti.

Na to preteklost, tovarišice in tovariši, kaže spomniti iz več razlogov. Najprej zato, ker smo predolgo razmišljali in tudi ravnali tako, kot da se je naša zgodovina začela pred petdesetimi ali kvečjemu sedemdesetimi leti; in dalje, ker smo spričo zapovedane ideološke ozkosti "bežali" iz srednje in zahodne Evrope, čeprav smo v preteklosti bili včasih celo v matici, vedno pa vsaj na obrobju duhovnega zorenja tega starega kontinenta. Ta čas pa je ponovno "osvajanje" naše preteklosti nujno tudi zato, ker nam samozvani "antibirokratski revolucionarji" očitajo, da smo brez zgodovine, da smo v preteklosti vedno nekomu hlapčevali, da smo lizuni itd. Zato nam, Slovincem, vračanja v preteklost – s tem pa tudi v zgodovino gasilstva – pomeni krepitev lastne samozavesti: govori nam o tem, da smo na tem križpotju Evrope mogli preživeti le zato, ker so naše korenine globlje in je sposobnost prilagajanja na vedno nove razmere večja, kot se nam v tej in prejšnji Jugoslaviji rado priznava. Prav to oživljanje zgodovinskega spomina pa kaže, da Slovenci vsaj poslednje stoletje in pol vedno

znova preigravamo isto "partituro", da si zastavljamo enaka vprašanja, na katera podobno — času oziroma konkretnim prilikam primerno — odgovarjamo. Do sedaj smo preživeli že nekaj centralizmov, unitarizmov in poskusov hegemonije itd. "državotvornih narodov", s katerimi nam je bilo usojeno živeti v isti državi. To nas more upravičeno opogumljati, da bomo preživeli tudi razplet naše sedanje večplastne krize, ki je pred durmi.

Ker nikdar v moderni zgodovini nismo imeli lastne države in smo si jo morali vsakokrat "deliti" z bolj ali manj sorodnimi sosednjimi narodi, so bila in so najrazličnejša naša društva bolj obremenjena z elementi čiste politike kot pri narodih z drugačno zgodovino. To potrjuje tudi razvoj slovenskega gasilstva, ki od samega začetka ni bilo nepolitično gibanje oziroma organizacija. Na začetku je v sebi nosilo spopadanje med slovenstvom in nemštvom, kar kaže tudi dejstvo, da je 1863 "požarno brambo" v Ljubljani najprej prevzel Južni sokol, kmalu pa je gasilska dejavnost postala domena nemškega telovadnega društva. Kasneje se je v njem in ob njem kazala politična strankarska razklanost. In še nekaj: gasilstvo je bilo od samega začetka, danes pa je še v mnogih krajih, povezano z dramsko in glasbeno poustvarjalnostjo, kar potrjuje tudi zgodovina našega društva, ki je že leta 1910 ustanovilo lastno godbo na pihala, igralske skupine pa so v njegovem okrilju delovale vse do leta 1924, ko se je ustanovilo prvo kulturno prosvetno društvo v našem kraju. Tako so gasilska društva, to še posebej velja za preteklost, pomenila vse: organizirano obrambo pred ognjeno in vsako drugo ujmo, priložnost za organizirano krepitev narodne zavesti, kulturno žarišče in mesto za družabno življenje.

To vse, kot že rečeno, velja tudi za naše žirovsko gasilsko društvo. Resnično smo lahko ponosni, da je ta majhen zaselek v naši — tedaj še tako "veliki" žirovski kotlini, ustanovil lastno društvo približno v istem času kot Žalec, Kamnik, Sevnica, Črnomelj, Postojna, Vipava, Ruše in še nekateri drugi kraji, ki so bili tedaj, mnogi pa so še danes, večji in bogatejši. To kaže, da so v našem kraju že tedaj živeli ljudje, ki so videli onkraj teh bregov, ki nas obdajajo, varujejo, pogosto pa tudi omejujejo. Tudi naše društvo je bilo skozi zgodovino vse: torej prostor za integracijo krajevnih in v nekem smislu tudi nacionalnih sil, pa seveda tudi element za fantovska navzkrižja in kasneje tudi za tradicionalna slovenska politična razhajanja, ki se jih nekateri tudi ta čas očitno hudo želijo. Bilo pa je in je še danes, tako kot v drugih naših vaseh na Slovenskem, prostor za uveljavljanje socialnosti in solidarnosti, torej mesto za potrjevanje človeka kot družbenega bitja. To poudarjam zato, ker spet enkrat živimo v času poudarjanja človekove individualnosti, njegove izvirne ustvarjalnosti, kar je prav, napak pa je, ker se to ne razume kot dopolnilo njegovi družbenosti, ampak kot njegova negacija, kar kaže našo nagnjenost za skrajnosti.

Hkrati ko se spominjamo stoletnice uspehov, stranpoti in iskanj žirovskega gasilskega društva, je treba opozoriti, da je zgodovina sleherne društvene dejavnosti poseben primer odslikave nacionalne zgodovine, preteklost konkretnega društva pa še dodatno kaže na posebnosti okolja, v katerem je društvo zraslo in deluje. To, kar je bilo že večkrat povedano in tudi zapisano,

kaže tudi to pot — s posebnim namenom seveda — ponoviti. Vse, karkoli je zraslo v tej naši kotlini, je rezultat dela predvsem Žirovcev samih. Ta lastnost, da poskrbiš za svoje potrebe sam, je nadvse hvalevredna in v Jugoslaviji, žal, premalo razširjena krajevna in "nacionalna" posebnost. Nam, Slovencem, in seveda tudi Žirovcem je prav ta lastnost v teh neprijaznih naravnih, prometnih in še kakšnih drugih razmerah omogočila preživetje. Prenasala se je iz roda v rod in je že davno postala značajska lastnost naših ljudi, naš kraj pa je — kot še nekateri drugi v naši republiki — postal po njej prav znan. Toda v procesu, ko — kot je nekdo zapisal — svet postaja dolga vas, ko se razdalje med kontinenti in ne le kraji, naglo zmanjšujejo, odvisnosti med kraji in ljudmi pa rastejo, se zastavlja vprašanje, kako še bolj kot v preteklosti npr. oplemenititi domače delo, znanje in kapital s kapitalom in znanjem iz občine, republike, Jugoslavije, sveta. Da, tudi sveta! Gre namreč za to, da na ekonomskih osnovah združimo domače delo, znanje in kapital s tujim in tako ustvarimo pogoje za lažje, duhovno in materialno bogatejše življenje.

Kdo zna reči, da ta misel ne sodi na to naše srečanje. Sam mislim prav nasprotno. V tem, da so naši predniki pred 100 leti, sočasno s Slovenci iz razvitejšega okolja, sledili izzivu časa in ustanovili to postojanko samoobrambe, solidarnosti in tudi kulturno središče, moramo njihovi potomci prav tako slediti utripu našega časa, ki ga zaznamujejo prenovitveni procesi v gospodarstvu, politiki, kulturi, znanosti, šolstvu itd. Ta čas nam mora iti za uveljavitev trga, podjetništva, za pluralizacijo družbe, za modernizacijo države, za vključitev v prenovljeno Evropo. Ne želim dramatizirati, pa vendar: prav letošnja jesen in pomlad 1990 znata biti v mnogem usodni. Naša predloča trajajoča večplastna kriza, katere sumarni izraz so "južnoameriška" inflacija in rastoča mednacionalna nasprotja, vabi mnoge — tudi najbolj vplivne v naši državi — na pretekle, uhojene poti, k ohranjanju privilegijev, skratka nazaj v čas in razmere, ki jih je razviti svet okoli nas že davno presegel. Torej obstaja realna nevarnost, da se v Jugoslaviji restavrira netržno ali v najboljšem primeru državnotržno gospodarstvo in politični monizem, kar nas bo za dolgo naredilo nezdržljivo z razvito Evropo, s katero ta čas koketiramo. Prav zato v prenavljajoči se socialistični zvezi, v imenu katere govorim, skušamo združiti vse ustvarjalne sile našega naroda, ki jim je blizu osvobajajoča socialistična misel, s tem pa gospodarski in družbeni napredek. Za Slovenijo, katere gospodarstvo je vse bolj vključeno v mednarodno menjavo, ki trg in politično pluralnost jemlje za civilizacijski prvini, bi ne vključitev v sodobne evropske integracijske tokove ali še celo cepetanje na mestu sprožilo notranje napetosti, ki ne bi bile več zlahka obvladljive. Zato je naša socialistična zveza tako odločno na reformnih pozicijah, zato smo odprli in končno omogočili oblikovanje Temeljne listine 89, ki izraža našo skupno voljo po napredku in razvoju znotraj prenovljene socialistične Jugoslavije kot skupnosti enakopravnih narodov in narodnosti.

Vsem prisotnim, posebno Žirovcem, ki si povečini služite kruh v izvoznem gospodarstvu, res ni treba na široko dopovedovati, kakšne težave imajo naši konvertibilni izvozniki, ki jih, če se slikovito izrazim, evropski

kondukterji, če se že prebijejo na vlake napredka, ki imajo žal v Jugoslaviji vse manj postaj, vztrajno umeščajo v drugo- in tretjerazredne vagone in to pogosto le zato, ker za zahodno Evropo še vedno nismo politično "ta pravi".

Spet je tu paralela: tedaj, pred 100 leti, smo na neki način sledili evropskemu toku, sedaj zaradi samoljubja, ustvarjalne impotence, slepega dogmatizma in podobnega plovemo v slepe tokove, izgubljamostik z razvitim svetom.

Pa vendar: v sto letih se je marsikaj spremenilo v naše dobro, tudi v dobro gasilstva, ki je pognalo globoke korenine in seglo v vsa podjetja, sleherno krajevno skupnost, požarno-varnostna kultura pa kultura pa se začne v nadobudne šolarske glave. Tako je danes v loški občinski gasilski zvezi združenih že 30 gasilskih društev in ena gasilska enota. V gasilske organizacije v občini Škofja Loka je vključeno že nad 3000 članov in blizu osemsto podpornih članov. Občinskega tekmovanja iz gasilskih veščin se udeležuje nad 100 gasilskih enot vseh kategorij, več kot 100 pionirjev gasilcev pa vsako leto preživlja počitnice na morju. Kljub temu pa rdeči petelin še dela

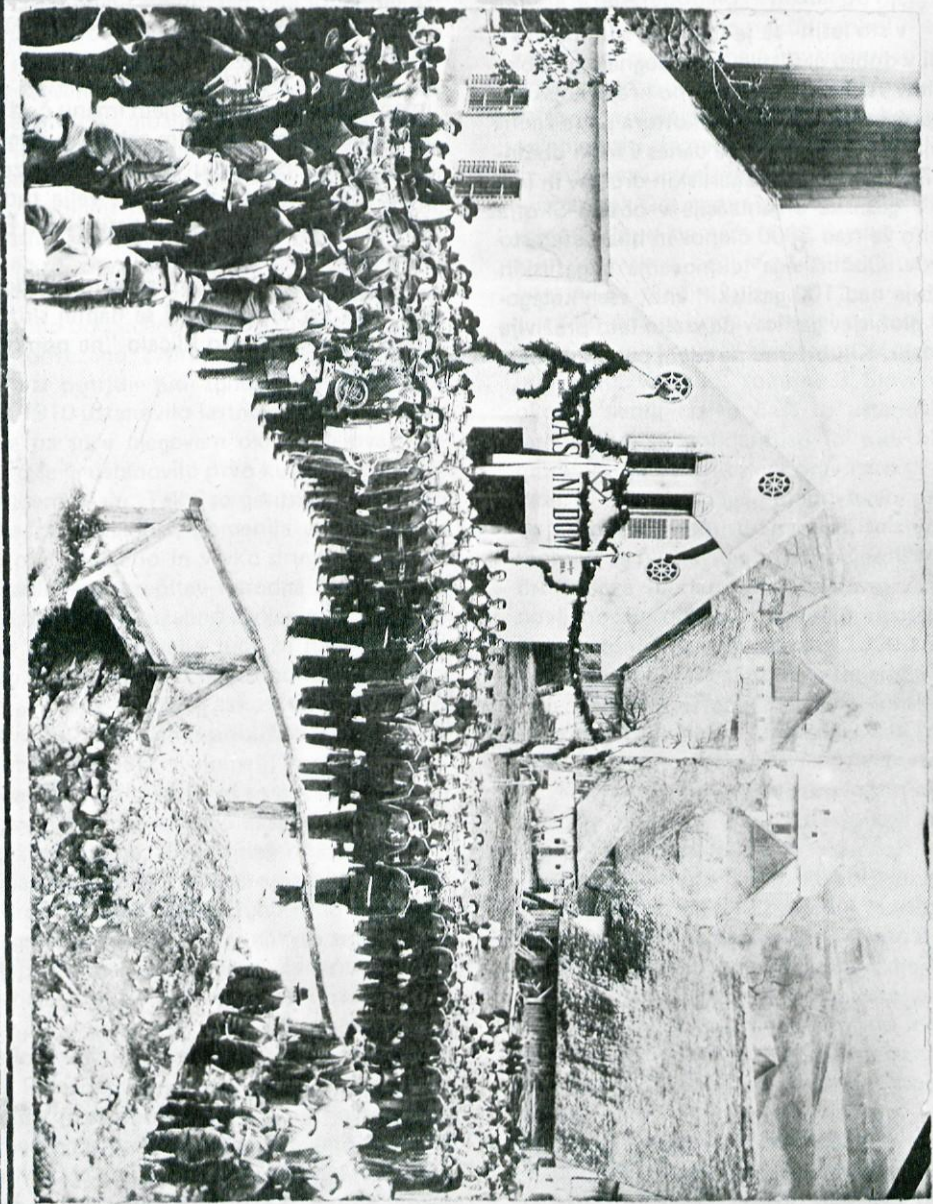
škodo po naši občini — letno kar nekaj nad 30-krat, pogosto tudi zato, ker naša gasilska društva zaostajajo v opremljenosti glede na razvoj tehnoloških procesov v gospodarstvu. Tako še vedno primanjkuje osebnih zaščitnih sredstev in zahtevnejše gasilske tehnike ter kemičnih sredstev za posebne vrste posegov, kar vse terja tehnološki razvoj gospodarstva.

Žirovsko društvo, na katero me veže nekaj prijetnih mladostnih spominov, šteje danes 85 delovnih članov, 25 članic, 19 mladincev, 26 pionirjev in 103 podporne člane, pa skupaj z nami ponosno praznuje stoletnico svojega delovanja.

Dovolite mi, da v vašem imenu, zbrani gasilci, v imenu krajanov in v svojem imenu čestitam slavljenecem za visok jubilej, da se jim zahvalim za gašenje v nad 160 primerih na področju Žirov in tudi zunaj kraja v tem času. Spomniti pa se to pot velja tudi vseh pokojnih članov društva, še posebej tistih, ki so preminuli v osvobodilni vojni in revoluciji.

Naj sklenem: prepričan sem, da boste žirovski, kakor tudi vsi drugi gasilci še naprej služili svojemu ljudstvu, in če vas bo to klicalo "na pomoč", mu jo boste tudi dali.

*Stagionamento guardinga
Donna in 1808-1810 1908*

Lapisnik.

Vsled ukaza vis. kraljevega odbora
v Ljubljani (Kranjskega) dne 3 ma-
ja 1889 št. 1774. v zadevi brigal-
nice in gasilnega orodja je ob-
činski odbor sledeče sklenil:

Pri posvetovanju za napravo br-
galnice v občini Vrta se je poglas-
vanji odločilo deset obč. odbornikov
za napravo brigalnice, ker steje
obč. odbor 18 člov in ker sta dva
mesta isostala in se nista udelež-
la seje namreč Jozef Petercel in Ge-
org Vekar.

Navedeni trije odborniki iz potob-
cin Vrta in Ledinje so po dogo-
ru vseh obč. odbornikov od tega na-
prave odvesani. Taisti se mora-
jo po svoji moči, kakor jih pro-
stava vere gasilna orodja sami
prekubeti.

Ako se od steje omenjenih pet m-
so vsi drugi za brigalnice in ga-
silno orodje, toraj večina.

Emeniti je da sta po občini Vrta

in Ledine preveč oddoljeni od
drugih vasi da bi se mogli v
pošto jemati

Kar se tiče ponočne strazé se je
enoglasno sklenilo da bo to sprav,
galo po hišnik številkah.

Posebno se je tudi povdarjalo na
napravo potrebnega gasilnega o-
rodja (kake lojtre i. t. d.) Kar se
je tudi javno razglasilo, ter da
bo vsaki ožjetro Karnovan, ki
temu ne radosti.

Vao to naprava ^{služi hišnim} se boje pokrila
iz preterih sejmov, ki so bili zato
odločeni kar z ravno in prilo-
žnega zapisa leta 1844.

Kar se tiče ^{parovne} strazé farne cerkve, fa-
rovra in mehanije so oproščeni pod
občini Ledine in Verh, vse druge
truge pod občine so pa ravna,
ne to strazo izvrševati.

Zupanstvo v Lirch dne 21. maja 1889

J. Ravin

Gregor Kogeljč

Paul Krišaj

Wilhelm Jez.

Janek Bogataj

Matej Černoshnik

Janek Leternej

Franc Sellač

Janek Kancij

Janek Gust

Jozef Kogeljč

X J. Jakelj

X V. Blak

X J. Vohor

X Lor. Kova

po Jan. Prose

Anton Sedg

1889 GASILSKI DOM ŽIRI 1989

Člani GD Žiri pred svojim domom (1989)

ODMEVI

Viktor Žakelj

Nagovor ob logaškem občinskem prazniku (Rovte, 10. 9. 1989)

Spoštovane tovarišice in tovariši, cenjeni delovni krajanj Rovt!

Pravijo, da je človek narejen "za delat". Ne vem, ali to velja za vse ljudi na tej vse bolj poselitveno in ekološko preobremenjeni ter surovinsko in energetsko izrabljeni zemeljski krogli. Da pa to velja za nas Slovence, bi si upal trditi. Kako sicer bi se obdržali v tem raji pod Triglavom, evropskem križpotju, stisnjeni med agresivne številčnejše sosedje, če ne bi z jernejevsko prednostjo dajali temu koščku zemlje vse najboljše, kar smo vsakokrat premogli, če ne bi bili bojevit, a hkrati prilagodljivi, če ne bi naše korenine z leti segle do pekla. V potu svojega obraza, v nenehnem spopadanju s prišleki vseh vrst smo iz dneva v dan, iz leta v leto počasi postajali to, kar smo: Slovenci, delavni ljudje istega jezika in kulture, sorodnega čutenja — postali smo moderna evropska nacija. Ta proces samoozaveščenja se je intenzivno začel sredi prejšnjega stoletja tako, da smo nacifašistični vihar pričakali že povsem konstituirani ter prekaljeni v spopadanju s starojugoslovanskim srbskim unitarizmom, ki kaže, da zna postati tudi realnost potitove Jugoslavije, države pretežno žalostne preteklosti in vse kaže — neobetavne prihodnosti. Prav zato je treba, da vaš "12. september" razumete širše, ne zgolj kot spomin na enkrat "ne" fašizmu, ki si je želel po legionarski Trajanovi poti na vzhod, oziroma nacizmu, ki je hotel trajna sidrišča na obalah Jadranskega morja, ampak kot praznik naše trdoživosti, upornosti in pokončnosti, ki nam tudi ta čas, ki je v mnogočem prelomen, daje upanje, da bomo kos razpletu naše večplastne krize, ki je pred durmi.

Vaše praznovanje, ki je razpeto čez ves mesec, tako po strukturi kot vsebini, izraža vaš smisel za realnost časa. Tako ste odmerili preteklosti, kar ji gre, tako tisti iz preloma v naše stoletje, ko ste dobili gasilsko društvo, kot času osvobodilne vojne in revolucije, ki ga je to območje, če prisluhnemo partizanu in pisatelju Grabeljsku, še posebej tragično doživljalo.

Ni dvoma: čigar preteklost, tega prihodnost! Zato

in samo zato tolikšna vnema pri delu zdajšnje jugopolitokracije za ponovno ovrednotenje bližnje in daljne preteklosti.

Ob tem, spoštovani, pa naj vas spomnim na misel hrvaškega intelektualca Gotovca, ki je drago plačal zmote hrvaškega maspoka iz začetka sedemdesetih let, ki pa ga, mimogrede rečeno, v zmotnosti tako imenovana antibirokratska revolucija že znatno presega, "da ni treba iskati sloge za preteklost, ker je nikoli ne bomo našli, ampak v pogledih na prihodnost." Drugače rečeno: pustimo že končno preteklost zgodovinarjem, naj jo razložijo po najrigoroznih načelih stroke, ne dopustimo pa, da bi bilo njeno prikrajanje podlaga novim starim delitvam in sovraštvu, s katerim je ta prostor sicer nasičen.

Da se ta čas oddaljujemo od tistega, čemur pravimo prenovljena Evropa, da smo spet enkrat zamenjali smeri in da namesto v prihodnost korakamo nazaj v preteklost, je dokazov več kot dovolj. Tako svet s spominjanjem francoske revolucije slavi zmago nad fevdalizmom, pozdravlja začetek nastajanja modernih evropskih nacij, tržnega gospodarstva in države kot varuha splošnega družbenega interesa. Mi počnemo prav nasprotno: slavimo srednji vek in z ikonami davnih stoletij ter s specifičnimi balkanskimi igrami zahtevamo kruh in svet po starih merah. Svetu vztrajno dokazujemo, da smo del tretjega sveta, ne pa Evropa — namesto da bi priznali, da smo predvsem sami krivi za materialno bedo in duhovno zatohlost, vztrajno prežekujemo preživele teze o krivičnosti sodobnega sveta ter o nujni — kako drugače kot — pravični delitvi svetovnega bogastva. Ta naša obsedenost s "pravično delitvijo", ki je tudi del vladajoče ideologije tako imenovanih socialističnih držav, ki so mimo, bolje rečeno celo proti Marxu, na katerega se tako radi sklicujejo, videle in žal še vidijo rešitev vseh svojih problemov gospodarske rasti in družbenega razvoja v stalnem voluntarističnem prerazporejanju dohodka gospodarstva. Dokler je to šlo, je pač šlo, — nazadnje tudi na račun čezmernega zadolževanja v tujini.

Zdaj teh možnosti ni več in socialistični svet je zabredel v krizo, iz katere ni videti izhoda. Zviti politokratski in birokratski um v teh državah zdaj na dolgo in široko razlaga vzroke te krize in dela projekte za njeno presejanje. Toda k jedru stvari se le počasi prihaja, ves ta čas pa se družbeno tkivo vztrajno razkrajja in vse bolj pretila nevarnost nasilnega razpleta krize. Gesla jugomitingarjev (ubičemo Vllasija, Slovenija laže), rožljanje z orožjem na Kosovu ali sovražni in skrajno primitivni napisi (Srbe na vrbe itd.) so grozeča znamenja stanja duha v državi, ki je (pre)dolgo mislila, da je z osvobodilno vojno in revolucijo z "ne" Stalinu in z uvedbo integralnega samoupravljanja za dolgo, če ne za večno, razrešila ključne probleme tega konglomerata narodov in kultur, ki mu od tridesetih let naprej pravimo Jugoslavija.

Toda, če odvržemo vse naličje, se odpovemo dogmatizmu in boljševizmu, potem se pokaže, da je problem realiziranih socializmov v tem, da so po svojem zmagovitem začetku človeka vklepili v kolektiv, razred in končno državo, ga odvezali individualni ustvarjalnosti in podjetništvu, kar se je do kraja zaostrojilo v jeku zdajšnje tehniško-tehnološke revolucije, ko prav ta dva elementa postajata temeljna proizvodna tvorca. Zato beg iz sivine, tako značilne za socialistični svet, vodi prek deregulacije gospodarskega in družbenega sistema in uveljavljanja konkurenčnosti kot univerzalnega družbenega principa. Kriza etatističnega socializma, temelječega na državni oziroma družbeni lastnini in partijskem monizmu, je dejansko kriza njegove impotentnosti, nemoči torej, da bi sledila tehnološkemu napredku, ki ga generira na pluralizmu lastnin zasnovano moderno tržno gospodarstvo ter parlamentarna demokracija, kjer so odnosi med posameznikom, civilno družbo in pravno državo postavljeni tako, da je posameznik vse bolj gibal napredka, družba prostor za njegovo svobodno socializacijo, država pa varuh človekovih pravic in svoboščin ter garant za zadovoljevanje dogovorjenih skupnih in splošnih potreb.

In prav ob teh vprašanjih se prenovitelji realiziranih socializmov razhajajo, pa naj gre za vsem znano perestrojko, ali za tri reforme, kot pri nas poimenujemo ta zaželeni proces, ki pa je ta čas žal močno zaostal. Gre preprosto za to, da nekateri v stari, preizkušeni boljševiški maniri skušajo reformirati sistem tako, da bi človek še bolj kot doslej služil sistemu — torej kolektiv, razred, država so primarni, njih je treba varovati, njim naj služi uboga, minljiva človeška para.

Drugi, zgledujoč se po uspešnejših družbah in državah, mislijo prav nasprotno — socializem je v krizi zato, ker se je v njem človek povsem izgubil. Zato so si zadali nalogo preoblikovati socialistični sistem tako, da bo podrejen človeku — ali kot bi rekli novodobni mladostenci: socializem je treba narediti po meri človeka!

Vidite, tovarišice in tovariši, v tem je jedro spora, vse drugo je iz tega izvedeno, je pogosto le nadev za reformne sladokusce, ali pa varovalna megla, ki naj prikrije zaželene realne družbene premike.

Tega nisem govoril zaradi tega, ker bi si domišljjal, da imam v posesti resnico, ali da vem za čudežno zel, ki bi bila kos naši večplastni krizi, katere sumarni izraz je že štiriestilčna inflacija in rastoči moralni razkroj. Pri

tem javnem razmišljanju me je vodila ena sama misel, namreč, kako prav ste imeli Logačani in še posebej Rovtarji in prebivalci okoliških vasi, ko ste doumeli, da ste sami svoje sreče kovači, da vam ne cesar, ki je za hribovske vasi povsod in vedno še posebej daleč, ter ne bog, ki je vedno in za vse visoko, če se poigram z znano mislijo, ne bosta podarila ničesar — vse, kar je in kar bo, je rezultat le vaših žuljev in vaše pameti. Ker ste tako mislili in tudi ravnali, je vaša vas zavidljivo obnovljena, imate obrat Alpine in danes odpirate Dom krajevne skupnosti, ki bo — prepričan sem — živahno družabno in kulturno središče vaše vitalne vasi.

Vem, da ni bilo lahko in ni vse šlo vedno gladko, a vprašam vas: kje in kdaj pa je mogoč takšen napredek brez pameti, dela, odpovedovanja. Vi pa ste — v poduk vsem — ta napredek dosegli prav v letih suhih krav, kot take čase poimenuje ljudska modrost. In kaj to pomeni: nič drugega kot to, da bi se lahko z razumnim delom in umnejšim gospodarjenjem tudi kot država v nekaj letih izvili iz težav, v katere smo zabredli predvsem po lastni krivdi.

Prav to pa bo miselna podlaga programa socialistične zveze, ki ga pripravljamo za potrebe lastne preнове in volilnega boja. Mi se ne mislimo pripraviti zastran zgodovine, morda tudi zato ne, ker prihodnosti ne vidimo zgolj črno. Zato se intenzivno ukvarjamo s preglednim in notranje konsistentnim programom za gospodarsko in družbeno prenovu in z izborom ljudi znanja, delavnosti in moralnega ugleda, ki bodo sposobni kandidirati, in če bodo izvoljeni, tudi voditi prenovitvene procese v naši družbi. Medsebojno obtoževanje ali pa cagavost zagotovo ne zagotavljata izhoda iz našega kriznega brezna. Potrebujemo več zaupanja vase, potrebujemo tudi kanček poguma, potrebujemo družbeno moralno prenovu, zakaj znanja in materialnih virov nam ne manjka. Vabim vas, spoštovani Rovtarji in Logačani, da prenovitvene napore naše socialistične zveze podprete in da na volitvah, ki so pred nami, izvolite tiste tovarišice in tovariše, ki so se v dosedanem poklicnem delu uveljavili, ki imajo, preprosto rečeno, kaj pokazati, ki jim kot sosedom ali kot sodelavcem zaupate. To bo poslej merilo kadrovske politike prenovljene socialistične zveze.

Dovolite mi, da vam ob koncu zaželim prijetno praznovanje, da vašim gasilcem devetdesetletnikom, stisnjenim med sosednje 100- in 110-letnike, zaželim čim manjkrat rdečega petelina v gosteh, da vsem obljubim obnovljeno cesto v Žirovsko kotlino, predvsem pa iskreno želim, da bi bili še naprej uspešni pri poklicnem in družbenem delu ter razigrani pri uživanju sadov lastnega dela. Končam: To šolsko leto bo v mnogočem in za marsikoga leto hudih preizkušenj. Prepričan sem, da mu bomo tovariško povezani kos.

Če menite, da smo na pravi poti, izrazite to podporo s podpisom Temeljne listine 89 in s tem zavežite slovensko politiko, da vztraja na začetni gospodarski, družbeni in politični prenovi vsem ljubljene Slovenije in skupne države enakopravnih narodov in narodnostni SFR Jugoslavije.

Dr. Matjaž Kmecl

Govor na proslavi dneva republike v Žireh (25. 11. 1989)

Povejmo stokrat, če je treba in če je res toliko gluhih, in nikoli ne pozabimo, ne mi ne naši bratje — po črki, vpitju ali po srcu: Slovenci smo šli 29. novembra 1943 v Jajce potem, ko smo že imeli svoj lastni državotvorni zbor slovenskih odposlancev v Kočevju, ko smo že lep čas imeli svojo lastno, dobro organizirano vojsko, ko se v docela norih in nepreglednih zgodovinskih časih nismo ustrašili svoje usode in svoje majhnosti; ko smo takoj nato postavili na noge vse državne institucije — od lastnega denarja do gledališča in znanstvenega inštituta, od šolstva do gospodarstva. To je bil izključno naš delež in nikogaršnji drug, ki smo ga lahko samozavestno v imenu zgodovine, velikih idej in svoje presoje postavili k deležem drugih jugoslovansko konstitutivnih narodov za novo, demokratično in federativno Jugoslavijo. Zato 29. november za nas ni samo prazen dan jugoslovanske državnosti, temveč tudi dan samostojne, suverene in enakopravne odločitve, da hočemo in želimo poskusiti z drugačno, novo, moderno Jugoslavijo.

Brezpogojna demokratičnost in federativnost sta torej tista osnova, na kateri temelji naša pripadnost jugoslovanski družini narodov. Če ju kdo ponižuje in odpravlja, odpravlja po svoji in ne po naši volji to zgodovinsko odločitev. Ne glede na to, ali se pišemo komunisti ali socialisti, kmetje ali socialdemokrati, slovenski demokrati ali mladinci, eno namreč verjamemo vsi: brez demokracije in svobode za slehernega posameznika in za skupnost, brez suverenosti, se vračamo v kolonialimperialistično logiko 19. stoletja, obeh svetovnih vojn, orjune, nazaj do srednjega veka in najbolj mračnih instinktov, v nerazvitost, nesrečo in bedo; gmotno in moralno.

V srednjem veku so po Evropi križarile obubožane, razuzdane in nasilne procesije romarjev, ki jim je za vsakim vogalom z jezika po nemarnem letelo Kristusovo ime; za seboj so puščale bolezni, smrt in lakoto. V imenu krščanske ljubezni in ponižnosti so kradle, posiljevale, se gonile in umirale. Konec 15. stoletja zato v Evropi skoraj ni bilo zdravega človeka, cinizem votlih, velikih in obenem izpraznjenih besed pa je bil tolikšen, da so duhovniki s simbolom Kristusove krvi izpred oltarja nazdravljali svojim pregrešnim ženskam v cerkvi. Čeprav ni nihče nosil Kristusa v srcu, so vsi izgovarjali njegovo ime in se razglašali za njegove odposlance.

Ni treba posebej kazati s prstom, da so navznoter vse take in podobne procesije zelo enake: naj prenašajo sem in tja te ali one slike, naj se hranijo s krompirjem ali jogurtom, naj vihtijo take ali drugačne zastave in besede, ponavljajo ta ali ona imena, se valijo proti Aachnu, Kompostelji ali Ljubljani: zmeraj spet so sprevodi fanatične zmedenosti, enako navdušeni kot maloumni, jalovi, onesrečujoči in do kraja barbarski. Bolj ko poudarjajo dostojnost in dostojanstvo, manj ga kažejo. (Tudi sicer je sleherna skupnost, ki se ji ne zdita ti dve vrednoti toliko samoumevni, da ju sploh ne omenja, zagotovo načeta v obojem: v dostojnosti in dostojanstvu.) Vodji teh procesij so se prepirali in pobijali med seboj, procesije so bile prestiž in avantura, nedelo in lahka zaslužnost, zaseženje pravice; za nekaj časa izgineš s svojega nesrečnega doma, kjer si pomagal, da je vse narobe. In tako naprej.

To poznamo že iz Trubarjevih svarilnih pridig, le da se je takrat pisalo leto 1558, danes pa 1989 in da so se takrat s trdom pehali v 17. stoletje, nam pa se mudi v 21.! Na nocojšnji praznični večer se vse upira našo sodobno norijo imenovati s pravimi imeni. Zdajle, ko praznujemo skupaj z deklško pevsko desetinjo žirovskih Kresnic svojo voljo po svobodi, neodvisnosti pa tudi po federativni in demokratični Jugoslaviji, bi morali vsak v sebi raje prižgati spominsko lučko za tistih 100 in več slovenskih umetnikov, ki so med zadnjim narodnoosvobodilnim bojem padli v prepričanju, da ni majhen tisti, ki je pogumen in mu je svoboda največ. Spoštljivo bi se morali pokloniti in praznično naj bi se imeli.

Ampak kaj, ko nas neka navznoter poškodovana in ponorela mentaliteta kar naprej obklada z najbolj sovražnimi, vsiljivimi, protislovnimi, to je abotnimi in nevarnimi obtožbami! — Ob tem pa v nekakšni do kraja vznemirjeni in neodtehtani razburjenosti grešimo še sami zoper sebe. Zaradi drobnjakarskih in bogve kakšnih kalkulacij še smo prav zdaj razpustili ustavno komisijo, čeprav bi jo mogoče potrebovali še bolj kot doslej. Iz enakih razlogov ne spravimo skupaj volilnega zakona, čeprav je vsem jasno, da idealen in v celoti sprejemljiv na koncu ne bo za nikogar; vsi bomo bentili čezenj, čeprav nam bo prinesel po dolgem času volitve po naši volji. V novih oblikah se je razcvetel slovenski evergreen — terciarizem: po časopisu beremo izdatne glasove zoper Zdravljico kot himno, da Slovenci pijanci pa že nismo in če že smo, se ne smemo k temu še spodbujati! Križ božji, kot da je Prešeren Zdravljico pisal za pijance in mu jo je cenzura zato črtala! O našem izvoljenem predsedniku države SFRJ se bere, kot da bi ob bivanju v Ljubljani moral stanovati pod čevlarskim mostom, vse, kar bi bilo več, naj bi bile nepravilne beneficije. O Kučanu, ki vsem na oči (in še bolj, ko se stvari manj vidijo) podstavlja hrbet za vse, kar v severozahodnem kotu Jugoslavije počnemo — zoper procesijsko silo in ideologijo — se je sprožila falangistična, frontalna gonja diskvalifikatorskih in pogosto poniglih razsežnosti. Zoper našega tukajšnjega predsednika ne vpijejo samo drugje, najbolj nesnažno nogo smo mu podstavili kar sami. Spodaj beremo "Smole - dole", tukaj, da predsednik slovenske SZDL mešetari s slovenskimi interesi. Najbolj smo besni in glasni zoper tiste, ki za nas vse delujejo in obstajajo kot odbijači, da nas ne doseže najhujše.

Menda je bil žirovski rojak in prijatelj Viktor Žakelj tisti, ki se je spomnil primere Slovenca in privezanega pa odvezanega psa: prej, privezani, smo dobro lajali; zdaj, odvezani, pridno mahljamo z repkom. Toda je še nekaj, kar nam ob tej primeri mora ostajati v zavesti: da ga namreč sploh ni psa, naj je privezan ali odvezan, ki zmore brez gospodarja. Naj je to kajzer, kralj ali kdo tretji, samo da je. — Toda ali res ne moremo mimo te svoje resnične nesuverenosti, nedržavnosti, majhnosti? Mimo strahu pred seboj samimi? Ali res ne znamo razlikovati dolomitske izjave od celote narodnoosvobodilnega boja? Mladoletni partijski oblastniki so po vojni res zagrešili neverjetne neumnosti, nečloveškosti, celo grozodejstva. Z objestno in surovo kretnjo so odvrnili najboljše, pogosto sijajne sopotnike, jih ponižali in pahnili v osamo ali celo smrt: naj je to bil krščanskosocialistični Edvard Kocbek, naj so bili dachavci ali pa današnji predsednik slovenskih socialdemokratov Jože Pučnik, ki je moral odsedeti sedem let samo zato, ker si je upal videti prezgodaj predaleč. Naj je to bilo orubljeno in ponižano slovensko malomeščanstvo, ki ga ima sicer velik del sodobne sociologije za enega najvažnejših delov družbe in ki je bilo ekonomski, preživitveni temelj Osvobodilne fronte; ali pa nacionalizirani, največkrat kar oropani kmetje. — Toda ali je zato treba brezobzirno in pogosto poniglavo podirati današnjega Kučana, ki odpira in podpira proces prenavljanja, ki do fanatičnih meja človeške vzdržljivosti vztraja zoper vse pritiske na demokratizacijsko in prenovitveno gibanje v Sloveniji in Jugoslaviji? Je to oblika pogrješanja kajzerjev in kraljev? Smo popadljivi, ker nas je brez gospodarjev nad seboj strah? Je to strah pred odgovornostjo za lastno usodo? Skoraj neverjetno je, da so v tem najglasnejši prav mladoboljševiki iz sedemdesetih let, takratni perspektivni kader boljševistične prihodnosti, ki ga je oblast etabrirala, mu razdelila službe in prve beneficije; ki tudi danes v isti sapi, ko se bori za demokracijo, cinično zagotavlja, da ga je demokracije strah, da mu gre predvsem za oblast.

Naša lastna slabost je v tem zelo usodnem zgodovinskem času torej vsaj enako nevarna, kot je pritisk od drugod: nedržavotvorni smo na vse načine, adolescentno neodtehtani, podeželsko kratkovidni in neodgovorni po vzorcu "naj sosedu koza crkne", pa četudi ostanemo vsi brez mleka, terciarski in sprenevedavi; konjunkturisti brez vizij imajo po neprijetnem, neugodnem in nepopravljivem spletu zgodovinskih okoliščin v rokah velik del javnega mnenja in s tem tudi pomemben šop delnic za slovensko prihodnost, preživetje in usodo. Sören Kierkegaard ima v podobni zvezi zapisano prisposodbo o gledališču, v katerem vse pleše, medtem ko hiša gori.

Zaželim si v izvirnem smislu 29. novembra vseeno vse dobro, svobodo in prijazno usodo! Glede 1. decembra pa predlagam, kar so že nekateri mladinci, da ga pač vzemimo kot vsa ostala Evropa, če se že imamo za njen del: kot dan boja proti aidsu. Če komu to ni prav, mu pač ni pomagati, naj prihaja v Ljubljano, od koderkoli hoče. Legitimacijo za zgodovino in za danes si bo v vsakem primeru napisal sam.

Naj živi 29. november, praznik vseh poštenih, zares demokratičnih in po srcu prijateljskih Jugoslovanov!

Miha Naglič

Kako zelena je (bila) moja dolina!?

O PRIZADEVANJIH ZA VARSTVO OKOLJA NA POLJANSKEM

Okolje — tisto, kar je okoli nas, je prvo, primarno, ker je obstajalo pred tistimi, ki so ga degradirali, in pred tistimi, ki si zdaj prizadevamo, da bi ga obvarovali.

Začnimo torej na začetku, tako kot stari grški modroslovec Empedokles, ki postavlja, da so osnovne stvari štiri: ogenj, zrak, voda in zemlja. In pogledimo, kako je bilo z njimi na Poljanskem? Ogenj nam je dan na dva načina: kot nebeška luč v podobi sonca, ki sveti in greje, in kot plamen, ki je krčil gozdove in omogočil naselitev na naši hriboviti zemlji, razrezani vseprek z dolinami, po katerih se je dolgo pretakala le čista voda, nad vsem skupaj pa je vel čist zrak. Poljansčica in Poljane ob njej, levo nad njimi mogočni Blegoš, na desni potlačeni Žirovski vrh, hribi, gozdovi, košenice, samotne kmetije, zaselja in naselja v dolinah . . . "podoba raja", če že ne raj na zemlji. Bolj preudarno rečeno: podoba raja za obiskovalca, vice za tu živeče ljudi, obet pekla za zanamce? ! Vprašanje je zdaj, kako smo in kako bomo z vsem, kar nam je bilo po naravi dano, ravnali? Zemljo smo razkopali in pozidali, zrak zastrupili, vodo onesnažili in zdi se, da le še sonce sveti in greje z nekdanjim žarom.

In še v nečem smo kapitalno pogrešili. Ko je Kronos strmoglavil očeta Urana, ga je pokopal globoko v gmohtah Žirovskega vrha. Mi pa smo se zagreblili vanj in ga spustili na dan. Tako zdaj spet uhaja v svoj prvotni svet, v ne-bo, kot "žlahetni" plin radon (Rn), ki v sončni svetlobi razpada in za njim ostaja radij (Ra). Ta nas zadeva na prefinjen način in v eno mero, tako da nič ne čutimo. Posledice pa so lahko — na dolgi rok — občutne.

V svoji človeški težnji k nebeškemu smo osvobodili uranično, ki je tako močno in se je tako razbohotilo, da ga ne moremo več povsem obvladati. Zdi se, da je odnos **Uranos — Uran — uran (U)** za nas usoden. Bog neba, planet na njem, kemijski element v zemlji, ki teži nazaj v nebo — taka je črta degradacije božjega in hkrati negotovi obet vzpona človeškega.

Strmoglavljenega boga so leta 1781 spet odkrili v podobi planeta in postal je simbol modernega sveta. Osem let nato je izbruhnila francoska revolucija in novi duh, ki zadnji dve stoletji preveva človeštvo, vse neverjetne tehnične iznajdbe in velike družbene spremembe, ki so sledile, so — gledano z astrološkega vidika — v znamenju tega nebesnega telesa: elektrika, zrakoplovstvo, kinematografija . . . vse do informatike.

Uransko torej simbolizira človekovo novoveško težnjo k "Nebeškemu"; to pot ne le v verovanju, ampak tudi v dejanskem vzponu, ne le v gradnji visokih cerkvenih zvonikov ali cerkvic vrh naših hribov, ampak v nebotičnih konstrukcijah, letalih in vesoljskih plovilih, ki jih omogoča uranska energija.

Vprašanje pa je, ali je takšna tehnično vse bolj izvedljiva težnja k nebesnim višavam in daljavam sploh smiselna? ! Ekološko gledano gotovo ne, saj je energijsko preveč potratna in zato prekruto posega v naravo. Človek je egocentrik, prepogosto vidi le sebe v središču vsega, ne gléde na okolje, v katerem živi; vzpostavitev harmoničnega odnosa s slednjim pa je smisel ekologije.

* * *

"Kako dolgo bo še zelena moja dolina", so se vprašali mladinci, ki so na svoj dan priredili v Žireh okroglo mizo o varstvu okolja. Podobno vprašanje, vendar brez patetike, smo si nedavno zastavili tudi na sestanku odbora za varstvo okolja pri KK SZDL Žiri. Žal se je vsa stvar obakrat iztekla v "prepričevanju že prepričanih". Zeleni "ekoteroristi" so se zaganjali v argumentirano zadržane predstavnikove "onesnaževalcev" in strokovnih ustanov, ki bdijo nad njimi, molčeči in neštevilni publikum pa je le redko in zbegano posegal v ta mimogovor.

"Brez veze" pa vse skupaj le ni bilo. Zvedeli smo marsikaj novega: da so Žiri po onesnaženosti ozračja

vendarle že v tretji skupini, se pravi nad kritično mejo; Poljansčica je za zdaj še v drugi; čistilne naprave ob njej sicer delujejo, vendar imajo premajhno zmogljivost; "prispevek", ki ga v okolje dajejo tri največja žirovska podjetja — Alpina, Etiketa in Kladivar — je bistveno večji, kot se običajno misli; podobno velja za zasebna kurišča, odplake in smetišča . . .

RUŽV in idrijsko smetišče nad Raskovcem sta res glavna grešnika, a tudi potuha vsem, ki kažejo in vpijejo nanju, namesto da bi pometli najprej pred svojim pragom. Treba je pač priznati, da je Brebovščica v svojem toku nižje od RUŽV čistejša kot višje od njega zaradi dobre čistilne naprave in da so v potoku Raskovec še raki . . . Poljansčico torej bolj kot omenjena kapitalna grešnika onesrtažujejo naša podjetja in množica gospodinjstev ob žehtnih dnevih in v kurilni sezoni.

Sanacija smetišča v Raskovcu, povečanje zmogljivosti čistilne naprave v Žireh, že načrtovana zgraditev čistilne naprave v Marmorju, ekološko bolj vzdržno in nadzorovano obnašanje podjetij, gospodinjstev in posameznikov, pa bolj premišljeno poseganje v kulturno krajino v procesih urbanizacije . . . vse to in še kaj bi izboljšalo stanje zemlje, vode in delno tudi zraka. Ostal bi še nepredvidljivi uran in njegovo sevajoče sorodstvo. Tega ne obvladujemo, kakor tudi stari Grki niso bili kos Uranovim sinovom Titanom in Kiklopom — razen Prometeja in Odiseja. Prometejstvo in odisejada pa zaznamujeta tudi naš čas.

* * *

Še nekaj je, na kar se na ekoseansah pozablja: na **varstvo kulturne krajine**. Na stihijsko pozidavo zemljišč, na grobe posege v krajino pri regulaciji vodotokov, agromelioracijah, gradnjah cest, na pretirano izsekavanje gozda . . . in tako pridemo do drevesa, simbola življenja. **Drevo** je sinteza vseh štirih prasnovi: zakoreninjeno je v zemlji, raste v zraku in teži k svetlobi sonca, po njem se pretakajo sokovi življenja in ko ga posekamo, z ognjem izžgemo še tisto, kar je ostalo, da se vrne v zemljo, razpiha v ozračju in odteče z vodo. Drevo povezuje podzemski (htonični) in nebesni (uranski) svet in daje zavetje živim bitjem: med koreninami rijejo v temi živeči krti, na veje sedajo ptice, "v senci dobrega drevesa" prebiva človek.

Drevesu je usojeno, da ostane tam, kjer je: na vrhu Žirovskega vrha ali kjerkoli na Poljanskem. Krt se lahko prerije drugam, riba lahko odplava v druge vode, orl odleti v višave, od koder je naša dolina še vedno videti neprizadeto zelena, človek se lahko odseli iz krajev ob Poljansčici kam drugam.

Drevo pa ostaja in naša dolina bo ostala zelena le, če se bomo ravnali tudi po meri drevesa in ne le po meri lastne (nes)pameti.

Usoda dreves napoveduje usodo ljudi. Zato pazimo nanje in na gozd. In na vse, kar rije pod zemljo, plava po vodi in leta po zraku — kajti le, če bo vse to o (b)stalo, bomo o(b)stali tudi mi.

Pod Žirovskim vrhom, 5. 6. 1989, na svetovni dan varstva okolja.

Andrej Mlakar

Slovenija (filmska serija)

Filmska serija s skupnim naslovom **SLOVENIJA** je obširna pripoved v sedmih, skoraj polurnih delih, nastala v ambiciozni želji predstaviti to deželo na nekoliko drugačen, osebni način; je impresija ustvarjalcev serije o lastni domovini, predlog za razmišljanje vsem tistim, ki si želijo o Sloveniji ustvariti svojo predstavo, neobvezen predlog, kako naj si to predstavo ustvari.

SLOVENIJA zato ni nikakršen vodnik po pokrajini, ki je sicer majhna, pa skriva v sebi celo vrsto različnih svetov, čeprav bo seveda neizogibno morala pokazati, kako se tu Alpe prek Krasa podajajo k morju, kako se tolenjski in štajerski griči zravnavajo s Panonijo, kako se tu Srednja Evropa rokuje z Balkanom in kako si tu Vzhod in Zahod vsak dan voščita "dobro jutro".

SLOVENIJA tudi ni vodnik po burni in zapleteni zgodovini Slovenije, na sledi sistematično razvoju njene umetniškega ustvarjanja, prav tako ni urejena študija njenih ljudskih navad in običajev — pa vendar je od vsega tega v njej nekaj, kar v končni podobi predstavlja

to deželo "na prepihu sveta".

SLOVENIJA je torej poskus filmskega eseja, ki naj gledalca nenasilno povabi k raziskovanju sveta pod Alpami, ki naj vzbudi v njem željo, da bi našo podobo dopolnil z lastnimi odkritji.

SLOVENIJA je kot književno delo, ki ima prolog, osrednji del in epilog — skratka, svojo zgradbo, predale, v katere je v natančnem redu razvrščenih na tisoče podob in vtisov, nabranih v nekaj letih dela in študija.

V prologu ali predgovoru z naslovom **Počitnice v Sloveniji** je vabilo za vsakogar, ki bi rad potoval po Sloveniji — bodisi zato, da bi raziskoval njeno preteklost in sedanost, bodisi za koristno zabavo, zlasti je vabilo za tiste, ki prihajajo v našo deželo od drugod, je zatorej ne poznajo, včasih sploh ne vedo, kaj jih tu čaka. Vabilo, skratka! Močan pečat je temu vabilu vtisnilo slovensko gostoljubje z vsem tistim, v čemer se to gostoljubje izraža. Pridite in videli boste, kako boste sprejeti! Poudajte se na pot, ne bo vam žal!

Osrednji del te "povesti o moji deželi" sestavlja pet samostojnih poglavij, ki bi jih lahko skupaj poimenovali **Štirje in en letni čas**.

Prvo poglavje **Pomlad** je posvečeno naravnim lepotam, zgodovinskim znamenitostim, zlasti pa ljudskim običajem Bele krajine in Dolenjske, saj prav tam z jurjevanjem najizraziteje pozdravljajo vnovično rojstvo narave. To so tudi tista območja, kjer se je rodilo marsikaj pomembnega za usodo Slovenije.

Drugo poglavje **Poletje** je filmski sprehod po Krasu, Goriški in po slovenski obali, je nekakšen filozofski dialog med razkošnim veseljem poletne brezskrbnosti in resnim opozorilom zgodovinskega izročila, med vedro, plodno, rojevajočo sedanostjo in moralo Mrtvaškega plesa na stenah hrastovelske cerkve.

Jesen doživljamo v celinski Sloveniji, Prekmurju, na Štajerskem in Koroškem. Je bogata pripoved o bogati preteklosti teh krajev, o njihovi današnji bogatiji misli in življenja, govori o deželi, kjer pridelujejo dobro vino – in je, če naj verjamemo staremu pregovoru, zato vse polno dobrih ljudi – kjer je toliko jablan, da lahko tamkajšnje Eve z njihovimi sadovi zalagajo na tisoče neznanih Adamov.

Zima je čas, ko je svet zasut s snegom, ko kurimo velike kmečke peči in ko smučamo po gorskih pobočjih. Kje naj bi to lepše pokazali kot na Gorenjskem, tistem območju Slovenije, ki je s svojo pesmijo in narodno nošo postal malone simbol naroda. To je svet alpskih vrhov in dolin med njimi, v katerih se je v dolgih zimah rodilo veliko tega, kar danes predstavlja zaklade naše dediščine.

Tudi **Peti letni čas** se začne na Gorenjskem, pa potem svojo veljavo razširi na vso Slovenijo, saj je navzoč vsepovsod, je nad vsemi letnimi časi in hkrati vanje potopljen, najlepši med njimi: vse leto trajajoči čas praznovanj in vsega, kar je z njimi povezano.

Zadnji del, epilog **Slovenija design**, naj bo nekakšna "zaključna beseda" s takšno moralo: Ljudje, ki živijo v tej deželi, so si v dolgih stoletjih prizadevali oblikovati svet in stvari okrog sebe, vsemu so želeli dati del svoje duše in njene težnje k lepoti. To počnejo še danes. Ustvarjanje lepih oblik in odkrivanje novih je napravilo iz te dežele mesto, na katerem se srečujejo in med seboj bogatijo oblikovalci z vsega sveta. Slovenija design je torej poročilo o tem, kaj Slovenija danes sporoča svetu v jeziku, ki je vsem razumljiv: v jeziku oblik.

Filmska serija **SLOVENIJA** naj bo zatorej pripoved o deželi, ki leži v toplem naročju Evrope in vsakomur ponuja prijazno roko ter prijateljsko besedo.

Plečnikova nagrada

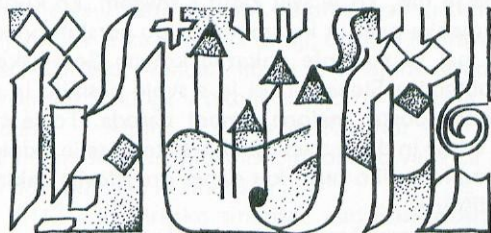
Plečnikovo nagrado za leto 1988 prejme avtorska skupina: **Andrej Kemr, Tomaž Kržišnik in Miljenko Licul**.

Preureditev gradu Tabor nad Laškim, pomeni kvaliteten spoj različnih umetnostnih zvrsti, ki predstavlja redkost v obravnavi sodobne arhitekture. Različni avtorji so, vsak na svojem področju, izhajali iz skupnega razumevanja problema, kako vpisati v relativno omejen prostorski okvir kulturno sporočilo visoke vrednosti. Zaradi spomeniških pogojev se je arhitekturna zasnova usmerila k poudarjanju arhitekture notranjosti, kjer predmet organizira in označuje prostor. Nujnost organizacije prostora po prerezu je narekovala vrsto izvirnih rešitev. Takšno izhodišče poudarja pomen detajla in s tem občutenja lastnosti gradiv v najboljši tradiciji ljubljanske arhitekturne šole. Na drugi strani pa je prisotna težnja po osebni izpovednosti, ki nadgrajuje obrtniško znanje. Plemenito vzdušje nastaja potemtakem iz harmoničnega prepletanja med oblikami, ki so rezultat sistemkega pristopa in hkrati osebnega izpovedovanja.

Nagrajeno delo predstavlja torej pomemben prispevek k iskanju možne interpretacije manj ohranjenih kulturno zgodovinskih spomenikov in k iskanju oblik njihove ponovne oživitve.

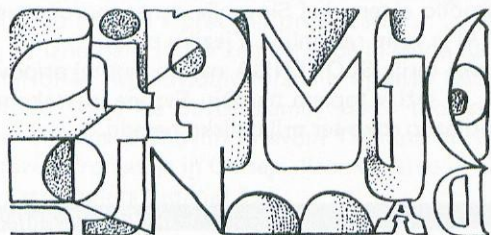

SLAVA VOJVODINE KRANJSKE NEKOČ IN DANES 1689-1989

Ob 300-letnici prvega natisa temeljnega slovenskega domoznanstvenega dela se je naš modelavec FRANC TEMELJ s fotoaparatom napolnil po sledih VALVASORJEVIH zapisov. Kar je videl in posnel, bo pokazal v soboto, 4. februarja 1989, ob 19. uri v mali dvorani Svobode v Žirih.

Prireditve je v počastitev Prešernovega dne in je prva od tistih, s katerimi bomo letos v Žirih obeležili februar - mesec kulture.

Vabljuje: Žirovski občasniki, Fotosekcija PD Žiri, Koordinacijski odbor za proslave pri KK SZDL Žiri.

SLOVENIJA

FILMSKA PRIFOVED O LEPOTAH NAŠE DOMOVINE

Ob slovenskem kulturnem prazniku vas vabimo na ogled treh filmov iz serije "Slovenija" režiserja ANDREJA MLAKARJA: Jesen, Zima in Peti letni čas.
Projekcija bo v petek, 10. februarja 1989, ob 20. uri v kinodvorani v Žirih.

Scenarij: MIRCE SURMEL, ŽELJKO KOZINO, ANDREJ MLAKAR
Tekst: JOŽE HUDEČEK
Kamera: SLAVO VAJT
Grafična oprema: TOMAŽ KRŽIČNIK

Glasbena oprema: ILIJA SURIG
Montaža: RUDI KRŽIČNIK
Direktor filma: IVO LEHPAMER
Režija: ANDREJ MLAKAR
Produkcija: UNIKAL STUDIO

Produkcije serije so denarno podprla številna podjetja in ustanove; iz naših krajev ALPINA, KLAĐIVAR in IZVROČNI SVET SKUPŠČINE OBČINE ŠKOFJA LOKA.
In ne nazadnje: Gre za prvo javno predstavitev tega dela!

Vabljuje: kinosekcija DPD Svoboda Žiri, animator kulture v KS Žiri, koordinacijski odbor za proslave pri KK SZDL Žiri.

Vljudno vas vabimo na
PRVI LETNI koncert
dekliskega deceta KRESNICE,
ki bo v soboto, 25. novembra
1989, ob 20. uri
v veliki dvorani DPD
Svoboda Žiri.

Pred koncertom, ki bo hkrati
osrednja proslava dneva
republike občine Škofja Loka,
nam bo spregovoril dr. MATJAZ
KMECL, član predsedstva CK
ZKS. Gost večera bo flavtist
BORUT BOGATAJ, program bo
povezoval MARKO ČRTALIČ.

USODA SLOVENSKE KULTURE
Kulturni večer
z Viktorjem Žakljem

Kako kuže slovenski kulturi v tem prelomnem času in v prostoru, ki ga na eni strani odpirajo evropske razvojne perspektive, na drugi pa zapira jugoslovanski gospodarski in politični okvir?

Na to in še na katero vprašanje bo skušal odgovoriti VIKTOR ŽAKELJ, podpredsednik RK SZDL Slovenije. Z njim se bomo pogovarjali v soboto, 18. februarja 1989, ob 19. uri v večnamenskem prostoru osnovne šole "Padlih prvoborcev" v Žirih.

Za uvod nam bo zaigrala flavtistka PATRICIJA MIHESLAČ iz Škofje Loke, na ogled pa bo postavljena tudi priložnostna razstava žirovskih slikarjev.

Vabljeni vsi, ki vam ni vseeno, kako bo z našo kulturo!

Vabljuje: koordinacijski odbor za proslave pri KK SZDL Žiri, Žirovski občasniki, animator kulture v KS Žiri

KONRAD PETERNELJ

O slikarjevem delu pišejo Jože Hudeček, Zoran Kržišnik in dr. Ivan Sedej

KDO JE KONRAD PETERNELJ IN ZAKAJ

Na prvi pogled je odgovor otročje preprost: eden izmed tistih redkih — na prste enega, normalno raščenega človeka jih lahko preštejemo — slovenskih likovnikov, ki jih po pravici uvrščamo (po naši krivdi pa njim v škodo) v zadnja leta razkričano in tudi malce diskreditirano skupino "naivcev", slikarske in kiparske zvrsti, ki je s političnim in geografskim pojmom Jugoslavija tako tesno povezana, da ju (tokrat nam vsem v škodo) malone enačijo. Hlebinjsko naivno "šolo" pozna ves svet, ves svet pozna (po večini srbsko) naše naivno kiparstvo, poznajo ju tudi tisti, ki jim niti na misel ne pride, da v tem delu sveta morda kdo tudi drugače slika in kipari, da so tu čisto "zaresne" likovniške šole ter akademije in skratka vse, kar sodi h kulturni podobi likovniško razvite evropske dežele in k za to potrebnemu inventarju.

Slovenci smo bolj malo prispevali k bogatiji jugoslovanskega naivnega likovnega izraza — kdove zakaj! Takrat, ko v civilizirani Evropi že slikajo cariniki Rousseauji, pri nas še cvete prava ljudska umetnost; v skromnem in z malim zadovoljnim okolju podeželskega polmeščanstva pa jo zlahka dopolnjuje ali nadomešča po meri potreb razprostranjeno podobarstvo, ki skrbi tudi za dediščino prednikov in je tako vse v redu in prav. Z industrializacijo mesta in s prodiranjem industrijskih izdelkov v podeželski svet, vzori meščanskega načina življenja in tamkajšnjega življenjskega okolja počasi zasenčijo do včeraj še nedotakljivo svetinjo narodne umetnosti in pripeljejo do večkrat povsem formalnega posnemanja okolja, v kakršnem živi meščan. Ne več rože na obrobah oblačil, ne več vitice na rutah, ne več "bohki" v znamenjih ali hišnem "kotu", temveč "slike" v po domače izrezljanih (pa vendarle industrijske vzore posnemajočih) okvirih postanejo edini možni, zato pa nič manj resnični in pristni izraz izpovednih potreb preprostega delavca ali kmeta. Ker so podobe (večidel iz revij izrezane cenene reprodukcije), ki krase stene "meščanskih ekspozitur

na deželi", zdraviliških, učiteljskih pa železničarskih in žandarskih stanovanj v skladu s časom in njegovimi značilnostmi "žanrske" narave, pogosto socialno kritične, čeprav sentimentalne in solzave vsebine, postanejo slike, ki nastajajo pod nevednimi rokami vaškega slikarja hote ali nehotе družbenokritični korektiv takratnega socialnega položaja našega kmetstva — še zlasti potem, ko aktivisti mladih socialističnih gibanj odkrijejo v "naivcih" pot, kako svoje ideološko suhe kosti odeti v živo, krvavo meso otipljive resnice. To je

čas, ko začne postajati Hlebinje (v veliki meri po zaslugi in zaradi vneme zagrebškega slikarja Krsta Hegedušića) svetovni fenomen in ko v Sloveniji še vedno nimamo ničesar ali nikogar, ki bi ga lahko postavili zagorskim slikajočim kmetom ob bok in pokazali s prstom nanj. Morda je to treba pripisati na rovaš konservativnosti našega človeka, ki se ni hotel novotarijam v korist odreči podedovanemu likovnemu inventarju ("Če je bil za očeta dober tak 'bogek', bo pa še zame!"), morda vendarle relativno višjemu socialnemu položaju slovenskega kmeta, ki mu je bila zaradi skoraj fizično k srcu prirasle poljudne knjige tudi druga tiskana roba domača in zato priročen izvor za zapolnjevanje praznin na stenah z reproduciranim materialom tega časa, ki — mimogrede — še danes krasi zidove podeželskih gostiln in jim ob vsej zakajenosti daje vonj po neki drugi vrsti naivnosti, po naivni veri v tujo modrost in verodostojnost. Prav zato je skoraj težko verjeti — pa je le res! — da so prav ti preprosti ljudje svoje prejšnje zaupanje v "zaresnost" kmečkih idil, srnic na zamrzlem ribniku ali ljubečih mater z otrokom, ki so jih izrezovali iz avstrijskih ilustriranih žurnalov, pozneje prenesli na enako kolportirane reprodukcije Vavpotičevih in Koželjevih ter končno Gasparijevih risb in slik ter jim ostali zvesti (sodeč po tem, kaj visi po naših kmečkih sobah in zlasti gostilnah) vse dotlej, dokler uradno slikarstvo ni v slogovni evforiji teh zadnjih petdesetih let prenehalo z "dobavo" zanje sprejemljive likovnosti. Moderno, izpovedno slikarstvo 20. stoletja je tem ljudem daleč, papirnate izmišljotine socrealizma še bolj, za krošnjarski kič pa so že preveč vzgojeni, čeprav tu in tam še naleti na dober sprejem. To pa je tudi trenutek, ko se na Slovenskem, na povsem avtohton način in iz povsem specifičnih razmer rodi naivna likovna ustvarjalnost, pomotoma pripisana izbruhu svetovne mode naivne umetnosti. Naš Janez Sedej in v svojih začetkih tudi po pravici med naivce prišteti Tisnikar, tudi Repnik, začnejo slikati in ustvarjati za domačo uporabo, še preden dosežejo cene Generaličevih stekel ter platen astronomske cene, preden hlebinski kmetje prodajo konje in krave ter si uredijo v nekdanjih hlevih in kolnicah ateljeje, preden organizirajo v Zagrebu manufakturne tovarne "naivnih" podob, kjer prvi slika trato, drugi hišo, tretji ljudi, četrti živali, peti nebo z oblaki, šesti pa se podpiše, še dosti prej, preden si je nekaj jugoslovanskih umetnostnih kritikov na njih naredilo slavo in množica tujih galeristov premoženje. Na stotine "umetnikov" je rodila nekaj let trajajoča moda, na stotine jih je začelo slikati in prodajati slike, prav toliko jih je že čez kratek čas spet nehalo početi vse to — kakor da je po nekakšnem svetopisemskem čudežu vsem hkrati usahnila ustvarjalna strast, umetniška iskra se je utrnila in naivstvo je le še z večmestnimi števili popisana spominska knjižica v lokalni banki. Slovenske naivce bi v časih največjega navdušenja in pretirane slave lahko prešteli na prste. Danes jih je le nekaj manj, vsi, ki so že takrat izstopali, slikajo in razstavljajo še danes, ko je moda njihove zvrsti že davno pozabljena. Slikajo, ker bi to počeli tudi, če bi jim kdo to prepovedal. In to je tudi edino

prav. No, mednje gotovo sodi tudi Žirovec Konrad Peternelj.

Njegovo slikarstvo je začelo nastajati v času, ki je bil za človeško dušo vse prej kot topel in prijazen in ki ni dovoljeval na svoj račun niti kritične misli, kaj šele kritično ustvarjalnost, v času, ko z razpotnih znamenj izginjajo stari leseni "bogki", spomeniki naše ljudske umetnosti, ko postanejo "bogkovi kotki" sramota, ko mora gospodar, ki v javnosti kaj da nase in ki hoče v krajevni upravi uspevati, pogledati tudi na stene svoje domače sobe in umakniti z njih vse, kar ni ideološko pravovernega. To je čas, ko je bolj ali manj sakralno obarvana ljudska umetnost nezaželena — če ne preganjana — in ko nastaja neskončno novih stanovanj, ki ostajajo prazna in pusta: stara ikonografija v njih ne najde ali pa ne sme najti prostora, ikonografija uradnega režima ne sodi vanj in bi zaradi nje prebivalec lezel mrzav v kosti namesto tople domačnosti. Ročno pobarvana povečava poročne fotografije res ne more zadovoljiti ljudi, ki so zrastle ob gotskem in baročnem likovnem izročilu, ki se jim je fantazija razvijala ob sicer redkih, pa vendarle še vedno vsepovsod navzočih sledovih ljudske ustvarjalnosti, ki so jim izrezki iz Mohorjevih koledarjev in Gasparijeve razglednice oblikovali okus vse drugačnega kova od tistega oficialnega, "lopatarskega". Tudi Peternelja ne! Zato je začel slikati sam. Iz potrebe — iz svoje lastne in zaradi tiste vsesplošne, ki je bila nekako v zraku. Iz potrebe po svetu, ki bi bil bolj po meri ljudi, bolj po duši človeka, ki so ga na smrt izmučile vsemogoče prepovedi, iz žeje in lakote po lepšem — zato! Morda se zdi bolj logična pot ustvarjalne jeze, pot kritičnega

srda, ki naj bi ga ustvarjalec izrazil v svojem delu nekako tako, kot so ga izražali zgodnji, predvojni Hlebinjci! Morda res!

Nekaj je vsekakor res: Konrad Peternelj si je izbral drugo, ne tako družbeno angažirano in dnevno-politično odmevno pot, pot, ki je — kakor so radi rekli romantiki, kadar so govorili o umetniškem ustvarjanju — malone božji podobna, pot stvaritve novega sveta po ustvarjalčevih zakonih, po njegovem okusu in po njegovem pojmovanju pravičnosti ter lepote. Saj mu ni bilo treba daleč! Samo okrog sebe se je bilo treba ozreti in pustiti do besede tistega najboljšega človeka, ki je skrit v vsakem izmed nas, tistega otroka, ki smo ga skrivali in čuvali v sebi, saj nam je njegova naivna vera v dobro in lepo pomenila življenje tudi takrat, ko se je to zdelo zaradi zunanjih okoliščin nemogoče. Tako se je rojevala in rodila slovenska naivna umetnost iz nezadovoljstva nad obstoječim, potrebe po kreaciji boljšega in lepšega ter iz nostalgije, vira in počela vsega, kar je kdaj na Slovenskem smelo želeli biti umetnost. Pravijo, da je vsak košček sveta raj, če nanj gledaš z očmi angela. Mogoče se je vrniti v svet izgubljenega otroštva, če obudiš otroka v sebi in ga pustiš govoriti. Peternelj mu je pustil, da je začel slikati. Na njegovih slikah se je začel pojavljati povsem resnični, prav nič izmišljeni svet, svet, ki nas — oziroma slikarja — obdaja, le da je bilo iz njega načrtno izpuščeno vse tisto, kar je prišlo vanj potem, ko se je otroštvo že skrilо za luskinami, za krokodiljo kožo naše odraslosti. Zagotovo bo kdo rekel: torej nam Peternelj pripoveduje pravljice in naš plahta, nam natreša peska v oči, da bi ne videli krute resničnosti. Tudi ta bi imel prav, le da besede niso prave. Da, Peternelj je pravljicar, ki pripoveduje zgodbe, pravljice, če je pravljica nekaj, kar v resnici tudi obstaja ob materialni, izračunljivi realnosti, tako kot ob telesu obstaja senca, le da je ta "senca" neizpremenljivo lepa, medtem ko ona "resničnost" samo zanesljivo "je". Pripoveduje nam o svetu, ki je tukaj in ki je naš in ki obstaja ob onem, ki ga poznamo za vsakdanjo rabo, ki je v njem in ki je lahko tudi v nas, če le to hočemo. Peternelj slika svoje otroštvo zato, ker je srečen, če se lahko utaplja v njem — slika, kakor ga vidi še danes, vsepovsod okrog sebe.

In prav zato, ker je svet, ki ga Peternelj slika, resnični svet sedanjosti, v katerem pa preteklost ni umrla, zato ima svoje občinstvo, ima ljudi, ki njegove slike gledajo, jih jemljejo s seboj, da bi z njimi živeli in da bi jim bile okno v boljši svet — ali pa vsaj navodilo, kako se napotiti vanj. To temeljno sporočilo Peterneljevega slikarstva je avtorju pridobilo in zagotovilo mesto med likovnimi ustvarjalci, ki nimajo nikoli dovolj slik, da bi ugodili vsem, ki bi jih radi. Mnogi jih imajo radi, ker vidijo na njih svoje okolje naslikano in zatorej povzdignjeno na piedestal "umetnosti", gledajo jih z nezaupljivim občudovanjem in zadržano, kakor bi jim kdo sredi belega jutra povedal, da je njihov hlapec svetnik. Mnogi se k njim dobesedno zatekajo, ker so azil človeški duši, ki potrebuje iluzijo, da bi lahko obstala v resničnosti. Najbrž je še največ tistih, ki sedejo prednje in se zastrme vanje, da bi se zataje-

vani, v njih skriti otrok, malce sprehodil.

Mi vsi smo nekoliko takšni in kako lepo je, če nas zna kdo tudi na tak način vsaj malo, vsaj za nekaj časa odpreti!

Jože Hudeček

KONRAD PETERNELJ

Zavstop v slikarski svet KONRADA PETERNELJA ni potreben nikakršen napor. Enako na široko nam odpira duri vanj poznavanje in nepoznavanje, „učeni“ in „naivni“ pristop. Zakaj, če je pri njem vsebina v smislu pripovedi, zgodbe njenih junakov, njihovih odzivov, neposredna in prvinska, torej „naivna“, pa je obdelava zelo spretna, gladka, več, iztanjšana in včasih za kanec prijetno sladka; odslikavanje je odlično in čeprav Konrad Peternelj slika večinoma na steklo in je torej zvest načinu in tehniki naših klasičnih naivcev, pa je v izvedbi močno profesionalen; morebiti nekoliko starinski, zato pa občutljiv in pretanjen in kar edinstven pri ustvarjanju razpoloženja, vzdušja ali kakor že temu pravimo.

Vir navdiha je gorenjska pokrajina, zaprti kot pri Žireh, koder je umetnik doma in kjer vneto opazuje naravo v njenih razkošnih menjavah. Ne gre mu za portretiranje, temveč za doživljanje atmosfere njenih menjav, v katerih se svojevrstno menja tudi človek: z istim obrazom, istim gibom, celo istim oblačilom je drugačen v zimi kot v poletju, drugačen v pomladnem jutru kot v jesenskem mraku; vsakokratno opravilo, ki ga narekuje letni čas in ura dneva, mu daje drugo podobo in vsebino, tudi če je samo nakazano, celo če je nakazano z isto preprosto gesto — široko razkročenimi nogami v hoji, divjim zamahom rok, ki jih Konrad Peternelj vidi kot značilno povezane s kmečkimi opravili. Ženske rjave polti z belo ruto na glavi; možaki v predimenzioniranih, podkovanih čevljih — pravzaprav jih takšnih umetnik niti ne vidi več na naših poljih, nosi jih v spominu, združili so se mu v predstavo tistega težkega, robatega, prvinskega, kar sodi k snežnim kučmam na gobah podobnim gorenjskim hišam. kar se družijo v njegovi predstavi s srpom, ki reže zrelo žito, in lestvijo, pristavljeno za obiranje sadja, predvsem pa sodi k globokim gazem, ki jih delajo v sneg stopinje predpustnih svatovalcev — ali zimskih žalovalcev, saj je izražanje najgloblje žalosti in najbolj razigranega veselja v trdem svetu kmečkih del za opazovalca kar boleče podobno.

Figure Konrada Peternelja so s svojo čokatostjo, z orjaškimi rokami in nogami, z neindividualiziranimi glavami in krčevitimi gibi, v najožjem rodu z vsemi, ki jih prepoznavamo v delih „velikih naivnih“. Tudi bližnji elementi krajine so prepoznavno podobni: žilnata razvejenost grbavih dreves z dekorativno pahljačo individualnih listov ali slikovito oblogo modrikasto belega snega; hiše z gorenjsko strmo streho in šegavimi okenici; preveliki, četudi na redko posejani cvetovi; golo,

ožilju človeških udov podobno grmičevje. Vse to sodi že v tradicionalni arzenal naive, kot je zrasla pri nas, čeprav je pri Konradu Peternelju izoblikovano s posebno gladko spretnostjo in samoumevnostjo, pridruženo "ozadju", ki pa je oblikovano po drugih in drugačnih zakonih. V meglah ali megličastih sencah izgublja se vrhovi visokih gora, svojevrstno zasanjano razpoloženje, ki zna od nedoločne otožnosti daljin preiti v pravicato grožnjo nepreračunljive, viharne in do človeka brezbrizne narave, kot bi bilo povzeto po romantičnih krajinarih ali še dlje nazaj, po starih marinah, ki so prikazovale nevarni boj orjaških jadrnjac pod podobno zlovoljnim, grozečim nebom. Ta organski spoj primitivnega in rafinirano slikarsko dognanega je značilnost slikarstva Konrada Peternelja, ki daje njegovim delom poseben mik. V skladu z raznolikostjo elementov se v posamezni sliki menja tudi uporaba barve, perspektive in risarskih sredstev — od ekspresivnosti naive v figurah in figuralnih skupinah do blage impresije daljav — ne da bi bil prehod kjerkoli moteč.

Posebno mojstrstvo velja priznati Konradu Peternelju pri uporabi barve. Vsak "prizor", vsak letni čas, vsaka ura dneva ima svoj poseben barvni poudarek in pripovednost. Kolikor jo vnaša v slike, zvest samorastniškemu načelu, se pri skupnem vtisu izgublja v mnogo izraziteje občutno "štimungo". Tako je slikarski svet Konrada Peternelja kljub ikonografiji, ki mu je skupna z drugimi samorastniki njegovega okolja, in kljub dramatičnosti, ki jo še podpirajo poimenovanja njegovih slik, zanimivo svoj, tonsko zniansiran in kar presunljivo eleganten.

prof. Zoran Kržišnik

KONRAD PETERNELJ

V skupini žirovskih samorastnikov, ki se je uveljavljala v šestdesetih letih, je nekaj časa živel zelo soroden način gledanja na svet in na oblikovanje. Postopno pa so se začela pota teh umetnikov razhajati, dokler niso vsak na svoj način dozoreli in si izoblikovali svoj lastni slog in lastno likovno ideologijo. Med temi slikarji ima Konrad Peternelj-Slovenec prav gotovo posebno mesto, saj gre za ustvarjalca, ki se je znal upreti vabljivim ponudbam in zankam komercialnega uspeha. Tiho in skromno je ustvarjal in vrtal v slikarsko problematiko. Študiral je tuje stare mojstre pa

tudi znamenite hlebinske slikarje, vmes pa se opajal s krajino, ki je okrog Žirov tako zelo spremenljiva in lepa — vendar pa je že v samem začetku pojmoval krajino le kot okvir za iskreno pripoved o stvareh, ki so ga v njegovi dolini navduševale pa tudi provocirale. Žirovsko kotlino je dojel kot svet v malem z vsemi tistimi sestavinami, ki kroje usodo velikega sveta — le da ima v majhnem okolju vse to humorne in ironične dimenzije. Veselica, ki se kaj kmalu prevesi v pretep, ali pa skupina žensk s temnimi dežniki, pa spet prizor iz polpreteklega časa, portret vaškega originala in kompozicija, polna pravljicnih namigov na čase in ljudi, ki so živeli v nekem čudnem svetu med nebom in zemljo — so sicer slikoviti in privlačni motivi, vendar pa Peternelju ni šlo le za dopadljiv motiv. Podzavestno so ga zanimale globlje dimenzije podeželskega življenja, mimogrede pa tudi izrazito slikarska problematika.

Konrad Peternelj, ki je sicer zavestno iskal svoj izraz v kategorijah tako imenovanega naivnega slikarstva, je vendar znal ta okvir prerasti in preseči. Z izjemnim tehničnim znanjem, ki ga kažejo predvsem njegove slike na hrbtni strani stekla, pa tudi olja, je ustvarjal predvsem posebna vzdušja, polna melanholije in ironičnih prebliskov, ki pa so prežeti z ljubeznivo prizanesljivostjo do ljudi in njihovih napak. To je znal doseči s posebnimi barvnimi skladji, kjer prevladujejo zamolkle modrine in patinirane rdeče partije. Hkrati pa je znal sicer široko barvno paleto, ki je v svojem bistvu več kot živahna, podrediti temeljnemu barvnemu vzdušju — ki tudi v najbolj veselih prizorih izraža prtajeno žalost in nostalgijo. Zato učinkujejo zlatkasti in okrasti prebliski na komorno uglašenih barvnih kompozicijah kot poudarki in obenem kot simbolična znamenja, ki poudarjajo tisto, kar je hotel umetnik povedati v resnici!

Zavedati se moramo, da je med motivom in ikonografijo njegovih podob ter resnično vsebino vendarle določena razlika. Zato njegove podobe nikoli ne učinkujejo kot ilustracija, zato tudi nimajo značilne naivne enopomenskosti. Za njegovimi krajinami in figuralnimi skupinami se namreč skriva samosvoj intimni svet, ki je poln prizadetega razmišljanja o usodi ljudi, ujetih v nevidne okove podeželskega okolja, ki ga včasih obvladujejo zelo kruti nenapisani zakoni. Prav tako ne moremo mimo umetnikove prirojene dobrote in ljubeznivosti, ki v vsakem, na videz še tako nenavadnem ali celo surovem dogodku, vidi tisto, kar je lepega in poetičnega. Morda imajo prav zato njegove podobe nadih pravljicnosti in skrivnostnosti — morda pa tudi zato, ker mu je uspelo ustvariti mit, ki ga moramo hote ali ne hote sprejemati brez predsodkov in brez obremenitev.

dr. Ivan Sedej

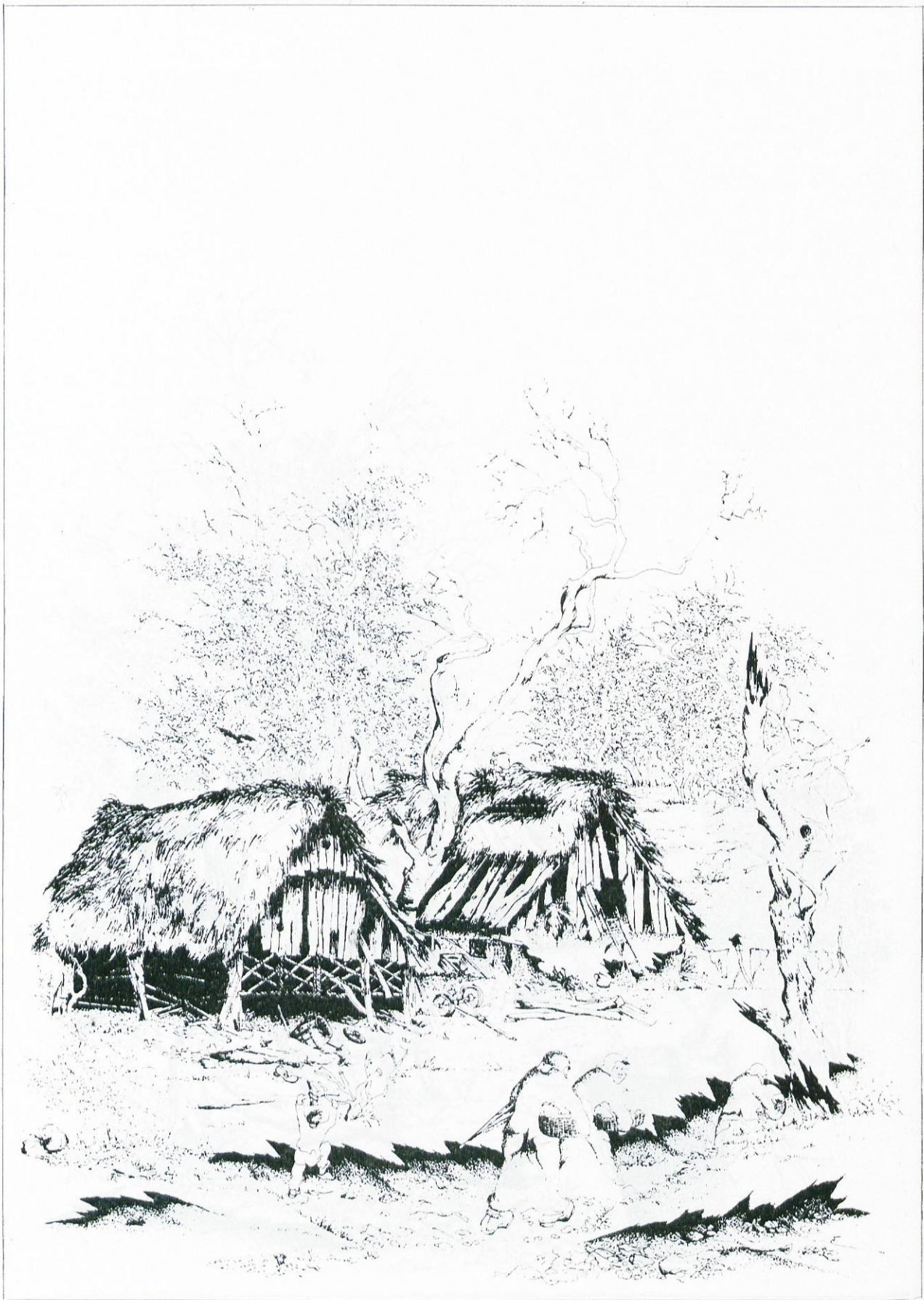

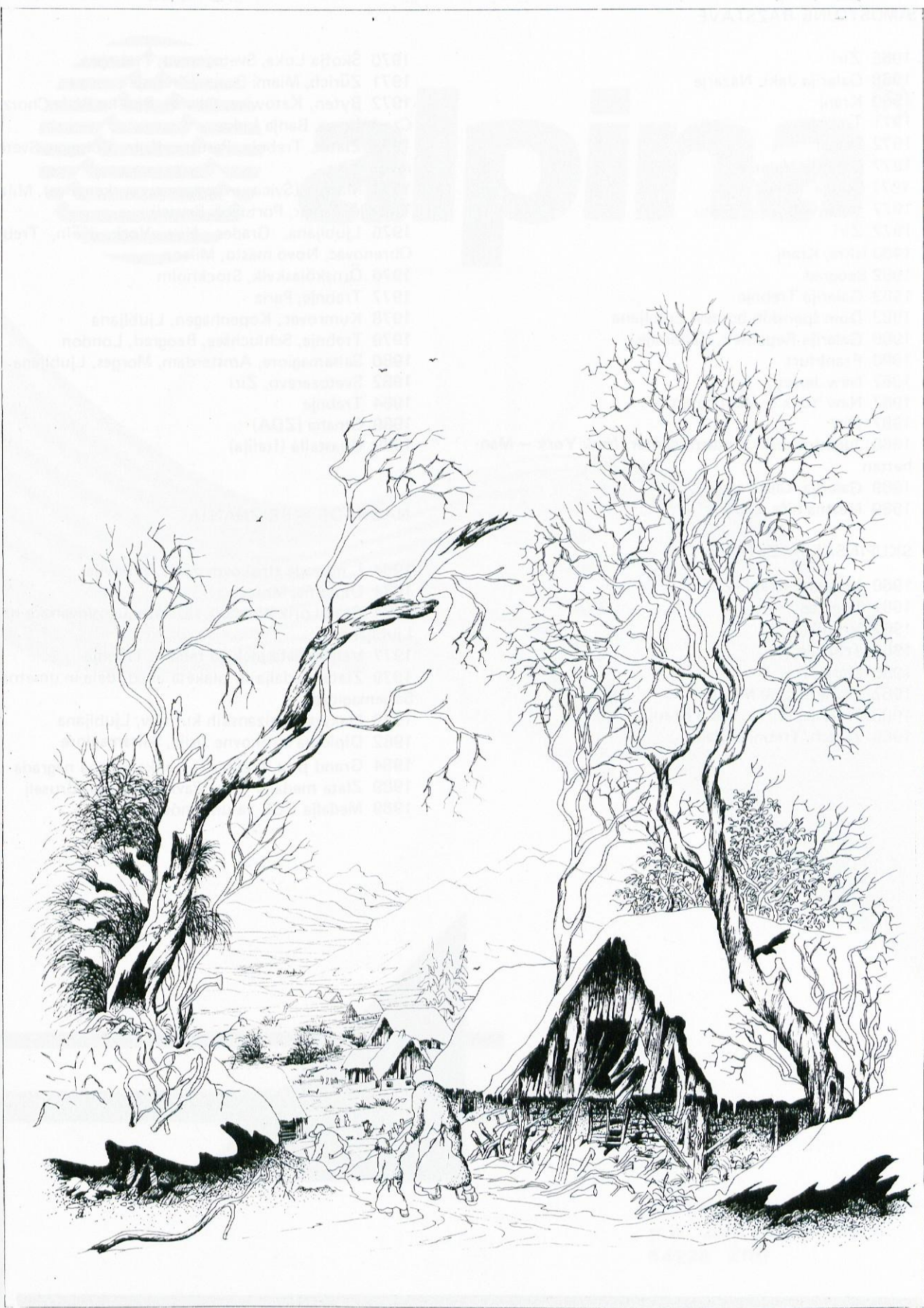

SAMOSTOJNE RAZSTAVE

1965 Žiri
1968 Galerija Jaki, Nazarje
1969 Kranj
1971 Trebnje
1972 Dunaj
1977 Galerija Velenje
1977 Gorica, Italija
1977 Repentabor pri Trstu
1977 Žiri
1980 Iskra, Kranj
1982 Beograd
1983 Galerija Trebnje
1983 Dom španskih borcev, Ljubljana
1986 Galerija Repanšek, Radomlje
1986 Frankfurt
1987 New Jersey
1987 New York — Mannhatan
1987 Žiri
1988 Jugoslovanski kulturni center, New York — Manhattan
1989 Galerija, Cleveland
1989 Mestna hiša, Bruselj

SKUPINSKE RAZSTAVE

1960 Logatec, Kranj, Žiri
1961 Logatec
1962 Vrhnika
1964 Trbovlje
1966 Maribor
1967 Frankfurt ob Majni
1968 Trebnje, Mirna, Bled, Kranj
1969 Zürich, Trebnje, Bled

1970 Škofja Loka, Svetozarevo, Trebnje
1971 Zürich, Miami Beach, Trebnje
1972 Byten, Katowice, Glivice, Bielsko Biale, Chorzow, Czystohowa, Banja Luka
1973 Zlata, Trebnje, Pescara, Koln, Bologna, Svetozarevo
1974 Morges (Švica — razstava evropske naive), Milano, Trebnje, Trogir, Portorož, Bruselj
1975 Ljubljana, Gradec, New York, Köln, Trebnje, Obrenovac, Novo mesto, Milano
1976 Örnkölavik, Stockholm
1977 Trebnje, Pariz
1978 Kumrovec, Kopenhagen, Ljubljana
1979 Trebnje, Schluchsee, Beograd, London
1980 Salsamagiore, Amsterdam, Morges, Ljubljana
1982 Svetozarevo, Žiri
1984 Trebnje
1989 Omaha (ZDA)
1989 Guastalla (Italija)

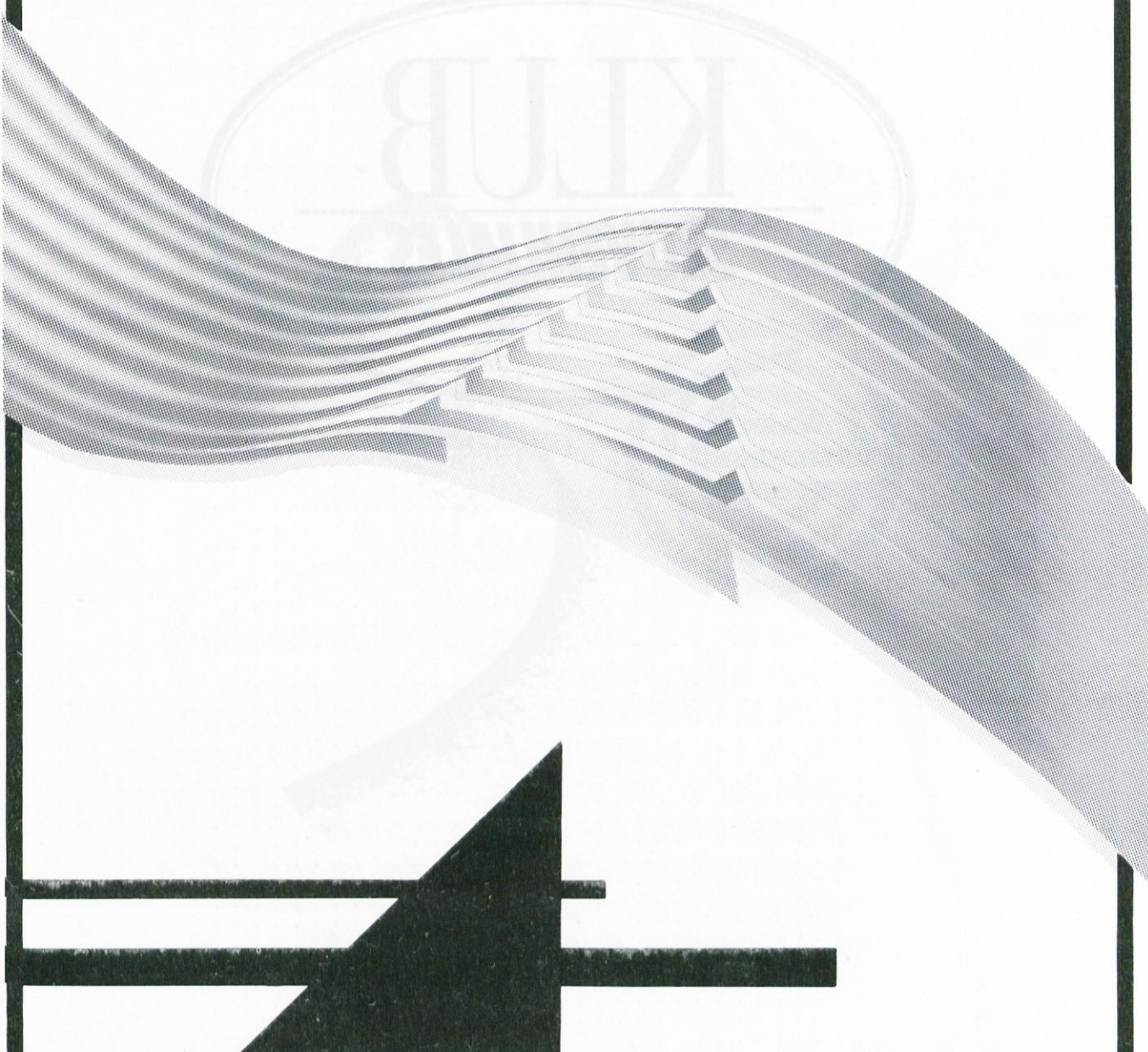
NAGRADE — PRIZNANJA

1964 I. nagrada strokovne žirije, Trbovlje
1974 Diploma, Morges
1974 Grand prix Winston, razstava jugoslovanske naive, Ljubljana
1977 Velika zlata plaketa tabora, Trebnje
1979 Zlata medalja in plaketa akad. dela in umetnosti, Salsamagiore
1979 Plaketa partizanskih kurirjev, Ljubljana
1982 Diploma strokovne žirije, Salsamagiore
1984 Grand prix Trebnje — velika častna nagrada
1989 Zlata medalja Petra Pavla Rubensa, Bruselj
1989 Medalja EGS za umetnost, Bruselj

alpina®

proizvođača etiket
in likarske storitve p
64226 Žiri, industrijska
tel 064 69260, 69270

ALPINA TOVARNA OBUTVE
p.o. ŽIRI, Strojarska 2
64226 ŽIRI

1 9 6 0 - 1 9 9 0

proizvodnja etiket
in tiskarske storitve p. o.
64226 žiri, industrijska c. 6
tel. 064 69260, 69270

L E T **etiketa** *žiri*

**TRAJNA DELOVNA SKUPNOST
SAMOSTOJNIH
KULTURNIH DELAVCEV
PEGAZ p.o.**

*Pržanjska 10 B,
61117 LJUBLJANA
(tel. 061 555-459)*

*TDS SKD PEGAZ že nekaj let
uspešno nastopa na trgu z:*

- založniško dejavnostjo*
- grafičnim in industrijskim oblikovanjem
ter inženiringom*
- marketinško dejavnostjo (raziskave trga,
izdelava celostnih podob podjetij in ustanov...)*
- filmska in TV produkcija (TV spoti, reklamni,
izobraževalni in dokumentarni filmi.)*
- v okviru delovne skupnosti deluje tudi offset
tiskarna; ki lahko prevzame
najzahtevnejša dela te vrste*

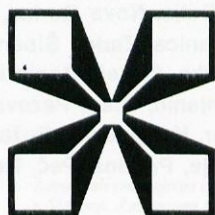
VIBRO

Tovarna elementov in sistemov avtomatizacije strege, p.o.

64226 ŽIRI, Novovaška c. 147
Telefon: Nat. (YU) (064) 69-233
Int. - 386469233
Telefax: Nat. (YU) (064) 69-679
Int. - 3864696679
Telegram: Vibro Žiri

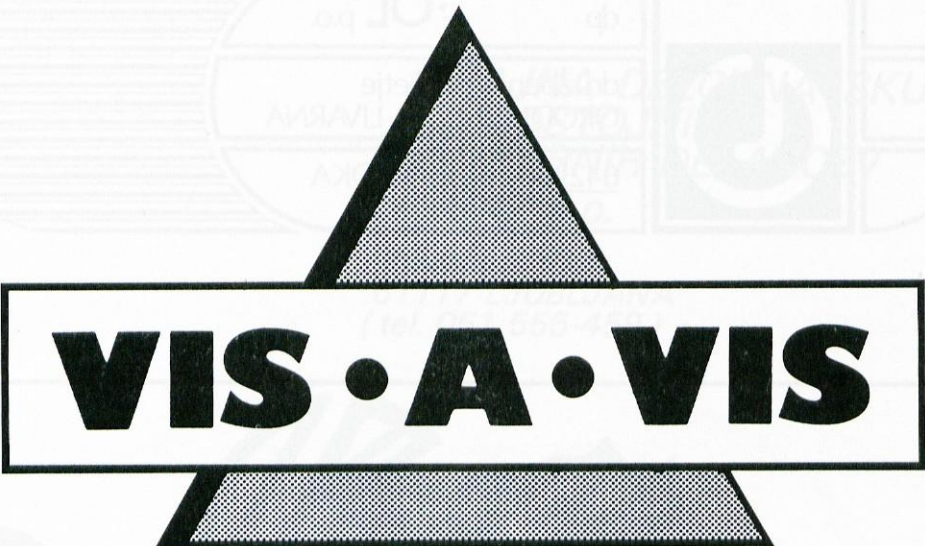

VAM ŽELI SREČNO VOŽNJO

POLIX
ŽIRI

VIS • A • VIS

PRODAJNI PROGRAM

- okna TERMOTON in JELOBOR SU
- polkna. rolete, žaluzije
- notranja, vhodna in garažna vs vrata
- montažne stanovanjske in počitniške hiše
- montažnep pregradne stene
- stenske in stropne obloge
- vrtne garniture
- dopolnilni program

JELOVICA

Lesna industrija 64220 ŠKOFJA LOKA, Kidričeva 58,
tel.: 064/631-241, telex: 34579 yu lijet, telefax: 064/632-261

PRODAJNA MESTA

Škofja Loka, Murska Sobota, Celje, Nova Gorica,
Novo Mesto, Izola, Pula, Crikvenica, Zadar, Šibenik, Split,
Zagreb, Čakovec, Nova Gradiška, Osijek, Banja Luka,
Tuzla, Sarajevo, Čapljina, Zrenjanin, Stara Pazova, Beograd,
Valjevo, Titovo Užice, Zaječar, Kragujevac, Požarevac,
Trstenik, Novi Pazar, Niš, Vranje, Priština, Peč, Dečane, Skopje

- IZVAJAMO VSE VRSTE GRADENJ
- PO VEDNO KONKURENČNIH CENAH VEDNO NUDIMO STROJNE GRADBENE USLUGE
- NUDIMO KVALITETNE USLUGE KLEPARJEV, VODOINSTALATERJEV, STAVBNIH KLJUČAVNIČARJEV
- PRODAJAMO GRADBENI MATERIJAL
- IN SVETUJEMO V NAŠI TRGOVINI

SGP TEHNIK ŠKOFJA LOKA STARA CESTA 2

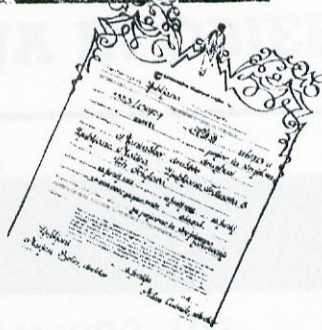
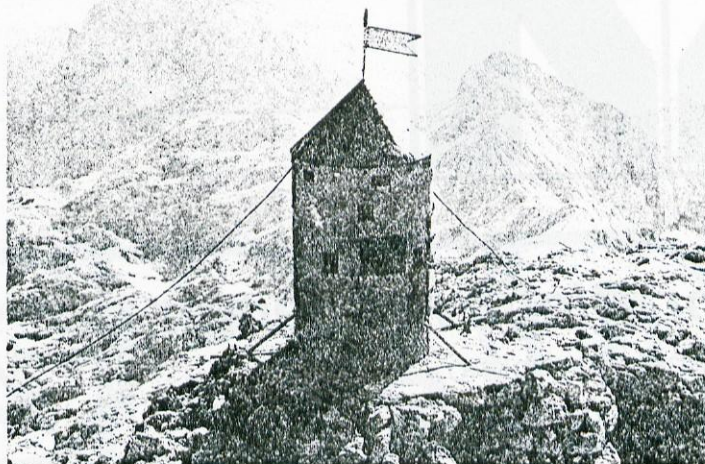
Koristite našo celotno ponudbo, materiali so vgrajeni brez davkov!

Za opravljeno delo zagotovljena garancija!

Obiščite nas ali pokličite na telefon 064 620-371.

Dobili boste informacije o naših uslugah in nasvete za vaše probleme pri gradnji.

*NIČ NI TAKO VISOKO,
DA NE BI POTREBOVALO ZAVAROVANJA*

Zavarovali smo najvišjo in najbolj izpostavljeno nepremičnino v Sloveniji. Zavarujemo pa tudi vse ostale premičnine in nepremičnine, ne glede na to kje stojijo ali se premikajo.

zavarovalna skupnost triglav

KER ŽIVLENJE POTREBUJE VARNOST

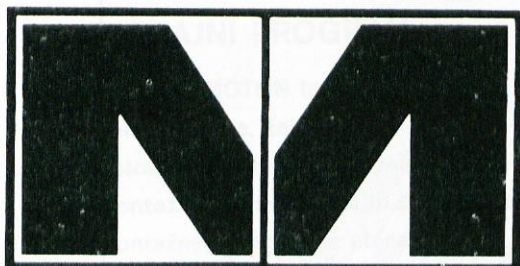
Finančna organizacija
Poslovne skupnosti
INTEGRAL

- *finančne storitve*
- *posredovanje pri brezgotovinskih poravnava*
- *hranilna služba*
- *servisne storitve in ostali finančni posli*

Telefon: 556-985

Telefaks: 558993

Celovška cesta 166, 61000 Ljubljana

Mercator-Blagovni center, d. d.

trgovina na debelo in drobno

61113 Ljubljana, Slovenčeva 25

ŽIRI

TRGOVINA, PROIZVODNJA
IN STORITVE, P. O.
Moše Pijadejeva 27
61000 LJUBLJANA, YUGOSLAVIA
Phone nat. (YU) (061) n. c. 321 445
Phone internat.: + 38 61 321 445
Telex: 31153 HERMES YU
Telefax: HERMES YU 38 61 324 554

GRADIS

LESNA INDUSTRIJA IN OBJEKTI p.o.

Kidričeva 56,
64220 ŠKOFJA LOKA

Tel.: (064) 632-181

JURIJ BAVDAŽ, zgodovinar, ravnatelj Mestnega muzeja v Idriji v pokoju, pobudnik ustanovitve delavske stranke Naprej.

MARIJA CIGALE, sociologinja, izvršna sekretarka CK ZKS SDP za družbene dejavnosti, doma iz Dol nad Idrijo, živi v Ljubljani.

FRANCI FELTRIN, ekonomski tehnik, predsednik Zelenih Slovenije v Škofji Loki.

SLAVKO GABER, magister sociologije, predavatelj na Pedagoški akademiji v Ljubljani, živi v Škofji Loki.

SPOMENKA HRIBAR, profesorica filozofije in sociologije, znanstvena svetnica v Raziskovalnem centru FSPN (Fakulteta za sociologijo, politologijo in novinarstvo) v Ljubljani, živi v Tomišlju, doma iz Žirov.

JOŽE HUDEČEK, umetnostni zgodovinar, komentator na TV Ljubljana.

DR. MATJAŽ KMECL, univerzitetni profesor, pisatelj in politik.

STANE KOSMAČ, akademski slikar, učitelj likovnega pouka na osnovni šoli v Žireh, oblikovalec in tehnični urednik ŽO.

ZORAN KRŽIŠNIK, profesor umetnostne zgodovine, direktor Mednarodnega grafičnega centra v Ljubljani.

BLAŽ KUJUNDŽIČ, sociolog, predsednik Socialistične zveze v Škofji Loki.

ANČKA LOSTRK, upokojenka, živi v Žireh.

DR. ZDRAVKO MLINAR, sociolog, redni član SAZU in redni profesor na FSPN, živi v Ljubljani, rojen v Žireh.

MIHA NAGLIČ, profesor filozofije in sociologije, samostojni kulturni delavec, glavni in odgovorni urednik ŽO.

NEDA PAGON - BRGLEZ, sociologinja, zaposlena na Filozofskem inštitutu ZRC SAZU v Ljubljani, doma s Črnega vrha nad Idrijo.

MATEVŽ PEČELIN, kovinar, zaposlen v tovarni Kladivar Žiri, pisec leposlovnih in domoznansvenih sestavkov.

KONRAD PETERNELJ, slikar iz Nove vasi pri Žireh, zaposlen v tovarni Alpina.

IVAN POTOČNIK (1901–1977), bil je posestnik na Dobračevi in kronist žirovskih dogajanj.

IZIDOR REJC, diplomirani ekonomist, glavni direktor podjetja Mercator–Blagovni center v Ljubljani, predsednik sveta stranke Slovenskih krščanskih demokratov, doma iz Žirov, v letih 1966–1975 direktor Alpine.

IVAN REVEN, čevljar v pokoju, pisec domoznansvenih sestavkov, živi v Žireh.

DR. IVAN SEDEJ, etnolog in umetnostni zgodovinar, likovni kritik, ravnatelj Slovenskega etnografskega muzeja v Ljubljani.

TONČKA STANONIK, profesorica slovenskega jezika, zaposlena pri Mladinski knjigi, Enciklopedija Slovenije, lektorica in korektorica ŽO.

VIKTOR ŽAKELJ, magister ekonomije, podpredsednik Socialistične zveze Slovenije, doma v Žireh.

POPRAVEK IN DOPOLNILO

V ŽO, št. 15, 1989, v sestavku Mladinska organizacija in SKOJ na Žirovskem med NOB na str. 116 po prvem odstavku ni bilo objavljeno poročilo sekretarke Skoja okraja Žiri Ledine, ki se glasi:

Okrajni komitet Skoja
Žiri - Ledine
Na položaju 7. 10. 1944

Tedensko poročilo

1. Politična situacija se je v okraju na splošno nekoliko izboljšala. Tudi kontrola bega je zadnje čase nekoliko popustila. Zaradi tega je tudi ljudstvo dobilo več morale. Morala se opaža tudi zaradi obstoja naše NOV v okraju. Bojijo se le, da se ob umiku naše vojske ne bi zopet pričel okupatorjev teror. Tako se tudi vidi, da ima ljudstvo zaupanje v našo vojsko ter vidi v njej pravo rešiteljico. Ampak tako prebivalstvo ni povsod, temveč največ v centru Žirov na desnem bregu Sore. Medtem je v obmejnem kraju na desnem bregu Sore nekoliko slabše, ker je tam pogostejša kontrola bega in tudi več njihovih simpatizerjev, zaradi česar je mladina tam še precej boječa. Če na teh krajih, posebno na desnem bregu Sore, podtikamo našo literaturo ter izvršujemo napisne in trosilne akcije, se ljudstvo zanje sploh ne zmeni in jih ne čita. Kljub temu pa mladina ne odneha in izvršuje delo. Na RA gledajo kot na vodilno silo, in to zaradi izrednih uspehov na fronti. Le v nekaterih predelih še mislijo, da bosta le Anglija in Amerika, kateri bosta prišli, vzpostavili oblast. Ne morejo pa si misliti, da bi bila OF tako močna, da bi zavládala v Jugoslaviji.

Organizacijsko poročilo.

V okraju obstaja 17 skojevskih grup, v katerih je 76 članov; 11 partijk dela po liniji SKOJ-a. Obstaja tudi 14 odborov ZSM, v katere je zajetih 76 ZSM-ovcev in 11 grup pionirjev, v katerih je zajetih 73 pionirjev. Organizirali smo tudi 1 miting skupno z vojsko in 1 miting, ki so ga priredile samo mladinke, le govor je imel politkomisar iz vojske.

Akcijsko poročilo.

Opravljenih je bilo 5 napisnih in 3 trosilne akcije, pri katerih so nalepili 80 in raztrosili 140 letakov. Letake je mladina natisnila sama in jih raztrosila ter nabila največ v centru Žirov in v okraju, kjer je več belogardističnih simpatizerjev.

Ostalo.

Mladina je nabrala 990 pol pisarniškega papirja, 270 kuvert, 27 zvezkov, 5 blokov, 20 svinčnikov, 4 steklenice črnila, 5 zavojev sponk, 4 pralne praške, 16 kg bezga, 15 zavitkov čaja, 4 baterije, 1 opartač in 1 opasač, 80 patronov, 1 par nogavic, 3 mladinke so 1 dan pekle kruh partizanom, 1 mladinec je vozil hrano partizanom, 3 mladinci so vodili 10 ur partizane po neznanih krajih, 6 mladincev je opravilo 20 ur obveščevalne službe.

Smrt fašizmu — svoboda narodu!

Za Ok. K. Skoja
Nataša

Na strani 116 na fotografiji aktivistov OF je tretji z leve Vinko Bačnar — lko in ne Vinko Žakelj, kot sem pomotoma navedel.

Na strani 121 (zaradi napake v tiskarni) pri podpisu k fotografiji Sestanek mladinskih aktivistov na Pučnikovi domačiji v Martinj vrhu se podpis pravilno glasi: Z leve spredaj čepijo: Tilka Naglič, Katarina Dolinar — Nataša in Marta Kržišnik — Nadja.

Janko Mrovlje

Žirovski občasnik 1990

Revija za vsa vprašanja na Žirovskem, letnik XI, št. 16

Redakcija te številke zaključena februarja 1990

Ustanovitelj in izdajatelj

Krajevna konferenca SZDL Žiri

DPD Svoboda Žiri — Literarna sekcija

Revija izhaja občasno ob stalni denarni podpori Krajevne skupnosti Žiri, Občinske kulturne skupnosti Škofja Loka in nekaterih podjetij.

Glavni pokrovitelj

Alpina Žiri

Alpina Žiri

Svet Žirovskega občasnika

Jože Bogataj, Janez Jan, Milan Kopač, Anton Oblak, Nejko Podobnik, Slobodan Poljanšek, Janko Smole (delegacija širše družbene skupnosti); Mišo Čeplak,

Tone Eniko, Tomaž Kržišnik, dr. Zdravko Mlinar, Miha Naglič, Jože Peternelj, Vlastja Simončič (delegacija sodelavcev)

Predsednik sveta ŽO

dr. Zdravko Mlinar

Uredniški odbor

Mišo Čeplak, Tone Eniko, Franc Kopač, Stane Kosmač, Tomaž Kržišnik, Miha Naglič, Nace Naglič, Franc Temelj, Helena Zorjan

Glavni in odgovorni urednik

Miha Naglič

Oblikovalec

Stane Kosmač

Lektorica

Tončka Stanonik

Stalni sodelavci

dr. Karel Bernik, Janez Bogataj, Pavel Gantar, Spomenka Hribar, dr. Zdravko Mlinar, Janko Mrovlje, Matevž Pečelin, Jože Peternelj, Emil Milan Pintar, Ivan Reven, dr. Ivan Sedej, Vlastja Simončič, Marija Stanonik, Viktor Žakelj

Naslov uredništva

Žirovski občasnik

64226 Žiri, p. p. 11

Cena te številke

70 din

Naročnina za leto 1990 (akontacija)

70 din

Podporna naročnina za leto 1990

100 din ali več

Tekoči račun

51510-679-71031 (DPD Svoboda Žiri — z oznako: za ŽO)

Naklada

800 izvodov

Prepisovanje in razmnoževanje

Edvard Usenik, Kadilnikova 8, 61000 Ljubljana

Natis barvne reprodukcije

slike Konrada Peternelja omogočila TDS SKD PEGAZ, Ljubljana

Po mnenju Republiškega komiteja za informiranje SRS št. 421 1/72 z dne 26. 1. 1981 šteje ŽO med proizvode, za katere se ne plačuje temeljni prometni davek.

Za vsebino prispevkov odgovarjajo avtorji sami. Rokopisov ne vračamo. Čas, ko bomo začeli izplačevati avtorske honorarje, prihaja.

Ivan Tavčar
kot starosta „Sokola“
govorjati prejubez
ravnokar čuli, ter
eregi ste nam danes
Mi, Slovenci, prebi
gočnega Jugoslovansko
ob katero butajo z n
ženega Germanstva.
ki ima sredi sov
da brani sloven
pa se ozirajo
vaše pokr
selišče
bi j
boji n
jednega

bodemo.
vatsko,
pogin
ovini, ta
e hrvatski
vi v budih b
tudi mi zemljo n
aljo našo, ki je, t
torni historičnemu

In tako pa ili smo k vam,
ratom, priš. smo iz srede
vas napijemo navdušenja
z zavestjo slovansko in
olnimo z zavestjo, da Slove
vi! In vi ste nas uže na
li z razprostrtimi rokami, spre
kakor sprejme brat brata, ki
povrnili iz oddaljenih krajev! S
čno našo zahvalo, sprejmita pre
j, da je vaša ljubezen tudi v na
svoje kali, tako da je v š raz
oj, da je vaše veselje tudi še ves
delj svoje zahvale toplejše ti ne more
a vzkliknem: Živel nar
njega slovanska prih

Ko je končal, razve.
šenje, ki se je pomirilo še k
ski pevci pod vodstvom gospo
je bil oficijelni sprejem, za tem
naši prijatelji, koje spoznali smo
ožnostih, obsuli zagrebški naši re
lo pozdravov ne konca ne kraja.

Počakati smo morali še žako ki
pel okoli poludesetih. Takoj po em
društva v svečanostno vrsto. Pre
om nosil se je znak, na katerem
štva ime in njega bivališče. Pred o

Vas podr
vjeru, vjeru tvoj
roz sve molbe, kro
Hofman. Tik kolodvornega vhoda zbra

ko.
s k
sne
j gov
cev trg,
šotora
je v mi
fu odk

v mej
lačilo
ki go obdajajo, glea
et gla ori glavi! V si
in mo mi opravami i
jaštvo i drugo odlično
tudi p. izborna pet
ne občuke v nas
goslovile so se d
rom pričakovalo je
gospic, kojih krasota
dnčnej vročini tako
slovljenje zastav mnogo
kolov prapor privezala
a; kako se zoveti gospici, k
počastili zastavo čitalnice v I
adeti nismo mogli, da si smo

. zdrav
st, čitalčan
napočila je dvanajsta ura.
in Šišensko pogostilo je društvu snagu, sivi soko
i Kroni. Sokol hrvatski Da sto zdravi,
jubljanskemu, Sloven- o i nerastali više; um
Vladalo je to je o na- uvek slozne, uvek j
lje; gospoda iz- ono, što je naše!

Prepričan, da bodo naši potomci
tiste čase, v katerih bodo
dinost! Ali za